

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ З РАДІАЦІЙНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА АКАДЕМІЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ ТА УПРАВЛІННЯ
КИЇВСЬКИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
УКРАЇНСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ІНСТИТУТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПОЛІТОЛОГІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**ЗБІРНИК
МАТЕРІАЛІВ НАУКОВОГО ФОРУМУ**

21 червня 2023 року

Київ
Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова
2023

Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
(протокол № 3 від 19.06.2023 р.)

Редакційна колегія:

- Андрущенко Віктор Петрович** – доктор філософських наук, професор, ректор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, член-кореспондент Національної академії наук України, академік Національної академії педагогічних наук України;
- Горінов Павло Валерійович** – кандидат юридичних наук, директор Навчально-наукового інституту права та політології, доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, заслужений працівник соціальної сфери України;
- Драпушко Ростислав Григорович** – кандидат філософських наук, проректор з науково-педагогічної роботи (адміністративно-господарська діяльність), доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики УДУ імені Михайла Драгоманова, заслужений працівник соціальної сфери України;
- Сопілко Ірина Миколаївна** – доктор юридичних наук, професор, керівник апарату Національної комісії з радіаційного захисту населення України, головний науковий співробітник Науково-дослідного центру «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка» ННІ права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, заслужений юрист України;
- Торбін Григорій Мирославович** – доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова;
- Чемакіна Октябринна Володимирівна** – кандидат архітектури, доцент Українського гуманітарного інституту.

П 83 **ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ:** збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова (м. Київ, 21 червня 2023 р.). – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – 396 с.

ISBN 978-966-931-281-5

Збірник матеріалів Наукового форуму «Протидія терористичним актам у міському середовищі» присвячено комплексному вивченню проблеми протидії тероризму у міському середовищі. У збірнику представлено результати досліджень, що детально розглядають правові аспекти боротьби з тероризмом у міському середовищі, екологічні наслідки терористичних актів і стратегії екологічного відновлення, психологічні наслідки для місцевого населення та підходи до психологічної реабілітації, соціальні наслідки тероризму та розвиток стійкого соціального середовища, а також архітектурні рішення для забезпечення безпеки та мінімізації наслідків терористичних актів.

Збірник розраховано для науковців, фахівців та інших зацікавлених осіб, які досліджують проблематику протидії терористичним актам з правових, екологічних, психологічних, соціальних, архітектурних аспектів та охорони здоров'я.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів і посилань несуть автори матеріалів.

УДК 343.326-048.66(477-21)
DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-NF_NNIPiP_2023

ISBN 978-966-931-281-5

© Автори публікацій, 2023
© Навчально-науковий інститут права та політології, 2023
© Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023

ЗМІСТ

НЕМЧІНОВ ОЛЕГ <i>Вітальне слово Міністра Кабінету Міністрів України</i>	15
РЕЗНІКОВ ОЛЕКСІЙ <i>Вітальне слово Міністра оборони України</i>	16
КОПИЛЕНКО ОЛЕКСАНДР <i>Вітальне слово голови Національної комісії з радіаційного захисту населення України, народного депутата України, академіка НАН і НАПрН України, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України</i>	18
СМОКОВИЧ МИХАЙЛО <i>Вітальне слово голови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України</i>	19
АНДРУЩЕНКО ВІКТОР <i>Вступне слово ректора Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, член-кореспондента НАН України, академіка НАПН України, професора, доктора філософських наук, заслуженого діяча науки і техніки України</i>	22
СЕКЦІЯ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ ЩОДО БОРотьБИ З ТЕРОРИСТИЧНИМИ АКТАМИ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ»	
ГОРІНОВ ПАВЛО <i>Вступне слово до роботи секції «Актуальні проблеми правового забезпечення та оцінка політичних стратегій щодо боротьби з терористичними актами у міському середовищі»</i>	24
АЛБУЛ СЕРГІЙ <i>Правові аспекти контррозвідального забезпечення боротьби з терористичними актами в Україні</i>	26
БЕЛЬТРАН-САУСЕДО МАРТИН, ЖИЖКО ОЛЕНА, БЕЛЬТРАН ГАЛІ-ОЛЕКСАНДРА <i>Сучасні виклики, пов'язані з безпекою громадян через нарковійну в Мексиці. Використання досвіду мексиканської системи безпеки в реаліях війни в Україні</i>	29

БОГДАН ДЕНИС <i>Роль Служби безпеки України у формуванні антитерористичної поведінки у громадян</i>	34
БОНДАРЧУК ЮЛІЯ <i>Кібербезпека системи електронної охорони здоров'я</i>	38
ВОЛЯНЮК ОЛЬГА <i>Задokumentовані злочини окупаційного режиму як джерело вивчення тероризму</i>	40
ГАВРОНСЬКА ТЕТЯНА <i>Правове регулювання терористичних актів та наслідки їх скоєння</i>	44
ГОРІНОВ ПАВЛО, БУТИНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР <i>Досвід Європейського Союзу щодо протидії терористичним актам у міському середовищі</i>	47
ДАВИДЕНКО МИКОЛА <i>Міжнародний досвід протидії терористичним загрозам у міському середовищі</i>	49
ДЕРКАЧОВА НАТАЛІЯ <i>Ефективні стратегії протидії терористичним актам у міському середовищі: виклики та можливості</i>	52
ДЖОГА ОЛЬГА <i>Протидія терористичним актам у готельному господарстві</i>	55
ЗІНЧЕНКО СЕРГІЙ <i>Досудове розслідування фінансування тероризму</i>	58
ІВАНЕНКО КОСТЯНТИН, ДУБЧАК ЛЕСЯ <i>Виклики та проблеми юридичного забезпечення боротьби з тероризмом в умовах воєнного стану</i>	60
ІВАНЧУК АНАТОЛІЙ <i>Можливості використання описів антитерористичної діяльності в навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу</i>	63
ІЛЮШЕНКО ДАНИЛО <i>Протидія терористичним актам у міському середовищі</i>	67
КАРНАУХ АННА <i>Держава-спонсор тероризму: концептуальні аспекти</i>	71

КОВАЧ ОЛЬГА <i>Застосування легітимізованої агресії працівників поліції в системі протидії терористичним актам</i>	74
КОНЧАКОВСЬКА ВАЛЕНТИНА, МАКАРОВА ОЛЕНА <i>Війна та тероризм</i>	77
КОПИЛЕНКО ОЛЕКСАНДР <i>Використання соціальних мереж у діяльності терористичних організацій</i>	80
ЛЮБАРСЬКИЙ ВАДИМ <i>Захист державних інформаційних ресурсів у контексті кібертероризму</i>	83
МИКИТЕНКО ОЛЕКСАНДРА, ГОРІНОВ ПАВЛО <i>Міжнародний досвід у протидії терористичним актам у міському середовищі</i>	85
МИРОНЕНКО МАРИНА <i>Політична медіація як інструмент вирішення конфліктів</i>	88
МІНЕНКО ЄГОР, ГЕРАСИМЕНКО ОЛЕКСАНДР, КОТОРОБАЙ ЄВГЕН <i>Засади боротьби з терористичними проявами: практико-юридичний аспект</i>	90
ОВЧАРЕНКО ЛЕСЯ <i>Правові аспекти інформаційної безпеки особи в умовах проживання у місті</i>	93
ПРИХОДЬКО ЮРІЙ <i>Щодо необхідності просвітницької роботи в закладах освіти з питань мінної небезпеки</i>	96
РІДЕЙ НАТАЛІЯ, ТИТОВА НАТАЛІЯ, ЦИМБАЛ СВІТЛАНА, ГОНЧАР ОЛЕКСАНДР <i>Екологічний тероризм: правове та нормативне регулювання сфери безпеки</i>	99
РОМАНЮК ІВАН, РИЖОВ ІГОР <i>Актуальні питання антитерористичного захисту об'єктів інфраструктури міста</i>	106

РУБЦОВ СТАНІСЛАВ <i>Визнання організації терористичною як інструмент протидії терористичній діяльності</i>	110
РЯБЧЕНКО ВАСИЛЬ <i>Юрисдикція адміністративного суду щодо виконання рішень у справах, пов'язаних із захистом права на підприємництво: окремі проблемні питання</i>	114
РЯБЧУК ОЛЕСЬ <i>Протидія терористичним актам у міському середовищі</i>	117
РЯСНА МАЙЯ <i>Протидія терористичним актам у міському середовищі: безпека автотранспорту</i>	120
СОПЛІКО ІРИНА, МЕРДОВА ОЛЬГА <i>Психологічні стратегії та інноваційні підходи до попередження терористичних актів у міському середовищі</i>	123
СУХИЦЬКА НАТАЛІЯ <i>Історичні витоки тероризму</i>	126
ТАРАНОВ ДМИТРО <i>Основні аспекти антитерористичної підготовки персоналу закладів загальної середньої освіти України</i>	130
ТКАЧОВ ІВАН, РИЖОВ ІГОР, ХОМЕНКО ДМИТРО <i>Щодо категорювання об'єктів можливих терористичних посягань у міському середовищі</i>	133
ТОКАРЄВА КСЕНІЯ <i>Зарубіжний досвід правового регулювання протидії тероризму</i>	137
ТОКАРЧУК ОЛЬГА, БАЛЕНКО ВІКТОРІЯ <i>Поняття терористичних актів</i>	140
ТОКАРЧУК ОЛЬГА, МИРОНЧУК КАТЕРИНА <i>Окремі аспекти протидії тероризму в Україні</i>	142
ТОКАРЧУК ОЛЬГА, СТЕЦЕНКО ВІКТОРІЯ <i>Запобігання терористичним актам</i>	144

ФЕДОРЕНКО ЄВГЕН <i>Засади транспарентності діяльності судів за правом Європейського Союзу</i>	147
ФІЛИК НАТАЛІЯ, ШУСТ НАТАЛІЯ <i>Роль католицької церкви у протидії тероризму</i>	150
ХЛОНЬ ОЛЕКСАНДР <i>Правомірність громадян як фактор попередження загрози тероризму</i>	153
ШУСТ НАТАЛІЯ, МАЛІЙ МАРІЯ <i>Роль споживання у суспільстві зовнішніх викликів та загроз: спроба теоретико-прикладного дослідження</i>	155
ЯРОВИЙ КИРИЛО <i>Використання інформаційних технологій як інструменту забезпечення національної безпеки України</i>	159
СЕКЦІЯ «ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИМИ ТА ДИЗАЙНЕРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ»	
ЧЕМАКІНА ОКТЯБРИНА <i>Вступне слово до роботи секції «Протидія терористичним актам у міському середовищі архітектурно-планувальними та дизайнерськими засобами»</i>	161
АВДЄЄВА МАРИНА <i>Особливості архітектурно-планувальної організації соціального житла у післявоєнний період в Україні</i>	163
БАРАБАШ МАРІЯ, ГУСЕЙНОВ ЕЛНУР <i>Урахування психологічних аспектів при проектуванні безпечних просторів для протидії терористичним загрозам</i>	165
БОЙКО ОЛЕНА <i>Аналіз наслідків терористичних актів за даними космічної зйомки</i>	167
БУТИК МИХАЙЛО <i>Містобудівні проблеми протидії терористичним актам у міському середовищі</i>	171

ВАКУЛЕНКО ВІКТОР <i>Планування міст. Заходи щодо реагування на надзвичайні ситуації в результаті терористичних актів</i>	173
ГЛАВАЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР <i>Архітектурно-просторові принципи організації міського середовища для запобігання «вуличній» злочинності</i>	175
ГРЕБІННИК ЮЛІЯ <i>Архітектурно-планувальні вимоги до антитерористичної захищеності будівель і споруд</i>	179
ДРЕВАЛЬ ІРИНА <i>Залучення містобудівних ресурсів до протидії терористичним актам</i>	182
ЗІНОВ'ЄВА АЛЛА <i>Концепція безпечного міського середовища</i>	185
ІГНАТЬКОВ ВАДИМ <i>Аналіз результатів натурних обстежень об'єктів нерухомості, зруйнованих та пошкоджених у результаті терористичного акту в міському середовищі</i>	188
ЛУКОМСЬКА ЗОРЯНА, ГАЙДАР ВОЛОДИМИР <i>Проблема захисту і збереження об'єктів матеріально-культурної спадщини України в умовах військової ескалації та підвищеного рівня терористичних загроз</i>	193
МАНУЛЯК ІРИНА, КУТИНСЬКИЙ АНДРІЙ <i>Аспекти моніторингу загроз архітектурно-містобудівної спадщини зумовлених впливом поверхневих хвиль</i>	196
МАРКІНА МАРІЯ, БОЙКО ХРИСТИНА <i>Теоретичні основи управлінської взаємодії у просторовому плануванні міста для забезпечення протидії терористичним актам</i>	198
МОЗОЛЕВСЬКА АНАСТАСІЯ, АВДЄЄВА НАТАЛІЯ, ГЕРАСИМНЮК СЕРГІЙ <i>Особливості архітектури захисних споруд</i>	202
НЕЧИПОРУК ВІТАЛІЙ, КАШКЕВИЧ СВІТЛАНА <i>Застосування безпілотних літальних апаратів у протидії тероризму</i>	206

ОЛІЙНИК ОЛЕНА <i>Мережа громадських просторів міста Києва як основа його ідентичності</i>	210
СТЕПАНЧУК ОЛЕКСАНДР <i>Особливості забезпечення екологічної безпеки на вулицях міст</i>	214
ТИТАРЕНКО ІГОР <i>Містобудівні фактори формування «мілітарного каркасу міста» як інструменту протидії терористичним актам під час воєнної агресії</i>	217
ТРОШКІНА ОЛЕНА <i>Семантична означеність безпечного архітектурного середовища</i>	219
ЧЕМАКІНА ОКТЯБРИНА <i>Сучасний стан дослідження дилемзахисту від терористичних актів у міському середовищі</i>	222
ЧЕМАКІНА ОКТЯБРИНА <i>Системи візуальної комунікації як захід протидії терористичним загрозам у міському середовищі</i>	225
ЧЕМАКІНА ОКТЯБРИНА, БУТИК МИХАЙЛО <i>Концептуальна модель безпечного міського середовища в умовах терористичних загроз</i>	228
ШИНКАРЕНКО АННА <i>Дослідження зруйнованої війною інфраструктури за космознімками</i>	231
ШУЛЬГА ГЕННАДІЙ, СКЛЯРОВА ІНЕСА <i>Заходи цивільного захисту в складі містобудівної документації</i>	235

СЕКЦІЯ
«ВПЛИВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ НА НАВКОЛИШНЄ
ПРИРОДНЄ СЕРЕДОВИЩЕ У МІСТАХ
ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ»

БОНДАР ОЛЕКСАНДР <i>Вступне слово до роботи секції «Вплив терористичних актів на навколишнє природнє середовище у містах та здоров'я людини»</i>	238
--	------------

АБІДОВ СУЛТАН, ІВАЩЕНКО ТАРАС, ОВОДЕНКО ТАМАРА, МАРКІНА ЛЮДМИЛА, ТОЧЕНИЙ ВОЛОДИМИР <i>Визначення екологічного тероризму як загрози національній безпеці</i>	239
БОНДАР ОЛЕКСАНДР, ВЛАСЕНКО ОЛЕГ, МАРКІНА ЛЮДМИЛА, МАШКОВ ОЛЕГ <i>Методологія протидії екологічному тероризму: системний підхід</i>	243
БОНДАР ОЛЕКСАНДР, ІВАЩЕНКО ТАРАС, ОВОДЕНКО ТАМАРА, ПРИСЯЖНИЙ ВОЛОДИМИР, ТОЧЕНИЙ ВОЛОДИМИР <i>Напрями протидії екологічному тероризму як сучасному виклику суспільства</i>	247
БОНДАР ОЛЕКСАНДР, ФІНІН ГЕОРГІЙ, АБІДОВ СУЛТАН, МАШКОВ ОЛЕГ, ПРИСЯЖНИЙ ВОЛОДИМИР <i>Класифікація екологічного тероризму та роль громадських організацій у його протидії</i>	251
БОНДАР КАТЕРИНА, ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ <i>Екологічні наслідки знищення Каховської ГЕС</i>	255
ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ, ДУДКО ЄВГЕНІЯ <i>Вплив повітряних атак на природоохоронні території та об'єкти в Києві</i>	257
ГОРІНОВ ПАВЛО, ДРАПУШКО РОСТИСЛАВ <i>Екоцид як нова форма терористичних загроз у контексті військового нападу РФ</i>	260
КАЗМІРЧУК РУСЛАН, МАТВЄЄВ ГЕОРГІЙ <i>Наслідки радіаційної небезпеки на здоров'я людини</i>	264
КОРОТЕЦЬКИЙ ВАСИЛЬ, КАСЬЯНЕНКО ДМИТРО <i>Наслідки російського тероризму для навколишнього природного середовища України</i>	267
МАРТЮХІН АНТОН, ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ <i>Екологічні наслідки руйнування Каховського водосховища</i>	271
МЕЛЬНИК ОКСАНА, КУЗЬМІН ОЛЕГ, НЄМІРІЧ ОЛЕКСАНДРА <i>Токсикологічні ризики забруднення навколишнього середовища внаслідок воєнних дій</i>	274

МІСЕЦЬКИЙ АРТУР, МІСЕЦЬКА ЛІЛІЯ, ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ, ШЕВЧЕНКО ВАЛЕНТИНА <i>Вплив терористичних актів на міське середовище</i>	277
ПОЧКА ОЛЕНА <i>Вплив війни на сьогоднішнє та майбутнє</i>	280
СТАРОДУБ ЮРІЙ, РУДИК ЮРІЙ, КАРПЕНКО ВАСИЛЬ, ГАВРИСЬ АНДРІЙ <i>Створення стійкого енергопостачання міст у кризових ситуаціях</i>	282
СТРІЛЬЧУК ОКСАНА <i>Вплив військової агресії з боку російської федерації на навколишнє середовище України як чинник зміни екологічної поведінки</i>	286
ТРИСНЮК ВАСИЛЬ <i>Наслідки військової агресії росії на здоров'я людини</i>	289
ФЕДІВ ІРИНА, КОНАНЕЦЬ РОМАН, СТЕПОВА КАТЕРИНА, КУЗИК АНДРІЙ <i>Дослідження сорбційних властивостей глинофосфату та глауконіту з метою їх використання як наповнювачів для систем очищення</i>	293
ФІНІН ГЕОРГІЙ, ВЛАСЕНКО ОЛЕГ, МАШКОВ ОЛЕГ, ПРИСЯЖНИЙ ВОЛОДИМИР <i>Системні заходи щодо попередження екологічних ризиків та боротьби з екологічним тероризмом</i>	297
ШУРИГІН ВЛАДИСЛАВ, КАРАБИН ВАСИЛЬ <i>Математичні моделі для прогнозування наслідків аварійного вилування нафти у річкові системи (на прикладі терористичного акту на нафтопроводах)</i>	301

СЕКЦІЯ

«ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ УСУНЕННЯ СТРЕСІВ І ТРАВМ У ПОСТТРАЖДАЛИХ ВІД НАСЛІДКІВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ»

ЄВТУШЕНКО ІРИНА <i>Вступне слово до роботи секції «Психологічні підходи та методи усунення стресів і травм у постраждалих від наслідків терористичних актів та забезпечення соціальної стійкості»</i>	305
---	------------

АНДРІУЧЕНКО ТЕТЯНА <i>Підтримка психічного здоров'я молоді в умовах повномасштабної війни</i>	307
БОЛТІВЕЦЬ СЕРГІЙ, ОХРЕМЕНКО ОЛЬГА <i>Російський тероризм у великих містах: Київське дослідження</i>	311
ГАРНАГА КАТЕРИНА, БУЛАХ ІРИНА <i>Соціальні мережі та моральний розвиток підлітків у контексті травматичних подій</i>	315
ДОВГАНЬ НАТАЛІЯ <i>Вивчення стану постраждалих у стресових ситуаціях: психологічна програма</i>	318
ЄВТУШЕНКО ІРИНА <i>Наслідки психологічної травми після повернення із зони бойових дій</i>	321
ІНКІНА СОФІЯ, БУЛАХ ІРИНА <i>Психологічні особливості надання волонтерської допомоги постраждалим від терористичних актів</i>	323
ЗАБОЛОТНА АЛЬОНА <i>Резильстентність як вагома складова підготовки майбутніх педагогів</i>	325
ЗІНЧЕНКО НАДІЯ, БУЛАХ ІРИНА <i>Подолання психологічної травми методом «Сендплей»</i>	327
КОЛОМІЄЦЬ АЛЛА, КОЛОМІЄЦЬ ДМИТРО, ІВАШКЕВИЧ ЄВГЕН <i>Світовий досвід організації освітнього процесу під час терористичних атак</i>	330
КОЧУБЕЙНИК ОЛЬГА <i>Тероризм на публічних аренах: від конвергенції до дискурсивного перевертання</i>	334
КРОТЕНКО ВАЛЕНТИНА, АФУЗОВА ГАННА, НАЙДЬОНОВА ГАННА <i>Арт-терапія як психологічний метод протидії впливу на психічне здоров'я людини терористичних актів у міському середовищі</i>	337

ЛЮЛЬЧЕНКО ВЯЧЕСЛАВ <i>Освітні кампанії у протидії терористичним актам у міському середовищі</i>	341
МЕДВЕДЄВА ОЛЬГА <i>Явище тероризму у соціологічному вимірі</i>	344
НЕКІЗ ТЕТЯНА, БУЛАХ ІРИНА <i>Психологічні підходи та методи усунення стресів і травм у постраждалих від наслідків терористичних актів під час воєнних дій</i>	348
РАШКОВСЬКА ІЛОНА <i>Психологічні особливості особистості терориста: теоретичний аспект</i>	351
РЕЗВИХ ЄВГЕНІЯ <i>Професійне становлення дорослих</i>	354
РІБЦУН ЮЛІЯ <i>Пропедевтика терористичних загроз: психолого-педагогічні аспекти</i>	356
РУДЕНКО ЮЛІЯ <i>Роль ЗМІ у боротьбі з тероризмом: негативні та позитивні аспекти</i>	359
САКОВСЬКА ВІКТОРІЯ, БУЛАХ ІРИНА <i>Ціннісне самоставлення як умова життєстійкості особистості в кризових умовах</i>	361
СІРИЙ ЄВГЕН, СІРА ОКСАНА <i>Російський тероризм та український соціум у палітрі науково-аналітичних роздумів</i>	363
СТРОМИЛО АННА <i>Вторинна травматизація в родинах демобілізованих та її вплив на суспільство</i>	365
СУСЛО ЛАРИСА <i>Наслідки терористичних актів на здоров'я людини</i>	368
ТАРАСОВА ІРИНА <i>Психологічна допомога особистості, яка була свідком терористичних атак</i>	370

ФЕДОРЕНКО ОЛЕНА <i>Інформаційний тероризм як спосіб психологічного впливу на людину</i>	373
ФОНРАБЕ ЄВГЕН <i>Посттравматичний стресовий розлад як фактор деструктивної поведінки постраждалих внаслідок військових дій</i>	377
ЧАНЧИКОВ ІЛЛЯ <i>Підтримка та відновлення життєвої стійкості постраждалих від тероризму</i>	381
ШЕБАНОВ АРТУР <i>Знищення міст ракетами та його вплив на здоров'я людей</i>	384
ШУЛДИК АНАТОЛІЙ <i>Психологічні наслідки терористичних актів для психіки особистості</i>	388
ШУСТ НАТАЛІЯ, ШАСЬВА АНАСТАСІЯ <i>Особистість як об'єкт соціологічних досліджень в умовах зовнішніх загроз</i>	390
СОПЛІКО ІРИНА <i>Заключне слово до учасників Форуму керівника апарату Національної комісії з радіаційного захисту населення України, головного наукового співробітника Науково-дослідного центру «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка» ННІ права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України</i>	394

**Шановні учасники та організатори
Наукового форуму
«Протидія терористичним актам
у міському середовищі»!**

Вітаю вас з надзвичайно важливим і актуальним заходом, що об'єднує науковців, фахівців та активістів з різних галузей знань в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова. Ваш форум став символом нашої міцної волі та рішучості протистояти терористичним актам у міському середовищі.

У нашій незалежній країні, що потерпає від російської агресії, відчуємо наслідки терористичних актів та агресії, саме тому проблема тероризму набуває особливої актуальності та значущості. Цей форум дає нам можливість зосередитися на вивченні та обговоренні теми з різних перспектив – правової, психологічної, екологічної та архітектурної.

У нашій боротьбі проти тероризму, знання та інновації стають ключовими інструментами. Об'єднання експертів та науковців різних сфер допомагає нам розуміти корені проблеми, шукати ефективні рішення та розробляти стратегії протидії терористичним актам.

Ваші дослідження, презентації та обговорення мають велике значення для розбудови нашої нації та мають безпосередній вплив на суспільну дійсність. Вони стануть фундаментом для подальшої розробки політики безпеки, правових механізмів, психологічної підтримки постраждалих та створення стійкого та безпечного міського середовища.

Нехай цей форум стане майданчиком для активного діалогу, обміну ідеями та співпраці між вами. Разом зможемо розробити стратегії та практичні рішення, що спрямовані на запобігання та протидію терористичним актам у міському середовищі. Залучення правознавців, психологів, екологів та архітекторів допоможе нам побудувати більш безпечне та стійке майбутнє.

Бажаю вам продуктивних обговорень, нових ідей та знайти ті рішення, що стануть джерелом натхнення та практичних кроків у протидії тероризму у міському середовищі. Нехай ваша співпраця відкриє нові можливості та принесе позитивні зміни для нашої країни.

Щиро радіємо розпочатій важливій місії, що вимагає відваги, наполегливості та спільних зусиль. Тільки об'єднавшись зможемо зробити світ кращим і безпечнішим місцем для всіх. Успіхів у вашій роботі та відкритості до нових ідей і підходів!

ОЛЕГ НЕМЧІНОВ,
Міністр Кабінету Міністрів України

***Вітаю учасників та організаторів
Наукового форуму
«Протидія терористичним актам
у міському середовищі»!***

Форум, що присвячений протидії тероризму у міському середовищі, розглядає ключові аспекти в галузі права, психології, охорони навколишнього природного середовища, здоров'я людини та архітектури.

Цей захід є важливим кроком для нас у боротьбі з сучасними викликами, пов'язаними з тероризмом, особливо в міському середовищі. Він надає унікальну можливість науковцям, практикуючим фахівцям, академічним групам об'єднати свої знання, дослідження та досвід з різних сфер, щоб створити більш ефективні та інноваційні підходи до протидії терористичним актам.

Право – це один із найважливіших стовпів, що забезпечує правильну функцію суспільства. Ваші дослідження у галузі права, зокрема щодо протидії терористичним актам у міському середовищі, мають потенціал впливати на створення нових законодавчих рамок, політик та механізмів, що сприятимуть безпеці та правопорядку.

Психологія відіграє важливу роль у розумінні мотивацій, психологічних процесів та патологічних установок, що можуть лежати в основі терористичних актів. Саме ці дослідження та рекомендації допоможуть більше розуміти сутність та джерела радикалізації, а також розробити ефективні стратегії попередження та втручання.

Охорона навколишнього природного середовища є важливою складовою сучасного суспільства. Ваші дослідження в галузі охорони навколишнього середовища у контексті протидії терористичним актам дозволяють зрозуміти потенційні наслідки та ризики, пов'язані з екотероризмом, а також спрямують зусилля на створення стійких та екологічно безпечних міських середовищ.

Здоров'я людини є невід'ємною складовою безпеки та добробуту суспільства. Дослідження у галузі здоров'я, спрямовані на протидію терористичним актам у міському середовищі, розкриють важливі аспекти фізичного та психічного здоров'я людей, які можуть бути піддані впливу терористичних подій. Україна потребує таких досліджень, що сприятимуть розробці стратегій і програм психологічної підтримки, реабілітації та відновлення після травматичних ситуацій.

Архітектура має великий потенціал у створенні безпечних та стійких міських середовищ. Розробки у галузі архітектури, спрямовані на протидію терористичним актам, можуть зосередитися на створенні захищених інфраструктур, раціональному плануванні міст, розробці ефективних систем попередження та реагування.

Бажаю вам продуктивних дискусій, нових відкриттів і натхнення. Нехай ваші дослідження та обговорення наукового форуму приведуть до практичних рішень та інновацій, спрямованих на протидію терористичним актам у міському середовищі, та сприятимуть безпеці, здоров'ю та процвітання нашого суспільства.

Дякую вам за віддане служіння та вклад у покращення нашої країни. Бажаю успіхів у всіх ваших наукових зусиллях!

ОЛЕКСІЙ РЕЗНІКОВ,
Міністр оборони України

Шановні учасники Форуму!

Вітаю усіх з нагоди цього важливого заходу, що об'єднав не тільки представників органів державної влади та місцевого самоврядування, а і науковців, юристів-практиків, екологів, архітекторів, психологів, представників дипломатичних структур для обговорення та пошуку ефективних стратегій протидії тероризму

у містах.

Тероризм залишається однією з найбільших загроз нашому суспільству, і його руйнівний вплив особливо відчутний в міських просторах, де живуть та працюють мільйони людей. Протидія терористичним актам у міському середовищі є надзвичайно важливим завданням для забезпечення безпеки громадян та збереження стабільності у суспільстві.

Цей захід надає нам можливість обмінятися досвідом та ідеями, а також створити платформу для спільної праці над забезпеченням безпеки наших міст. Ми усвідомлюємо, що протидія терористичним актам вимагає комплексного підходу та взаємодії між урядовими структурами, правоохоронними органами, громадськістю, взагалі усіма зацікавленими суб'єктами.

Головною метою форуму є напрацювання спільних підходів до вирішення актуальних проблем безпеки в міському середовищі, підвищення рівня поінформованості суспільства про небезпеку та масштаби тероризму. У цьому контексті особливо важливо, щоби українська юридична наука не лише давала визначення та роз'яснення юридичних фактів, а й виконувала прогностичну та пізнавальну функції.

Бажаю Вам всім плідної роботи. Сподіваюся, що наші дискусії принесуть нові ідеї, інноваційні рішення та план дій, в ім'я безпеки у наших містах.

Дякую вам за участь і відданість справі.

ОЛЕКСАНДР КОПИЛЕНКО,

*Голова Комісії з радіаційного захисту населення України,
народний депутат України, академік НАН і НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України*

Шановні учасники Наукового форуму! Дорогі друзі!

Наразі Україна долає вкрай важку сторінку власного державотворення.

10-й рік поспіль Збройні Сили України, як і весь Український народ, протистоять надзorstкій російській агресії та щоденно борються за збереження своєї держави, національної ідентичності, рідної мови, традицій, культури і життя. Політика російської держави щодо України, української нації та мови, нашої культури і традицій завжди була жорстокою, підступною й оманливою. Про це свідчить: пограбування і вбивство киян Володимиро-Суздальським князем Андрієм Боголюбським (1169), знищення росією гетьманства в Україні (1764), «валуєвські циркуляри», голодомори ХХ ст., Будапештський меморандум (1994), терор у Бучі, Ірпені, Маріуполі, Херсоні, Бахмуті і багатьох інших мирних українських містах і селах...

російські вояки та найманці воюють проти мирного населення України, зумисно влаштовують фільтраційні табори, оманом і погрозами відбирають наших дітей з родин, катують людей і загалом порушують всі мислимі та немислимі правила міжнародного і національного права. Проте, жодна політика чи дипломатія, жодні диктаторські амбіції не можуть бути вищими та ціннішими за життя людини. І на цьому безапеляційно має стояти весь світ!

Переконаний, що кожен учасник нашого Форуму звернувся до словника, щоб освіжити в пам'яті: що таке «терор». Це слово є ментально незвичним для українців. Історія України, що налічує понад тисячу років, не знає жодного випадку завоювання українцями територій інших держав. І це правда! Україну ніхто не може звинуватити у загарбанні чужих територій чи тероризмі.

Нинішній терор рашистських загарбників має різні вияви і за своєю суттю, і за формами, проте, найважча форма його прояву є «жорстока, масова розправа ворожої армії над мирним населенням на окупованій нею території».

Наразі Збройні Сили України, Українських народ, а також всі державні інституції, зокрема, й правоохоронні органи і судові органи, докладають усіх зусиль для покарання російських злочинців-терористів і притягнення їх до відповідальності.

Судові органи України не припиняли свою роботу впродовж всієї війни. За період повномасштабної російської військової агресії (з 24.02.2022 по 08.06.2023) до Верховного Суду надійшло 90979 справ і матеріалів

(розглянуто і вирішено з урахуванням залишків 95483 од.), з яких: 51547 (57 %) надійшло до Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду (розглянуто та вирішено з урахуванням залишків – 55811 (58 %) справ і матеріалів).

Конституція України визначила, що «з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди» (частина 5 статті 125). Водночас «Класифікатор категорій адміністративних справ» та Методичні роз'яснення щодо його застосування, що затверджені рішенням Ради суддів адміністративних судів України від 31 жовтня 2013 р. № 114, визначили, що до юрисдикції адміністративних судів належать справи зі спорів щодо «забезпечення національної безпеки та оборони України», а саме:

а) спори з приводу допуску та доступу до державної таємниці (статті 22, 27 Закону України «Про державну таємницю»);

б) вилучення секретної інформації або її матеріальних носіїв у разі відмови власника укласти відповідний договір, а також у разі порушення власником умов такого договору за позовом органу державної влади, якому державним експертом з питань таємниць надається право приймати рішення щодо суб'єктів, які матимуть доступ до цієї інформації та її матеріальних носіїв (частина третя статті 6 Закону України «Про державну таємницю»);

в) функціонування Національної системи конфіденційного зв'язку (Закон України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку»);

г) витребування інформації для розвідувальних, контррозвідувальних цілей (стаття 9 Закону України «Про розвідувальні органи України», стаття 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»);

г) накладення арешту на активи, що пов'язані з фінансуванням тероризму та стосуються фінансових операцій, зупинених відповідно до рішення, прийнятого на підставі резолюцій Ради Безпеки ООН, зняття арешту з таких активів та надання доступу до них (статті 11⁻¹, 11⁻² Закону України «Про боротьбу з тероризмом») тощо.

Отже, юрисдикція адміністративних судів України поширюється на судові справи, предметом спору в яких є питання фінансування тероризму та підсанкційність відповідних активів.

Так, до прикладу, справи щодо визнання протиправними та скасування рішень Національного Банку України (далі – НБУ) про застосування заходів впливу, фінансових санкцій за порушення банками, філіями іноземних банків та іншими особами валютного законодавства, нормативно-правових актів НБУ, його вимог, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (зокрема, про накладення штрафних санкцій за порушення цього законодавства), належать до категорії «Справи з приводу реалізації державної політики у сфері економіки та публічної фінансової політики, зокрема щодо державного регулювання ринків фінансових послуг». Предметом спору зазначених справ є рішення НБУ, прийняте на підставі

перевірок з питань дотримання банками окремих вимог законодавства, яке регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. За результатами перевірок можуть бути виявлені в діяльності, зокрема банків, ознаки здійснення ризикової діяльності у сфері фінансового моніторингу. Отже, адміністративна юрисдикція засобом прийняття судових рішень бореться з проявами терористичної діяльності в Україні.

Важливою категорією судових справ, віднесених до юрисдикції адміністративних судів, є судовий контроль правомірної діяльності державних інституцій, що визначена Законом України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» і пов'язана з державним контролем за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, з метою забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання нею міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передач звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях. Здебільшого позивачами у таких категоріях справ є правоохоронні органи, СБУ (до прикладу, справа № 640/5376/19, касаційні провадження № К/9901/31936/19, № К/9901/31152/19, <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87963146>). Наразі активно формується практика судів адміністративної юрисдикції у справах, предмет спору в яких так чи інакше пов'язаний з питаннями фінансування тероризму, арешту підсанкційних активів та надання доступу до них, державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання тощо. Отже, кожна державна інституція своїми легітимними засобами і способами протидіє тероризму та його проявам в Україні.

Щиро бажаю організаторам та учасникам Наукового форуму добра, здоров'я і наснаги у своїй професійній праці на благо України, а нашій славній державі – якнайшвидшого переможного миру!

Слава Україні!

МИХАЙЛО СМОКОВИЧ,

Голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду,
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

**Шановні учасники
Наукового форуму «Протидія
терористичним актам
у міському середовищі»!**

Маю честь привітати вас з надзвичайно важливою подією – Науковим форумом, що проводиться в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова. Цей форум має на меті обговорення та розробку стратегій протидії терористичним актам у міському середовищі, а його місце проведення, а саме наш університет, демонструє прагнення до активної ролі в розвитку наукових підходів у цій сфері.

Тема протидії тероризму набуває особливого значення в контексті сучасної реальності, де міста стають осередками активності терористичних груп і злочинності. Форум об'єднав видатних науковців, експертів і практиків з різних сфер, включаючи право, екологію, психологію, архітектуру й охорону здоров'я, щоб обговорити ідейні підходи, найкращі практики та новітні наукові досягнення.

Поєднання знань та досвіду з різних галузей дозволить створити інтегровані стратегії протидії терористичним актам у міському середовищі. Правові аспекти, екологічні виміри, психологічні підходи, архітектурні рішення та питання охорони здоров'я – усе це важливі складові частини комплексної стратегії протидії.

Ваш внесок у цей форум, ваші дослідження, наукові знахідки та презентації, стануть джерелом нових ідей та рекомендацій, що будуть сприяти вдосконаленню політики протидії тероризму у міському середовищі. Важливо, щоб наукові обговорення і результати досліджень були передані в реальність через практичну реалізацію рекомендацій і розробку стратегій, спрямованих на забезпечення безпеки наших міст та захист громадян.

Цей форум створить унікальну можливість для взаємного обміну досвідом та знаннями. Саме такий синергетичний підхід сприятиме виявленню нових підходів та інноваційних рішень у боротьбі з тероризмом. Разом зможемо об'єднати свої зусилля, щоб створити стабільні та безпечні міські середовища, в яких кожен громадянин буде відчувати себе захищеним у безпеці.

Бажаю вам успіху у всіх секціях форуму, плідних дискусій та нових відкриттів. Нехай ваші наукові праці знайдуть практичне застосування

та принесуть користь суспільству. Дякую за вашу працю та здійснені зусилля у протидії терористичним актам у міському середовищі!

ВІКТОР АНДРУЩЕНКО,
*ректор Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова,
член-кореспондент Національної академії наук України,
академік Національної академії педагогічних наук України,
професор, доктор філософських наук,
заслужений діяч науки і техніки України*

СЕКЦІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ ЩОДО БОРОТЬБИ З ТЕРОРИСТИЧНИМИ АКТАМИ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ»

*Шановні учасники
та високоповажні колеги!*

До вашої уваги результати досліджень, що представлені у секції «Актуальні проблеми правового забезпечення та оцінка політичних стратегій щодо боротьби з терористичними актами у міському середовищі». На тлі складної геополітичної ситуації, яку створює триваюча збройна російська агресія проти України, обговорення такої важливої теми стає надзвичайно актуальним та значущим.

Наше наукове співтовариство зберігає принципову позицію, що терористичні акти, будь-де вони трапляються, не можуть бути виправдані та мають бути безкомпромісно припинені. Це особливо важливо в контексті міського середовища, де щільне населення та розгалужена інфраструктура створюють унікальні виклики для ефективної боротьби з тероризмом.

Ця секція пропонує глибокий аналіз та обговорення проблем правового забезпечення, оцінку національних і міжнародних політичних стратегій, спрямованих на боротьбу з тероризмом у міському середовищі. Авторами досліджень представлено різні підходи та методики, що використовуються країнами та міжнародними організаціями для запобігання терористичним актам, виявлення і розкриття терористичних груп та розробки превентивних заходів боротьби з терористичними актами. Ми прагнемо зрозуміти складну

та динамічну сутність тероризму, виявити його корені, мотивацію та шляхи поширення. Наша мета полягає в розробці стратегій і заходів, спрямованих на посилення безпеки громадян у міському середовищі та протидію терористичним загрозам.

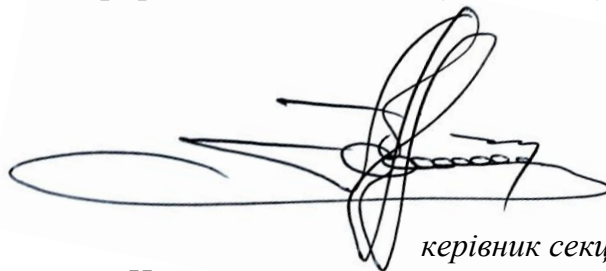
З огляду на глобальний характер терористичних загроз, співпраця між різними правовими системами та міжнародними організаціями набуває великого значення. Отже, необхідно продовжувати здійснювати аналіз недоліків і прогалин у законодавстві, щоб запропонувати конкретні покращення та інноваційні підходи, в тому числі для підвищення ефективності міжнародного співробітництва та обміну інформацією між країнами з метою запобігання терористичним актам та розкриття злочинів.

Не можна також забувати про важливість захисту прав людини під час боротьби з тероризмом, зокрема етичні та правові аспекти, пов'язані з захистом прав жертв терористичних актів та забезпеченням їм необхідної підтримки та компенсації. Наша мета має полягати в розробці прогресивних підходів, що забезпечать безпеку та права громадян, у той же час зберігаючи демократичні цінності та принципи правової держави.

Запрошуємо всіх учасників до обговорення та обміну ідеями щодо найактуальніших проблем правового забезпечення боротьби з терористичними актами у міському середовищі. Відкритий діалог, об'єднання зусиль та науковий аналіз допоможуть нам досягти нових інсайтів і розробити ефективні стратегії.

Бажаю всім успіху та плідної роботи під час нашого Наукового форуму «Протидія терористичним актам у міському середовищі»!

З повагою

ПАВЛО ГОРІНОВ,
керівник секції Наукового форуму,
директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
кандидат юридичних наук, заслужений працівник соціальної сфери України

АЛБУЛ СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
*кандидат юридичних наук,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Одеського державного університету внутрішніх справ*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИСТИЧНИМИ АКТАМИ В УКРАЇНІ

Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [2]. Забезпечення національної безпеки України, захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів держави від реальних та потенційних загроз безумовно залежить від належного правового забезпечення такої діяльності.

Служба безпеки України, яка є центральним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, реалізує свої повноваження у цій сфері шляхом контррозвідального забезпечення [1, с. 12]. Контррозвідальне забезпечення – це складова контррозвідальної діяльності, що становить систему контррозвідальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових, інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на захист від загроз державній безпеці України, їх попередження, своєчасне виявлення і запобігання, нейтралізацію або мінімізацію ризиків державної безпеки, що здійснюється на постійній основі [3].

На сьогодні в Україні організаційні аспекти контррозвідальної діяльності регламентуються Законом України «Про контррозвідальну діяльність». Чинне законодавство надає комплексне поняття контррозвідальної діяльності, як спеціального виду діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України. Метою контррозвідальної діяльності є попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, припинення розвідальних, терористичних та інших протиправних посягань спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на державну безпеку України, усунення умов, що їм сприяють, та причин їх виникнення. Основними завданнями контррозвідальної діяльності є: добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки

або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян [5].

На сьогодні, в умовах повномасштабного вторгнення країни-агресорки, Верховною радою України прийнято до розгляду два законопроекти щодо внесення змін та доповнень до Закону України «Про контррозвідувальну діяльність». Мова йде про основний та альтернативний проекти – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідувального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України» (проект від 08.04.2022 р. № 7267; основний) [3] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правових основ організації та здійснення контррозвідувальної діяльності в Україні» (проект від 25.04.2022 № 7267-1; альтернативний) [4]. Пропозиції, які містяться у вказаних проектах, стосуються понятійного апарату контррозвідувальної діяльності; визначення суб'єктів здійснення такої діяльності; підстав здійснення контррозвідувальної діяльності тощо.

Під поняттям «контррозвідувальна діяльність» в проектах розуміється система контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових, інформаційно-аналітичних заходів, які здійснюються спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері контррозвідувальної діяльності, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання загрозам державній безпеці України, нейтралізацію або мінімізацію ризиків державної безпеки, протидію розвідувально-підривної діяльності, терористичним та іншим протиправним посяганням іноземних держав та їх структур, а також організацій, окремих груп та осіб на фундаментальні національні інтереси України [3, 4]. Примітно, що, на відміну від тексту чинного Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» та, наприклад, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», проекти містять визначення «контррозвідувального заходу», під яким пропонується розуміти рішення та дії суб'єкта контррозвідувальної діяльності, спрямовані на вирішення визначених законом завдань, що реалізується силами контррозвідки із застосуванням методів і засобів контррозвідки стосовно осіб і об'єктів, що становлять чи створюють загрози державній безпеці України або підвищують ризики державної безпеки, незалежно від правового статусу та місця знаходження (діяльності) таких осіб і об'єктів. При цьому, силами контррозвідки є співробітники суб'єкта контррозвідувальної діяльності та особи, залучені до конфіденційного співробітництва з таким суб'єктом. Засоби контррозвідки – це засоби та структури прикриття, будівлі, приміщення, транспортні засоби, інформаційні системи та бази даних, спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку та інші технічні засоби негласного отримання інформації, озброєння, боєприпаси, військова та спеціальна техніка, інше майно, кошти в національній та іноземних валютах, які використовуються для здійснення контррозвідувальної діяльності (проведення контррозвідувальних

заходів) або для організації чи забезпечення її (їх) здійснення (проведення).

Проекти закріплюють, що Служба безпеки України в рамках контррозвідальної діяльності здійснює контррозвідальне забезпечення: державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного, науково-технічного, економічного, інформаційного потенціалу, охорони державної таємниці, кібербезпеки, військово-технічного співробітництва, дотримання міжнародних режимів нерозповсюдження, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, судової системи України, системи прокуратури України, державних правоохоронних органів, державних правоохоронних органів спеціального призначення, розвідувальних органів, оборонно-промислового і транспортного комплексів, національної системи зв'язку, об'єктів критичної інфраструктури, сфери міжнародних відносин; закордонних дипломатичних установ України, безпеки співробітників цих установ та членів їх сімей у державі перебування, відряджених за кордон громадян України, які обізнані у відомостях, що становлять державну таємницю, а також охорони державної таємниці в цих установах; військових формувань, утворених відповідно до законів України, крім випадків, передбачених частиною четвертою цієї статті [3]. Слід зазначити, що положення та пропозиції, передбачені розглянутими законопроектами, за нашим переконанням, відповідають викликам сьогодення та сприятимуть вдосконаленню правові аспектів контррозвідального забезпечення боротьби з терористичними актами в Україні.

На сьогодні, характер безпекового середовища, унаслідок розширення спектру зовнішніх та внутрішніх викликів і загроз, збройної агресії російської федерації висуває нові вимоги до системи забезпечення національної безпеки України й безсумнівно потребує її удосконалення. Одним із ключових інструментів забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу є організації дієвого контррозвідального забезпечення боротьби з терористичними актами в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Албул С. В., Горб В. В. Організаційно-правові засади системи оперативного інформування про загрози терористичного характеру в Україні: навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2023. – 160 с.
2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/print> (дата звернення 01.06.2023).
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення організаційно-правових засад здійснення контррозвідального забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України: проект Закону України від 08.04.2022 р. № 7267 *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. [Електронний ресурс]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74070 (дата звернення 01.06.2023).
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правових основ організації та здійснення контррозвідальної діяльності в Україні: проект Закону України від 25.04.2022 № 7267-1 *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. [Електронний ресурс]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74143 (дата звернення 01.06.2023).
5. Про контррозвідальну діяльність: Закон України від 26.12.2002 р. № 373-IV *Верховна Рада України*. Офіційний вебпортал парламенту України. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15/print> (дата звернення 01.06.2023).

БЕЛЬТРАН-САУСЕДО МАРТИН,

*кандидат юридичних наук, викладач Автономного університету
Сан Луїс Потосі, Мексика*

ЖИЖКО ОЛЕНА АНАТОЛІВНА,

*доктор педагогічних наук, професор відділу гуманітарних наук
Автономного університету Сакатекаса, Мексика*

БЕЛЬТРАН ГАЛІ-ОЛЕКСАНДРА,

*кандидат педагогічних наук,
викладач Технологічного університету Дуранго, Мексика*

**СУЧАСНІ ВИКЛИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ З БЕЗПЕКОЮ ГРОМАДЯН
ЧЕРЕЗ НАРКОВІЙНУ В МЕКСИЦІ.
ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ МЕКСИКАНСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ
В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Проблема асекурації безпеки громадян у багатьох країнах світу в умовах розвитку сучасного суспільства набуває актуальності у зв'язку із загостренням геополітичних конфліктів: війнами, голодом, падінням економіки, пандеміями тощо. Так, збройний конфлікт між ворогуючими наркокартелями, урядовими військами і поліцією, або так звана нарковійна, що триває в Мексиці з 1989 року, змусила уряд Мексики розбудувати цілу систему заходів щодо запобігання ризиків безпеки населення. Слід зазначити, що досвід мексиканської системи безпеки може стати важливим джерелом для осмислення й творчого використання прогресивних ідей в реаліях війни в Україні.

Аналіз джерельної бази мовою оригіналу показав, що вивченню проблеми асекурації безпеки громадян присвятили свої праці Carbonell, 2004; García-Álvarez, Haro-Reyes, 2019; Haro-Reyes, 2019; Serra-Rojas, 2005; Suárez-Camacho, 2011; Chew-Sanchez, 2014; Gonzales, 2009; Lee, Renwick, Cara-Labrador, 2012; Nájjar, 2011; Padgett, Shannon 2001; Peñalosa, 2002; Tobar, 2003; Nash, 1993; Rohter, 1989; Castillo-García, 1993; Grillo, 2006; Grant, 2012; Gaynor, 2012; Valdez, 2012; Loret-De-Mola, 2017; Grillo, 2020; Iazzetta, 2020; та ін.

Метою дослідження було виявити основні ознаки мексиканської системи безпеки, проаналізувати реакцію цієї системи на сучасні виклики, пов'язані з безпекою громадян через нарковійну, та з'ясувати можливості використання досвіду мексиканської системи безпеки в реаліях війни в Україні.

Здійснений нами науковий аналіз дає підстави стверджувати, що мексиканські наркокартелі існують вже декілька десятиліть, і вже з 1970-х років має місце сприяння їх діяльності з боку деяких державних структур. Мексиканські наркокартелі посилилися після розпаду в 1990-х роках колумбійських наркокартелів. Нами встановлено, що однією з основних причин виникнення наркокартелів в Мексиці, а пізніше і збройних конфліктів між ними став процес збіднення населення країни, що спостерігається з 70-х рр. ХХ ст.

Зазначимо, що за даними Національної ради оцінки соціальної політики,

наприкінці сімдесятих років ХХ ст. кількість бідних і вкрай бідних сімей у Мексиці зростає: з тридцяти відсотків у 1963 році до тридцяти чотирьох відсотків у 1977 році. У 1978 р. 45 % населення (переважно сільського) не мало доступу до безкоштовних лікарень, шістнадцять відсотків було неграмотним, п'ятдесят відсотків сімей не мали проточної води; двадцять п'ять відсотків домівок не були електрифіковані [3, с. 146–162].

У двохтисячному році кількість бідних досягла вже майже п'ятдесят чотири відсотки, з яких двадцять чотири перебували на межі бідності. Майже дев'яносто один відсоток найбідніших дорослих у віці старше шістдесяти п'яти років не працювали й не отримували пенсію. У 2006 р. програми соціального захисту обслуговували більше п'ятидесяти відсотків (13 мільйонів осіб). У 2010 р. зі ста семи мільйонів мешканців п'ятдесят один мільйон мексиканців жили в умовах бідності [3, с. 146–162].

Не можемо обійти увагою і той факт, що для всієї Латинської Америки, зокрема Мексики, дуже складними в економічному плані стали наслідки пандемії коронавірусу 2020-2021 рр. Так, за даними ООН, у 2021 р. ще 5 мільйонів осіб дійшли межі бідності, становлячи загальну кількість 86 мільйонів осіб у регіоні (майже чотирнадцять відсотків населення). Такий стан речей закреслив усі здобутки регіональної політики соціального розвитку, відкинувши латиноамериканські країни на 27 років назад [10].

За результатами нещодавно проведених соціально-економічних досліджень, у 2022 році 65% населення Мексики знаходилися у стані економічної незахищеності [12, с. 786–795]. Такий стан речей має безпосередній негативний вплив на емоційно-психічне здоров'я населення. Батьки не бачать сенсу в тому, щоб їх діти, починаючи навчання в базовій школі, закінчували його, чи продовжували навчання в неповній середній школі. Взагалі сім'ї воліють, щоб їх діти, особливо хлопці, від'їзжали з дому заради заробітку і не витрачали часу на «марне» відвідування школи. І це у кращому випадку, а в гіршому – вони приєднуються до бандитських угруповань, де їм обіцяють високу зарплатню [6].

Важливо зазначити, що міграційна тенденція виражається в тому, що з дому від'їзжають переважно молоді хлопці (15–20 років) та батьки сімейств, а жінки, малі діти та старі залишаються. Наукові дослідження з питань міграції, що проводяться в мексиканських університетах, показали, що психічний стан багатьох з цих жінок, а також дітей, що живуть без чоловіків та батьків 2–3 чи більше років, є незадовільним [12, с. 786–795].

Проведене нами наукове дослідження довело, що так звана війна між урядом Мексики та наркокартелями триває уже більш як 40 років, впродовж яких рівень насильства в країні є значно високим: загалом впродовж 2006-2020 років було скоєно понад 300 тисяч вбивств серед членів злочинних організацій, правоохоронців та мирного населення; через діяльність злочинних організацій безвісти зникло понад 73 тисячі осіб [7].

Усі ці дії, звичайно, призводять до значних порушень прав людини, гальмують економічний розвиток держави та створюють серйозні загрози для її стабільності. Тому керівництво Мексики, стурбоване таким станом речей, починаючи з 2006 р. ініціювало розробку спеціальних планів боротьби з криміналом, деталі яких варіюють у залежності від влади різних політичних

партій країни. Так, у 2006 р. при владі представника правої Партії національної дії (PAN) Ф. Кальдерона уряд Мексики вперше завдав відчутний удар по наркокартелям, видаючи їх найбільш активних членів іноземним державам, конфіскуючи грошові кошти і зброю [8, с. 1, 2].

Також неодноразово були прийняті правки до Конституції та закони, що гарантують громадську безпеку. Так, у 21 статті, 9 параграфі Політичної Конституції Мексиканських Сполучених Штатів громадська безпека визначається як така, що включає в себе попередження, розслідування та переслідування злочинів, а також накладання санкцій за адміністративні правопорушення відповідно до закону. В документі зазначено також, що діяльність органів громадської безпеки має керуватися принципами законності, об'єктивності, ефективності, професіоналізму, чесності та поваги до прав людини, визнаних Конституцією [2].

У 2007 р. Мексика і США започаткували Меридську ініціативу, яка є чинною і на сьогодні. Ця програма базується на принципі розподілу обов'язків: уряд Мексики взяв на себе зобов'язання подолати корупцію, тоді як США повинні були вирішити питання попиту на наркотики та нелегального продажу вогнепальної зброї картелям. З 2008 по 2020 рік на Меридську ініціативу було виділено 3,3 млрд доларів. У 2011 році уряди Мексики та США виділили чотири основних напрямки співпраці: боротьба з транснаціональними злочинними корпораціями, нагляд за всебічним захистом прав людини під час військових та поліцейських операцій, посилення контролю на кордоні між США та Мексикою, поширення поваги до законів серед мексиканського суспільства. Загалом Меридська ініціатива дозволила арештувати декількох відомих наркаторговців, підвищити стандарти мексиканських правоохоронної та судової систем. З іншого боку, у країні продовжує зростати кількість насилля та вбивств, тому деякі аналітики ставлять ефективність цієї програми під сумнів. Слід також зазначити, що пріоритети Меридської ініціативи змінювалися в залежності від американських президентів. Так, Б. Обама робив акцент на реформуванні системи правосуддя Мексики та розробці програм запобігання злочинності на рівні громад, тоді як Д. Трамп пріоритезував посилення кордону між Мексикою та США (звідси ініціатива з будівництва Мексиканської стіни), а також припинення виробництва наркотиків та відмивання грошей [8, с. 1, 2].

Пізніше, у 2011-2018 рр. при владі представників правоцентристської Національної революційної партії (PRI) були посилені рейди національної гвардії, створені додаткові блокпости, проводилися зачистки вулиць, тощо. Менше, ніж за півроку вдалося арештувати майже 100 політиків, які працювали на картелі. Усе це супроводжувалося масштабними перестрілками й вуличними боями. Десятки тисяч людей загинули. Заслугує на увагу також, що до боротьби з криміналом була залучена антинаркотична служба США (DEA). У цей період федеральна служба Мексики затримала декілька голів картелів. На війну з ними покликали і американську армію. За членами банд полювали уже по обидві сторони кордону. Так вдалося арештувати понад 200 членів картелів (ціною були 13 тисяч життів) і поліцейські заявили, що картелів більше не існує. Проте, це було не так: наркомафія змусила практично кожного поліцейського підписати рапорт на звільнення. Практично настав хаос, безвладдя. Залишившись наодинці із ворогом, люди створювали загони самооборони, були

вимушені стати активними учасниками нарковійни. Такі загони почали формувати практично у кожному штаті Мексики, використовуючи як зброю трофеї (автомати, кулемети, броньовані пікапи, тощо), що вдалося забрати у мертвих членів картелів. Мексиканці вдавалися також до мирних протестів проти насилля наркокартелів [9].

Починаючи з 2018 р., до влади в Мексиці прийшла ліворадикальна націоналістська партія так званих «смаглявих» (MORENA) на чолі з президентом А. Лопесом-Обрадором, яка наразі відповідає на виклики боротьби з наркомафією по старій схемі: проти наркокартелів виступає поліція, збройні сили Мексики, антинаркотична служба США [1]. У 2019 р. А. Лопес-Обрадор оголосив, що війна із наркотрафіком завершена: «Офіційно війни більше немає. Ми хочемо миру і збираємося його досягти. Жодного бандита не заарештовано, це не наше основне призначення. Основна мета уряду – гарантувати громадську безпеку. Це зменшить кількість жертв» [4].

Проте, фактично війна «закінчилась» тільки на папері, у повсякденні терор продовжився майже в усіх регіонах Мексики. Боротьба з наркомафією триває й досі. У 2020 р. у зв'язку із арештом DEA США і звинуваченням у зв'язках з наркокартелями одного із високопосадових мексиканських військових уряд А. Лопеса-Обрадора прийняв закон про обмеження можливості для іноземних операцій всередині країни. Відтоді існує загроза припинення кооперації між правоохоронними службами та погіршення відносин між Мексикою та США [5].

Отже, проведене нами наукове дослідження дає підстави стверджувати, що в реаліях війни, яку розв'язала російська федерація в Україні, необхідності захисту національної безпеки, протидії терористичним актам у міському середовищі досвід мексиканської системи боротьба з кримінальними структурами та наркомафією може стати важливим джерелом для осмислення й творчого використання. Так, у першу чергу важливо усвідомлювати, що боротися передусім слід не з наслідками терористичних актів, а з подіями, явищами, які їх викликають, з факторами, які сприяють їхньому виникненню та розвитку. Так, досвід Мексики свідчить, що потрібно проводити зміни на структурному рівні та фокусуватися не на ліквідації організованих злочинних груп, а на зменшенні їхнього впливу та популярності серед громадян шляхом викорінення умов, що сприяють їхньому розвитку [11].

Насильницькі методи боротьби зі злочинними організаціями працюють лише в короткостроковій перспективі, підвищуючи натомість рівень насильства в країні та кількість жертв серед цивільних. Доказом цього є неефективність стратегії з ліквідації лідерів картелів. З іншого боку, заходи національної безпеки не дають позитивних результатів, якщо в країні великі показники бідності та безробіття, адже більшість нових членів організованих злочинних груп є представниками маргінальних верств населення, які не мають можливості знайти добре оплачувану роботу. Тому важливо надавати населенню вільний доступ до освіти, а також поширювати повагу до законів [8, с. 2].

Необхідним є також звернення уваги на корупцію серед чиновників, поліції та в системі правосуддя. Викорінення цього зла сприятиме відновленню довіри населення до влади, а злочинцям буде важче конкурувати з урядом за вплив на національному та регіональному рівнях. Має бути також забезпечений вільний доступ до правосуддя і проведення реформи в секторі національної безпеки та

соціального захисту, аби зменшити кількість вбивств серед мирного населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. CNN «AMLO anuncia despliegue de 35.000 policías en México». CNN. 5 de diciembre de 2018. Consultado el 30 de enero de 2023.
2. Constitución Política de los Estados Unidos Mexicanos, Vigente, 2023.
3. Damian A. Panorama de la pobreza en América latina y México. // Boltvinik, J., Damián A. (coordinadores). La pobreza en México y el mundo: realidades y desafíos. México: Siglo veintiuno editores, 2011. P. 146-162
4. Diario Oficial de la Federación «ACUERDO por el que se dispone de la Fuerza Armada permanente para llevar a cabo tareas de seguridad pública de manera extraordinaria, regulada, fiscalizada, subordinada y complementaria». Diario Oficial de la Federación. 11 de mayo de 2020. Consultado el 3 de octubre de 2022.
5. El Financiero «Narcotráfico en México, sin impactos relevantes por COVID-19; Cártel de Sinaloa y CJNG, los más fuertes: DEA». El Financiero. Consultado el 3 de octubre de 2022.
6. García Álvarez, Martha Fabiola, Haro Reyes, Dante Jaime, (Coord.), Criminalidad en México, enfoque criminológico, Flores Editor y Distribuidor, S. A. de C. V., México, 2019.
7. Grillo, Ioan (7 de julio de 2020). «Los cárteles del narcotráfico de México son los ganadores del coronavirus». The New York Times. ISSN 0362-4331. Consultado el 3 de octubre de 2022.
8. Haro Reyes, Dante Jaime «La prevención social, retos y reflexiones», en Criminalidad en México. Enfoque criminológico, Flores Editor y Distribuidor S. A. de C. V., México, 2019, p. 1, 2.
9. Iazzetta, Marco (2020-12). «Estado, crimen organizado y pandemia por Covid-19». Temas y Debates (40): 289-294. ISSN 1853-984X. Consultado el 3 de octubre de 2022.
10. ONU. Sube la extrema pobreza en América Latina a niveles no vistos en casi 30 años, Noticias ONU, 27 Enero 2022. [Електронний ресурс] – URL : <https://news.un.org/es/story/2022/01/1503172>.
11. Peñaloza, Pedro José. La seguridad pública: más allá de policías y ladrones. Los desafíos de la seguridad pública en México, México, Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM), Procuraduría General de la República, 2002, p. 248.
12. Robles-Soto S., Martínez-Macías, A., Aguilar-Torres, C., Zhizhko, E. La inflación en México y Zacatecas, período 2012-2017, South Florida Journal of Development, Miami, Vol. 3, No. 1, 2022, pp.786-795, DOI: 10.46932/sfjdv3n1-058.

БОГДАН ДЕНИС МИКОЛАЙОВИЧ,
доктор філософії з державної безпеки,
старший консультант Штабу Антитерористичного центру
при Службі безпеки України

РОЛЬ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ У ГРОМАДЯН

Тенденції до підвищення рівня терористичних загроз, пов'язані з незаконним обігом зброї, бойових припасів, нанесення збитків об'єктам інфраструктури у східних та південних регіонах України внаслідок збройної агресії РФ обумовили актуалізацію питання щодо навчання пересічних громадян антитерористичної поведінки.

Визначення терміна «поведінка людини» дав психолог С. Л. Рубінштейн: «Під поведінкою розуміють визначеним чином організовану діяльність, яка здійснює зв'язок організму з навколишнім середовищем. Поведінка у людини переважно є результатом низки усвідомлюваних дій – вчинків» [10, с. 97].

Поділяємо позицію науковця І. М. Рижова, який зауважує, що будь-яка людина повинна точно розуміти свою поведінку і дії в екстремальних ситуаціях, психологічно бути готовою до самозахисту [20, с. 29]. У зв'язку із зазначеним, пропонуємо визначити поняття «*антитерористична поведінка*» – організована соціально значуща діяльність людини, дотримання правил антитерористичної безпеки і адекватне реагування на терористичні загрози для забезпечення власної безпеки, безпеки суспільства і держави.

Вивчення досвіду антитерористичної діяльності спеціальних органів зарубіжних країн вказує на те, що Службі безпеки України та іншим суб'єктам боротьби з тероризмом, насамперед Державній службі України з надзвичайних ситуацій доцільно взяти участь у процесі антитерористичної підготовки цивільного населення для набуття громадянами знань, оволодіння вміннями, навичками та досвідом дій у разі безпосереднього зіткнення з тероризмом.

Зокрема, удосконалення системи реагування на акти тероризму, а також мінімізації та / або ліквідації їх наслідків має досягатися шляхом вироблення антитерористичної поведінки у пересічних громадян.

Професор І. М. Рижов констатує, що в ситуації антитерористичної операції, коли у протиборстві поєднуються терористи й сили спеціальних підрозділів, визначальну роль відіграє цивільне населення, від підготовленості якого також залежить кінцевий результат протиборства опозицій. Отже, участь цивільного населення в конфлікті вимагає ставлення до нього як до повноцінної складової системи протидії тероризму, принаймні, у питанні підготовки до дій в екстремальних умовах [3, с. 33]. Погоджуючись з думкою І. М. Рижова, який підкреслює, що «успіх антитерористичної діяльності залежить від якості організації й проведення роботи з розвитку контртерористичних здібностей громадянського суспільства» [30, с. 36], вважаємо, що в умовах поширення

міського тероризму діяльність з розвитку антитерористичної компетентності доцільно поширити на цивільне населення, поведінка й грамотність дій якого має стати запорукою успішної протидії тероризму.

Зважаючи на те, що терористичних викликів не можна уникнути повністю, важливим є правильне сприймання їх суспільством, що є передумовою до адекватних практичних дій. Це забезпечить зниження рівня страху серед населення та дасть змогу уникнути панічної поведінки, а СБУ та іншим суб'єктам боротьби з тероризмом – уживати узгоджених заходів із протидії тероризму та мінімізувати наслідки терористичних актів.

Для унормування вимоги щодо обов'язковості набуття антитерористичної компетентності громадянами, насамперед тими, хто безпосередньо задіяний до виконання завдань з протидії тероризму – співробітники СБУ та інших суб'єктів боротьби з тероризмом, доцільно ініціювати питання про створення відповідного Державного стандарту вищої освіти.

Для досягнення належних теоретичних знань, вмінь і навичок необхідно впровадити елемент антитерористичної підготовки, цілеспрямовано розроблений експертами спеціального органу, зокрема, в Україні – Антитерористичний центр при СБУ, для імплементації в систему загальної освіти, який не повинен заважати повсякденній нормальній роботі закладів освіти, а гармонійно влитися в систему навчання учнів (молоді).

Увага до антитерористичної поведінки викликана запитом громадян, пов'язаним із розв'язанням проблеми самоідентифікації та екзистенційними потребами всього українського суспільства, розвиток якого наразі відбувається в умовах збройної агресії РФ, загальносвітової глобалізації, соціальних конфліктів та утворенням у світі нового порядку, який супроводжується сутнісними змінами свідомості людей. Застосування насильства для вирішення конфліктів та, зокрема, терористичної діяльності як методу ведення збройних конфліктів, об'єктивно спричиняє масові жертви серед мирних громадян. Створення атмосфери безпеки в сучасному світі та формування у особи антитерористичної поведінки як базису для ненасильницької взаємодії, безперечно трансформує поведінку кожної людини в бік просоціальної.

На нашу думку, особистісне негативне ставлення до насильницької та терористичної ідеології має починатися з такого соціального інституту, як початкова школа. СБУ, в межах компетенції та зважаючи на координуючу роль у питаннях протидії тероризму, доцільно ініціювати питання щодо введення Міністерством освіти і науки України до державних стандартів освіти в галузі безпеки життєдіяльності заходів з формування антитерористичної поведінки.

Окреслимо основні педагогічні завдання цього процесу: 1) виховання в підростаючого покоління миролюбності, духу гуманізму (формування негативного ставлення до війни, тероризму, заперечення насильницьких методів вирішення соціальних конфліктів, гуманне ставлення до інших людей, вміння дипломатичним шляхом вирішувати суперечки тощо); 2) гуманізація процесу освіти і виховання, взаємодія дорослих і дітей, модернізація технології підготовки фахівців у галузі освіти, формування у них особистісних якостей, знань, спеціальних умінь і навичок, що дасть змогу надалі виховувати дітей в душі людинолюбства.

Як свідчить досвід службової діяльності підрозділу поліції з протидії

тероризму Великої Британії (National Counter Terrorism Security Office), дітей у закладах освіти необхідно навчати, як правильно поводитися під час терористичних актів. Ця рекомендація з'явилася після терористичних атак, які відбулись у Великобританії в 2017 р. Представники згаданого правоохоронного органу вже ініціювали кілька кампаній для інформування цивільного населення щодо їхніх дій у разі терористичної загрози. Основні поради в такій ситуації зосереджені в трьох ключових словах: «біжи», «сховайся», «повідом» [40].

На нашу думку, ці настанови доцільно доповнити словосполученням «допоможи іншим». Тобто ідеальною моделлю *антитерористичної поведінки* особи є: спроба швидкого залишення місця події, пошук безпечного місця, де можливо тимчасово сховатися та допомога іншим (дітям, літнім людям) у цьому, а згодом – повідомлення про обставини події представнику правоохоронного органу.

На нашу думку, зважаючи на позитивний досвід міжнародних партнерів, аналогічним чином має діяти СБУ. Тим більше, що правові підстави для цього національним законодавцем створені. Зокрема, відповідно до статті 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» СБУ забезпечує через АТЦ при СБУ організацію і проведення антитерористичних заходів, координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом. Центральні органи виконавчої влади здійснюють просвітницькі та практично-навчальні заходи з метою підготовки населення до дій в умовах терористичного акту. Окрім того, відповідно до змін, внесених згідно із Законом України від 21.03.2023 р. № 2997-IX) до частини першої статті 5 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» СБУ спільно з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, через свої територіальні органи (у разі їх утворення) здійснюють антитерористичну підготовку населення та науково-методологічне забезпечення антитерористичної діяльності з метою підготовки населення до дій в умовах терористичного акту [50].

Крім цілеспрямованої антитерористичної підготовки громадян за участю СБУ, розвитку антитерористичної поведінки цивільного населення також сприяють постійне самовиховання і самоосвіта кожної особи, спрямовані на формування моральних принципів і переконань, життєвих цінностей і норм поведінки відповідно до правових установок. До таких принципів і норм поведінки громадянина належать: тверда упевненість в тому, що терористична діяльність у всіх її видах та проявах є суспільно небезпечною та кримінально караною; будь-який учасник терористичної діяльності буде виявлений правоохоронними органами і понесе заслужене покарання; знання правил безпечної поведінки при небезпеці терористичного акту необхідні для зниження вірогідності стати його жертвою та мінімізувати його негативні наслідки, а також знизити відчуття безнадійності ситуації, страху перед терористами; дотримання культури безпеки життєдіяльності.

Мета діяльності СБ України щодо формування антитерористичної поведінки – допомогти громадянам правильно орієнтуватися та раціонально діяти в екстремальних ситуаціях, насамперед у разі терористичної атаки в місці масового перебування людей, а також забезпечити створення умов, які у подальшому сприятимуть розслідуванню терористичного злочину. Пересічний громадянин повинен точно уявляти свою поведінку та дії під час терористичної

атаки, бути психологічно підготовленим до самозахисту. Мотивацією людини до антитерористичної поведінки є потреба у безпеці й відчутті відсутності будь-яких загроз існуванню та розвитку.

У межах навчання осіб антитерористичної поведінки ми пропонуємо такі напрями роботи: 1) ознайомлення з особливостями сучасного тероризму; 2) навчання правилам поведінки та збереження життя у разі терористичної атаки, спроби терористів захоплення заручників тощо; 3) виховання відповідального ставлення до свого життя та життя оточуючих; 4) ознайомлення з особливостями поведінки і порядком дій під час роботи спецпідрозділу СБУ з ліквідації осередку терористичної загрози, операції з захоплення терористів та звільнення заручників; 5) навчання змісту повідомлення про обставини подій – терористичного акту, захоплення в заручники тощо, представнику правоохоронного органу.

Таким чином, в умовах зовнішньої збройної агресії, постійного зростання рівня терористичної загрози, нестабільної соціально-економічної ситуації на всій території України, *антитерористична поведінка* має стати нормою для кожної людини, особливо мешканців мегаполісів. Знання громадянами правил безпечної поведінки в разі небезпеки (терористичного акту) необхідне їм для зниження вірогідності стати його жертвами та мінімізувати його негативні наслідки, зниження почуття безнадійності, страху перед терористами, а також надання допомоги правоохоронним органам у припиненні терористичної діяльності.

Від успішної реалізації СБУ комплексу таких заходів очікуємо, що: 1) громадяни зможуть передбачати сучасні небезпеки та матимуть можливість заздалегідь підготуватися до них шляхом превентивних дій, у т. ч. за допомогою інших членів суспільства; 2) антитерористична підготовка безперечно спричинить постійну готовність цивільного населення до будь-яких терористичних викликів і загроз; 3) високий рівень підготовленості пересічного громадянина, озброєного алгоритмом дій на випадок терористичної загрози, забезпечить його власну безпеку та безпеку суспільства.

Водночас СБ України має не лише координувати систему підготовки громадян, але й добитися реальних змін у їхній поведінці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітенко І. С., Вітенко Т. І. Основи психології. Вид. 2, перероб. та доп. Вінниця : НОВА КНИГА, 2008. 256 с.
2. Особливі правила антитерористичної безпеки: препринт / С. С. Кудінов, І. І. Мусієнко, І. М. Рижов ; за заг. ред. проф. І. М. Рижова. К.: НА СБ України, 2018. 42 с.
3. Рижов І. М. Акмеологічні засади антитерористичної діяльності. Юридичний вісник. 2013. № 4 (29). С. 33–37.
4. Mark Molloy What should you do in a terrorist attack? Official UK security advice: The Telegraph. URL : <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/05/23/should-do-terrorist-attack-official-uk-security-advice/> (date of the application 08.06.2023).
5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. Ст. 180.

БОНДАРЧУК ЮЛІЯ ВАСИЛІВНА,
аспірантка Національного авіаційного університету

КІБЕРБЕЗПЕКА СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Зростання кількості можливостей у сфері використання інформаційних технологій в охороні здоров'я має безліч переваг, пов'язаних з покращенням системи надання медичної допомоги в цілому, проте, разом з тим, таке зростання обумовило виникнення серйозних загроз кібербезпеці системи охорони здоров'я. Система електронної охорони здоров'я є незамінним інструментом для управління інформацією про пацієнтів, медичними записами, рецептами та іншими конфіденційними даними. Однак через зростаючу кількість збереженої інформації та залежність системи від інформаційних технологій, системи електронної охорони здоров'я стали об'єктом кіберзлочинів.

Електронну систему охорони здоров'я (E-health) визначають як комплексну інформаційно-телекомунікаційну систему, яка автоматизує облік медичних послуг та керування медичною інформацією шляхом збереження, обробки, обміну та доступу до даних, інформації та документів у формі електронних записів [1].

У системі E-health однією з головних проблем є загроза крадіжки та незаконного використання медичної інформації, яка містить конфіденційні дані про пацієнтів, включаючи особисті, медичні та фінансові відомості. Ці дані є чутливими, а також мають велику цінність для зловмисників і можуть бути використані для шахрайства, крадіжки особистості та інших правопорушень. Зокрема, особливо вразливими є ідентифікаційні дані, такі як ім'я, адреса, дата народження, номери соціального страхування та банківські реквізити пацієнтів.

У деяких країнах, включаючи Україну, дані про стан здоров'я вважаються особливою категорією персональних даних, які потребують особливого рівня захисту. Це означає, що законодавство передбачає додаткові заходи та обмеження для забезпечення конфіденційності та безпеки таких медичних даних [2, с. 33]. У світовому досвіді одним з найважливіших заходів для уникнення проблеми крадіжки та незаконного використання медичної інформації в системах електронної охорони здоров'я є наявність системи суворого законодавства, що встановлює стандарти безпеки та конфіденційності даних. Нормативно-правове забезпечення охоплює вимоги щодо обробки, зберігання, передачі та доступу до медичної інформації.

Національне законодавство спрямоване на захист персональних даних, включаючи дані про стан здоров'я, біометричні або генетичні дані. Вказані питання регулюють Закони України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та «Про захист персональних даних» [1, 3]. Таким чином, в Україні сформовано правову основу, яка встановлює стандарти та заходи для захисту персональних даних, зокрема медичної інформації, і дотримання цих положень є важливим для забезпечення конфіденційності та безпеки пацієнтів у

системі електронної охорони здоров'я.

На сьогодні кіберзлочинці можуть шифрувати файли, вимагати викуп, використовувати вразливості програмного забезпечення для незаконного доступу до системи електронної охорони здоров'я або навіть завдавати шкоди фізичним пристроям, таким як прилади ШВЛ, медичні реєстратори тощо. В умовах активного російського вторгнення в Україну сектор охорони здоров'я став одним з ключових елементів критичної інфраструктури, що потребує особливої уваги щодо захисту від ворожих хакерських атак. На цьому наголошено фахівцями відомого міжнародного розробника антивірусного програмного забезпечення ESET [4].

В Україні відбуваються кібератаки на медичні установи, хоча деталі та масштаби завданих пошкоджень можуть варіюватися. З метою запобігання таким інцидентам було вжито такі заходи, як усунення уразливостей програмного забезпечення, підвищення обізнаності щодо кібербезпеки серед медичного персоналу та впровадження стандартів безпеки й захисту даних. Разом з цим, загрози електронним системи безперервно еволюціонують, тому потребують постійного оновлення інструментів протидії.

Отже, процес використання інформаційних технологій в охороні здоров'я має безліч переваг, але провокує виникнення загроз кібербезпеці. Системи електронної охорони здоров'я містять велику кількість конфіденційної медичної інформації, що робить їх привабливими для кіберзлочинців. Національне законодавство містить основи захисту персональних даних в електронних системах охорони здоров'я. Водночас варто очікувати посилення існуючих механізмів забезпечення безпеки даних з огляду на нові виклики і загрози. В умовах російського вторгнення в Україну охорона здоров'я стала одним з ключових сегментів критичної інфраструктури, який потребує особливої уваги щодо захисту від хакерських атак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII: станом на 28 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
2. Аналіз проблеми забезпечення кібербезпеки медичних комп'ютерних систем / О. Трофименко та ін. *Захист інформації*. 2021. Т. 23, № 1. С. 30–39.
3. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297-VI: станом на 27 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
4. Найбільші кібератаки 2022: під прицілом — енергетика, держустанови та корпорації. *Malware Protection & Internet Security. ESET*. URL: <https://www.eset.com/ua/about/newsroom/press-releases/malware/krupneyshie-kiberataki-2022-pod-pricelom-energetika-gosuchrezhdeniya-i-korporacii/>

ВОЛЯНЮК ОЛЬГА ЯРОСЛАВІВНА,

*кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

**ЗАДОКУМЕНТОВАНІ ЗЛОЧИНИ ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ
ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ТЕРОРИЗМУ**

Тероризм, як форма масового насильства, охоплює не завжди очевидні виміри, а міський простір дозволяє досліджувати (не)приховані можливості попередження терористичних загроз та/або боротьби з їхніми наслідками. В наші дні більшість міст України зазнають епізодичних чи систематичних терористичних атак з боку РФ, близько 100 міст і селищ міського типу перебувають(ли) в тимчасовій окупації та/або стали територіями ведення бойових дій (їх список періодично оновлюється [4]). Це свідчить про високий рівень терористичних загроз, який вже зараз став реальністю для громадян України, в тому числі й для жителів міст і містечок. Адже війна є одним із екзогенних факторів поширення масового насильства, зокрема і розгортання *тероризму окупаційного режиму*. Це низка злочинів проти українських військових та цивільних, скоєних російськими військовими, спецслужбами, незаконними збройними формуваннями за наказом держави-терориста.

Методологічно звернемося до окремих кейсів з нещодавньої історії, які дозволяють розпізнати терористичні загрози у міському просторі та сформулювати орієнтовні рекомендації щодо попередження цих загроз. *Задokumentовані окупаційні досвіди* увиразнюють і розширюють наше розуміння природи сучасного тероризму. У цьому зв'язку детальніше вивчений досвід АРК, м. Севастополь, окремих територій Луганської та Донецької областей, які ще до повномасштабного вторгнення зазнали прямої російської агресії. Ці історії дають деякі відповіді на те, які засоби, обґрунтування та «мішені» визначають сучасний тероризм, тобто коротко окреслимо: 1) ресурси тероризму, 2) його пропагандистські основи, 3) ключові цілі.

По-перше, звернемо увагу на таку виразну особливість тероризму окупаційного режиму як *максимальне використання місцевого ресурсу в злочинних цілях*. Йдеться про цілий спектр ресурсів – від високотехнологічних до людських. Наприклад, практика «живих щитів» є однією з найвідоміших у цьому контексті та потребує детального вивчення, підготовки професійних рекомендацій. Менш очевидним, однак суттєвим є використання росіянами у терористичних цілях української військової техніки, в т.ч. й тієї, що була виготовлена в українських містах ще у радянський період. У 1990-х після тривалих переговорів, відвертого тиску РФ щодо розподілу флоту, Україні вдалося розпочати відбудову флоту в Криму, щоправда на застарілому, часто знищеному росіянами обладнанні. Тоді чимало міст України по-своєму «з'явилися» на морі – як назви кораблів, адже шефство над масштабним

відновленням приймали саме різні міста. Пізніше у лютому-березні 2014 р. більшість із цих кораблів біля входу в озеро Донузлав блокували російські окупанти. Близько місяця гідно протистояли агресору, наприклад, екіпажі морського тральщика «Черкаси», рейдового тральщика «Генічеськ». Водночас деякі інші екіпажі у повному чи частковому складі зрадили присязі, та майже одразу були долучені державою-агресором до блокади сил ВМС України, їх шантажу, підкупів, зрештою збройної атаки [3]. Сучасні терористи шукають вразливі сторони об'єкту нападу та максимально використовують такий внутрішній ресурс у терористичних актах.

Співпраця місцевої влади та ЗСУ, з іншими безпековими органами, розвиток (не)формальних механізмів взаємної підтримки може сприяти як місцевим громадам, так і національній безпеці загалом. На прикладі тральщика «Черкаси» розуміємо, що для такого співробітництва не обов'язкова географічна близькість. За «Черкаси» тривав кількогодина бій, цей останній в Криму оплот військово-морської бази України опирався не лише на місцеве населення, але й громаду міста Черкаси, за більше 800 км від подій. Міська влада та черкаські загалом долучалися до флотських справ, досі продовжують цю співпрацю. Це не лише безпосередня підтримка моряків, але й розгортання військово-патріотичних заходів всередині громади, робота з молоддю тощо. Міста й регіони України тісно зв'язані між собою, однак часто ці зв'язки неочевидні, їх поглиблення також може сприяти боротьбі з тероризмом.

По-друге, серед характерних особливостей сучасного тероризму помітна також *демонстративна імітація антитерористичної діяльності як специфічний, замаскований спосіб знищення ідейних опонентів*. Незаконні звинувачення в екстремізмі та тероризмі стали типовою практикою російського режиму, в т.ч. і на захоплених територіях України. Міські простори вільнодумства, мистецтва, творчих ініціатив окупаційний режим найчастіше маркує як «осередки екстремізму». Згадаємо історію донецького приміщення благодійного фонду «Ізоляція», що після захоплення окупантами перетворилося у катівню й табір. Ще у лютому 2020 р. Управління Верховного комісара ООН з прав людини наводило факти свавільних затримань і подальшого утримання тут людей. Опитавши 56 осіб, яких вдалося звільнити з цієї катівні, в організації підсумували, що найпоширенішими «обвинуваченнями» проти них у так званій «ДНР» були: «сприяння терористичній діяльності», «публічні заклики до екстремістських дій», «терористичний акт», «шпіонаж», «підбурювання до ненависті», «зберігання вибухових матеріалів» [2]. У природі сучасного тероризму держави-агресора закладений високий ступінь організованості та демонстративне проголошення антитерористичної діяльності. Держава, яка нібито оголошує «війну тероризму», часто у такий спосіб діє на випереджувальне самовиправдання, це дзеркальне відображення власних терористичних намірів або вже й дій.

Ця показова агресивна організаційна та інформаційна діяльність може бути деяким орієнтиром із визначення держави-терориста. Сучасні терористи маніпулюють фактами, вміло маскуються, підмінюють поняття, їм все ще доступні міжнародні майданчики комунікації. Відтак ефективна протидія тероризму передбачає вміння перевіряти факти, працювати з дезінформацією, розвивати критичне мислення, об'єднувати відповідні зусилля на регіональному,

національному, міжнародному рівнях. Міста, що вибудовують мережі просвітницьких закладів, підтримують волонтерські ініціативи, інформаційний простір свободи, мають вищий потенціал протистояння терористичним загрозам.

Третью особливістю сучасного тероризму держави-агресора вважаємо його *націленість на місцеву демократію*, яка в українських реаліях різко відрізняється від російського суспільно-політичного життя. Йдеться про цілеспрямоване знищення набутих за останні 30 років «пластів культури», зокрема культури політичної, громадянської, академічної. Часто вони пов'язані саме з міськими локаціями як у символічному значенні (концепція «місце пам'яті»), так і формально-організаційному сенсі. Будь-яку форму громадянської позиції – дослідницьку, експертно-аналітичну, інформаційно-просвітницьку, активістську, правозахисну, адвокаційну, релігійну тощо – окупант «таврує» як нібито «екстремістську» та/чи «терористичну», щойно вона не співпадає з пропагандистським наративом. Як свідчать задокументовані кримські події російської агресії, в умовах окупації переслідувань зазнали члени руху «Євромайдан-Крим», ГО «Фронт змін», «Майдан-Севастополь», Кримської філії Наукового товариства ім. Тараса Шевченка, Кримської організації Національної спілки письменників України, Державної телерадіомовної компанії «Крим», «Центру журналістських розслідувань», «Кримської солідарності», Севастопольського центру сприяння вивченню геополітичних проблем і євроатлантичного співробітництва «Номос», Навчально-виховного комплексу «Українська школа-гімназія», «Українського музичного театру», Православної церкви України, «Меджлісу», «Хізб ут-Тахрір», «Свідки Єгови» та багатьох ін. організацій [1]. Урядова площа в Сімферополі, яка навіть у радянські роки слугувала певним центром суспільно-політичного життя, російськими окупантами закрита для вільних зборів громадян. У традиційні Шевченківські дні люди не можуть віддати шану Кобзарю, адже прохід до пам'ятників заблокований. У найширшому розумінні, це напад на ціннісні основи плюралістичного суспільства.

На противагу таким злочинам, навіть після фізичного знищення міста України продовжують «жити» у пам'яті небайдужих громадян. Сучасні дослідники докладають значних зусиль для збереження інформації про ці міста, для поширення й передачі відповідного досвіду (3-d моделювання, віртуальні карти подій, цифрові музеї тощо). Такі проєкти допомагають консолідувати міжнародну цивілізовану спільноту для боротьби зі сучасними терористами, для проектування безпечного міського простору майбутнього. Отже, зважаючи на специфічні «мішені» сучасного тероризму, важливими напрямками в тому числі й антитерористичної діяльності є: вчасне та професійне документування злочинів терористів; достойні умови розвитку громадянського суспільства; академічна свобода та багатостороння підтримка наукових, культурних і просвітницьких ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віртуальний музей російської агресії. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/events.html>
2. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 16 листопада 2019 – 15 лютого 2020. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав

людини,

2020.

URL:

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine_UA.pdf

3. Мамчак М. Гібридно-флотська війна. Інформаційна оборона. Збірник публіцистичних статей, нарисів і есе. Севастополь, 2019. 347 с.

4. Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією. Наказ № 164. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: <https://minre.gov.ua/2023/06/07/pro-zatverdzhennya-zmin-do-pereliku-terytorij-na-yakuyh-vedutsya-velysya-bojovi-diyi-abo-tymchasovo-okupovanyh-rosijskoyu-federacziyeyu-3/>

ГАВРОНСЬКА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА,
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства та галузевих
юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕРОРСТИЧНИХ АКТІВ ТА НАСЛІДКИ ЇХ СКОЄННЯ

Слово «терор» з латинського – страх, жах. Політика залякування, пригноблення політичних противників, тероризувати, переслідувати, погрожувати розпорою, залякувати і тримати в стані страху.

Останнім часом тероризм на планеті Земля набрав широкого розмаху не тільки одиночних терористів, на цей шлях стали цілі держави і навіть об'єднання кількох держав. А тому боротьба з тероризмом змушує цілий конгломерат держав об'єднуватись і давати відсіч тим хто породжує тероризм і порушує права і свободи громадян, захоплює території держав та вчиняє терористичні акти на цих територіях. На цих територіях загарбник влаштовує геноцид і масові репресії населення.

Країни всіх континентів ведуть боротьбу з тероризмом. Приймають цілий ряд правових документів, які безпосередньо направлені на боротьбу з цим ганебним явищем. Верховна Рада України у березні 2003 року прийняла Закон «Про боротьбу з тероризмом». Цей закон направлений на захист громадян, держави і в цілому суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, що його породжують, визначає правові та організаційні основи цього явища, регулює повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, громадян, організацій та порядок координації їх діяльності [1].

Суб'єктами боротьби з тероризмом стаття 4 Закону «Про боротьбу з тероризмом» є Служба Безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція, Міністерство оборони України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, Державне бюро розслідувань, Національна гвардія, Служба зовнішньої розвідки та інші державні органи.

Сьогодні робить необхідність наукових досліджень, спрямованих на вдосконалення, особливо кримінальних заходів скерованих на протидію тероризму, як в Україні так і в національних законодавствах в країнах Європейського Союзу. Були прийняті: Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977 рік, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, 2005 рік. У Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму чітко прописано, що пам'ятаючи потребу посилити боротьбу з тероризмом та знову підтверджуючи, що, уживаючи всіх заходів для недопущення терористичних злочинів і для боротьби з ними, необхідно поважати принцип верховенства права, демократичні цінності, права людини й основні свободи людини, а також інші положення міжнародного права, зокрема у відповідних випадках міжнародного

гуманітарного права [2]. У Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 рік) враховуючи, що фінансування тероризму є предметом серйозної стурбованості всього міжнародного співтовариства, будучи переконані в нагальній необхідності зміцнювати міжнародне співробітництво між державами у справі розробки та вжиття ефективних заходів по недопущенню фінансування тероризму, а також боротьбі з ним шляхом переслідування та покарання осіб, що його вчиняють [3].

Як показує життєва практика, останні роки терористичні акти скоюють не тільки окремі особи, чи групи громадян, але і окремі держави, навіть ті, які мають в своєму арсеналі атомну зброю або розробляють її не дивлячись не те, що світове товариство вводить санкції проти них, вони практично не звертають на це уваги, а продовжують погрожувати.

Особливу увагу, на сьогоднішній день, хочеться привернути на ті факти, що скоїла держава-терорист росія на тих територіях, які були окуповані і зараз знаходяться під тимчасовим контролем загарбників. Вже відомо, що Україна займає перше місце у світі замінованою територією. Знадобиться багато років, щоб привести все до ладу.

Один з останніх терактів, руйнування Каховської ГЕС – це жахлива техногенна, екологічна та гуманітарна катастрофа. Евакуація людей, втрата житла, загибель звірів, птахів. Підрив Каховської ГЕС спричинило потраплянню 150 тон мастила у річку Дніпро; порушена флора і фауна; зменшення рівня води у водосховищі може призвести до загибелі великої кількості риби; заболочення осушливих земель і навіть до зміни кліматичного режиму регіону. Неминуче буде зміна ґрунтів на підтопленій території. Невідомо які наслідки спричинить цей теракт по відношенню до Запорізької АЕС. Росія підірвала бомбу масового екологічного ураження. Це найбільша рукотворна екологічна катастрофа в Європі на десятки років, росія – найбільш небезпечний терорист у світі. Особливо цінні екосистеми, що знаходяться у зоні ураження водою, будуть знищені. Світ повинен відреагувати на такий руйнівний теракт, ця країна воює проти життя, проти природи, проти цивілізації. Країна-терорист має понести повну відповідальність за всі злочини, які скоїла на нашій землі.

Стаття 258 Кримінального кодексу України наголошує, що терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, що створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заповідання значної майнової шкоди, чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень, чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою [4].

Воєнні дії і терористичні акти загрожують правам людини у максимальній мірі. Складно уявити, що права людини можуть дотримуватись тоді, коли саме життя людини явно знаходиться під прицілом. Руйнуються системи охорони здоров'я, страждає освіта, право на житло, працю, забезпечення харчами та

водою, правова система, свобода преси і висловлювань та відповідальність ворожої держави за образу – всі ці права зазнають обмежень, якщо не зникають зовсім. Проте захист прав буває недостатнім і в мирний час. І певно, права дитини, жінок, національних меншин та біженців під час війни захищаються ще менше.

Війна і тероризм насправді являють собою повний занепад людяності; вони підривають і обмежують цінності, що лежать в основі прав людини, а разом з ними і правову систему, що має їх захищати. Проте, і під час цього занепаду права людини продовжують діяти, хай навіть у слабшому прояві. І хоча вони не дозволяють побороти все зло, вони забезпечують мінімальний захист і дають надію на справедливість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» 2003 р. редакція від 28.04.2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
2. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_712#Text
3. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансування тероризму 1999 рік https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_518#Text
4. Кримінальний кодекс України редакція від 28.04.2023 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

ГОРІНОВ ПАВЛО ВАЛЕРІЙОВИЧ,

*директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
кандидат юридичних наук, заслужений працівник соціальної сфери України*

БУТИНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВОВИЧ,

*доцент кафедри загальновійськових дисциплін Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат філософських наук*

**ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ПРОТИДІЇ
ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Європа, починаючи з 2015 року, зазнала значної кількості терористичних актів у громадських місцях. Зокрема, у 2015 р. від нападів терористів постраждали Париж та Копенгаген, у 2016 р. – Брюссель, Ніцца та Берлін, у 2017 р. – Париж, Лондон, Стокгольм, Манчестер і Барселона [1]. У 2020 р. у передмісті Парижа за терористичною змовою було вбито вчителя історії Самюеля Паті, а в Німеччині (м. Ханану) на підставі релігійної та національної ненависті терористами здійснено вбивство дев'ятьох осіб.

Упродовж останніх десятиліть Європейський Союз відповідально та ретельно підходить до планування та здійснення боротьби з тероризмом у міському середовищі. Так, у жовтні 2017 р. Європейською Комісією було розроблено План дій щодо підтримки захисту публічних просторів. Основні елементи цього документу наступні:

– фінансування проєктів, спрямованих на покращення захисту публічних просторів. Проєкти можуть включати: забезпечення фізичної стійкості будівель; фізичний захист місць скупчення людей; кампанії з підвищення обізнаності громадськості у питаннях загрози тероризму;

– активізація наукових досліджень, пов'язаних із захистом публічного простору (наприклад, щодо покращення здатності виявлення вибухових речовин, зброї, хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних матеріалів, що приносяться у громадські місця; визначення стратегій зниження вразливості та підвищення стійкості різних потенційних цілей);

– розроблення інструментарію щодо запобігання терористичним актам у транспортному секторі;

– встановлення діалогу з регіональними та місцевими органами влади, включаючи мерів європейських міст, для вивчення шляхів зусиль громади для посилення захисту громадських просторів з метою обміну найкращим досвідом, залучення наукових знань і ноу-хау дослідницьких організацій та приватного сектору;

– створення Мережі безпеки високого ризику, що об'єднує представників спеціалізованих правоохоронних підрозділів, відповідальних за захист

громадських місць високого ризику, з метою забезпечення спільного навчання й обміну передовим досвідом;

- розроблення посібників з практики захисту громадських місць та обмін найкращими практиками на багатосторонніх форумах;

- розроблення та поширення матеріалів, спрямованих на підвищення обізнаності громадськості щодо небезпеки тероризму (відео, листівки, плакати та ін.) [2].

У грудні 2020 р. Європейська Комісія представила нову концепцію протидії тероризму, що містить чотири основні напрями діяльності:

- передбачення та прогнозування терористичних загроз;

- запобігання терористичним атакам;

- захист громадян шляхом зменшення вразливості публічних місць та об'єктів критично важливої інфраструктури;

- забезпечення здатності ЄС ефективно відповідати на терористичні атаки [3].

Для зменшення вразливості публічних місць Програма боротьби з тероризмом акцентує увагу на просуванні проєктних рішень щодо створення безпеки людей у будівлях та інфраструктурних об'єктах на початку їх проектування та будівництва.

У документі зазначається, що особливою мішенню для терористів є місця релігійного поклоніння (церкви, синагоги, мечеті), що мають високу символічну цінність. Враховуючи це, Європейська Комісія ставить завдання посилення захисту релігійних об'єктів, а також сприяння співпраці між різними релігійними спільнотами у сфері запобігання терористичним атакам.

Програмою висунуто загальноєвропейську ініціативу «Міста ЄС проти радикалізації та тероризму», за допомогою якої здійснюється обмін передовим досвідом і проєктами щодо протидії терористичним актам у міському середовищі.

Слід зазначити, що нормативні документи та заплановані заходи потребують постійних змін та удосконалення з урахуванням нових ризиків, пов'язаних із появою нових видів валют, винахідливості терористів, глобального характеру терористичних організацій.

Для України досвід протидії тероризму, накопичений в ЄС, може стати предметом творчого застосування на практиці в інтересах захисту населення міст від терористичних нападів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Магазова А. Хронологія: терористичні атаки у Європі. URL: <https://www.dw.com/uk>

2. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Action Plan to support the protection of public spaces. COM/2017/0612. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52017DC0612>

3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Counter-Terrorism Agenda for the EU: Anticipate, Prevent, Protect, Respond. COM/2020/795. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0795&qid=1631885972581>

ДАВИДЕНКО МИКОЛА ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ ЗАГРОЗАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

За оцінками фахівців рівень терористичної загрози у світі постійно зростає, при цьому невпинно розширюється географія тероризму, збільшується кількість жертв терористичних актів, діяльність терористичних організацій призводить до зростання відчуття незахищеності та невпевненості серед населення [1, 2]. Протидіяти цій загрозі стає дедалі важче. Починаючи з 2014 року для України зросла актуальність викликів і потенційних загроз, спричинених як міжнародним тероризмом так і терористичною діяльністю російських найманців та диверсійно-розвідувальних груп Збройних сил рф, розширенням політичних, економічних, гуманітарних та культурних зв'язків України з країнами світу, де тривають збройні конфлікти, участю українського військового контингенту в миротворчих операціях, перебуванням в нашій країні понад 100 тисяч іноземців з країн Близького Сходу, Південно-Східної і Центральної Азії, Північної Африки, нестабільністю соціально-політичної ситуації в державі тощо.

З початку повномасштабної збройної агресії рф проти України та підтримки нею терористичної діяльності незаконних збройних формувань т.зв. «ДНР/ЛНР» на території України, ця проблема набула значної актуальності і для нашої країни. У зв'язку з цим, вивчення міжнародного досвіду протидії тероризму, зокрема і у міському середовищі, є дуже важливим для України та створить надійний фундамент протидії терористичній діяльності рф.

В умовах зростання терористичної загрози на глобальному рівні перед провідними країнами (США, Німеччина, Франція, Швеція, Італія, Іспанія та інших) постає важливе завдання зміцнення загальнодержавних систем протидії тероризму (далі – ЗСПТ). У контексті цього дослідження під такою системою розуміється сукупність наступних елементів:

- антитерористичне законодавство та система правосуддя;
- діяльність правоохоронних органів і спеціальних служб (як розвідувальних, так і контррозвідувальних), задіяних у сфері забезпечення зовнішньої і внутрішньої безпеки;
- робота спеціальних антитерористичних груп;
- створення національних антитерористичних центрів;
- опрацювання комплексу заходів з протидії екстремізму;
- розробка та проведення антитерористичних операцій;
- робота служб, зайнятих ліквідацією наслідків терактів у населених пунктах;
- сприяння з боку ЗМІ в антитерористичній роботі;

– відповідна матеріально-технічна база (досконалі засоби зв'язку, комп'ютерні технології, високоякісні сучасні транспортні та інфраструктурні елементи).

Разом з тим, як свідчить аналіз терористичних актів, що мали місце в останні роки, залучення у ЗСПТ лише спеціальних служб і правоохоронних органів не завжди виявляється ефективним. Та й законодавча база у сфері протидії тероризму, зокрема і у міському середовищі, потребує постійного оновлення та адаптації до нових форм діяльності терористичних організацій [2].

Прикладом цього може слугувати запроваджена у 2010 р. Міністерством внутрішньої безпеки спільно з Міністерством юстиції США національна кампанія під назвою «Щось побачив – повідом» («If you see something, say something»). Цілі цієї компанії полягають у наступному:

– підвищення обізнаності громад щодо індикаторів, які вказують на можливу терористичну діяльність;

– акцентування уваги громадськості на важливості інформування уповноважених органів (на федеральному та місцевому рівнях) та їх партнерів стосовно виявленої підозрілої активності.

В Ізраїлі, наприклад, відповідальність за освіту громадян у сфері терористичної загрози беруть на себе переважно неурядові організації. Міжнародний інститут з протидії тероризму – ізраїльська громадська організація, метою якої є надання докладної інформації громадянам країни щодо історії тероризму, сучасної ситуації, рівня загрози, методів протидії та рішень, що приймаються на державному рівні. Спеціальне методичне видання «Все, що потрібно знати про тероризм», підготовлене цією організацією, не лише привертає увагу до проблеми тероризму, зокрема і у міському середовищі, та спонукає громадськість сприяти владі у її вирішенні, але і уніфікує уявлення громадськості про причини, особливості та наслідки тероризму в Ізраїлі. Інститут співпрацює з Міжнародним академічним співтовариством з протидії тероризму. У його рамках здійснюється спільна робота ізраїльських і запрошених світових експертів щодо питань розробки нових механізмів протидії терористичній загрозі, пошуку шляхів взаємодії між владою і громадянами.

Водночас у Службі безпеки Швеції наявний штат фахівців, що залучаються до дослідження і визначення рівня безпеки на об'єктах критичної інфраструктури у містах та взаємодії із суспільством та громадськістю. Велику частину роботи спецслужби складає аналіз антитерористичного захисту державних установ і формулювання рекомендацій щодо конкретних заходів, які вони можуть організувати, щоб підвищити свій рівень безпеки і захисту.

У результаті цього у січні 2023 року було започатковано створення оперативної групи ЄС-НАТО зі стійкості критичної інфраструктури (EU-NATO Task Force on Resilience of Critical Infrastructure) у наступних сферах: енергетика, цифрова інфраструктура, транспорт і космічна галузь.

Вивчення нами специфіки діяльності даної оперативної групи дало змогу виокремити напрями її діяльності, а саме:

– ідентифікація ключових загроз для об'єктів критичної інфраструктури у містах;

– реагування на виявлені загрози;

– розслідування посягань на об'єкти критичної інфраструктури у населених

пунктах;

- обмін досвідом і даними між структурними підрозділами групи;
- організація взаємодії із приватним сектором – компаніями-власниками цієї інфраструктури, для мінімізації ризиків та підвищення рівня захисту критично важливих об'єктів.

Таким чином, можемо зробити висновок, що у більшості світових країн та Євросоюзі протидія терористичним загрозам, загалом і у міському середовищі, знаходить своє вираження у затвердженій об'єднаній контртерористичній стратегії, яка складається з чотирьох частин:

- *запобігання терористичним загрозам*: шляхом усунення корінних причин і факторів, що сприяють радикалізації і вербування нових членів терористичними організаціями в Європі і в міжнародному масштабі запобігати звернення людей до терористичних методів;

- *захист критично-важливих об'єктів* : захист громадян і інфраструктури у містах і зниження вразливості до терактів, в тому числі шляхом забезпечення підвищеної безпеки кордонів, транспорту і об'єктів життєзабезпечення;

- *блокування тероризму*: здійснення вистежування терористів і збір відомостей про них в межах Євросоюзу і у всьому світі; перешкоджання плануванню терактів; руйнація мережі, що підтримує терористів; арешт на фінансові активи і припинення фінансування; залучення терористів до відповідальності;

- *реагування на терористичні загрози*: готовність до того, щоб контролювати і обмежувати наслідки терористичного акту, шляхом розвитку потенціалу в області ліквідації прямих наслідків, координації дій у відповідь і забезпечення потреб жертв, прав і свобод людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналітична доповідь «Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні». [Електронний ресурс]. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/aktualniPitannya_press-1c1ef.pdf
2. The Propaganda of the Deed: Terrorism, Counterterrorism, and Mobilization on JSTOR. Accessed February 21, 2022. URL: <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/115-nepal-from-people-power-topeace.pdf> (дата звернення 07.06.2023).
3. Swedish security service URL. <http://sakerhetspolisen>. (дата звернення 20.03.2023).
4. Європейський Союз і НАТО оголосили про створення спеціалізованої оперативної групи зі стійкості критичної інфраструктури. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3683449-es-i-nato-stvorili-spilnu-grupu-iz-zahistu-kriticnoi-infrastrukturi.html> (дата звернення 07.06.2023).

ДЕРКАЧОВА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,
заступник директора по роботі зі студентами
Навчально-наукового інституту права та політології,
старший викладач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ЕФЕКТИВНІ СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Стратегія протидії терористичним актам пов'язана з плануванням та впровадженням заходів, спрямованих на запобігання, виявлення, протидію та мінімізацію терористичних актів. Це систематична та цілеспрямована стратегія, яка розробляється державними органами, правоохоронними структурами та іншими відповідними органами з метою забезпечення безпеки громадян та захисту національних інтересів. Основна мета стратегії протидії терористичним актам полягає в запобіганні та припиненні терористичних нападів, зниженні ризиків для громадськості та відповідному реагуванні в разі виникнення загрози або акту тероризму. Вона базується на комплексному аналізі та оцінці потенційних загроз, використанні передових технологій, співпраці між різними відомствами й громадським сектором та міжнародними організаціями.

Стратегія протидії терористичним актам може включати такі елементи, як розвідувальна діяльність, аналіз інформації, законодавча база, політична підтримка, покращення фізичної безпеки, освіта та свідомість громадськості, тренування, підготовка, кризове управління та реагування в екстрених ситуаціях. Основними принципами стратегії протидії терористичним актам є передбачення, попередження, реагування та реабілітація. Вона спрямована на посилення безпеки, захист прав та свобод громадян, забезпечення стабільності та зниження ризиків, пов'язаних з тероризмом.

У кожній країні стратегія протидії терористичним актам може мати свої особливості, адаптовані до конкретних умов та загроз, але загальні принципи та підходи залишаються схожими.

Наразі питання протидії терористичним актам у міському середовищі в Україні є досить актуальним і стосується кожного, хто знаходиться на території держави. Дуже важливим є удосконалення національного антитерористичного законодавства для розв'язання проблеми покращення системи запобігання терористичним актам у великих містах України. Правове регулювання боротьби з тероризмом має велике значення для національної безпеки всієї держави.

Сучасне законодавство в сфері боротьби з тероризмом не є повністю досконалим і неповністю відповідає сучасним викликам. Воно повинно бути більш послідовним і цілісним, а його норми потребують модернізації та систематизації з урахуванням тих подій, які відбуваються в Україні та враховуючи зарубіжний досвід і рекомендації міжнародних організацій. Проблема правового забезпечення протидії тероризму полягає в тому, що

терористичні акти стали багатовекторними і багатоманітними за цілями та характером. Відповідно до статті 2 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» правову основу боротьби з тероризмом в Україні становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 1999 р., інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, резолюції Ради Безпеки ООН та інших міжнародних безпекових організацій, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України [1].

Очевидно, що правові аспекти протидії тероризму набувають великої ваги і вимагають значних зусиль щодо реагування як з боку держави, так і з боку суспільства.

Тому, розробка ефективних стратегій протидії терористичним актам у міському середовищі є критично важливою для забезпечення безпеки мешканців. В даний час є багато викликів, пов'язаних з терористичними актами. Це і комплексність міського середовища, де зосереджено багато різних об'єктів, таких як громадські будівлі, транспортні вузли, туристичні об'єкти та інші місця масового скупчення людей, які можуть бути потенційними цілями для терористичних нападів.

Крім того, терористи все більше використовують новітні технології та соціальні медіа для планування та виконання своїх актів. Це означає, що протидія терористичним актам у міському середовищі повинна враховувати цифрову безпеку та здатність адаптуватися до швидко мінливих технологічних та комунікаційних платформ.

Однією з ключових стратегій протидії терористичним актам у міському середовищі є попередження, яке включає розробку імовірних сценаріїв терористичних актів, проведення аналізу та збирання інформації, що допомагають виявити та запобігти можливим загрозам. Ключовими інструментами в цьому процесі є спільна робота між правоохоронними органами, обмін інформацією та залучення громадськості до системи спостереження та звітності.

Покращення фізичної безпеки є ще однією важливою стратегією протидії терористичним актам у міському середовищі. Це означає розробку та виконання заходів, спрямованих на забезпечення безпеки громадських будівель, транспортних вузлів та інших потенційних цілей. Ці заходи можуть включати встановлення систем відеоспостереження, підвищення контролю на входах, розміщення спеціальних бар'єрів та стійок, навчання персоналу з питань безпеки тощо.

Додатковою стратегією протидії терористичним актам у міському середовищі є вдосконалення спроможності реагувати на кризові ситуації. Швидка реакція та координація між правоохоронними органами, медичними, пожежними службами та іншими зацікавленими сторонами можуть врятувати багато життів у разі терористичного нападу. Це включає планування навчальних сценаріїв та проведення спеціальних тренувань.

Дуже важливим кроком є – антитерористична підготовка населення, а саме: система організаційних, освітніх, просвітницьких, практично-навчальних, науково-методологічних та інших заходів, спрямованих на формування у представників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та цивільного населення антитерористичних компетентностей [2].

Отже, для успішної реалізації цих стратегій необхідна активна співпраця між урядовими органами, правоохоронними структурами, громадськістю та приватним сектором. Також важливо розуміти, що ефективні стратегії протидії терористичним актам у міському середовищі повинні бути гнучкими та адаптивними до нових та еволюціонуючих загроз.

Отже, ефективні стратегії протидії терористичним актам у міському середовищі є неодмінною умовою забезпечення безпеки громадян. Попередження, покращення фізичної безпеки та готовність до кризових ситуацій є ключовими елементами цих стратегій. Тільки шляхом активної співпраці та постійного вдосконалення можна досягти успіху в протидії терористичним загрозам у міському середовищі. Важливо залучати громадськість до процесу протидії терористичним загрозам шляхом навчання та поширення інформації про запобігання тероризму. Тому необхідно сприяти утворенню та підтримці місцевих ініціатив, що спрямовані на забезпечення безпеки. Ці заходи є лише загальними принципами, і конкретні стратегії протидії терористичним загрозам в міському середовищі повинні бути розроблені відповідно до конкретних потреб і умов кожної окремої міської області чи країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р. № 638-IV: станом на 10.06.2023 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030638?an=19> (дата звернення: 10.06.2023).

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» від 21.03.2023 р. № 2997-IX: станом на 10.06.2023 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t232997?an=44&ed=2023_03_21 (дата звернення: 10.06.2023).

ДЖОГА ОЛЬГА ВАЛЕНТИНІВНА,
*старший викладач кафедри технології та організації туризму
і готельно-ресторанної справи Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У ГОТЕЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Воєнні дії та терористичні акти є значною загрозою суспільству та злочином проти людства. Випадки вчинення терористичних актів відбуваються у готелях світу. Серед них: вибухи внаслідок мінування готелів у Аммані у 2005 році та теракт на курорті Балі у 2002 році. Однак після 24 лютого 2023 року терористичні явища спостерігаємо і в Україні. Курортні узбережжя Чорного та Азовського морів зазнають нищівних ударів, що супроводжуються руйнуванням не лише споруд та будинків, а й знищенням інфраструктури та екосистеми України. Саме тому, сьогодні необхідно вдосконалити систему нормативних актів, у яких будуть чітко прописані вказівки для готельних господарств щодо попередження терористичних актів та дій у разі їх здійснення. Адже, адміністрація та персонал готелів несуть відповідальність за безпеку життя не лише українських громадян, а й іноземних туристів.

Питання безпеки у готельних господарствах досліджували науковці: Н. Барвінок [1]; О. Клименко [4]; А. Коростиленко, І. Рижов [3]; О. Шамара [9]; О. Старинець, Ж. Шумейко [11] та ін.

З початком війни питання терористичної безпеки у готелях особливо актуальне. Сьогодні працювати в умовах, наближених до стабільних, продовжили готелі центральних та західних областей України. Готельний бізнес несе збитки від військових дій, які тривають в Україні, але, всупереч ускладненням, підприємці намагаються створити комфортні та безпечні умови для відвідувачів, тому потребують підтримки з боку держави на законодавчому рівні.

Метою дослідження є аналіз нормативних документів та готовності готельних господарств щодо забезпечення антитерористичної безпеки. У дослідженні застосовувалися методи пошуку, систематизації та аналізу інформації.

Понятійний апарат, принципи, цілі, завдання та основні напрямки державної політики з питань антитерористичного захисту відображені у низці нормативних документів, серед яких: Конституція України [5], Закони України «Про основи національної безпеки» [8], Концепція боротьби з тероризмом в Україні [6], Однак, серед нормативних актів відсутні окремі документи, що регулюють захист мешканців готелів у випадку терористичного акту.

На думку А. Коростиленка та І. Рижова, питанням формування системи антитерористичної безпеки у готельному господарстві приділяється недостатньо уваги. Науковці зауважують, що окрім організаційно-технологічних заходів,

спрямованих на організацію безпеки об'єктів, необхідно розробляти заходи, спрямовані на психологічну безпеку особистості [3, с. 152]. Споживачі готельних послуг хочуть отримати гарантії захищеності. Усе частіше персонал готелів отримує запити про тривалість комендантських годин, частоту повітряних тривог, наявність укриття.

У готелях можуть виникнути різноманітні терористичні загрози, зокрема: вибухи всередині приміщення або на прилеглий території чи об'єктах поблизу; обстріл чи захоплення готелю; захоплення заручників; виведення з ладу ліній електропередач, зв'язку, комп'ютерної техніки; застосування хімічних, радіоактивних речовин; отруєння продуктів харчування; умисне поширення збудників інфекційних хвороб; погрози по телефону; підпали.

Серед документів, які регулюють захищеність від терористичних актів важливе місце займають загальні та приватні типові інструкції [2, 7, 10]. Загальні інструкції передбачають взаємодію адміністрації готелю з органами місцевого самоврядування. Внутрішні приватні інструкції регулюють взаємодію персоналу готелю між собою. Відповідно до цих інструкцій, органи управління готелями повинні планувати та розробляти організаційні, технічні та інші заходи протидії терористичним актам.

Адміністрація готелю, на основі законодавчих актів, розробляє протоколи безпеки установи під час воєнного стану та внутрішні інструкції щодо чітких та узгоджених дій персоналу у разі терористичного впливу. Також розробляються прості на зрозумілі інструкції для мешканців готелю, про їхні дії під час екстремальних ситуацій та проводяться роз'яснювальні бесіди з гостями, з метою непоширення інформації, що провокує терористичні дії.

На основі аналізу діяльності готельних господарств в Україні встановлено, що для підготовки персоналу готелів протидіяти терористичним актам, власниками готелів проводиться регулярне навчання з правил надання першої домедичної допомоги, основ самозахисту, тренування дій персоналу у разі виникнення терористичної загрози.

Для захисту від терористичних дій мешканців готельних приміщень передбачено інженерно-технічне укріплення будівлі, оснащення готелів локальними засобами захисту, утримання укриттів у належному стані, забезпечення запасів питної води та медикаментів, наявності генератора для електроживлення.

Керівництво готелів в сучасних умовах приділяє значної уваги захисту персональної інформації мешканців, що користуються послугами підприємств. Для захисту у готелях здійснюється контрольований вхід та пересування мешканців за допомогою пропусків, електронних ключів, систем відео зв'язку; номери забезпечені засобами зв'язку з персоналом; використовується антивірусний та антихакерський захист ліцензійними програмами, з їх гарантійним сервісним обслуговуванням; проводиться щоденний обхід територій та приміщень готелю, з метою виявлення сторонніх підозрілих предметів; розміщення у номерах інструкцій, поведження у надзвичайних ситуаціях та номери екстреного сповіщення та виклику персоналу; забезпечення належного охоронного та аварійного освітлення приміщень готелю, укладання договорів з охоронними фірмами тощо.

Відповідно до нормативних актів, керівництво готелів облаштовує у

приміщеннях систему оповіщення сигналів «Повітряна тривога», «Хімічна небезпека», «Радіаційна небезпека», «Евакуація з міста», незалежну від територіальних систем оповіщення.

Дослідивши забезпеченість готелів інформативною та нормативною документацією про організацію заходів з попередження терористичних актів та дій персоналу на випадок скоєння терористичних дій у готельному господарстві, приходимо до висновків: у нормативних актах спостерігається відсутність чітких визначень понять «тероризм», «терор», «антитерористична безпека». Відсутні галузеві інструкції щодо запобігання та дій персоналу готелів на випадок терористичної небезпеки. Відсутні рекомендації з організації інформаційної та соціально-психологічної безпеки у готелях на державному рівні. Безпека у готелях, у нормативній документації, прописана на рівні загальних рекомендацій, у той час як безпечні умови проживаючих залежать від розробки внутрішніх вказівок для персоналу та його підготовки до екстремальних ситуацій. Отже, розроблення нормативної документації з питань антитерористичного захисту у готельних господарствах потребує вдосконалення та врегулювання законодавчих актів на державному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Barvinok N. V. Political coup, terrorist acts and military conflicts as global security factors affecting tourism. *Modern engineering and innovative technologies*. 2023. Issue 26. Part 2. P. 75–80.
2. Загальні правила техніки безпеки у готелі під час війни. 2023. RIBASHOTELS group. URL: <https://ribashotelsgroup.ua/blog/obshtie-pravila-tehniki-bezopasnosti-v-otele-vo-vremya-voyni/>
3. Інформаційна сфера як складова антитерористичної діяльності: навч. посіб. / А. В. Коростиленко, І. М. Рижов; за заг. ред. І. Рижова. – Київ: НА СБУ, 2021. – 224 с.
4. Клименко О. А. Тероризм як загроза міжнародній туристичній індустрії. *Supremația Dreptului* 2017 №4 URL: <http://sd-vp.info/2017/terorizm-yak-zagroza-mizhnarodnij-turistichnij-industriyi/>
5. Конституція України 1996, № 30 Відомості Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4625>
6. Концепція боротьби з тероризмом в Україні: затв. указом Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#n6>
7. Про затвердження Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг: наказ Державної туристичної адміністрації України від 16.03.2004 № 19, зареєстрованого у Мінюсті України 2 квітня 2004 р. за № 413/9012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04#Text>
8. Про національну безпеку України: Закон України 2018, № 31, ст. 241 Відомості Верховної Ради. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
9. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти: монографія // За заг. наук. ред. кан. юрид. наук, старшого наукового співробітника О.В.Шамара. – Київ.: Видавничий дім «АртЕк»: – 2016. – 450 с.
10. Протокол безпеки готелю під час воєнного стану. Веб-сайт Premier Hotels and Resorts. URL: <https://hotelrus.phnr.com/ua/safety-protocol>
11. Старинець О. А, Шумейко Ж.О. Загроза тероризму як фактор впливу на туризм. *Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: Матеріали VII Міжнарод. Наук.-практ. конф. 24-25 березня 2016 р. Черкаси: ЧДТУ, 2016. Т. 2. С. 48–52.*

ЗИНЧЕНКО СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
аспірант Національного авіаційного університету

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ

Досудове розслідування фінансування тероризму в Україні є складним процесом, який здійснюється правоохоронними органами відповідно до законодавства України. Кримінальним кодексом України передбачено відповідальність за вчинення терористичного акту (ст. 258), втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1), створення терористичної групи чи організації (ст. 258-3), фінансування тероризму (ст. 258-5) тощо [1]. Незаконне фінансування терористичних організацій або інших діянь, що спрямовані на терористичні акти, становить серйозну загрозу національній безпеці та стабільності країни.

Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» фінансуванням тероризму є процес здійснення дій, спрямованих на надання або збір будь-яких ресурсів, які призначені для активного використання або можуть бути використані з усвідомленням можливості їх повного або часткового використання у терористичних цілях [2].

Під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних з фінансуванням тероризму, важливим завданням є встановлення механізмів і джерел фінансування. Аналіз фінансових потоків є важливим етапом досудового розслідування, оскільки дозволяє виявити незаконні фінансові операції та відслідкувати джерела фінансування тероризму. Органи правопорядку співпрацюють з різними інституціями, включаючи банки, фінансові установи та інші організації, для збору і аналізу фінансової інформації. Як приклад, використовується звернення до банків з запитом на надання відомостей про підозрілі транзакції або рахунки, що можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму. Такі запити можуть охоплювати перекази коштів, використання недекларованих або фальшивих рахунків, зловживання фінансовими послугами та інші незаконні дії. Крім того, проводиться перевірка нерухомості, транспортних засобів, інших цінностей, які можуть бути придбані за допомогою незаконних коштів. Правоохоронні органи здійснюють перевірки документації та фінансових операцій з метою встановлення зв'язку між активами та особами, задіяними у фінансуванні тероризму.

Загальними засадами організації діяльності з досудового розслідування фінансування тероризму є: врахування всіх елементів криміналістичної характеристики злочину; швидкість, плановість, доцільність діяльності щодо вирішення конкретних завдань розслідування фінансування тероризму; застосування інструментів криміналістичної техніки; оптимальний вибір слідчих дій; рухливість плану тощо [3, с. 194].

Україна активно співпрацює з іншими країнами та міжнародними організаціями в рамках боротьби з фінансуванням тероризму. Наприклад, вона впроваджує міжнародні стандарти та рекомендації, які надаються Організацією Об'єднаних Націй (ООН) [4], Міжнародною групою з протидії відмиванню бручних грошей (FATF) [5] та іншими міжнародними організаціями. Така співпраця може включати обмін інформацією, спільне проведення розслідувань та координацію дій для припинення фінансування терористичних організацій.

Отже, досудове розслідування фінансування тероризму в Україні передбачає складний процес збирання відомостей про фінансові активи і потоки, координацію з різноманітними структурами, раціональне та планове проведення слідчих дій. Кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризмом, мають багато істотних особливостей, тому під час їхнього розслідування правоохоронні органи можуть зіштовхуватися з потребою в аналізі великих обсягів інформації, організаційними труднощами, тиском з боку терористичних організацій тощо. Суспільно-небезпечний характер тероризму, його значний негативний вплив на стабільність і безпекову ситуацію в державі обумовлюють потребу в належній підготовці кваліфікованих фахівців для проведення належного досудового розслідування фінансування тероризму, а також поглиблення міжнародної співпраці України з іншими державами та міжнародними організаціями з метою протидії терористичним операціям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 28 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.06.2023).
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 06.06.2023).
3. Цюприк І. В. Особливості організації досудового розслідування фінансування тероризму. *Право і суспільство*. 2016. № 2(2). С. 189-195.
4. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму (укр/рос): Конвенція ООН від 09.12.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_518#Text (дата звернення: 06.06.2023).
5. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення. FATF. 2018. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf> (дата звернення: 06.06.2023).

ІВАНЕНКО КОСТЯНТИН СЕРГІЙОВИЧ,

*аспірант 3-го року навчання зі спеціальності 081 «Право»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ДУБЧАК ЛЕСЯ СЕРГІЇВНА,

*кандидат юридичних наук, професор кафедри правознавства та галузевих
юридичних дисциплін Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку зі збройною агресією російської федерації, повномасштабним вторгненням на територію України та введенням правового режиму воєнного стану, підвищується рівень терористичної загрози, і, як наслідок, створюються особливі виклики для боротьби з тероризмом. У цій статті ми розглянемо проблеми, що виникають у контексті воєнного стану, а також виклики, з якими зіштовхуються правоохоронні органи та військові формування.

Статтею 1 Закону України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» передбачено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Відповідно до частини 1 статті 1 Закону України від 20.03.2003 № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом», тероризм – суспільно небезпечна діяльність, що полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [2].

На превеликий жаль, тероризм і воєнний стан мають глибокий зв'язок. Воєнний стан створює сприятливе середовище для посилення терористичних активностей. Деякі особи та/або терористичні організації можуть експлуатувати хаос та паніку, що виникають під час дії правового режиму воєнного стану та здійснювати терористичні напади і дестабілізувати вже напружену ситуацію у населених пунктах. Вони використовують військові дії, прифронтові та

тимчасово окуповані території, як прикриття для своїх дій, та можуть залучати прихильників і нових членів. З метою протидії цим загрозам, необхідно встановити ефективні механізми обміну інформацією та співпраці між різними правоохоронними органами та військовими структурами.

Один з головних викликів полягає у забезпеченні балансу між захистом прав та свобод громадян і необхідністю вжити екстрених заходів для запобігання актам тероризму. Воєнний стан може призводити до обмеження деяких прав та свобод громадян, таких як свобода слова, приватного життя, свобода пересування тощо. Проте, ці обмеження повинні бути обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими, а також здійснюватися з дотриманням принципу верховенства права. Важливо забезпечити, щоб жодне право громадян не було порушено без належного юридичного підґрунтя та обґрунтування.

У той же час, іншим викликом є необхідність забезпечення ефективного співробітництва між різними органами державної влади та місцевого самоврядування, що займаються боротьбою з тероризмом. Умови воєнного стану можуть створити додаткові перешкоди для координації та обміну інформацією між правоохоронними органами, військовими структурами та іншими зацікавленими сторонами. Забезпечення ефективного обміну інформацією та співпраці між різними органами стає критично важливим для успішної боротьби з тероризмом під час воєнного стану.

Не менш важливою проблемою є забезпечення дотримання міжнародних стандартів прав людини під час воєнного стану. Держава має зобов'язання дотримуватись міжнародних правових норм та конвенцій, навіть у надзвичайних ситуаціях. Забезпечення захисту прав людини, недопущення катувань, злочинів проти гуманності та інших порушень міжнародного гуманітарного права є невід'ємною частиною юридичного забезпечення боротьби з тероризмом, у тому числі й під час дії правового режиму воєнного стану.

На нашу думку, для ефективного юридичного забезпечення боротьби з тероризмом в умовах воєнного стану доцільно внести зміни в деякі нормативно-правові акти, зокрема:

- до Закону України від 20.03.2003 № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом», в частині розширення повноважень правоохоронних органів, визначення їх ролі та відповідальності під час дії правового режиму воєнного стану;

- до Кримінального кодексу України. Кримінальний кодекс України має містити більш жорстке покарання до осіб та терористичних організацій за здійснення терористичних актів під час дії правового режиму воєнного стану;

- до Закону України від 18.02.1992 № 2135-XII «Про оперативно-розшукову діяльність». Зазначений закон потребує адаптації до особливостей боротьби з тероризмом під час правового режиму воєнного стану. Внесення змін до Закону має стосуватися розширення повноважень оперативних служб та спеціальних підрозділів Національної поліції України у плані збору інформації, проведення розслідувань та затримання підозрюваних у терористичній діяльності осіб;

- до Закону України від 01.06.2010 № 2297-VI «Про захист персональних даних». Під час дії правового режиму воєнного стану, на нашу думку, доцільно внести зміни до вказано закону в частині обмеження обробки персональних даних з метою забезпечення безпеки та запобігання терористичним загрозам.

Вказані зміни до Законів України, на нашу думку сприятимуть ефективній боротьбі з тероризмом під час воєнного стану, забезпечуючи необхідні юридичні засади для захисту суспільства та громадян. Проте, впровадження таких змін вимагатиме широкого обговорення, експертного висновку та підтримки відповідних органів влади та громадськості.

Таким чином, резюмуючи все вищесказане, можна стверджувати, що питання боротьби з тероризмом під час дії воєнного стану є досить актуальним, оскільки ставить перед суспільством та правоохоронними органами ряд складних викликів та проблем, які потребують ефективного забезпечення для протидії цій загрозі. Забезпечення балансу між боротьбою з тероризмом і забезпеченням прав людини, співпраця та координована діяльність між різними державними структурами, розвиток нових юридичних інструментів для контролю та вчасного виявлення терористичних загроз, дотримання пропорційності заходів у контексті воєнного стану, а також міжнародна співпраця є ключовими елементами ефективного юридичного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 05.06.2023).
2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 № 638-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 05.06.2023).

ІВАНЧУК АНАТОЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

*доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва,
технологій та безпеки життєдіяльності
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ОПИСІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Ми дотримуємося думки, що навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» ще досі знаходиться на етапі формування змісту її навчального матеріалу [7]. Звідси слідує, що викладачі цієї навчальної дисципліни повинні перманентно уточнювати, поглиблювати, адаптувати наявний зміст на вносити нову актуальну для сьогодення інформацію у формі навчального матеріалу, на основі якого в студентів будуть формуватися основи безпечної поведінки. Враховуючи сучасні реалії актуальною є проблема наповнення змісту навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» інформацією про антитерористичну діяльність у міському середовищі.

Метою статті є визначення змістової лінії навчального матеріалу про антитерористичну діяльність у міському середовищі на основі аналізу наукових публікацій описового характеру для навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці».

Характерною особливістю наукових публікацій про антитерористичну діяльність у міському середовищі є їхня описова сутність. Вона дає підстави здійснити припущення, що єдиної теорії антитерористичної діяльності досі не розроблено. Разом із цим наративи про смисли та описи феноменів тероризму є цінними джерелами для відбору змісту навчального матеріалу з метою формування основ грамотності з безпеки життєдіяльності в студентів. Для підтвердження нашого припущення був виконаний аналіз вітчизняних і зарубіжних публікацій відібраних за допомогою пошукової системи *Google Академія*. Зокрема, з описової публікації Т. Гумбатова [1] ми відібрали низку цитат, в яких містяться характерні ознаки тероризму як соціально-психологічного явища. «... тероризм – це продовження політичної боротьби насильницькими, жорстокими за формою засобами, які наводять страх і жах на населення і суспільство та спрямовані в кінцевому підсумку проти політичних організацій, політичних лідерів і/або державно-владних структур» [1, с. 38]. «Тероризм як соціальне явище ...включає наступні елементи: екстремістську терористичну ідеологію, комплекс організаційних структур для здійснення тероризму..., практику терористичних дій» [1, с. 39]. «Публічність терористичного акту є кардинальним моментом в стратегії тероризму» [1, с. 39]. «Психологічна основа тероризму – радикалізм, екстремізм і

фанатизм...» [1, с. 40]. Для України феномен тероризму був актуальний ще задовго до відкритої агресії 24 лютого 2022 року. Згідно глобального рейтингу індексу терористичних актів в 2016 році Україна зайняла 11 місце з коефіцієнтом терористичної активності 7, 132, тоді як Німеччина зайняла 41 місце з коефіцієнтом терористичної активності 4, 308 [6]. «Терористами є окремі особи, групи, що виражають інтереси певних політичних рухів або представляють країну, де тероризм піднесений до рангу державної політики» [8, с. 160].

Як слідує з описово-аналітичного дослідження проведеного І. Патракеєвим [3] щодо поняття «міське середовище» нині не існує єдиного визначення. «...міське середовище належить до антропо-соціо-культурної системи, тобто є різномірною, гетерогенною, на відміну від гомогенних і механічних систем» [3, с. 160]. Таким чином, міське середовище інтегрує в собі різні властивості природи, суспільства та людської діяльності, отже складність такої системи якісно інша, чим у відомих біологічних, чи природних систем. Виходячи з ідей В. Вернадського про ноосферу, дослідник запропонував чотирикомпонентну структуру міського середовища, а саме: біосфера, соціосфера, антропосфера і техносфера [3]. Щодо поняття «техносфери» ним було використане вузьке контекстне розуміння як сукупності ландшафту, планувальної структури і території, що в певній мірі суперечливо, наприклад, той же ландшафт в міському середовищі буває не лише рукотворний, але й природний. Разом з тим, дослідження І. Патракеєва містить цінні орієнтири для напрямів організації антитерористичної діяльності в міському середовищі, якщо врахувати, що його предметами дослідження може бути екологічний, соціальний, інформаційний, інституційний, економічний аспекти [3].

На основі аналізу реалізованих терористичних актів у США була систематизована ідеологія терористів за такими основними категоріями: етнічно-націоналістична, ліва, релігійна, права [4]. Характерно, що психологія терориста має функціональну аналогію з психологією натовпу [2]. Мова йде, перш за все, про феномен пускового чинника або тригера, наприклад, видами пускових чинників можуть бути президентські вибори, заходи щодо обмеження Covid-19, легітимізація абортів тощо [4]. Основними принципами антитерористичної діяльності повинні бути: активне партнерство; масштабність, гнучкість, адаптованість; готовність діяти [4]. Для превентивної антитерористичної діяльності в міському середовищі варто використовувати Стратегію безпеки ЄС на період із 2020 по 2025 рр. [4]. Головна ціль вказаної Стратегії полягає в забезпеченні безпечного для проживання міського середовища. В основі Стратегії лежать такі базові дії: захист громадських місць; безпека онлайн-середовища; обмеження доступу до окремих хімічних речовин; активний розшук терористів; блокування джерел фінансування [4].

Е. Гіртс, К. Карчер, Ю. Дімчева, М. Торібіо розкривають та ілюструють сутність поняття «сек'юритизації міського середовища» на прикладі Англійської набережної в місті Ніцца [5]. Відомо, що на Англійській набережній 14 липня 2016 року після феєрверку до Дня взяття Бастилії був здійснений терористичний акт з використанням вантажівки, що призвів до загибелі 86 людей. В основі сек'юритизації міського середовища покладено принцип активізації афективних реакцій громадян шляхом використання елементів пам'яті про минулу трагедію та інфраструктурної трансформації середовища. Зокрема, на Англійській

набережній були використані як меморіальні дошки, що нагадують про трагедію та насадження пальм, так і елементи пасивного захисту як то бетонні стовпи, кабелі безпеки, а також елементи активного захисту – озброєні поліцейські (див. рис. 1 і рис. 2).

Рис. 1. Стовпи безпеки на Англійській набережній у Ніцці [5].

Рис. 2. Озброєні поліцейські на Англійській набережній у Ніцці [5].

Таким чином, трансформоване міське середовище повинне чинити перешкоди для задумів терористів та містити елементи пам'яті про трагедії, що були в минулому з метою впливу на емоційний стан громадян. Базовою змістовою лінією для навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» може бути аналіз наративів про реалізовані в минулому терористичні акти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гумбатов Т. Терор і тероризм: площина понятійної взаємодії. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2013. Вип. 10 С. 36–41.
2. Іванчук А. В., Матвійчук А. Я. Поняття натовпу у змісті безпеки життєдіяльності. Сучасні технології підготовки майбутніх учителів трудового навчання та

технологій, педагогів професійної освіти і фахівців образотворчого та декоративного мистецтва: теорія, досвід, проблеми. 2021. Вип. 3. С. 28–32.

3. Патракеєв І. М. Онтологічне дослідження міського середовища. Управління розвитком складних систем. 2015. № 23. С. 159–168. URL: dx.doi.org/10.13140/RG.2.1.1300.6809 (дата звернення: 06.06.2023).

4. Стукаліна О. В., Кулик Л. М. Міжнародний досвід запобігання терористичним актам у великих містах. Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine: collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 378–393. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/handle/123456789/2359> (дата звернення: 02.06.2023).

5. Geerts E., Karcher K., Dimcheva Y., Toribio M. 2 European urban (counter) terrorism's spacetime matters. Contemporary Reflections on Critical Terrorism Studies. Taylor & Francis, 2023. P. 32–51. <https://books.google.com.ua/books?id=M868EAAAQBAJ> (дата звернення: 29.05.2023).

6. Global Terrorism Index 2016. Institute for Economics & Peace. URL: <https://www.economicsandpeace.org/wp/content/uploads/2016/11/Global-Terrorism-Index-2016.2.pdf> (дата звернення: 01.06.2023).

7. Ivanchuk A., Zuziak T., Marushchak O., Solovei V., Krasylnykova I., Hlukhaniuk V., Krupka V. Interest of the pre-service teachers in the alcohol-related issues. Problems of Education in the 21st Century. 2023. 81(2). P. 206–222. URL: <https://doi.org/10.33225/pec/23.81.206> (дата звернення: 01.06.2023).

8. Яким Р. С. Безпека життєдіяльності людини: навч. посіб. Львів : Вид-во «Бескид Біг», 2005. 304 с.

ІЛЮШЕНКО ДАНИЛО ОЛЕГОВИЧ,
*аспірант 1-го року навчання зі спеціальності 052 «Політологія»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Найактуальнішою стороною розгляду тероризму, на сьогоднішній день, є питання розуміння його як форми війни чи насильства. Терористи, на відміну від військових, не намагаються приховати свої злочинні наміри, але у них немає визначеної території, на якій проводяться воєнні дії, нейтральної території; у них не існує також і обмежень на види застосовуваної зброї. Як правило, військові усвідомлюють, що застосування зброї проти цивільного населення є винятком або непорозумінням, а мета терористів – спричинити жах, паніку, змусити боятися. Однак, як ми можемо спостерігати у сьогоденних реаліях, тактика ведення воєнних дій російською стороною стрела всі межі дозволеного і поставила знак дорівнює між воєнними діями і терористичними актами.

У загальному розумінні тероризм розглядається як загальнонебезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій. Йому характерні певні взаємопов'язані ознаками:

- 1) вчинення загальнонебезпечних дій або погроза такими діями, що спричиняє загальнонебезпечну небезпеку;
- 2) створення атмосфери страху, пригніченості, напруженості;
- 3) публічний характер терористичних дій;
- 4) застосування загальнонебезпечного насильства стосовно осіб чи майна з метою схилення до певної поведінки інших [1].

Основною відмінною рисою сучасного тероризму є широке застосування засобів масової інформації. Терористи використовують легальні масмедіа для поширення відомостей про терористичні акти, їх значення, висувати вимоги до суб'єктів впливу тощо. Терористичні організації дуже часто створюють і власні засоби масової інформації на підконтрольних територіях (радіо, телебачення, газети), за допомогою яких поширюють свою ідеологію, втягують населення у терористичну діяльність, як ми можемо бачити на прикладі так званих «ЛНР» та «ДНР». Засоби масової інформації також впливають на вибір цілей терористичних актів і постачають терористам детальну інформацію. Широке застосування в терористичній діяльності мають і інтернет-ресурси, зокрема, форуми, блоги, соціальні мережі, де терористи шукають співучасників і найманців тощо.

Стосовно протидії тероризму, то вона є, насамперед, показником рівня розвинутого, демократичного суспільства, незалежної та суверенної держави, а також і того, наскільки є захищеними життя осіб, їх права, а також забезпечення збереження духовних та матеріальних цінностей суспільства.

Власне суть державної політики протидії тероризму полягає у сукупності дій органів державної влади й елементів політичної системи суспільства, які повинні бути планомірними і проводитись задля забезпечення політичної та громадської безпеки, а також усунення причин тероризму та мінімізації або ж ліквідації терористичної загрози. Державна політика протидії тероризму охоплює роботу з політичного забезпечення антитерористичної діяльності спецслужб і силових структур, зниження терористичної загрози, а також іншу діяльність, що забезпечує захист життєво важливих інтересів держави та її громадян [2].

Що стосується саме протидії терористичним актам у міському середовищі то наразі Україна сприяє всебічному посиленню спроможностей загальнодержавної системи боротьби з тероризмом шляхом: підвищення рівня координації з правоохоронними органами та спеціальними службами іноземних держав, антитерористичними структурами ООН, ОБСЄ, НАТО, ЄС у питаннях протидії міжнародному тероризму за допомогою аналізу даних API/PNR; забезпечення завчасного виявлення осіб, які причетні до міжнародних терористичних організацій або здійснюють терористичні наміри та вжиття відповідних заходів реагування; організації та проведення спеціальних операцій задля усунення терористичної загрози, припинення діяльності терористичних організацій, терористичних груп, окремих терористів, спрямованої на підготовку або вчинення терористичних актів; поглиблення міжнародної взаємодії з Інтерполом та Європолом у сфері виявлення осіб, причетних до терористичної діяльності тощо.

Також, важливим аспектом є вдосконалення міського законодавства у сфері протидії терористичним актам щодо розробки та впровадження у практичну діяльність міських програм запобігання терористичним актам та мінімізації їх негативних наслідків. Однозначно важливим суб'єктом у розробці міських антитерористичних програм є органи місцевого самоврядування, які здійснюють організаційно-управлінські функції щодо запобігання терористичним актам, організують та координують роботу відповідних суб'єктів системи протидії злочину такого виду, займаються фінансово-ресурсним забезпеченням, контролюють виконання постанов рішень центральних органів влади і власних завдань щодо запобігання злочинам [3, с. 61]. Ініціювання, розробка та впровадження міських програм органами місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності є основоположним важелем підвищення рівня захисту населення від зовнішніх і внутрішніх загроз [6].

У процесі вдосконалення антитерористичної діяльності особливою увагою зазначається і впровадження інноваційних та модернізація наявних засобів і технологій запобігання терористичним актам у міському середовищі. Зокрема, використання сучасних можливостей штучного інтелекту в обробці величезного обсягу онлайн інформації. Штучний інтелект є тією рушійною силою, що дає змогу виявляти та блокувати віртуальний терористичний контент, а також запобігати створенню нових акаунтів терористів у соціальних мережах. Крім того, важливе місце для захисту великих міст від терористичних актів, що вчиняються із застосуванням біологічної, хімічної, ядерної, радіологічної та іншої зброї масового ураження, посідає поширення сфер і географії використання мобільних інспекційно-доглядовихком плексів.

Наступним кроком є підвищення антитерористичного захисту об'єктів критичної та міської інфраструктури, об'єктів стратегічного значення, а також забезпечення безпеки вразливих об'єктів та місць масового скупчення людей. Цей захід передбачає: удосконалення системи технічного забезпечення об'єктів, що сприятиме створенню можливості виявлення терористів у міру їх наближення до них; створення інтегрованої системи безпеки, що об'єднуватиме систему контролю та управління доступом, цифрового відеоспостереження, охоронно-тривожної та охоронно-пожежної сигналізації, збору, обробки та передачі необхідної інформації, захисту периметра, аварійного освітлення та гарантованого електроживлення; проведення комплексу таємних і публічних превентивних заходів щодо забезпечення охорони об'єктів з метою формування у терористів думки про безрезультативність терористичного впливу на об'єкт, що охороняється.

Важливим заходом у налагодженні системи запобігання терористичним актам на загально-державному, регіональному і місцевому рівнях є ліквідація економічного базису терористів. Перекриття джерел фінансування – один із необхідних компонентів антитерористичної діяльності. Ліквідація фінансової підтримки дозволить суттєво звузити соціальну базу терористів.

Також, у протидії терористичним актам в охоронній системі варто приділити основну увагу забезпеченню належного контролю обігу зброї, боєприпасів, вибухових речовин та інших небезпечних засобів і матеріалів. Здебільшого зброя, боєприпаси та вибухові речовини є інструментом вчинення терористичних актів. Незаконний обіг зброї, боєприпасів або вибухових речовин є дуже серйозною проблемою з огляду на безпеку громадян, а також центральною проблемою для правоохоронних органів, зокрема у контексті заходів, які вони здійснюють. Крім того, вихід озброєння з-під контролю держави негативно впливає на воєнну безпеку країни. Дієвий контроль над вогнепальною зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами та заготовками вибухових речовин залежить від введення їх обліку [5]. Так, на початку 2022 року МВС України затвердило Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи МВС України. Функціонування Єдиного реєстру зброї дасть змогу: підвищити рівень контролю за дотриманням порядку виготовлення, придбання, обліку, зберігання, охорони та використання зброї, у тому числі на об'єктах дозвільної системи; забезпечити процеси ліцензування; проводити ідентифікацію зброї або основної частини зброї, яка має ідентифікаційні номери, боєприпасів до неї та вибухових матеріалів; забезпечити з боку держави ефективний контроль у сфері обігу зброї, боєприпасів до неї та поводження з вибуховими матеріалами [5].

Отже, основу вдосконалення антитерористичної системи України складає впровадження інноваційних та модернізація наявних засобів і технологій, підвищення антитерористичного захисту об'єктів критичної та міської інфраструктури, об'єктів стратегічного значення, нейтралізації каналів фінансування тероризму, налагодження міжнародного співробітництва, запозичення міжнародного передового антитерористичного досвіду та підготовки висококласних спеціалістів у сфері протидії терористичним актам, що у кінцевому рахунку приведе до зниження кількісно-якісних параметрів терористичних актів та унеможливить його поширення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ємельянов В. П., Новікова Л. В., Семикін М. В. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства / за заг. ред. В. П. Ємельянова. Х.: Кроссроуд, 2007. С. 37.
2. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навчальний посібник. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
3. Мокляк В. В. Сучасний тероризм як соціальне явище: сутність та форми прояву. Проблеми законності. 2016. Вип. 135. С. 147–156.
5. Контроль обігу зброї: відбулась презентація Єдиного реєстру зброї ЄІС МВС. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/209535_kontrol-obgu-zbro-vdubulas-prezentatsya-dinogo-restru-zbro-s-mvs
6. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Закон України «Про боротьбу з тероризмом». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

КАРНАУХ АННА АНАТОЛІЇВНА,

кандидат політичних наук,

заступник директора з наукової роботи та міжнародного співробітництва

Навчально-наукового інституту права та політології,

доцент кафедри політичних наук

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ДЕРЖАВА-СПОНСОР ТЕРОРИЗМУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ

«Держава-спонсор тероризму» – це статус, який надається виключно США окремим країнам за підтримку актів міжнародного тероризму. Може це зробити лише Державний секретар, який є частиною уряду США і призначається президентом за схвалення Сенату. З 26 січня 2021 року посаду Держсекретаря США обіймає Ентоні Блінкен.

Такий статус тягне за собою юридичні, економічні та дипломатичні наслідки. Країна перетворюється на вигнанця на всіх основних міжнародних майданчиках, більшість держав світу не бажатимуть мати з нею справ.

Статус держави-спонсора тероризму означає автоматичне введення санкцій США. Вони включають обмеження на іноземну допомогу з боку США; заборону на оборонний експорт; посилений контроль за експортом товарів подвійного призначення; різні фінансові та інші обмеження.

За період існування такого закону США назвала спонсорами тероризму вісім держав, це: Куба, Іран, Північна Корея, Сирія, Ірак, Лівія, Південний Ємен, Судан.

Наразі список країн-спонсорів тероризму складають: Куба, Іран, Північна Корея, Сирія.

Сирія є єдиною країною в переліку спонсорів тероризму, яка залишається в ньому з 1979 року, коли уклали перший список. Оскільки інших – Лівію, Південний Ємен та Ірак – з нього вже виключили.

У США вважають, що диктаторський режим Асада в Сирії підтримував терористичні групи, зокрема, «Хезболлу». Президент Сирії твердо захищає політику Ірану, який так само виступає за знищення сирійської опозиції.

Кубу вперше визнали державою-спонсором тероризму у 1982 році, а потім ще раз у 2021-му. Вперше це сталося через підтримку владою держави революційних рухів в іспаномовних країнах та Африці. Куба не лише відкрито підтримувала збройні революції, а й сприяла доставці зброї в регіон. Також країна надавала притулок партизанам, які потім брали участь у терористичних актах.

У 2015 році США виключили Кубу зі списку спонсорів тероризму. Однак вже у 2021-му вона знову в нього потрапила. Державний департамент США офіційно оголосив Кубу державою-спонсором тероризму через надання «безпечної гавані» для переховування терористів. Майк Помпео зазначив, що впродовж десятиліть кубинський уряд «годував, утримував та надавав медичну

допомогу вбивцям, підриивникам і викрадачам, в той час, як багато кубинців залишалися голодними, бездомними й були позбавлені основних ліків» [2], прихисток на Кубі знайшли члени колумбійської Національної визвольної армії (ELN), яку США визнали терористичною організацією. Крім того, кубинський режим приховував розшукуваних ФБР терористів, які вчинили криваві акти на території США. Також апарат кубинської розвідки та безпеки допомагає режиму Ніколаса Мадуро підтримувати його вплив у Венесуелі, де також базуються й процвітають організації міжнародного тероризму.

Вперше Північна Корея опинилася в списку держав-спонсорів тероризму у 1988 році. Країна продавала зброю терористам і навіть влаштувала теракт з десятками жертв. 29 листопада 1987 року над Андаманським морем внаслідок підрииву бомби впав літак Boeing 707-3B5C. Вибух за вказівкою Пхеньяна влаштували агенти-корейці. Літак впав у море, загинули більше 100 людей, більшість із яких були громадянами Південної Кореї. У 2008 році США погодилися виключити Північну Корею з переліку країн-спонсорів тероризму, оскільки Пхеньян погодився на перевірку своїх ядерних програм. Через дев'ять років КНДР знову опинилася в списку. Це сталося після, ймовірно, спонсорованого Північною Кореєю вбивства Кім Чен Нама (зведеного брата Кім Чен Ина) з використанням забороненої хімічної речовини. У тому ж 2017 році країна запустила ракету, яка пролетіла над Японією, а у в'язниці Північної Кореї помер американський студент Отто Вормбір. У листопаді президент США Дональд Трамп офіційно оголосив про повторне внесення КНДР до списку держав-спонсорів тероризму [3].

Іран знаходиться в списку країн-спонсорів тероризму з січня 1984 р. У США заявляють, що Іран підтримував палестинські групи опору в Секторі Газа та бойовиків «Хезболли». Також країна передавала зброю сепаратистам у Ємені та опозиціонерам у Бахреїні. У Сирії Іран навчав шиїтських бійців Башара Асада для війни, яка призвела до загибелі більше 100 тис. цивільних. Також країна надавала зброю і фінансувала ХАМАС та інші палестинські терористичні групи. У січні 2021 року колишній держсекретар Майк Помпео назвав Іран новою базою терористів «Аль-Каїди» [3].

Путінська росія чи не щодня здійснює теракти на території України, обстрілюючи ракетами торговельні центри, школи і лікарні, російсько-окупаційні війська чинять нові воєнні злочини на території України. Українське суспільство та влада закликають партнерів визнати терористичні дії росії офіційно – закріпивши за нею статус держави-спонсора тероризму.

Державний департамент Сполучених Штатів не виключає визнання росії державою-спонсором тероризму за злочини в Україні. Проти такого рішення висловився президент Джо Байден. Глава Держдепу Ентоні Блінкен наводив низку аргументів проти цього рішення. Зокрема, пояснював це тим, що проти росії й так запровадили низку санкцій, які передбачають аналогічні обмеження з умовного «пакета держави-терориста». Також юристи мали впевнитися, що таке рішення точно відповідатиме законодавству США. Щодо такої нерішучості у Конгресі США заявили Блінкену: якщо Держдеп не визнає рф державою-спонсором тероризму, то законодавці зроблять це самі [4].

Тим часом найбільш рішучим і масштабним за своїми наслідками можна назвати ухвалення Європейським Парламентом резолюції від 23.11.2022

№ 2022/2896(RSP), відповідно до якої росію визнано державою-спонсором тероризму й державою, що послуговується засобами тероризму.

Європарламент визнав, що Росія здійснює «невибіркові атаки на житлові райони та цивільну інфраструктуру» в Україні, в результаті чого загинули тисячі людей. На окупованих територіях росіяни, відповідно до тексту, проводять «страсти без суду і слідства, здійснюють викрадення, сексуальне насильство, катування та інші звірства», додається в резолюції [5].

Було також згадано про масові вбивства в Бучі, Ірпені, Ізюмі та Лимані, а також напади на маріупольський театр та залізничний вокзал Краматорська.

Раніше парламенти Чехії, Естонії, Литви, Польщі, Латвії, Нідерландів тощо визнали російський режим терористичним та/або росію – державою-спонсором тероризму. Аналогічним чином висловилися також Парламентська асамблея НАТО та Парламентська асамблея Ради Європи.

Рф продовжує скоювати свідомі акти тероризму проти українського народу, завдаючи авіаударів по ключових об'єктах військової та цивільної інфраструктури, руйнуючи аеродроми, військові частини, нафтобази, заправки, церкви, школи та лікарні – тому надання їй цього статусу є пропорційною відповіддю на такі дії.

Скасування визначення країни як держави-спонсора тероризму може бути переглянute, однак політично це непростий процес, що може тривати роками.

Справа в тому, що для перегляду вимагається від президента США подати до Конгресу звіт, у якому підтверджується, що держава або 1) зазнала фундаментальних змін у керівництві та політиці, припинила підтримку актив міжнародного тероризму; або 2) утримується від підтримки міжнародного тероризму протягом не менше шестимісячного періоду та надала запевнення, що не відновить його підтримку в майбутньому [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. 21 найбільший теракт XXI століття: як цей світ остаточно збожеволів / URL: <https://chas.news/past/21-naibilshii-terakt-hhi-stolittya-yak-tsei-svit-ostatochno-zbozhevoliv>
2. Штати оголосили Кубу державою-спонсором тероризму / URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3169045-stati-ogolosili-kubu-derzavousponsorom-terorizmu.html>
3. Богдана Смуток. Країна-спонсор тероризму: що означає такий статус і хто в світі його вже отримав? / URL: <https://chas.news/current/yak-kraini-sponsori-terorizmu-otrimali-svii-status-ta-chi-priednaetsya-do-nih-rosiya>
4. Держава-терорист: що змінить цей статус для росії та чому його досі не запровадили? / URL: <https://hromadske.ua/posts/derzhava-terrorist-sho-zminit-cej-status-dlya-rosiyi-ta-chomu-jogo-dosi-ne-zaprovadili>
5. Європарламент визнав росію державою-спонсором тероризму / URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63730807>
6. Андрій Пишний, Ірина Мудра, Владислав Власюк, Дарія Зарівна, Наталя Шаповал. Все, що Ви хотіли знати про статус держави-спонсора тероризму / URL: <https://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/terroriststate/>

*КОВАЧ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,
аспірантка Національної академії внутрішніх справ*

ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕГІТИМІЗОВАНОЇ АГРЕСІЇ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ

Війна, агресія та тероризм – слова, які часто чуємо з початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Вони створюють загрозу для державного суверенітету та територіальної цілісності держави, несуть руйнування інфраструктури та житлових будинків, приносять смерті та страждання невинних осіб.

У не простий для країни час усі силові органи повинні працювати в посиленому режимі. Від їх діяльності залежить захист національних інтересів, територій та безпека в суспільстві. Національна поліція України займає провідне місце серед органів державної влади, які відповідають за безпеку та правопорядок, стоять на захисті прав та свобод громадян, захищають суспільство від протиправних дій та терористичних актів.

У тлумачному словнику сучасної української мови «тероризм» визначається як здійснення, застосування терору, діяльність і тактика терористів, а власне поняття «терор» – як найгостріша форма боротьби, яка включає надмірну жорстокість та залякування [1].

Вчені визначають поняття «тероризм» як застосування насильства чи погрозу його застосування, що має на меті породити страх в суспільстві та створити недовіру до органів державної влади, зокрема, створити в людей сумніви щодо спроможності їх захистити та протидіяти таким протиправним діям.

Як зазначає Тимошенко В. О., метою терористів є не лише руйнації та вбивства, залякування населення, вплив на прийняття рішень органами влади для досягнень політичних або інших вимог. У сучасних умовах тероризм слідує меті руйнації основ міжнародної безпеки та насильницькій зміні державної політики та державного устрою [2].

Терористичні угруповання можуть діяти не лише заради національних, релігійних та політичних цілей, але й для забезпечення власних інтересів, збагачення, отримання доступу до влади. Терористична діяльність може відбуватись шляхом демонстративних вбивств мирних громадян, здійсненням шкоди їхньому здоров'ю, застосуванням до потерпілих жорстоких тортур, а також учинення вибухів, підпалів, захоплень заручників або інших небезпечних дій; а також через погрози вчинити такі дії.

Маючи справу із протидією терористичним актам працівники Національної поліції постійно наражаються на ризик та небезпеку. Вони часто взаємодіють з агресивним, асоціально налаштованим контингентом осіб, які своїми діями можуть наражати на значну небезпеку суспільство та вчиняти непоправні

наслідки.

З огляду на те, що службова діяльність поліцейських часто носить екстремальний та ризиконебезпечний характер законом їх наділено відповідними правами й обов'язками, які регламентують правомірну поведінку у площині відносин, що супроводжується агресією, зокрема, через можливість застосування примусу, фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї.

Агресія постає інструментом, за допомогою якого поліцейські мають змогу забезпечити безпеку громадян: припинити протиправні дії, попередити чи ліквідувати терористичні акти. Тому в суспільстві такі агресивні прояви не тільки дозволяються (легітимізуються), але й заохочуються. Звісно, якщо прояв агресії є достатнім та не перевищує службових повноважень. Окреслений вид агресії носить назву легітимізована агресія. Вона проявляється в рамках професійної діяльності та направлена на ефективне виконання службових цілей та завдань.

За допомогою легітимізованої агресії поліцейський має змогу захищати суспільство від протиправних, злочинних посягань, попереджувати та вести боротьбу з тероризмом, і водночас зберігати власну життєдіяльність. Проте, надто часте використання легітимного права на використання агресії чи надто часте застосування легітимізованої агресії при будь-якій нагоді, може свідчити про високий рівень агресивності та можливості виходу за рамки дозволеності [3]. А це неприпустимо, адже професійна діяльність вимагає від поліцейського дисциплінованості, організованості, справедливості та відповідальності [4].

У науковій літературі виокремлюють три ступені агресивності поліцейських при виконанні службових обов'язків: високий, середній та слабкий. Високий рівень агресивності поліцейського може провокувати прояв агресії навіть з незначного приводу. Середній рівень створює умови для прояву агресії тільки в особистісно значущій або екстремальній ситуації, а слабкий рівень унеможливорює прояв агресії навіть в критичних ситуаціях [5].

Для ефективної службової діяльності в психограмах поліцейських існує вимога середнього рівня агресивності працівників поліції. Такий рівень агресивності дозволяє здійснити самозахист, ефективно виконання завдання в екстремальній ситуації та захистити тих, хто цього потребує. Такі дії є суспільно корисним і вибачальним (легітимним) проявом агресивності. Тому вони можуть бути ефективними в системі протидії терористичним актам.

Проте, складно провести межу між дозволеними формами прояву агресії та агресією, яка може завдати шкоди. Вірогідно, для досягнення цього балансу працівник правоохоронних органів повинен володіти високим рівнем саморегуляції, мати якісну психологічну, спеціальну, фізичну та професійну підготовку та бути обізнаний щодо стратегій і тактик переговорної діяльності з терористами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гусар Л. В. Проблеми визначення поняття тероризму. *Правова позиція*. № 4 (25). 2019. С. 151 – 157 doi: <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-151-157>.
2. Тимошенко В. І. Детермінанти сучасного тероризму. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 75: частина 2. 2023. С. 130 – 135 doi: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.21>

3. Медведєв В. С. Особистість слідчого як проблема юридичної психології. *Право і безпека*. 2019. № 1 (72). С. 97–103. doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.13>
4. Цільмак О. М. Еталонний психологічний профіль вольових якостей слідчого. *Юридична психологія*. 2020. №1. С.55–61. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.55>
5. Гуменюк Л. Й., Сулятицький І. В. Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 648 с.

КОНЧАКОВСЬКА ВАЛЕНТИНА ВАСИЛІВНА,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

МАКАРОВА ОЛЕНА ВАСИЛІВНА,

кандидат юридичних наук,

*заступник директора з навчально-методичної роботи
Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ВІЙНА ТА ТЕРОРИЗМ

Проблема тероризму не втрачає актуальності вже багато років, адже ціна таких злочинів може досягати максимально негативних наслідків, як для людей, так і для держави в цілому. Тому питання протидії та запобігання тероризму нині вивчають не лише кримінологи, з теоретичної сторони, а й посадовці державних органів, з практичної. Безумовно, з часу виникнення тероризму, як явища, дещо змінилася сама поведінка терористів та організаторів таких злочинів. Проведення терористичних операцій є нічим іншим, як силовим інструментом досягнення певних злочинних цілей. Самі терористичні дії давно вже вийшли за межі держави та набули міжнародного характеру. Крім того, є загрозовими не лише для країни, в якій терористичні акти вчиняються або проводять терористичні спецоперації, а можуть становити небезпеку для всього світу.

Так, підлив дамби Каховської гідроелектростанції – терористичний акт, який вчинили збройні сили РФ 6 червня 2023 року. У зоні лиха опинилося близько 16 000 людей, тварин, близько 80 населених пунктів, природа...

Теракт, який засуджують у всьому світі. Злочин, який ставить під загрозу життя тисяч мирних жителів, тварин, живих істот. Злочин, який руками рашистів призвів до найбільшої екологічної та техногенної катастрофи у світі за останні десятиліття, наслідки якої страшно уявити.

З початку широкомасштабного військового вторгнення росії в Україну мільйони людей впевнилися у безсиллі норм міжнародного права, організацій, основним завданням яких, є забезпечення миру у світі. Тож, руйнування дамби Каховської гідроелектростанції є підтвердженням того, що існуючий алгоритм протидії тероризму, нездатний забезпечити світовий порядок і впевненість у майбутньому.

Підтверджуючи реалії недієвості міжнародних правових норм із зазначеного питання, згадаємо події 2014 року, коли РФ у лютому розпочала неоголошену війну проти України і на дипломатичному рівні не визнавала і не визнає досі зовнішньої військової агресії щодо України. А при трактуванні подій в Україні використовує риторичку про внутрішній конфлікт в Україні, саме згідно

з заявами української влади, для відсічі російської агресії навесні 2014 року був обраний саме правовий режим антитерористичної операції через термінову потребу провести вибори президента і парламенту [1]. Як бачимо, дана антитерористична операція переросла у затяжний збройний конфлікт.

З початку широкомасштабного військового вторгнення росії в Україну журналісти й науковці почали апелювати новими термінами, такими, як рашисти, кошмарити, терор... Більше того, такі поняття, як «тероризм» і «терор» часто вживаються у тотожних значеннях, не надаючи уваги, в якому контексті чи описуючи які події, вживаються ці терміни.

Проте ми маємо розуміти, що підміна термінів не гарантує безпеки. Розробка чогось у науковій площині не гарантує дотримання норм на практиці. Головна задача – розмежування понять, з метою правильної кваліфікації злочинів та застосування закону.

Водночас, тлумачення одного і того ж правового терміну відкриває шляхи для ухиляння від правильної кваліфікації суспільно-небезпечних діянь, як наслідок відкриваються можливості для уникнення покарання.

На сучасному етапі розвитку суспільства, в епоху глобалізації, важливим є розуміння значущості та правильності ведення державної політики, налагодження міждержавних взаємовідносин та підтримки держав-друзів. Сучасні технології, які заповнили абсолютно всі сфери суспільного життя, диктують свої правила та ставлять жорсткі вимоги до кожної людини. Про такі невід'ємні цінності, як життя, здоров'я, свобода, безпечні умови життя та інші, за які нині бореться український народ, які задекларовані, у першу чергу в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини, Декларації прав дитини та інших міжнародних правових актах, у сучасному світі мають бути гарантовані. На жаль, можемо констатувати, що декларації не діють. Водночас, цінність гарантій задекларованих прав і свобод на міжнародному рівні мало б полягати у тому, що вони мають гарантуватися і бути еталоном на який ніхто не в праві посягати, адже такі права не нав'язуються, а узгоджуються більшістю. Проте, як виявляється, український народ має доводити право на життя, віддаючи найцінніше.

Вважаємо, що дієвість положень нормативно-правових актів залежить від наступного:

- 1) чи будуть люди відповідати за наслідки своїх діянь;
- 2) правовиховання не може гарантувати дотримання законів, а от обізнаність у праві може служити певною гарантією та профілактикою злочинів;
- 3) правові норми мають стати фундаментом у просторі забезпечення невід'ємних прав і свобод;
- 4) наявність сильного громадянського суспільства, яке б змогло підтримати державу та об'єднатися у скрутні часи заради майбутнього та подолання ворога.

Переконані, лише верховенство права, відсутність безкарності та беззаперечне дотримання прав людини є запорукою успіху з протидії проявів тероризму. На жаль, говорити про знищення злочинності і, зокрема, тероризму не доводиться і виглядає надто утопічно, адже скільки існує людство, стільки є злочинність.

Завершуючи, хотілося б згадати беззаперечні слова відомого італійського юриста, філософа, реформатора Чезаре Беккарія, який вважав, що остаточне

викорінення злочинів неможливе, бо вони породжуються «загальною боротьбою людських пристрастей, а це боротьба вічна, як вічні і незмінні почуття людей» [2, С. 236].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антитерористична операція на Сході України. 2023. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 07.06.2023).
2. Панов М. Чезаре Беккарія і його славнозвісний трактат «Про злочини та покарання» (до 250-річчя опублікування). Право України. 2014. № 9. С. 226–244. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/7056/1/Panov_226.pdf (дата звернення: 07.06.2023).

КОПИЛЕНКО ОЛЕКСАНДР ЛЮБИМОВИЧ,
*Голова Комісії з радіаційного захисту населення України,
народний депутат України,
академік НАН і НАПрН України, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сучасний світ намагається боротися з тероризмом і одним з найважливіших аспектів цієї боротьби є розуміння завдань і особливостей використання соціальних мереж терористами як інструментів швидкої передачі інформації, а також розроблення ефективних заходів протидії такому використанню. На думку Б. Д. Леонова, однією з провідних тенденцій поширення терористичної злочинності є активне використання терористами досягнень науково-технічного прогресу та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет [1, с. 85]. Стратегія кібербезпеки України вказує на те, що терористичні організації знаходяться в процесі широкомасштабного використання кіберпростору. Серед основних цілей кібертероризму є атомні електростанції, системи електро та водопостачання, хімічні та біологічні об'єкти, сфери електронних комунікацій, фінансовий сектор та банківська сфера, авіаційний та залізничний транспорт, сховища стратегічних ресурсів та інші. Тому, використання кіберпростору терористичними організаціями для здійснення актів кібертероризму, фінансової та іншої форми підтримки терористичної діяльності є однією з найважливіших загроз для кібербезпеки України [2].

Одним з аспектів, що становить загрозу, є активне використання соціальних мереж терористичними організаціями для пропаганди своєї ідеології та поширення насильницьких поглядів. Це дає їм можливість легко створювати та поширювати контент, що пропагує насильство, ненависть та підтримує їхні ідеї серед широкої аудиторії. Наприклад, російські медіа та користувачі соціальних мереж використовують дезінформацію для спотворення подій, що відбуваються в Україні. Вони поширюють фальшиві звістки, непідтвержені твердження та маніпулюють фактами, щоб спотворити реальність та створити негативне ставлення до нашої держави та її громадян. Також вони активно використовують образ України щоб підкреслити негативні аспекти та створити враження нестабільності та нелегітимності українського уряду.

Другий аспект – це рекрутинг нових членів організації. Соціальні мережі надають терористам зручний спосіб знаходження та залучення прихильників їхніх поглядів та ідей. Вони можуть шукати людей, які поділяють їхню ідеологію, та використовувати соціальні мережі для набору нових членів, особливо серед молоді. Через групи, сторінки та приватні повідомлення, терористи можуть активно спілкуватися з потенційними рекрутами та надихати їх на участь у вчиненні суспільно небезпечних дій.

Третій аспект полягає у координації злочинних дій. Соціальні мережі дозволяють терористам ефективно комунікувати та обмінюватися інформацією між собою. Вони використовують приватні групи та повідомлення для планування терористичних актів, обговорення стратегій та координації дій своїх членів. Це дозволяє їм швидко реагувати на зміни у ситуації та ефективно здійснювати свої напади.

Фейкові новини є наступним аспектом використання соціальних мереж у терористичних цілях. Вони є ефективним інструментом, за допомогою якого терористичні організації розповсюджують неправдиву або спотворену інформацію з метою впливу на суспільство. Це невід’ємна частина інформаційно-психологічної війни, що має назву інформаційно-психологічна операція. Ця операція містить у собі керовані та взаємопов’язані дії, що використовують різні способи та форми інформаційного впливу [3, с. 752]. Фейкові новини також використовуються з метою рекрутування нових членів, посіву паніки в суспільстві, маніпулювання емоціями та створення дезорієнтації в громадській думці. Їх широко поширюють через соціальні мережі, медіа та інші канали, завдяки чому вони мають значний вплив на інформаційну свідомість людей.

Останній аспект полягає у фінансуванні терористичної діяльності. Соціальні мережі можуть бути використані для збору коштів та фінансування терористичних організацій. Терористи можуть використовувати соціальні мережі для поширення посилань на сайти, де прихильники можуть зробити пожертвування або фінансувати їхні дії. Також, через соціальні мережі вони можуть проводити фінансові операції, обмінюючись грошовими коштами або використовуючи криптовалюти для забезпечення анонімності.

Як слушно зауважує І. М. Озерчук, для вирішення проблеми кібертероризму необхідне активне співробітництво на міжнародному рівні, спрямоване на підвищення взаємної довіри в галузі кібербезпеки та розробку спільних підходів до протидії кіберзагрозам. Також важливо об’єднати зусилля у розслідуванні та запобіганні кіберзлочинам і запобігти використанню кіберпростору в терористичних цілях [4, с. 153].

Отже, у сучасному світі тероризм є серйозною загрозою і одним з найважливіших аспектів боротьби з ним є розуміння та протидія використанню соціальних мереж терористами. Такі організації активно використовують досягнення науково-технічного прогресу та сучасні інформаційно-комунікаційні технології, зокрема мережу Інтернет, щоб здійснювати злочинну діяльність. Україна також стикається з загрозою кібертероризму, де терористичні організації спрямовують свої зусилля на атомні електростанції, системи електро- та водопостачання, хімічні та біологічні об’єкти, сфери електронних комунікацій, фінансовий сектор та інші стратегічні ресурси. Використання соціальних мереж терористичними організаціями є однією з найбільш серйозних загроз для кібербезпеки країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім «АртЕк». 2020. 435 с.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 26.08.2021 р.

№ 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text> (дата звернення: 06.06.2023).

3. Шамраєва В. Інформаційно-комунікативні технології як інструмент терористичної діяльності: шляхи підвищення ефективності протидії. *9th International conference: Science and society*: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Хамільтон, 1 лют. 2019 р. Hamilton, 2019. С. 743–754.

4. Озерчук І. Проблеми забезпечення захисту кіберпростору від діяльності терористичних організацій. *Інформація і право*. 2021. № 4(39). С. 148–154.

*ЛЮБАРСЬКИЙ ВАДИМ СЕРГІЙОВИЧ,
аспірант Національного авіаційного університету*

ЗАХИСТ ДЕРЖАВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У КОНТЕКСТІ КІБЕРТЕРОРИЗМУ

Захист державних інформаційних ресурсів в контексті кібертероризму є надзвичайно важливим завданням для будь-якої країни. Відповідно до Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» кібертероризм – це терористичні акти, які виконуються в кіберпросторі або з використанням комп'ютерних технологій та мереж [1]. Він включає в себе використання комп'ютерних технологій та мереж для здійснення актів насильства, спрямованих на пошкодження інформаційних систем, критично важливої інфраструктури, а також для завдання шкоди державним інтересам.

Державні інформаційні ресурси включають у себе комп'ютерні системи, мережі, бази даних, програмне забезпечення та інші елементи, які містять і обробляють державну інформацію. Ці ресурси можуть бути використані для зберігання конфіденційних документів, особистих даних громадян, важливих стратегічних планів тощо.

Для ефективного захисту державних інформаційних ресурсів від кібертероризму важливо застосовувати комплексний підхід. По-перше, потрібно впроваджувати і підтримувати високий рівень кібербезпеки. Це включає використання надійних заходів, таких як складні та унікальні паролі, шифрування конфіденційних даних, встановлення мережевих заходів безпеки, таких як системи виявлення та запобігання вторгнень (IDS/IPS), а також використання антивірусного програмного забезпечення. Також необхідно регулярно оновлювати програмне забезпечення та встановлені захисні системи, щоб уникнути використання вразливостей.

Україна активно приділяє значну увагу кібербезпеці, що підтверджується створенням Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації (ДССЗІ) ще у 2006 році [2]. Ця служба відповідає за кібербезпеку та захист інформації в органах державної влади. Крім того, Україна активно співпрацює з міжнародними партнерами та взаємодіє з іншими країнами з метою обміну інформацією та спільного вирішення кібербезпекових питань. Аналогічно, у Сполучених Штатах Америки з 2018 року діє Федеральна служба з кібербезпеки і інфраструктури (CISA), яка виконує схожі функції, координуючи та надаючи підтримку у галузі кібербезпеки на федеральному рівні [3]. США також активно співпрацюють з міжнародними партнерами та приватним сектором з метою захисту критично важливої інфраструктури та боротьби з кіберзагрозами.

Ефективний захист державних інформаційних ресурсів від кібертероризму вимагає впровадження надійних заходів кібербезпеки та спільної співпраці між різними структурами, включаючи органи публічної адміністрації, приватний сектор та міжнародних партнерів. Крім технічних заходів, важливо звернути

увагу на підвищення обізнаності персоналу. Кожен співробітник повинен бути ознайомлений з потенційними кіберзагрозами у кіберпросторі та мати навички виявлення та запобігання фішинговим атакам, використовувати надійні паролі та регулярно оновлювати програмне забезпечення. Навчання та свідомість персоналу відіграють важливу роль у запобіганні кібертероризму. Загальний підхід до захисту державних інформаційних ресурсів від кібертероризму передбачає поєднання технічних заходів кібербезпеки з постійним навчанням та підвищенням обізнаності персоналу. Тільки такий комплексний підхід дозволить ефективно захистити державні інформаційні ресурси та зменшити ризик кібертерористичних атак.

Отже, належний захист інформаційних ресурсів передбачає комплексний підхід, що включає застосування технічних заходів кібербезпеки, підвищення обізнаності персоналу та співпрацю з міжнародними партнерами у цій сфері. Захист державних інформаційних ресурсів має на меті запобігання кібертерористичним атакам і забезпечення безпеки інформаційних систем та критично важливої інфраструктури. З метою ефективного захисту державних інформаційних ресурсів від кібертероризму необхідно впроваджувати надійні технічні заходи кібербезпеки, такі як складні паролі, шифрування даних та захисні системи. Підвищення обізнаності державних службовців є важливим аспектом, оскільки всі співробітники повинні бути обізнані щодо потенційних кіберзагроз і знати, як виявляти та запобігати фішинговим атакам. Співпраця з іноземними та міжнародними організаціями допомагає обмінюватись інформацією про кіберзагрози, виявляти нові методи атак та розробляти спільні стратегії для захисту державних інформаційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII: станом на 17 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 06.06.2023).

2. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23.02.2006 р. № 3475-IV: станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text> (дата звернення: 06.06.2023).

3. CISA. An official website of the U.S. Department of Homeland Security. URL: <https://www.cisa.gov/> (дата звернення: 06.06.2023).

МИКИТЕНКО ОЛЕКСАНДРА ОЛЕГІВНА,

провідний фахівець дирекції

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ГОРІНОВ ПАВЛО ВАЛЕРІЙОВИЧ,

директор Навчально-наукового інституту права та політології,

доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,

кандидат юридичних наук, заслужений працівник соціальної сфери України

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД У ПРОТИДІІ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У контексті військової агресії РФ на Україні, рівень терористичної загрози у світі суттєво зріс. Від неї потерпають як країни, де тривають збройні конфлікти (передусім на Близькому Сході та в Африці, а сьогодні і в Україні), так і країни Заходу, що до останнього часу вважалися цілком безпечними. Міжнародний тероризм – це явище, що не має географічних кордонів і не лише становить небезпеку для окремих країн, а й ставить під сумнів стійкість міжнародного правопорядку та спроможність протистояти викликам з боку міжнародних терористичних організацій і квазідержавних утворень, які претендують на самостійну роль у системі міжнародних відносин [1].

У світовій історії відома триваюча практика терористичних загроз на об'єкти міської інфраструктури у таких країнах де ідуть триваючі конфлікти, як: Сирія, Ірак, Афганістан, Пакистан та економічно стабільні як: США, Франція, Бельгія та Ізраїль. Так, у США ми чуємо періодичні атаки на терористами на школи, магазини, інші публічні місця, практика терористичних нападів є в країнах Європи як Франція, Бельгія, Італія на релігійні установи, на вулиці та інші публічні місця. Відзначимо, що з усіх вказаних країн, які піддаються терористичним загрозам найбільш вдалу систему протидії тероризму в місцевому середовищі організували США, Франція та, особливо, Ізраїль, що протягом кількох десятиліть якісно протидіє різним формам тероризму на своїй території.

Констатуючи той факт, що тематика протидії терористичним атакам має особливу актуальність в українських реаліях, ми хочемо зупинитись на аналізі способів протидії терористичних атак в міському середовищі на прикладі окремих держав. Варто зазначити, що, як правило, в міському середовищі об'єктом таких атак є дипломатичні установи, об'єкти стратегічного характеру, будівлі, транспортні засоби тощо. Якщо ми звернемось до держави Ізраїль, то напади відбуваються на цивільних і військових невеликими групами людей, на релігійні установи та заклади харчування із використанням вогнепальної зброї. Такі напади носять періодичний та хаотичний характер, що, відповідно, потребує контролю за великою масою людей, що переміщуються вулицею,

знаходяться в приміщенні, у транспортних засобах, поблизу аеропортів, закладів харчування.

Серед останніх тенденцій можна виокремити прагнення до використання терористичними організаціями нових технологій та розширення активності в кіберпросторі: розповсюдження пропаганди, проведення вербувальної роботи, підтримання зв'язку зі своїми осередками (у т. ч. через закриті інформаційні мережі типу «Даркнет» та з використанням новітніх методів шифрування), надання своїм прихильникам і послідовникам інструкцій щодо особливостей підготовки та здійснення терористичних атак, протиправна діяльність у кіберпросторі, пов'язана із здійсненням хакерських атак, викрадення даних тощо[1]. Вищевказане свідчить про потребу попередження протиправних дій із вчинення терористичних атак через використання ресурсів мережі Інтернет. Відповідно, в ЄС було прийнято рішення, що Євросоюз посилить протидію радикалізації в Інтернеті, співпрацю задля профілактики та протидії екстремізму, а також боротьби із фінансуванням тероризму. Глави держав і урядів країн-членів Євросоюзу наголосили, що ЄС «засуджує нещодавні теракти та зберігає стійкість і єдність у боротьбі з тероризмом, ненавистю та насильницьким екстремізмом», – йдеться у документі, опублікованому на сайті Європейської Ради [2].

Однією з ключових умов безпеки існування держави Ізраїль є наявність сучасної, розвиненої і добре підготовленої військової сили, що здатна до дій в умовах широкого кола загроз. Одним з ключових елементів цієї військової потужності є Сили спеціальних операцій. Структура, завдання, особливості діяльності підрозділів спецпризначення Ізраїлю можуть бути цікавими для України у якості прикладу для побудови ефективної моделі сектору безпеки та оборони.

Основою ізраїльської ЗСПТ є високопрофесійні спецслужби («Моссад» і «Шабак» з їх розгалуженою агентурною мережею), спецназ поліції та спеціальні армійські підрозділи. У поліції Ізраїлю, згідно з даними Центрального бюро статистики країни, служить до 28 тисяч осіб (при населенні у 8,5 млн жителів). Це один із найнижчих у світі показників кількості поліцейських на 100 тис. жителів, особливо для країни з високою терористичною загрозою. Крім цього, існує ще й організація добровільних помічників поліції «Мішмар Езрахі» (у перекладі – «Цивільна гвардія»), що сьогодні налічує 35 тисяч членів і є прикладом тісної співпраці між правоохоронцями та суспільством у спільній боротьбі за посилення внутрішньої безпеки [4].

Консолідація суспільства в умовах терористичної загрози, яка вважається однією з основних загроз національній безпеці, значною мірою сприяє неприйняттю тероризму як засобу досягнення політичних цілей. За час існування Держави Ізраїль там сформувалася так звана культура безпеки – спосіб оптимальної взаємодії елементів політичної системи з питань забезпечення безпеки. У рамках цієї культури ізраїльтяни, як правило, адекватно реагують на проведення заходів щодо запобігання терористичній загрозі: ретельні і численні перевірки при відвідуванні державних установ і місць громадського користування, ускладнення в дорожньому русі, викликані перевіркою підозрілих автомобілів тощо [4].

Вважаємо, що у сучасних умовах загрози терористичним атакам на

території України наша держава має запозичувати технологію попередження вчинення терористичних атак та швидкого реагування на них, в інших країнах із урахуванням національної специфіки та рівню загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь [Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є.]; за заг. ред. О. О. Резнікової. – К.: НІСД, 2017. – 60 с.
2. На саміті ЄС ухвалили заходи для протидії тероризму і радикалізації. URL: <https://www.ispc.org.ua/archives/4490>
3. Як Ізраїль забезпечує оборону та безпеку країни за допомогою спецпризначенців. Ч. 1 URL: https://defence-ua.com/army_and_war/jak_izrajil_zabezpechuje_oboronu_ta_bezpeku_krajini_za_dopomogoj_s_petspriznachentsiv_ch1-4062.html
4. Іноземний досвід залучення громадянського суспільства громадянського суспільства до загальнодержавних систем протидії тероризму. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-06/1_AZ-2-zaluch-gromad2_1-49451.pdf

*МИРОНЕНКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,
аспірантка Національного авіаційного університету*

ПОЛІТИЧНА МЕДІАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Політична медіація є ефективним інструментом вирішення конфліктів, особливо в політичних і міжнародних контекстах. Вона передбачає участь нейтральної третьої сторони – медіатора, який сприяє сторонам у знаходженні спільних рішень та встановленні стійкого мирного діалогу. Основна мета політичної медіації полягає в пошуку компромісних рішень і задоволенні інтересів всіх сторін з метою врегулювання конфлікту.

О. Можайкіна та О. Кононець підкреслюють, що політичний конфлікт є серйозним соціальним явищем, яке може мати шкідливі наслідки не тільки для причетних сторін, але й для ширшого загалу та різних суспільних груп. Вплив конфлікту може поширитися на економічну, соціальну та інші сфери життя. Одним із найбільш ефективних методів врегулювання політичних конфліктів є медіація [1, с. 68].

На думку І. Потлашинської, модифікація політичної медіації, що використовується на міжнародному рівні, є найбільш доцільним варіантом для застосування в Україні. Цей підхід дозволяє використовувати широкий спектр примирювальних процедур та обрати медіатора з більшої кількості претендентів на цю роль [2, с. 302]. Політична медіація має важливі наслідки як для самого конфлікту, так і для міжнародної спільноти. Її ефективність залежить від досвідчених фахівців, які володіють необхідними навичками переговорів та розуміють політичну специфіку конфліктів. Процес посередництва повинен бути об'єктивним, справедливим і конфіденційним. Політична медіація може сприяти вирішенню конфлікту, зміцненню довіри між сторонами та створенню мирного середовища. Вона сприяє зниженню насильства, захисту прав людей та відновленню стабільності в постраждалих регіонах. Наприклад, медіатор може сприяти діалогу між сторонами та зосередитися на гуманітарних питаннях, таких як обмін полоненими або надання гуманітарної допомоги. Однак, враховуючи непоступливість однієї зі сторін та невиконання нею укладених угод, ефективність політичної медіації може бути обмеженою. Проте, вона все ж має свої переваги, оскільки створює можливість встановити діалог між сторонами конфлікту, навіть якщо одна зі сторін не готова до компромісу. У контексті здійснення політичної медіації важливо враховувати специфічні умови конкретного конфлікту, такі як політичні, етнічні, територіальні та ідентичні особливості, що ускладнюють процес медіації.

Досліджуваний вид медіації створює можливість обговорити проблеми, вислухати сторони і шукати спільні рішення. Прикладом може бути ситуація, коли медіатор допомагає сторонам зосередитися на гуманітарних питаннях, таких як створення гуманітарних коридорів, обмін полоненими або надання

гуманітарної допомоги постраждалим, обмеження ведення бойових дій біля об'єктів техногенних катастроф [3, с. 47]. Враховуючи, що гуманітарна криза внаслідок воєнних дій має масштабний вплив на цивільне населення обох країн, спільна робота над такими питаннями може створити основу для подальшого діалогу і співпраці.

Друга перевага полягає у можливості залучення міжнародної спільноти, що підсилює тиск на сторону, яка не виявляє готовності до компромісу. Наприклад, коли міжнародні організації та країни вводять санкції проти російської федерації у зв'язку з її військовою агресією проти України. Це може включати заборону на поставки товарів, фінансові обмеження та заморожування активів. Такий тиск зумовлює економічні та політичні втрати для країни-агресора, що може підштовхнути її до більш компромісної позиції та виявити готовність до переговорів.

Крім того, політична медіація може сприяти зниженню насильства, наданню гуманітарної допомоги та захисту прав людини, навіть, якщо безпосереднє вирішення конфлікту не досягнуто.

Варто пам'ятати, що ефективність політичної медіації залежить від багатьох факторів, включаючи готовність сторін до компромісу, підтримку міжнародної спільноти та якість медіаційного процесу. Хоча неможливо гарантувати успіх, політична медіація залишається важливим інструментом у спробі вирішити конфлікт та привести до стабільності конфліктні міжетнічні чи міждержавні відносини.

Отже, політична медіація може сприяти вирішенню конфлікту шляхом створення можливості для діалогу між сторонами та пошуку компромісних рішень. Вона також передбачає залучення міжнародного співтовариства, що підсилює тиск на непоступливу сторону. Політична медіація сприяє зниженню насильства, здійсненню належного захисту прав, свобод і інтересів людини та наданню гуманітарної допомоги. Однак, успіх політичної медіації залежить від готовності сторін до компромісу, підтримки міжнародного співтовариства та якості самого медіаційного процесу. Необхідно також враховувати специфічні особливості кожного конфлікту (спору), які ускладнюють процес медіації. Уряди країн та міжнародні організації повинні продовжувати працювати над популяризацією політичної медіації як важливого інструменту для вирішення конфлікту та приведення міжнародних відносин до стабільності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Можайкіна О., Кононець О. Медіація в політичних конфліктах. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2021. № 1. С. 63–70.
2. Патлашинська І. До питання ролі політичної медіації у вирішенні воєнних конфліктів: досвід для України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2022. № 42. С. 298–303.
3. Лепський М., Щербань О., Бублеєв В. Класифікація переговорів в умовах війни. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Т. 25. № 4. С. 43–49.

МІНЕНКО ЄГОР СЕРГІЙОВИЧ,

*молодший науковий співробітник науково-дослідного центру
«Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка»
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ГЕРАСИМЕНКО ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ,

Президент Інституту політико-правових та релігійних досліджень

КОТОРОБАЙ ЄВГЕН СТАНІСЛАВОВИЧ,

Голова Ради молодих юристів України

**ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИСТИЧНИМИ ПРОЯВАМИ:
ПРАКТИКО-ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ**

Забезпечення національної безпеки України є ключовим пріоритетом політики держави. Україна стикається з викликами зовнішньої агресії, зокрема гібридної війни та терористичних актів, і зосереджує зусилля на реформуванні своїх правоохоронних органів для нейтралізації сепаратистських та екстремістських рухів, а також забезпечення державної безпеки у сфері боротьби з тероризмом.

Сучасний тероризм дійсно має міжнародний та регіональний характер. Терористичні групи можуть мати керівний орган, що планує та керує їх діяльністю, а також організує взаємодію між різними групами та виконавцями акцій. Такий тероризм став інструментом для досягнення політичних та геополітичних цілей, провокацій та дестабілізації.

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає, що національна безпека забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики, заснованої на доктринах, концепціях, стратегіях і програмах у різних сферах. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України залежить від загроз національним інтересам та необхідності своєчасних заходів.

Справді, використання терористичних методів для досягнення різних цілей, включаючи економічні, політичні, релігійні суперечки та інші проблеми, стало серйозною загрозою для світової безпеки. Тероризм є складною та багатогранною проблемою, що потребує уваги та спільних зусиль спільноти країн.

Згідно з Законом України «Про боротьбу з тероризмом» від 2003 року, тероризм визначається як суспільно небезпечна діяльність, що включає свідоме та цілеспрямоване застосування насильства, таких як захоплення заручників, підпали, вбивства, тортури, залякування населення та органів влади, або вчинення інших злочинних посягань на життя чи здоров'я невинних людей, а також загрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. Терористичний акт включає злочинні дії у формі застосування зброї, вибухів, підпалів або інших дій, за які передбачена відповідальність згідно з

кримінальним законодавством України [2].

Проблема тероризму має глобальний характер і потребує вдосконалення правових засад та міжнародної співпраці для ефективної боротьби з цією загрозою. Хоча погіршення рівня життя населення та недовіра до влади можуть бути факторами, які сприяють розповсюдженню тероризму, причини тероризму є складними і багатограними.

Соціальні, економічні, політичні, релігійні та культурні фактори можуть впливати на зростання сепаратизму, екстремізму та терористичної активності. Наявність географічних бар'єрів та конфліктів у певних регіонах також може сприяти розповсюдженню тероризму.

Однак, злочини, пов'язані з тероризмом, можуть відбуватися у будь-якій країні, незалежно від її рівня життя та довіри до влади. Глобалізація тероризму показує, що потрібна сильна міжнародна співпраця, обмін розвідувальною інформацією, спільні дії у сфері безпеки та координація зусиль для протидії терористичним організаціям.

Правові засади протидії тероризму постійно вдосконалюються, але важливо забезпечити їх ефективне виконання, виявлення та попередження терористичних загроз, а також сприяти розвитку міжнародної співпраці в цій сфері. Повністю вирішити проблему тероризму складно, але активна співпраця країн, обмін досвідом і спільні зусилля можуть допомогти зменшити його вплив та забезпечити безпеку на міжнародному рівні.

Поширення терористичних актів на території України та в світі загалом має серйозні наслідки для суспільства, політичної та соціальної стабільності, а також для органів влади та самоврядування. Тероризм є небезпечним явищем, яке проявляє особливу динаміку, адаптується до змін у сучасному світі та здатне швидко міняти свої методи.

Тероризм має потужний руйнівний вплив на економіку, політику та культуру України. Він створює страх і незабезпеченість серед населення, погіршує інвестиційний клімат, гальмує розвиток бізнесу та туризму, та ставить під загрозу безпеку громадян. Боротьба з тероризмом потребує комплексних заходів, включаючи вдосконалення правової бази, поліцейської роботи, розвідувально-контррозвідувальної діяльності, міжнародної співпраці, пропаганди толерантності та запобігання радикалізації.

Важливо зосередитися на превентивних заходах, виявленні та викритті потенційних загроз, а також на включенні громадськості та активної участі громадян у процесі боротьби з тероризмом. Лише через поєднання всіх цих зусиль можна зупинити поширення тероризму та мінімізувати його вплив на національну та світову безпеку.

Боротьба з тероризмом вимагає комплексного підходу та використання різноманітних методів і інструментів. Основні методи боротьби з тероризмом включають:

1. Законодавство та правова база. Уряди країн розробляють та приймають закони, спрямовані на протидію тероризму. Ці закони визначають терористичні злочини, встановлюють відповідальність за них та передбачають кримінальні санкції. Важливо розробити ефективну систему правопорядку для розслідування, судочинства та засудження терористичних злочинців.

2. Розвідка та контррозвідка. Спеціальні служби займаються збором

інформації про планування терористичних актів, ідентифікацією та інфільтрацією терористичних організацій. Розвідка та контррозвідка мають велике значення для попередження терористичних актів та розкриття терористичних мереж.

3. Міжнародне співробітництво. Країни співпрацюють між собою, обмінюються інформацією та координують свої зусилля в боротьбі з тероризмом. Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Інтерпол та Європол також відіграють важливу роль у співпраці та координації зусиль для протидії тероризму.

4. Профілактика та превентивні заходи. Одним з найважливіших аспектів боротьби з тероризмом є профілактична робота. Це включає надання соціальних послуг, освіти та популяризацію цінностей толерантності, включеності та взаєморозуміння. Також важливо виявляти та дерадикалізувати потенційних терористів, надавати їм можливості перевиховання та реінтеграції в суспільство.

5. Безпека та контроль на кордонах. Запобігання незаконному перетину кордону, контроль над переміщенням осіб, зброї та матеріалів, які можуть використовуватися для терористичних актів, є важливим аспектом боротьби з тероризмом.

6. Сприяння міжкультурному діалогу. Зміцнення взаєморозуміння, сприяння міжкультурному діалогу та взаємодії може знизити рівень нетерпимості, ворожнечі та розумової радикалізації, що можуть сприяти поширенню тероризму.

Ці методи використовуються в поєднанні з іншими заходами залежно від конкретних обставин і ситуацій. Ефективна боротьба з тероризмом вимагає постійного моніторингу, аналізу та адаптації стратегій і тактик для протидії новим формам терористичних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV / Верховна Рада України *ВВР України*. 2003. № 39. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV / Верховна Рада України *ВВР України*. 2003. № 25. ст. 180 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
3. Глушков В. О., Долженков О. Ф. Організаційно-правові основи боротьби з тероризмом. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. праць. Одеса, 2000. 278 с.

ОВЧАРЕНКО ЛЕСЯ ВАЛЕРІАНІВНА,
*доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ В УМОВАХ ПРОЖИВАННЯ У МІСТІ

Створення умов для безпечної життєдіяльності людини в усіх сферах з давніх часів слугувало темою багатьох наукових досліджень. За останні роки світова спільнота зіткнулася з новими викликами, які створюють загрозу безпечному існуванню та життєдіяльності людини. Варто зауважити, що виклики останніх років мають глобальний характер, їх вплив буде відчуватися протягом багатьох років і може зачепити не одне покоління. Серед таких загроз можна виокремити пандемію COVID – 19, війну росії проти України, яка також створює загрозу ситуацію для жителів багатьох країн світу.

У 27 статті Конституції закріплено право кожної людини на життя, а також, що захист життя людини – це обов'язок держави. У зв'язку з цим правове забезпечення боротьби з терористичними актами є особливо актуальним в сучасних умовах воєнної агресії з боку росії. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1].

Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [2].

У таких умовах особливо актуальними проблеми забезпечення економічної безпеки постають для жителів великих міст. Безумовно, жителі в сільській місцевості також щоденно відчувають на собі загрози та виклики, пов'язані з війною, але специфіка міста як місця проживання створює перелік загроз, що не властиві сільським районам.

Міський простір за своєю суттю, представляє собою триєдиний конструкт, який включає в себе фізичний (будівлі, комунікації, інфраструктура), соціальний (практики споживання та створення фізичних просторів, соціальні стосунки), та уявний (образ міста) підпростори [3, с. 58].

Можна виокремити ряд факторів, що призводять до посилення загроз та можливості здійснення терористичних актів в умовах міста. Серед них:

- велика скупченість, концентрація великої кількості жителів і висока щільність населення на обмеженій території;
- великі відстані, які треба долати в процесі поїздок на роботу або в інших цілях;
- розгалужені транспортні мережі, велика кількість пересадок, великий потік пасажирів протягом доби;
- багато новобудов, нових жителів, міграційні потоки до великих міст

у пошуках роботи, багато житлових приміщень, що здаються в оренду, що призводить до того, що більшість жителів великих міст не знають своїх сусідів, тому поява нових людей відбувається не помітно;

- відсутність орієнтації в районах, які не часто відвідуються;
- варіативність рівня життя, диференційовані соціально-професійна і нерідко етнічна структури населення;
- складна криміногенна ситуація, наявність кримінальних структур та груп [4].

У той же час наявні переваги проживання в містах. Серед них:

- високий ступінь різноманітності людської життєдіяльності (як в трудовій, так і у позавиробничих сферах);
- сучасне місто об'єктивно осереддя культури: матеріальної (архітектура, промисловість, транспорт, пам'ятки матеріальної культури), духовної (освіченість жителів, установи культури, навчальні заклади, пам'ятки духовної культури та ін.).
- місто – осередок інформації, потенційно доступної його жителям [4].

Треба взяти до уваги, що в умовах діджиталізації, цифровізації багатьох сфер життєдіяльності, впровадження в життя міських людей новітніх технологій, міське середовище є найбільш непередбачуваним та мінливим, оскільки такі його характеристики як інтенсивність та анонімність соціальних контактів, нестійкість соціального статусу, підвищена мобільність, відмирання сусідських стосунків, послаблення зв'язків і залежності між родичами створюють умови для відчуття індивідами невизначеності, самотності, страху та небезпеки.

Міський простір має не стільки фізичний, скільки символічний характер, який обумовлений не стільки відмінністю матеріальних речей, скільки відмінністю різноманітних джерел інформації, текстів. Просторове середовище міста (будинки, мода, газети, реклама) – не просто зміна фізичного оточення, а зміна джерел інформації, перехід в нове культурне середовище [5, 17].

Враховуючи вищезазначені фактори, характерні для міст, великого значення набуває можливість своєчасного попередження та надання повної, достовірної інформації про можливі загрози, формування високого рівня інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека – стан захищеності національних інтересів людини, суспільства і держави в інформаційній сфері, за якого унеможливлено завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується, негативний інформаційний вплив; витік державної таємниці та службової інформації; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації, у тому числі шляхом проведення іноземними спецслужбами, окремими організаціями, групами, особами спеціальних інформаційних операцій та деструктивних інформаційних впливів, а також забезпечується своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам та національній безпеці України. Інформаційна безпека є складовою національної безпеки України [6].

Таким чином, важливо формувати медіаграмотність населення, яка згідно з Законом України «Про медіа» визначається як навички та знання, які надають

користувачам можливість ефективно і безпечно користуватися медіа-сервісами [7]. Доступ, володіння та вміння орієнтуватися у цифровому просторі та технологіях є запорукою забезпечення та зміцнення інформаційної захищеності громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96ВР. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96
2. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 №638-ІУ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
3. Боженко, А. О. (2018). Формування модерного міського простору м. Харкова у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*, 20, 57-65. вилучено із <https://periodicals.karazin.ua/aprvvi/article/view/1173>
4. Чим відрізняється міський та сільський спосіб життя. URL: <https://mojaosvita.com.ua/osvita-2/chim-vidriznyayetsya-miskij-sposib-zhittya-vid-silskogo/>
5. Чинники відчуття безпеки/небезпеки в міському просторі: спроба соціального прогнозування // URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/fsu/nauk/rob/prognoz_m_sto.pdf
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки України»: Указ Президента України від 16.02.2022 № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>
7. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 № 2849-ІХ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

ПРИХОДЬКО ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ,

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри криміналістичного забезпечення та судових експертиз
навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ*

**ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ З ПИТАНЬ МІННОЇ НЕБЕЗПЕКИ**

Україна належить до найбільш постраждалих від мін та вибухонебезпечних предметів регіонів світу. Міни – це солдати, які ніколи не сплять. Вони не воюють як військові на полі бою, але завдають удару тоді, коли цього не очікує ніхто. Вони самостійно не обирають своїх жертв, незалежно від того друг це чи ворог, військовий чи цивільний, матір або дитина – постраждати може будь-хто. Люди, які живуть недалеко від зони або в регіоні збройного конфлікту, повинні враховувати небезпеку від можливої навколишньої присутності мін та інших вибухонебезпечних предметів, що не розірвалися. Тому залишається велика необхідність просвітницької роботи в закладах освіти, саме навчання учнів та студентів як правильно вести себе якщо поряд міна або вибухонебезпечний предмет.

За час широкомасштабного вторгнення російської федерації на територію України, через наземні міни та інші вибухонебезпечні залишки війни постраждало понад 1 000 осіб. Від мін загинули 124 особи, в тому числі шестеро дітей, 286 наших громадян отримали поранення, в тому числі 33 дитини. Інциденти, пов'язані з мінами, також були основною причиною жертв серед дітей. У зв'язку з цим протимінна діяльність в Україні критично необхідна для захисту цивільних громадян та підвищення їхньої обізнаності щодо наявної мінної небезпеки.

У світовій практиці питання протимінної діяльності регулюються відповідними стандартами з протимінної діяльності. Міжнародні стандарти для програм у сфері гуманітарного розмінування були вперше запропоновані робочими групами на міжнародній технічній конференції, яка проводилася у Данії в липні 1996 року. Встановлені критерії для всіх аспектів процесу розмінування, рекомендовані стандарти й узгоджене нове універсальне визначення поняття «розмінування». Наприкінці 1996 року принципи, запропоновані у Данії, були розвинуті робочою групою під керівництвом Організації Об'єднаних Націй (ООН) і з'явилися «Міжнародні стандарти для проведення операцій з гуманітарного розмінування». Перше видання було опубліковане Службою Організації Об'єднаних Націй з питань протимінної діяльності (ЮНМАС) у березні 1997 року.

Сьогодні здійснюється програма «Навчання ризикам небезпек від мін та вибухонебезпечних залишків війни» (НРНМВЗВ), яка допомагає у сфері протимінної діяльності. НРНМВЗВ має гарантувати обізнаність чоловіків, жінок та дітей в громадах, які постраждали від застосування мін та вибухонебезпечних

предметів, з різновидами ризику, створюваного мінами та вибухонебезпечними залишками війни, а також заохочувати таку модель поведінки, яка знижує ризик для людей, майна і навколишнього середовища. Завдання полягає в скороченні ризику до такого рівня, при якому люди зможуть жити безпечно, і зможуть відтворити середовище, в якому економічний і соціальний розвиток може відбуватися без обмежень, обумовлених забрудненням. Вибухонебезпечні залишки війни є невід'ємною частиною планування і здійснення протимінної діяльності.

У тематичному звіті ОБСЄ зазначено що: Управління ООН з координації гуманітарних питань наголосило на загрозі, яку становлять міни, боєприпаси які не вибухнули та інші вибухонебезпечні предмети, для близько двох мільйонів цивільних осіб з обох боків лінії розмежування на сході України.

Національний орган з питань протимінної діяльності повідомляє, що на сьогодні потенційно «забрудненими» вважаються всі території, на яких велися або ведуться активні бойові дії, а також території, які перебувають під окупацією та території, по яких були нанесені ракетні та авіаційні удари. На сьогодні, це приблизно 174 тис. кв. км, включаючи морські акваторії. Площа деокупованих територій, на яких проводяться обстеження, складає 45 тис. кв. км, з яких 17 тис. кв. км – це землі сільськогосподарського призначення.

Тому, можна з впевненістю зазначити, що внаслідок війни яка розв'язана росією проти України, Україна лідирує серед інших країн світу як найбільш забруднена мінами і вибухонебезпечними предметами країна. Про цей факт наголошують офіційні дані всіх світових гуманітарних організацій. Саме тому так важлива на даний період часу просвітницька робота у протимінній діяльності, щоб захистити наших громадян, дітей від впливу вибухонебезпечних предметів. Ми не можемо знати точно скільки років ще триватиме ця війна, і скільки наші співгромадяни будуть страждати від забруднення території України мінами та вибухонебезпечними залишками війни, але ми повинні бути готові і обізнані у протимінній діяльності, тобто про заходи безпеки у разі виявлення вибухонебезпечного предмету та наданню первинної домедичної допомоги у разі необхідності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гаваза А.О. Актуальні питання навчання населення з протимінної безпеки як складова системи управління цивільною безпекою. *Інвестиції: практика та досвід* № 15/2018. С. 109–117.
2. Дужа І., Мельник Л. Глобальне лідерство США в розмінуванні та знищенні озброєння. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2021. Вип. 36, с. 196-208. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2021.36.24>
3. Дуцик Д., Черниш В., Вороніна В., Рюче Н., Мороз І., Паперняк О., Калупаха І. АБВ. Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України). Київ, 2019. 90 с.
4. Окіпняк Д. А., Окіпняк А. С., Зубаль М. В. Педагогічні аспекти підготовки майбутніх фахівців із розмінування з урахуванням вимог сьогодення. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2018. Вип. 11. С. 274–282.
5. Пальчевська О. С., Губич П. В. Гуманітарне розмінування в Україні: Комунікація, термінологія, словник. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 3, 2018. С. 197–200.

6. Стецюк Є.І. Методика попередження надзвичайних ситуацій, пов'язаних з загрозою вибуху малогабаритного вибухонебезпечного предмету : дис. ... канд. тех. наук. Харків, 2019. 168 с.

7. Посібник з використання міжнародних стандартів протимінної діяльності (МСПМД) (IMAS) 01.10 Друге видання 1 січня 2003 р. Поправка 8, червень 2013 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.mineactionstandards.org/>

8. Служба Організації Об'єднаних Націй з питань протимінної діяльності (ЮНМАС). URL: <https://www.mineactionstandards.org/>

РІДЕЙ НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА,
*завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій
в соціокультурній діяльності
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ТИТОВА НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА,
*завідувач кафедри професійної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ЦИМБАЛ СВІТЛАНА МИКОЛАЇВНА,
*доцент кафедри професійної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ГОНЧАР ОЛЕКСАНДР ЛЕОНІДОВИЧ,
*аспірант кафедри освіти дорослих
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
голова Громадської організації «Безпечний освітній простір»*

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТЕРОРИЗМ: ПРАВОВЕ ТА НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ БЕЗПЕКИ

Інтенсивність урбанізації актуалізує необхідність формування екологічної безпеки місць проживання населення поряд зі соціальною і матеріальною комфортністю та набувають стратегічної ваги щодо правового захисту у глобальному вимірі соціально-турбулентного світу. Проблема правового та технічного регулювання у забезпеченні ефективності здійснення стратегій у функціональних векторах розвитку системи безпеки місць проживання є необхідним і потребує дослідження, оскільки нехтування питаннями безпеки призводить до утворення і поширення масштабів небезпечного середовища (зокрема міського), і хоча формування сфери екологічної безпеки у напрямках охорони навколишнього середовища та збалансованого природокористування зі забезпеченням екологічної рівноваги в межах територіальної цілісності міжнародно визнаних кордонів України є обов'язком держави в умовах воєнного стану та військової агресії РФ не може бути зреалізовано у повній мірі.

Зокрема, потребує уточнення тезаурус понять «екотероризм» та «екологічний тероризм», систематизація та добір правових та технічних інструментів регулювання у сфері безпеки.

Систематизацію правових інструментів щодо втілення стратегем розвитку системи екологічної безпеки міст аргументовано здійснено Р. Кіріним (2022) з урахуванням міжнародного та європейського рівнів регулювання [9]; виокремлення компонентів у архітектоніці екологічної безпеки реалізовано І. Огородник (2010) відповідно з розмежуванням дефініцій природна, техногенна та екологічна семантика у сфері безпеки (відповідно у ланцюгу – природна характеризується параметральною метрикою стану захисту соціуму та особистості й навколишнього середовища від потенційних небезпек природних чинників або їх наслідків; техногенна – уникнення запобігання та усунення

впливів, станів або явищ техносфери які безпосередньо або опосередковано спричиняють негативні ризики та небезпеки для навколишнього середовища, населення та перспектив соціально-економічного розвитку держави; екологічна – стан безпеки охорони, захисту соціуму та навколишнього природного середовища від різночинних за походженням видів ризиків та небезпек природного та техногенного характеру) [11]; особливо небезпечним видом діяльності для екосистем С. Стойко та І. Кайоновою (2012) визнано мілітарні та військові дії, які спричиняють незворотні явища дисбалансу екологічної рівноваги та погіршення екологічних ситуацій, не лише в країнах-учасницях, а й у масштабах регіонального та транскордонного поширення, зокрема, визнано екотероризм агресорів як чинник загрози усьому живому та довкіллю [13].

Мета – контент-аналіз правових та технічних інструментів регулювання у сфері безпеки задля удосконалення тезаурусу та застосування в освітньому процесі та наукових дослідженнях. Предмет вивчення – дефініції «екотероризм» та «екологічний тероризм». Об'єкт – методологія якості безпеки життєдіяльності соціокультурних форм. Методи – контент-аналіз, проблемний та портфельний види аналізу.

Завдяки проєктній діяльності науково-дослідних робіт МОН України ДР 0122U000046 Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (№ 10/22-24) «Освітня політика якості й безпеки життєдіяльності соціокультурних форм для сталого розвитку України» (керівник НДР – Н. Рідей) здійснено систематизацію та добір правових інструментів (національних та міжнародних) з інформаційними ресурсами підтримки. На думку Р. Кіріна систематизація компонентів сфери безпеки хоч і дотичне, проте не гармонізовано до чинного законодавства, адже екологічна безпека ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991) визначається як стан навколишнього природного середовища, який убезпечує запобігання, попередження та усунення деградації екологічної ситуації та виникнення потенційних ризиків і небезпек для здоров'я населення (проте не враховує цілісності біорізноманіття, а також екологічної рівноваги геосфер як буферних систем планети з точки зору авторів наукового доробку). Техногенна безпека унормовується як відсутність, запобігання та уникнення ризиків техногенного характеру (аварій, катастроф) на екологічно небезпечних об'єктах та для потенційно небезпечних суб'єктів господарювання ст. 2 Кодексу цивільного захисту України (2012) [9].

Відповідно до класифікатора надзвичайних ситуацій ДК 019:2010 техногенний і природний характер надзвичайних ситуацій також обумовлюється соціальним і воєнним походженням. Конференцією ООН з питань забезпечення житлом та сталого міського розвитку (Еквадор, 2016) ухвалено Хабітат III та Новий порядок денний урбанізації (програму розвитку міст) [34] та визнано засади: демократичного розвитку, шанобливого ставлення до прав людини; гармонізації між навколишнім природним середовищем та урбанізацією задля безпеки усіх різночинних категорій проживаючих у містах без гендерних та вікових обмежень; мінімізація потенційних ризиків та небезпек для забезпечення міської стійкості (зокрема екологічної безпеки і рівноваги); застосування глобального моніторингу, контролю та нагляду окреслених завдань. Виокремлено пріоритети міських трансформацій в міста-регіони, як

конгломерати, з міськими коридорами столичних мегаполісів як осередків соціально-економічного розвитку держави. Зазначимо роль сфери освіти, науки та інноватики як ядра містобудування (адже під час канікул міста обезлюднюються), що особливо актуалізовано при перенесенні виробництв за межі міст.

Завдяки 11-му Всесвітньому урбаністичному форуму (Республіка Польща, 2022) [35] окреслено соціальні запити протистояння пандеміям, екологічним ризикам та надзвичайним ситуаціям, а також необхідність удосконалення методології містобудування та розбудови на засадах інклюзії та сталості міського середовища (соціально та екологічно стійких міст). Інституційна палітра партнерів співпраці включає установи громадянського суспільства, місцевих органів державної влади та самоврядування, організацій – приватного сектору, науково-дослідних, експертно-аналітичних, консалтингово-дорадчих, рекреаційних та оздоровчих, а також методологів-професіоналів, науковців, практиків, парламентарів, профспілкових комітетів, молодіжних угруповань та об'єднань, об'єктів і суб'єктів інфокомунікацій та засобів масової інформації. З метою забезпечення сталого розвитку міського майбутнього, організовано Світову урбаністичну компанію та оприлюднено Репорт світових цінностей (2020), звіт «Цінності сталої урбанізації».

У цілях Саміту ООН зі сталого розвитку (2015) «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» та сформульовані глобальні цілі сталого розвитку, виокремлено забезпечення прозорості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст та населених пунктів (ціль 11), що покликана для досягнення безпеки сталого розвитку міст, гарантування доступності безпечного житла, модернізація мегаполісів та задоволення соціальних запитів різночинних категорій населення, тих хто потребує у громадських транспортних комунікаціях, розбудова рекреаційних територій та зелених коридорів та поясів, удосконалення та екологічна гармонізація управління та планування в містах з врахуванням рівноправного доступу до екологічної інформації та ресурсів, а особливо інклюзії та сталості.

До стратегічних правових інструментів Європейського Союзу в сфері безпеки відносимо Стратегію сталого та інклюзивного зростання «Європа 2020» (2010) [23], її пріоритетами визначено розвиток на базі сучасних наукових знань та інновацій випереджувального характеру, орієнтований на розумну достатність ресурсу використання та природної ощадності; сталий та інклюзивний розвиток на основі соціально-економічного зростання з пролонгованою зайнятістю, освітою та науковим дослідництвом впродовж життя з демократичними компетентностями зі сприянням консолідації соціальної та територіальної згуртованості зусиль екологічної та національної безпеки.

Якість життя людей і усього живого залежить від раціональності управління містами, сталий розвиток яких можливий завдяки сприянню згуртованості територіальних громад і передбачає гарантування персональної безпеки усіх представників суспільства, сприяння долученню до інноваційної діяльності у співпраці з міськими органами влади для стратегічного планування містобудування, екологічно безпечного використання матеріалів, речовин довготривалої циркуляції (за видами забруднення), мінімізація та знешкодження відходів, ресурсоощадне водо та енергоспоживання, нівелювання негативного

впливу системної життєдіяльності міст та забруднення, потенційно небезпечних для здоров'я мешканців і навколишнього природного середовища.

Політичні ініціативи ЄК ЄС визначили зелений курс Європи у європейській угоді (2020), метою яких є досягнення кліматичної нейтральності Європейського Союзу до 2050 року, також міська ініціатива ЄС сприяє містам у розробленні стратегій сталого розвитку міст («Угода мерів», 2008) [33]. Окремо варто звернути увагу на Стратегію ЄС у питанні біорізноманіття до 2030 року [24]. Щодо врегулювання природних змін клімату, охорони та відтворення складових навколишнього середовища з метою запобігання втрат біорізноманіття шляхом розбудови зеленої інфраструктури для пом'якшення негативних впливів стихійних лих та надзвичайних ситуацій (в тому числі складних та критичних екологічних станів). Ефективним інструментом урбанізації в ЄС є центр урбаністичних знань як хаб, що консолідує позитивний практично корисний досвід надбань сфери освіти, науки та інноватики, та координує роботу лабораторії урбаністики міст та мережі великих європейських міст у ініціативі ЄС «Міські інноваційні дії», завдяки якій забезпечуються ресурсами міські конгломерати Європи для випробовування новітніх неапробованих механізмів вирішення міських проблем.

Україна активно долучена до процесу імплементації національного до міжнародного та регіонального правового регулювання в сфері безпеки. Здійснено добір законодавчих актів, а саме стратегій безпеки за видами семантики: Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року (2021) [15], Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (2019) [12], Стратегія воєнної безпеки України (2021) [14], Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (2021) [10], Енергетична стратегія України на період до 2035 року (2017) [8], Стратегія інформаційної безпеки (2021) [18], Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року (2021) [16], Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (2020) [20], Стратегія забезпечення державної безпеки (2022) [17], Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни» (2021) [19], Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки [21]. Встановлено, що в соціально-гуманітарній сфері безпеки не передбачено цільової неперервної підготовки, пере- та підвищення кваліфікації фахівців з управління безпекою та формування розгалуженої мережі – безпечний освітній простір.

Систематизовано міжнародні стандарти необхідні для гарантування інституційної безпеки закладів освіти у порядку:

ISO 14001:2015. Environmental management systems – Requirements with guidance for use. Technical Committee: ISO/TC 207/SC 1 Environmental management systems (2015) [26] ратифікований ДСТУ ISO 14001:2015. Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування (2016) [2];

ISO 50001:2018. Energy management systems – Requirements with guidance for use. Technical Committee: ISO/TC 301 Energy management and energy savings (2018) [28] ратифікований ДСТУ ISO 50001:2020. Системи енергетичного менеджменту. Вимоги та настанова щодо використання (2020) [4];

ISO 9001:2015. Quality management systems – Requirements. Technical

Committee: ISO/TC 176/SC 2 Quality systems (2015) [29] ратифікований ДСТУ ISO 9001:2015. Системи управління якістю. Вимоги (2016) [5];

ISO/IEC 17025:2017. General requirements for the competence of testing and calibration laboratories. Technical Committee: ISO/CASCO Committee on conformity assessment (2017) [30] ратифікований ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (2020) [1];

ISO /IEC 27001:2022. Information security, cybersecurity and privacy protection – Information security management systems – Requirements. Technical Committee: ISO/IEC JTC 1/SC 27 Information security, cybersecurity and privacy protection (2022) [25] ратифікований попередній варіант ДСТУ ISO/IEC 27001:2015. Інформаційні технології. Методи захисту системи управління інформаційною безпекою. Вимоги (ISO/IEC 27001:2013; Cor 1:2014, IDT) (2016) [6];

ISO 26000:2010. Guidance on social responsibility. Technical Committee: ISO/TMBG Technical Management Board – groups (2010) [27] ратифікований ДСТУ ISO 26000:2019. Настанови щодо соціальної відповідальності (2020) [3];

ISO/IEC 38500:2015. Information technology – Governance of IT for the organization. Technical Committee: ISO/IEC JTC 1/SC 40 IT service management and IT governance (2015) [31] ратифікований ДСТУ ISO/IEC 38500:2016. Інформаційні технології. Управління ІТ в організації (2018) [7].

Популяризація визначальності Стенфордського стандарту [32], на думку авторів, не може забезпечити відповідність згідно регламентів технічного регулювання усіх видів інституційної безпеки закладу освіти і спрямована на внутрішню безпеку організації. У ході застосування вищезазначених методів аналізу розмежовано тлумачення понять «екотероризм» та «екологічний тероризм». Виокремлені поняття трактуємо з авторської точки зору: «екотероризм», як акт насильства, цілеспрямований до примусу підтримки цілей екологічної політики зі застосуванням тактики саботажу, що визнається як злочинна діяльність; «екологічний тероризм», на протипагу екотероризму, визначається як навмисно спрямований вплив на навколишнє природне середовище для порушення екологічної рівноваги, пошкодження чи знищення активів екологічного та ресурсного потенціалу, специфічна форма атаки на об'єкти навколишнього природного середовища та спонукання до вимушеної політичної поведінки; також політичне насильство, що здійснюється при нанесенні збитків екологічному потенціалу під час військових злочинів та їх наслідків як такі, що не вимірно спроможні компенсувати військові цілі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. ДСТУ EN ISO/IEC 17025:2019. Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій (EN ISO/IEC 17025:2017, IDT; ISO/IEC 17025:2017, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2020. 25 с. URL: <http://www.karantin.te.ua/userfiles/file/untitled2019.pdf> (дата звернення: 09.06.2023).

2. ДСТУ ISO 14001:2015. Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування (ISO 14001:2015, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 31 с. URL: https://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2018/10/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3-ISO_14001-2015-.pdf (дата звернення: 09.06.2023).

3. ДСТУ ISO 26000:2019. Настанови щодо соціальної відповідальності (ISO 26000:2010, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2020. 23 с. URL:

http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=91617 (дата звернення: 09.06.2023).

4. ДСТУ ISO 50001:2020. Системи енергетичного менеджменту. Вимоги та настанова щодо використання (ISO 50001:2018, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2020. 25 с. URL: https://zakon.isu.net.ua/sites/default/files/normdocs/dstu_iso_50001_2020.pdf (дата звернення: 09.06.2023).

5. ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT). Системи управління якістю. Вимоги. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 23 с. URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf> (дата звернення: 09.06.2023).

6. ДСТУ ISO/IEC 27001:2015. Інформаційні технології. Методи захисту системи управління інформаційною безпекою. Вимоги (ISO/IEC 27001:2013; Cor 1:2014, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 23 с. URL: https://www.assistem.kiev.ua/doc/dstu_ISO-IEC_27001_2015.pdf (дата звернення: 09.06.2023).

7. ДСТУ ISO/IEC 38500:2016. Інформаційні технології. Управління ІТ в організації (ISO/IEC 38500:2015, IDT). Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2018. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=69054 (дата звернення: 09.06.2023).

8. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL: [file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/f469391n10%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/f469391n10%20(1).pdf) (дата звернення: 09.06.2023).

9. Кірін Р.С. Правові інструменти реалізації стратегічних напрямів розвитку системи екологічної безпеки міста: міжнародний та європейський рівні. Економіка та право. 2022, № 2. С. 39-55. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.02.039>

10. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.06.2023).

11. Огородник І. Управління екологічною безпекою міста. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Комп'ютерні науки та інформаційні технології. 2010. № 672. С. 281-290.

12. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n14> (дата звернення: 09.06.2023).

13. Стойко С.М., Койнова І.Б. Сучасні види антропогенного впливу на життєве середовище. *Український географічний журнал*. 2012. № 1. С. 50-57.

14. Стратегія воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення: 09.06.2023).

15. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2021 р. № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#n17> (дата звернення: 09.06.2023).

16. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року: Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 09.06.2023).

17. Стратегія забезпечення державної безпеки: Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення: 09.06.2023).

18. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069#> (дата звернення: 09.06.2023).

19. Стратегія кібербезпеки України «Безпечний кіберпростір – запорука успішного розвитку країни»: Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4472021-40013> (дата звернення: 09.06.2023).

20. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 09.06.2023).
21. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.06.2023).
22. Document A/RES/70/1. Official website of United Nations. URL: https://www.un.org/ga/search/viewm_doc.asp?symbol=A/RES/70/1 (Last accessed: 09.06.2023).
23. Europe 2020: the European Union strategy for growth and employment. COM (2010) 2020 final. EUR-Lex. 07.02.2017. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aem0028#:~:text> (Last accessed: 09.06.2023).
24. EU Biodiversity Strategy for 2030. Brussels, 20.05.2020 COM (2020) 380 final. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590574123338&uri=CELEX:52020DC0380> (Last accessed: 09.06.2023).
25. ISO /IEC 27001:2022. Information security, cybersecurity and privacy protection – Information security management systems – Requirements. Technical Committee: ISO/IEC JTC 1/SC 27 Information security, cybersecurity and privacy protection. 2022. Edition: 3. 19 p. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:27001:ed-3:v1:en> (Last accessed: 09.06.2023).
26. ISO 14001:2015. Environmental management systems – Requirements with guidance for use. Technical Committee: ISO/TC 207/SC 1 Environmental management systems. 2015. Edition: 3. 35 p. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:14001:ed-3:v1:en> (Last accessed: 09.06.2023).
27. ISO 26000:2010. Guidance on social responsibility. Technical Committee: ISO/TMBG Technical Management Board – groups. 2010. Edition: 1. 106 p. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:26000:ed-1:v1:en> (Last accessed: 09.06.2023).
28. ISO 50001:2018. Energy management systems – Requirements with guidance for use. Technical Committee: SO/TC 301 Energy management and energy savings. 2018. Edition: 2. 30 p. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:50001:ed-2:v1:en> (Last accessed: 09.06.2023).
29. ISO 9001:2015. Quality management systems – Requirements. Technical Committee: SO/TC 176/SC 2 Quality systems. 2015. Edition: 5. 29 p. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:9001:ed-5:v1:en> (Last accessed: 09.06.2023).
30. ISO/IEC 17025:2017. General requirements for the competence of testing and calibration laboratories. Technical Committee: ISO/CASCO Committee on conformity assessment. 2017. Edition: 3. 30 p. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:17025:ed-3:v1:en> (Last accessed: 09.06.2023).
31. ISO/IEC 38500:2015. Information technology – Governance of IT for the organization. Technical Committee: ISO/IEC JTC 1/SC 40 IT service management and IT governance. 2015. Edition: 2. 12 p. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:38500:ed-2:v1:en> (Last accessed: 09.06.2023).
32. The Fundamental Standard. Standard University. URL: <https://communitystandards.stanford.edu/policies-guidance/fundamental-standard> (Last accessed: 09.06.2023).
33. The European Green Deal. Brussels, 11.12.2019 COM (2019) 640 final. Official website of European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/european-green-deal-communication_en.pdf (Last accessed: 09.06.2023).
34. World Urban Campaign. UN-Habitat. URL: <https://unhabitat.org/world-urban-campaign> (Last accessed: 09.06.2023).
35. World Cities Report 2020: The Value of Sustainable Urbanization. UN-Habitat. 2020. 418 p. URL: <https://unhabitat.org/World%20Cities%20Report%202020> (Last accessed: 09.06.2023).

РОМАНЮК ІВАН ОЛЕКСІЙОВИЧ,

*кандидат юридичних наук, завідувач спеціальної кафедри
Національної академії Служби безпеки України*

РИЖОВ ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор спеціальної кафедри
Національної академії Служби безпеки України*

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОГО
ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА**

Суспільство, яке постраждало від прояву масштабної терористичної діяльності, має право вимагати гарантії надійного захисту. Треба констатувати, що до цього часу не сформовано теоретичних та методологічних основ антитерористичної безпеки як комплексної наукової дисципліни. Поза увагою, при формуванні антитерористичних стратегій залишалися можливості науковців у опрацюванні креативних, науково – обґрунтованих рекомендацій щодо розвитку системи антитерористичного захисту. Наслідки такої помилки стали фатальними – ми маємо численні жертви терористичних атак, як не сумно це констатувати. Прагнення їх виправити зумовлюють необхідність розробки інноваційних рішень у сфері технічного регулювання систем антитерористичного захисту об'єктів інфраструктури міста.

Спираючись на мудрість попередніх поколінь зведено у тезу, що «самозахист – це єдине з ремесел, чії помилки замість ручки, кисті або молотка коригує кривавий меч ворога» [1], антитерористичний захист об'єктів інфраструктури міста має бути розглянутий в якості необхідної умови антитерористичної безпеки населення.

З метою зниження ризику реалізації терористичних загроз, на об'єкті повинна бути створена система забезпечення антитерористичного захисту, яка повинна забезпечувати реалізацію наступних цілей:

У повсякденних умовах:

- підтримка заданих умов комфортності життєдіяльності людей, що знаходяться в об'єкті;
- виявлення і подальше усунення причин і умов, що сприяють вчиненню терористичних актів;

При виникненні або реалізації загроз терористичного характеру:

- завчасне виявлення фактів реалізації погроз або їх підготовки на об'єкті та передачу інформації задіяним службам для вжиття відповідних заходів;
- зниження ризику нанесення шкоди життю та здоров'ю людей, майну, а також самому об'єкту;
- організація евакуації або рятування людей з об'єкта;
- мінімізацію і (або) ліквідацію наслідків проявів тероризму.

Головне завдання системи антитерористичної безпеки полягає в захисті

людського життя шляхом зниження рівня вразливості від подій, викликаних терористичною діяльністю. Відповідно, перелік основних заходів захисту повинний враховувати стандартизовані оперативно-технічні, будівельні, організаційні, кадрові та інформаційні заходи безпеки.

Адресатом розробок стратегічних концепцій аналізу загроз, систем ризик-менеджменту, а також заходів з мінімізації ризиків має бути, перш за все, керівництво інфраструктурних організацій, яке у разі вчинення порушень має взяти на себе підприємницький ризик, а при необхідності також ризик можливої матеріальної відповідальності. Саме інфраструктурні організації володіють досить детальною інформацією щодо власних елементів інфраструктури і в змозі прийняти ефективні конкретні заходи захисту. Позитивним також є досвід організації антитерористичного ризик-менеджменту та інформаційної взаємодії об'єктів інфраструктури.

Загальна концепція нормативного регулювання заходів антитерористичного захисту передбачає розробку та впровадження певної кількості нормативних документів на рівні елементів (об'єктів) стандартизації – стандартів [2].

На рівні стандартів, антитерористична захищеність будівель і споруд, а також пов'язаних з будівлями і з спорудами процесів проектування, будівництва, монтажу, налагодження, експлуатації та утилізації (знесення) забезпечується:

- за допомогою встановлення відповідних вимогам захищеності проектних значень параметрів об'єктів і якісних характеристик протягом всього життєвого циклу;
- реалізації зазначених значень і характеристик в процесі будівництва, реконструкції, капітального ремонту тощо;
- підтримання стану таких параметрів і характеристик на необхідному рівні в процесі експлуатації, консервації та знесення.

У системі нормативних і організаційних документів, які є підставою для функціонування суб'єктів забезпечення антитерористичної захищеності об'єктів капітального будівництва важливе місце займають загальні і приватні типові регламенти.

Загальні регламенти повинні визначати:

- порядок взаємодії служби безпеки об'єкта з регіональними структурами – суб'єктами антитерористичної діяльності;
- порядок взаємодії служби безпеки об'єкта з органами місцевого самоврядування;
- порядок взаємодії внутрішніх служб об'єкту між собою.

Приватні типові регламенти призначені для регулювання основних дій суб'єктів безпеки об'єкта в умовах реалізації тієї чи іншої загрози. В рамках цих регламентів завчасно плануються організаційні, технічні та інші заходи згідно технічної та методичної озброєності об'єкта.

На рівні стандартів відпрацьовуються, як правило, вимоги до об'єктів капітального будівництва з метою пошуку ефективних способів звести до мінімуму ймовірність масових жертв від терористичних актів серед осіб, що перебувають на даних об'єктах.

До типових ситуацій, які вимагають регулювання дій у вигляді приватних регламентів відносяться [3]:

- загострення криміногенної обстановки в регіоні, або місті в зв'язку з

несприятливими соціально-політичними та економічними процесами в країні, що тривають військовими конфліктами; висловлюваннями терористами загроз в ЗМІ;

- отримання керівником або службовцями об'єкта конкретних загроз терористичного характеру по телефону, у вигляді анонімних листів або по іншим засобам комунікації;

- виявлення персоналом об'єкта предмета з явними ознаками вибухового або іншого небезпечного пристрою;

- виявлення підозрілих предметів, що вимагають спеціальної перевірки з метою встановлення їх реальної вибухової, радіаційної, хімічної і біологічної безпеки;

- вчинення терористичної акції способом вибуху, яка потягнула за собою людські жертви, знищення та пошкодження матеріальних цінностей, паніку, серйозних збитків в бізнесі, тривале відключення електроенергії, тепла, газу;

- вчинення терористичної акції шляхом захоплення і утримання заручників на території або в приміщеннях об'єкта;

- несанкціоноване паркування автомобіля з небезпечними предметами в безпосередній близькості від об'єкту;

- несанкціонований проїзд або прорив на територію автомобіля, який не пройшов огляд;

- напрямок, доставка адресату в об'єкті поштового відправлення з вкладенням вибухового чи іншого небезпечного пристрою;

- пошкодження (спроба пошкодження) технічних систем життєзабезпечення об'єкту способом вибуху;

- пошкодження (спроба пошкодження) технічних систем життєзабезпечення об'єкта способом підпалу;

- інші екстремальні ситуації, пов'язані з протиправними діями і аварійними подіями в системах життєзабезпечення об'єкту;

- взаємодія з оперативними службами регіональних органів виконавчої влади, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які прибули до об'єкту за фактом події терористичного характеру;

- *відновлення нормального* режиму роботи об'єкту, ліквідація наслідків події, усунення причин і умов, що сприяли терористичного прояву і виникнення надзвичайної ситуації.

Підсумовуючи слід відмітити, що забезпечення антитерористичної захищеності об'єктів можливих терористичних посягань представляє собою складну організаційно-технічну систему, що включає в себе сукупність технічних систем антитерористичної захищеності, технічних засобів або їх комплексів, програмне забезпечення, персонал, а також документально оформлені вказівки щодо штатних дій персоналу, експлуатаційну документацію, матеріали, інструменти, прилади, необхідні для використання в процесі розробки та експлуатації системи антитерористичної безпеки.

Організація роботи з антитерористичного захисту – це цілий комплекс заходів, які мають бути уніфікованими відповідно системи – стандарти (стосовно вимог до об'єктів капітального будівництва, систем безпеки об'єктів критичної інфраструктури), технічні умови (інженерних комунікацій, засобів захисту, видів транспорту та т.п.) норми усталеної практики (настанови, правила, зводи

правил), відповідно до державних стандартів України та практики Європейського союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гарегин Нжде (Тер-Арутюнян): цитати [Електронний ресурс]. URL: <https://socratify.net/quotes/garegin-nzhde>
2. Базові концепти антитерористичної безпеки : [монографія] / І. М. Рижов. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2016. 342 с.
3. Правила антитерористичної безпеки: препринт / [І. М. Рижов, І. І. Мусієнко, В. Ю. Богданович, С. С. Кудінов, О. В. Волошин та ін.; за заг. ред. проф. Рижова І. М.]. Київ : Нац. акад. СБ України, 2018. 45 с.

РУБЦОВ СТАНІСЛАВ СЕРГІЙОВИЧ,

*аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ВИЗНАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОЮ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Повномасштабне вторгнення російської федерації спричинило істотне погіршення безпекової ситуації в Україні. Активне використання терористичних методів ведення війни стало особливістю воєнної стратегії країни-агресора. В таких умовах Україна змушена відповідати на терористичні виклики усіма можливими засобами: від правових до воєнних. Застосування механізму визнання організацій терористичними може стати одним із дієвих інструментів для протидії існуючим терористичним загрозам та дозволити створити правові підстави для подальшого притягнення винних до юридичної відповідальності. То ж спробуймо розібратися в підставах, порядку та правових наслідках визнання організації терористичною та визначити, які проблеми супроводжують цей процес.

Результати аналізу національного, іноземного та міжнародного законодавства у сфері боротьби із тероризмом свідчать, що організація може бути визнана терористичною: 1) на рівні окремих держав; 2) на рівні наддержавних об'єднань; 3) на рівні міжнародних організацій. Таке визнання може здійснюватися як одночасно на різних рівнях, так і у будь-якій послідовності. В той же час, на нашу думку, логічним першим кроком є визнання організації терористичною в Україні. Це вбачається доцільним з урахуванням того, що визнання на інших рівнях є питанням не лише правовим, а й політичним і чітка юридична оцінка відповідної організації в Україні створить сильне підґрунтя для дипломатичної роботи із міжнародними партнерами. Важливим другим кроком, на нашу думку, є забезпечення визнання відповідної організації терористичною на рівні країн, що є світовими лідерами (США, Великобританія, Канада тощо). Ми вважаємо, що такий крок дозволить консолідувати позиції багатьох країн та підвищить ефективність роботи із відповідними наддержавними об'єднаннями (ЄС тощо) та міжнародними організаціями (ООН тощо). Отже, розглянемо більш детально кожен із вищезгаданих рівнів.

Визнання організації терористичною в Україні. Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», терористична організація – це стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [1].

Визнання організації терористичною в Україні здійснюється, як правило, в судовому порядку. Так, відповідно до ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» організація визнається терористичною за рішенням суду [1]. Частина 3 цієї статті передбачає, що заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку.

У той же час, з початком повномасштабної війни з російською федерацією, почало застосовуватись і визнання на рівні парламенту. Наприклад, у лютому 2023 року, постановою ВРУ № 2903-IX було визнано приватну військову компанію «Вагнер» міжнародною злочинною організацією [2]. Проте, не оскаржуючи важливість парламентського визнання та його політичну і суспільну вагу, на нашу думку, визнання організації терористичною в судовому порядку має залишатись основним інструментом за поточного правового регулювання.

Визнання організації терористичною в іноземних країнах. У США ключовим актом законодавства, що встановлює критерії та порядок віднесення іноземної організації до числа терористичних є Закон про імміграцію та громадянство [3]. Статтею 219 цього закону встановлено три критерії для визнання іноземної організації терористичною: 1) це має бути іноземна організація; 2) організація повинна здійснювати терористичну діяльність або тероризм, або мати можливість та намір здійснювати терористичну активність або тероризм; 3) терористична діяльність або тероризм повинні погрожувати безпеці громадян США або національній безпеці США (національній обороні, міжнародним відносинам або економічним інтересам). Визнання організації терористичною здійснюється Державним департаментом США.

У Великій Британії визнання організації терористичною регулюється нормами Закону про тероризм [4]. Цим законом встановлені наступні критерії для визнання діяльності організації терористичною – вчинення актів, які: 1) передбачають значне насильство над людьми; (2) передбачають значне пошкодження майна; (3) ставлять під загрозу життя інших осіб, окрім осіб, які вчиняють відповідну дію; (4) створюють серйозний ризик для здоров'я чи безпеки населення або його частини; 5) мають на меті значне втручання в роботу електронної системи або значний збій у її функціонуванні. Визнання організації терористичною здійснюється урядом Великої Британії.

У Канаді критерії для віднесення відповідної організації до категорії терористичної передбачені статтею 83.05 Кримінального кодексу Канади [5]. Відповідно до неї, група (юридична особа) може бути визнана терористичною якщо: 1) вона здійснює або намагалася здійснити спробу, брала участь або іншим способом підтримує терористичну діяльність; 2) відомо, що вона здійснює свою терористичну діяльність від імені, за вказівками або у співробітництві із групою (юридичною особою) визначеною у пункті 1. Визнання організації терористичною здійснюється урядом Канади.

Визнання організації терористичною в ЄС. Відповідно до п. 2 статті 1 Спільної позиції Ради ЄС 2001/931/CFSP [6] «Про застосування спеціальних заходів для боротьби з тероризмом» особи, групи осіб та організації, причетні до терористичних актів включають: 1) осіб, які вчиняють або намагаються вчинити терористичні акти або беруть участь у вчиненні терористичних актів чи

сприяють їм; 2) групи осіб та організації, якими володіє або контролює прямо чи опосередковано така (-і) особа; 3) особи, групи осіб та організації, які діють від імені або під керівництвом таких осіб, груп та організацій, включаючи фінансування, отримане від власності, що належить чи контролюється прямо чи опосередковано такими особами та пов'язаними особами, групами та організаціям. На виконання Резолюції РБ ООН 1373/2001 [7], ухваленої після терористичної атаки на США 11 вересня 2001 року, Рада ЄС вищезгаданим документом створила так званий «терористичний список», який включає осіб, групи та установи, які є суб'єктами обмежувальних заходів пов'язаних із боротьбою з тероризмом. Цей список постійно переглядається, але не рідше одного разу на 6 місяців. Список формується на основі точної інформації, яка вказує на те, що рішення про визнання терористичною організацією було прийнято судовим або еквівалентним компетентним органом щодо відповідної особи, групи чи організації. Особи, групи та організації, визнані Радою Безпеки ООН як пов'язані з тероризмом і проти яких вона наклала санкції, також можуть бути включені до цього списку.

Визнання організації терористичною в ООН. Визнання на цьому рівні є найскладнішим, оскільки передбачає ухвалення відповідної резолюції Ради безпеки ООН. На виконання резолюції створюється комітет із санкцій, який, відповідно до певних процедур, може додавати або виключати осіб, групи осіб та організації з «санкційної резолюції». Прийняття такої резолюції здійснюється одностайно усіма постійними членами Ради безпеки ООН (ст. 27 Статуту ООН) [8]. З урахуванням того, що російська федерація є постійним членом Ради Безпеки ООН прийняття такої резолюції є малоімовірним. Хоча в п. 3 ст. 27 Статуту ООН зазначено, що сторона, яка бере участь у спорі, повинна утриматися від голосування при прийнятті рішення, на практиці на всі резолюції проти росії було накладено вето.

Отже, важливість визнання організації терористичною пов'язана з можливістю застосовувати щодо неї заходи юридичного впливу: заборона діяльності, накладення санкцій, кримінальне переслідування учасників терористичної організації, конфіскація майна тощо. Проте, необхідним є забезпечення такого визнання не лише в Україні, а й в іноземних державах, наддержавних об'єднаннях та на рівні міжнародних організацій. Саме такий, комплексний, підхід дозволить забезпечити ефективну протидію терористичним загрозам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України № 638-IV від 20.03.2003 р. «Про боротьбу із тероризмом» (в редакції від 28.04.2023) [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.
2. Постанова ВРУ №2903-IX від 06.02.2023 р. «Про визнання російської злочинної організації, відомої під назвою «приватна військова компанія Вагнера» або «Група Вагнера», міжнародною злочинною організацією та засудження діяльності її учасників» в [Електронний ресурс] – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2903-IX>
3. Immigration and Nationality Act of 1952 (в редакції станом на 08.06.2023) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.uscis.gov/laws-and-policy/legislation/immigration-and-nationality-act>
4. Terrorism Act 2000 (в редакції станом на 08.06.2023) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/11>

5. Criminal Code of Canada (в редакції станом на 08.06.2023) [Електронний ресурс]. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/>
6. Council Common Position of 27 December 2001 on the application of specific measures to combat terrorism (2001/931/CFSP) [Електронний ресурс]. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001E0931>
7. Resolution 1373 (2001) adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001 [Електронний ресурс] – URL: <https://digitallibrary.un.org/record/449020>
8. Статут ООН (в редакції станом на 08.06.2023) [Електронний ресурс]. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

РЯБЧЕНКО ВАСИЛЬ ВІКТОРОВИЧ,
аспірант Національного авіаційного університету

**ЮРИСДИКЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДУ
ЩОДО ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ У СПРАВАХ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАХИСТОМ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦТВО:
ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ**

Адміністративне судочинство функціонує з метою розгляду та вирішення певної категорії спорів, в межах визначеної законом певної юрисдикції. Серед категорій спорів, що розглядаються адміністративними судами на першому місці постають спори про захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів приватних осіб від порушень з боку суб'єкта владних повноважень [1, с. 75]. Вказане пояснює достатньо широкий характер юрисдикції адміністративного суду і сприйняття його у судовій практиці як суб'єкта судового контролю щодо виконання не тільки судових рішень, ухвалених у порядку адміністративного судочинства, але й рішень інших уповноважених суб'єктів, зокрема нотаріусів. Вказане є повністю актуальним і щодо справ, пов'язаних із захистом права на підприємництво. Так, Верховний Суд вказує про наявність усталеної судової практики щодо того, в порядку якого судочинства має вирішуватись питання про заміну неналежної сторони у виконавчому провадженні: в порядку цивільного судочинства чи у порядку адміністративного судочинства? Суд касаційної інстанції доходить однозначного висновку, що зазначене питання має вирішуватись у порядку саме адміністративного судочинства, зокрема в силу положень ст. 287 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) [2], відповідно до яких на скаргу учасника виконавчого провадження щодо актів виконавця рішення поширюється юрисдикція саме адміністративних судів [3].

Необхідно погодитись із науковим підходом А. С. Зеленова, що опрацьовує проблематику виконання рішень адміністративних судів та виходить, зокрема, з положень принципу обов'язковості судових рішень, до яких відносить наступні: 1) судові рішення ухвалюються іменем України, що наділяє їх авторитетом; 2) обов'язковими стають судові рішення після набрання ними законної сили, за виключенням рішень, що виконуються негайно; 3) судові рішення, які набрали законної сили, є обов'язковими для учасників, їхніх правонаступників, а також всіх органів, підприємств, установ та організацій, посадових чи службових осіб, інших фізичних осіб і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності – за її межами; 4) судові рішення є обов'язковими і для інших судових органів. Примусове виконання судових рішень в адміністративних справах характеризується полісуб'єктністю, оскільки низка владарюючих осіб наділені відповідною функцією. Серед них органи державної

виконавчої служби мають своїм єдиним призначенням виконання судових рішень. Для всіх інших суб'єктів ця функція не є основною. До того ж деякі з органів влади, а саме – контролюючі органи, органи державної міграційної служби, державної прикордонної служби, Служби безпеки України, фіскальної служби мають право реалізувати свої повноваження, лише звернувшись із відповідним адміністративним позовом до суду, а потім – виконавши ухвалене судом рішення. Всі ці органи інституційно належать до виконавчої гілки влади. Проте вони не утворюють єдину систему, не підпорядковуються один одному і не координують свою діяльність із виконання судових рішень. Кожен суб'єкт примусового виконання здійснює повноваження, що встановлені законодавством про їх правовий статус [4, с. 154, 156].

Рішення органу публічної адміністрації, як предмет (підстава) виконавчого провадження, слід розглядати як вольовий акт уповноваженого суб'єкта, який приймається ним у межах власної компетенції з метою фіксації юридично значущих фактів, встановлення прав і обов'язків, вирішення спорів та містить приписи, обов'язковість виконання яких забезпечується добровільно чи примусово. Відмінність судового рішення від рішення органу публічної адміністрації полягає в їх характері, оскільки перше є засобом розв'язання суспільного конфлікту між різними суб'єктами (фізичні особи, юридичні особи, держава), в якому визначається конкретна модель поведінки боржника (вчинення дій або утримання від них), а друге є засобом вирішення конфлікту між державою, в особі органів державної влади й органів місцевого самоврядування та фізичними і юридичними особами. Виділяються три основні підходи до визначення поняття «виконавче провадження», в рамках яких примусове виконання рішень розглядається як: адміністративно-правовий інститут, завершальна стадія судового процесу, самостійна комплексна галузь права. Запропоновано під виконавчим провадженням розуміти врегульовану законодавством цілеспрямовану діяльність уповноважених органів і осіб, яка здійснюється за допомогою спеціальних юридичних прийомів та способів впливу з метою забезпечення примусового виконання судових рішень та рішень інших органів. Встановлено, що сутність інституту виконавчого провадження полягає у адміністративно-правовому впливі на боржника, який здійснюється з метою виконання ним приписів, зафіксованих у юрисдикційному рішенні. У зв'язку з цим примусове виконання повинно розглядатися як невід'ємний елемент системи захисту прав і свобод людини та громадянина, яка включає в себе встановлення факту правопорушення, його правову оцінку та забезпечення виконання прийнятого рішення, що сприятиме поновленню порушеного права [5, с. 367, 368].

Необхідно констатувати продовження існування неоднозначної судової практики з окресленого питання. Так, задоволено апеляційну скаргу, скасовано ухвалу та констатовано порушення норм процесуального права, які призвели до неправильного вирішення питання, що відповідно до ст. 320 Кодексу адміністративного судочинства України є підставою для скасування ухвали Полтавського окружного адміністративного суду від 29.11.2021 р., що перешкоджає подальшому провадженню у справі, і направленню справи для продовження розгляду до суду першої інстанції. Адміністративний суд апеляційної інстанції, посилаючись на положення наведеної вище постанови

Верховного Суду, вказав, крім того, про неможливість застосування загальних положень про судовий контроль за виконавчим провадженням в адміністративному судочинстві у цій справі, оскільки в ній відсутні будь-які судові рішення, адже мова йде про виконання виконавчого напису нотаріуса, а не рішення суду. Із урахуванням викладеного, суд апеляційної інстанції не погоджується з висновком суду першої інстанції про відмову у відкритті провадження, оскільки суд першої інстанції дійшов помилкового висновку про те, що спір не належить розглядати в порядку адміністративного судочинства [6].

Оцінюючи зазначену позицію апеляційного суду, варто звернути увагу на окреслені положення, викладені Л. В. Крупноюю та А. С. Зеленовим, а також враховувати загальні положення щодо природи діяльності адміністративного суду. З огляду на викладене, вважаємо відповідним природі адміністративного суду виконання ним функцій контролю щодо виконання рішень суб'єктів владних повноважень, крім випадків, встановлених законом.

Отже, необхідно підтримати актуальну тенденцію щодо розширення меж юрисдикції адміністративних судів як суб'єктів судового контролю щодо примусового виконання рішень суб'єктів владних повноважень у справах, що виникають у зв'язку із реалізацією права на підприємництво, охоплення такою юрисдикцією не тільки випадків примусового виконання рішень адміністративних судів, але й рішень усіх інших суб'єктів публічної влади, крім випадків, встановлених законом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 5: Адміністративне право / редкол.: Ю. П. Битяк (голова) та ін. 2020. 960 с.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. Офіційний вісник України. Офіційне видання від 26.08.2005 – 2005 р., № 32, стор. 11, стаття 1918, код акта 33303/2005.
3. Про часткове задоволення касаційної скарги: постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 28.10.21 р. у справі № 280/456/20. Єдиний державних реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100654608> (дата звернення: 08.06.23).
4. Зеленов А. С. Виконання судових рішень в адміністративних справах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 217 с. *Національний репозитарій академічних текстів*. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0418U003555/> (дата звернення: 08.06.2023).
5. Крупнова Л. В. Система виконавчого провадження в Україні: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук :12.00.07. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Київ, 2018. 480 с. *Національний репозитарій академічних текстів*. URL : <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0518U000484/> (дата звернення: 08.06.2023).
6. Про задоволення апеляційної скарги: постанова Другого апеляційного адміністративного суду від 26.07.2022 р. у справі № ЗВ/440/85/21. Єдиний державних реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105420815> (дата звернення: 08.06.23).

РЯБЧУК ОЛЕСЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
*аспірант Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У дослідженні розглянуто явище як терористичний акт, наведено деякі аспекти протидії терористичним актам у міському середовищі з урахуванням надбань вітчизняної наукової думки та практичного досвіду, внаслідок фактично оголошено війни Україні російською федерацією. Окреслено напрямки подальших наукових досліджень у теоретичному та практичному аспектах у зазначеній тематиці.

Внаслідок фактично оголошеної війни російською федерацією виникла безпрецедентна необхідність у консолідації української нації, в першу чергу через збройні сили, інші воєнізовані формування та об'єднання громадян у протидії терористичним актам, у тому числі в умовах міського середовища. Отже, актуальність даної проблеми є безпрецедентною в новітній історії України.

Проблемами дослідження явища тероризму загалом та методам протидії останньому свої праці присвячували наступні науковці: Шамара О. В., Ємельянов В. П., Ірха Ю. Б., Леонов Б. Д., Ващенко С. В., Ятченко І. В., Колосков В. В. та інші.

Основним завданням дослідження є розгляд деяких аспектів протидії терористичним актам у міському середовищі та окреслення напрямків подальших наукових досліджень у теоретичному та практичному аспектах протидії терористичним актам в умовах міського середовища.

Внаслідок фактично оголошеної війни російською федерацією Україні виникла безпрецедентна необхідність в систематичному опорі агресору, у тому числі в умовах міського середовища. Як доводять останні події, якісна протидія збройними силами та мирного населення агресору дозволяє знищувати нанівець плани противника.

Для початку необхідно з'ясувати визначення терористичного акту відповідно до чинного законодавства в Україні.

Відповідно до положень статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», під терористичним актом розуміється злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України.

Відповідно до ст. 258 Кримінального кодексу України під терористичним актом розуміється застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на

прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Не можна не погодитися з позицією Д. Г. Казначеева, який влучно зазначив, що головною особливістю сучасного тероризму є наявність міжнародних і регіональних керівних органів для вирішення питань організації, планування терористичної діяльності, керівництва нею, організації взаємодії між окремими групами та виконавцями акцій. Сучасний тероризм – це масштабні провокації і перетворення тероризму на інструмент глобальної перебудови світу. Такий тероризм вирішує одночасно декілька завдань, серед яких основне – позбавлення інших країн можливості об'єктивного аналізу ситуації і державного суверенітету при прийнятті тих чи інших важливих рішень.

Таким чином, російська федерація застосовує масштабні провокаційні заходи у вигляді терористичних актів (терору) щодо України, особливо у міському середовищі, про що переконливо свідчать події останніх місяців та днів.

До характерних ознак терору О. В. Шамара відносить наступні ознаки.

1. Масовість насильства, котре поширюється на необмежену кількість осіб та потенційно поширюватися на ще більшу групу осіб;
2. Системність і періодичність актів насильства, тобто терористичні акти становлять певну сукупність дій, кінцевою метою яких є створення обстановки пригноблення, страху, дестабілізації суспільства;
3. Суб'єктами терору може бути як держава, так і недержавні утворення;
4. Насильство орієнтоване на досягнення певної мети, але в більшості випадків вибору конкретних жертв.

З урахуванням зазначеного вище, варто зауважити, що на нашу думку суб'єктами терору можуть бути також окремі міста України, що піддаються масовому, системному та цілеспрямованому терору.

Отже, перед Україною постає надскладне завдання, що полягає в усвідомлення загрози терористичних актів у міському середовищі та необхідності підвищення рівня свідомості пересічних громадян щодо можливих загроз тероризму і необхідності ефективної спільної дії для їх протидії. Зазначене може бути реалізовано шляхом запобігання пропаганді через створення спеціальних програм, спрямованих на виявлення, запобігання та дезактивацію потенційних терористів, а також на боротьбу з терористичною пропагандою, в тому числі у міському середовищі. Окрім того, необхідно налагоджувати співпрацю та координацію між правоохоронними органами шляхом забезпечення ефективного обміну інформацією для оперативного реагування на загрози тероризму у містах України. Не менш важливим є залучення широкої громадськості до протидії тероризму, зокрема, але не виключно шляхом організації тренінгів та навчання, що дозволять пересічним громадянам вчасно розпізнавати та повідомляти про діяльність, що має ознаки

тероризму.

Окремо та не менш важливим є здійснення соціальної адаптації та реабілітації осіб, які постраждали від терористичних актів, а також залучення їх до процесу повернення у повсякденне мирне життя.

Не менш ефективним та дієвим способом боротьби з тероризмом у міських умовах є декриміналізація окремих діянь, котрі за своїм формальним складом є правопорушеннями. Зокрема, що стосується виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Неможна не погодитися із позицією Кириченка О. В., який влучно зазначає, що протидія тероризму не може бути ефективною без якісного нормативно-правового забезпечення. Тому, система нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості загалом, та у міському середовищі повинна бути побудована таким чином:

1) законодавчі та інші нормативно-правові акти, які будуть визначати доктрину антитерористичної безпеки, стратегію протидії тероризму та слугувати базою для протидії злочинам терористичної спрямованості;

2) сукупність антитерористичних і суміжних актів, що спрямовані на захист інтересів держави, суспільства в цілому та окремих осіб, груп, об'єднань, визначають аналіз загроз терористичної діяльності;

3) нормативно-правові акти СБУ, Національної поліції та інших правоохоронних органів, в яких відображаються тактичні аспекти протидії терористичним актам та іншим злочинам терористичної спрямованості.

Отже, аналіз теми протидії терористичним актам у міському середовищі дозволяє виокремити наступні висновки та рекомендації. Явища тероризму та його законодавчого закріплення, на наш погляд, є достатньо вивченим та описаним. Водночас, вимагає свого окремо дослідження питання якісної протидії терористичним актам у міському середовищі з урахуванням досвіду набутого під час україно-російської війни шляхом систематизації знань про ці події та відображення його у нормативно-правових актах, зокрема у нормативно-правових актах СБУ, Національної поліції та інших правоохоронних органів, в яких відображаються тактичні аспекти протидії терористичним актам, вивченню методів та способів підвищення рівня свідомості громадян щодо можливих загроз тероризму і необхідності ефективної спільної дії для їх протидії разом із правоохоронними органами України підвищення рівня свідомості пересічних громадян щодо можливих загроз тероризму і необхідності ефективної спільної дії для їх протидії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України: монографія. Київ : Видавничий дім «Артеком», 2014. 280 с.
4. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 356 с.

РЯСНА МАЙЯ ВОЛОДИМИРІВНА,

провідний експерт

Національної комісії з радіаційного захисту населення України

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ: БЕЗПЕКА АВТОТРАНСПОРТУ

На сьогодні питанням забезпечення транспортної безпеки в Україні поки що, приділяється недостатньо уваги. Водночас забезпечення високого рівня транспортної безпеки є одним з пріоритетних завдань сучасної держави. Це підтверджується увагою, яка приділяється сьогодні у розвинених країнах світу питанням безпеки, зокрема транспортної, а також зумовлено величезним значенням транспорту для будь-якої сучасної країни.

Якщо звернутися до статистики останніх років, то ми побачимо, що від 50% до 70% вчинених терористичних актів пов'язані з транспортом. Так, наприклад, у роботах Д. Араса, В. Ф. Антипенка, А. М. Кіракосяна, В. Н. Лопатіна [1-5] показано, що антитерористичний імператив безпеки автотранспортних засобів носить об'єктивний характер і в цілому зумовлений значним зростанням числа терористичних актів у світі, а також ступенем його небезпеки безпосередньо для автотранспортного комплексу. Це обумовлено рядом факторів: проникненням тероризму в сферу транспорту, вчиненням різних диверсій; активізацією організованої злочинності (контрабанди, нелегальної міграції); переплетенням міжнародного наркобізнесу і тероризму, коли перший є джерелом фінансування другого; вчиненням різних правопорушень, що блокують діяльність транспорту. У зв'язку з цим, однією з основних проблем сучасності стало забезпечення безпеки на автотранспорті від актів незаконного втручання – тероризму.

Тероризм має глибокі історичні, етнотериторіальні і релігійні корені, а мотиви прояву конкретної терористичної діяльності варто шукати в розумінні соціально-економічної і геополітичної обстановки. Тероризм перетворюється в явище глобального масштабу через здатність використовувати досягнення технічного прогресу як у частині озброєння виконавців, так і при виборі об'єктів проведення терористичних акцій (ядерний, електронний, хімічний, екологічний, біологічний). Терористичні групи оснащені сучасною зброєю, новітніми системами зв'язку, володіють серйозними фінансовими можливостями і комунікаційними технологіями високого рівня, що можна використовувати для потрібного впливу на маси, популяризації своєї ідеології тощо.

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 2003 р. дається таке визначення терміну «тероризм» – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення

злочинних цілей [6].

Правову основу боротьби з тероризмом становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, цей Закон, інші закони України, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, 1997 р., Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, 1999 р., інші міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, резолюції Ради Безпеки ООН та інших міжнародних безпекових організацій, укази і розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України [6].

Сучасний тероризм являє собою системне явище соціуму і є реалізацією ідеології екстремізму, особливим чином організованими насильницькими діями і за значущістю проявів, особливо за кількістю жертв, і у зв'язку з політикою може бути віднесений до нового різновиду війни [3]. Тероризм – це стан насильницького протистояння, який, поряд із нанесенням шкоди національним інтересам, зазіхає на якісь аспекти у світовому процесі та ґрунтується на конфлікті політичних, економічних, етнотериторіальних та релігійних інтересів держав, народів, націй, соціальних груп і рухів, за умови використання хоча б однією зі сторін терористичних актів як засобу впливу на супротивника для досягнення політичних цілей [2].

На думку науковців [3], тероризм на транспорті – це особливим чином організоване насильство, вид соціальної протидії, спрямованої на реалізацію екстремістської ідеології в атмосфері страху, спричиненого діяльністю вкрай агресивних організованих суб'єктів, що проводиться з використанням засобів транспорту чи на об'єктах транспорту як складної інфраструктури сучасного суспільства. Зміст тероризму на транспорті включає в себе деструктивні наміри і дії, реалізовані певними особистостями, групами й організаціями для досягнення своїх антигромадських цілей, які спрямовані на дестабілізацію життя соціуму за допомогою проведення масштабних терористичних акцій на транспорті для залякування людей, руйнування життєво важливих соціальних об'єктів і викликання хаотичних змін у різних суспільних і державних структурах.

Тероризм на автотранспорті є різновидом технологічного тероризму, спрямованого проти небезпечних виробничих об'єктів та об'єктів життєзабезпечення соціуму, руйнування або знищення яких може спричинити за собою тяжкі наслідки, пов'язані з масовою загибеллю людей. Тероризм апелює до психологічного чинника страху для того, щоб створити паніку в суспільстві, дезорієнтувати роботу різних його підструктур і, використовуючи насильство, досягти політичних цілей. Характерними особливостями технологічного тероризму є: масштабність – як з точки зору кількості жертв, так і обсягів матеріального збитку; сполученість із надзвичайними ситуаціями техногенного характеру, які можуть викликати цілу низку інших лих. Основний аспект, що дозволяє розглядати транспортний тероризм як форму технологічного, полягає в тому, що об'єкти транспортного комплексу в більшості своїй є джерелами підвищеної небезпеки або високоризиковими об'єктами [3].

Основними причинами неналежного рівня транспортної безпеки в Україні є: відсутність єдиної політики забезпечення транспортної безпеки в державі;

недосконалість вітчизняного законодавства у сфері транспортної безпеки та відсутність основних нормативних документів для регулювання суспільних відносин у цій сфері: закону, концепції, стратегії та програми; неузгодженість і несистемний характер заходів і зусиль органів державної влади з підвищення рівня транспортної безпеки; низький рівень правосвідомості та дисципліни працівників і користувачів сфери транспорту; незадовільний технічний стан транспортних засобів, транспортних комунікацій та об'єктів, великий обсяг застарілих транспортних засобів і споруд в експлуатації на території України; вибухоподібне зростання кількості автотранспорту в країні на фоні відставання розвитку дорожньої інфраструктури; незадовільне фінансування заходів із підвищення рівня транспортної безпеки; низький рівень підготовки осіб, які впливають на стан транспортної безпеки, зокрема державних службовців у цій сфері, водіїв транспортних засобів та інших працівників транспортної сфери тощо [7, с. 89–90].

Вважаємо, що ефективна боротьба з тероризмом, в тому числі на автотранспорті, можлива тільки завдяки спільним зусиллям всіх членів світового співтовариства, що зумовлюється, насамперед, особливостями тероризму, який носить на сьогодні транснаціональний характер. Потрібна грамотна превентивна політика щодо попередження тероризму, що має полягати у виявленні, усуненні, нейтралізації, локалізації й мінімізації впливу тих факторів, які породжують тероризм або йому сприяють. Профілактика тероризму повинна здійснюватися на дозлочинних стадіях розвитку негативних процесів, тобто на етапах, коли формується мотивація протиправної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арас Д. Тероризм вчора, сьогодні, завтра та навіки. Баку : БАБА, 2003. URL: <http://www.world warfour.org>
2. Антипенко В.Ф. Механізм міжнародно-правового регулювання боротьби з тероризмом: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10 «Міжнародне право». М., 2004. 42 с.
3. Кіракосян А.М. Тероризм на транспорті як загроза сучасному суспільству автореф. дис. ... канд. філ. наук : 12.00.10 «Міжнародне право». М., 2007.
4. Лопатін В. Н. Проблеми попередження тероризму на транспорті та шляхи їх вирішення *Тероризм та безпека на транспорті*: матеріали 2-ї Міжнародної науково-практичної конференції. М., 2003.
5. Proceedings of sixteenth scientific-technical conference «Safety systems» – SS-2007 of International informatization forum, Oktober 25, 2007; Академія ДПС, 2007. – 235 с.
6. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03. 2003 № 638-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 25. ст. 180.
7. Сапронов О. Основні напрями забезпечення транспортної безпеки України. Вісник Національної академії державного управління. 2009. Вип. 4. С. 87–95.

СОПЛКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ

МЕРДОВА ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Попередження терористичних актів у міському середовищі є складним завданням, що вимагає комплексного підходу та застосування психологічних стратегій та інноваційних підходів. Визначення та розуміння мотивацій терористів, їхніх цілей та способів дії є важливим етапом у розробці ефективних стратегій протидії.

Одним із основних аспектів, який важливий для забезпечення психологічного благополуччя, є психологічна профілактика. Згідно з визначенням науковців, психопрофілактика охоплює широкий комплекс заходів, спрямованих на попередження та уникнення розвитку психічних розладів, негативних психічних станів та забезпечення психологічної безпеки [1, с. 14]. Це включає розробку та впровадження психологічних програм, спрямованих на виявлення та запобігання появі небезпечних тенденцій у людей. Такі програми можуть включати тренінги, консультування та співпрацю з професіоналами з психологічної підтримки.

Важливим аспектом є створення сприятливих умов для соціальної адаптації та підтримки психологічного благополуччя. Це може сприяти запобіганню радикалізації та втягненню людей у терористичні групи. Розвиток таких умов вимагає систематичної роботи зі спеціалістами, залученням доцільних тренінгів та консультуванням, які сприяють збереженню психічного здоров'я та зниженню ризиків психологічних проблем.

Використання передових технологій дозволяє раніше виявляти зміни в поведінці, що можуть свідчити про можливу загрозу. Аналіз даних та застосування штучного інтелекту допомагають виявляти незвичайні моделі та сигнали, що можуть вказувати на потенційну небезпеку. Моніторинг соціальних мереж, обробка великих обсягів даних та застосування алгоритмів машинного навчання стають потужними інструментами для виявлення підозрілого вмісту та ідентифікації можливих загроз. Ці інноваційні підходи сприяють вдосконаленню систем попередження терористичних актів у міському середовищі.

Подальшим кроком є розвиток спільнот та мереж співпраці. Це означає створення платформ для обміну інформацією та співробітництва між

правоохоронними органами, громадськими організаціями, місцевими жителями та іншими зацікавленими сторонами. Спільні дії та координація можуть сприяти виявленню та протидії потенційним терористичним актам.

Одним з прикладів спільної співпраці та обміну інформацією є програма, що діє у Великобританії – «Сусідська варта». Вона включає жителів міських районів у спостереження за підозрілою діяльністю та повідомлення про неї правоохоронним органам [2]. Жителі отримують знання щодо виявлення потенційних загроз та підозрілих осіб, а також мають зручні канали зв'язку для повідомлення. Це може бути телефонна гаряча лінія, мобільний додаток або веб-платформа. Повідомлення, що надходять від жителів, аналізуються та перевіряються правоохоронними органами, що дозволяє оперативно реагувати на можливі загрози та запобігати терористичним актам.

Програма «Сусідська варта» є частиною ширшої стратегії спільної співпраці та комунікації між правоохоронними органами, громадськими організаціями та місцевими жителями. Вона доповнює використання передових технологій, аналізу даних та штучного інтелекту, створюючи механізми активної участі громади у забезпеченні безпеки. У США також діє аналогічна програма під назвою «See Something, Say Something», яка надає можливість громадянам повідомляти про підозрілі дії або поведінку через спеціальний телефонний номер або онлайн-платформу, забезпечуючи анонімність надсилання повідомлень [3].

Ефективна комунікація є ще одним важливим аспектом цієї стратегії. Забезпечення свідомості громади про можливі загрози, виклики та процедури безпеки допомагає громадянам бути пильними та реагувати на підозрілі ситуації. Крім того, навчання громадян навичкам самозахисту та реагування в екстремальних ситуаціях може підвищити загальний рівень безпеки у міському середовищі.

Протидія терористичним актам у міському середовищі вимагає комплексного підходу, який включає застосування психологічних стратегій, інноваційних підходів та передових технологій. Важливими аспектами цього підходу є психологічна профілактика, створення сприятливих умов для соціальної адаптації та підтримки психологічного благополуччя, а також розвиток спільнот та мереж співпраці. Психологічна профілактика передбачає розробку та впровадження психологічних програм, спрямованих на виявлення та запобігання небезпечним тенденціям, що можуть сприяти радикалізації та втягненню людей у терористичні групи.

Створення сприятливих умов для соціальної адаптації та підтримки психологічного благополуччя відіграє важливу роль у запобіганні терористичних актів у міському середовищі. Це передбачає систематичну роботу зі спеціалістами, проведення тренінгів та консультування, що сприяють збереженню психічного здоров'я та зниженню ризиків психологічних проблем. Крім того, використання передових технологій, таких як аналіз даних, штучний інтелект та моніторинг соціальних мереж, допомагає виявляти підозрілі моделі та сигнали, що можуть свідчити про потенційну небезпеку. Розвиток спільнот та мереж співпраці, разом з ефективною комунікацією та навчанням громадян навичкам самозахисту, стають важливими елементами стратегії протидії терористичним актам у міському середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення: Метод. посіб. / О. Кокун та ін. Київ: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
2. Palmer B. Do neighborhood watch programs decrease crime?. *Slate Magazine*. URL: <https://slate.com/news-and-politics/2012/03/trayvon-martin-killing-george-zimmerman-was-part-of-a-neighborhood-watch-do-those-actually-decrease-crime.html> (дата звернення 11.06.2023).
3. If you see something, say something. *Homeland Security*. URL: <https://www.dhs.gov/see-something-say-something> (дата звернення: 11.06.2023).

СУХИЦЬКА НАТАЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТЕРОРИЗМУ

Збереження життя і здоров'я будь-якої нації, державності і незалежності є пріоритетом кожної держави. Безумовно, що в часи глобалізаційних процесів проблема тероризму стає міждержавною, міжконтинентальною. Система соціального захисту в планетарному масштабі забезпечує можливість співіснування країн на засадах безпеки, з дотриманням норм міжнародного права з метою ліквідації та недопущення загрози людству. Принциповою є позиція міждержавних наднаціональних організацій щодо невтручання у внутрішні справи окремої держави, унеможливлення знищення і депортації населення, руйнування економіки та інфраструктури країни.

Виклики сьогодення, пов'язані з повномасштабною навалою росії вимагають більш детально розглянути причини тероризму, його витоки та історію походження. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [1] трактує тероризм як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

Розвиток людства протягом всього існування супроводжується проявами ознак тероризму в різних його напрямках: захоплення земель, підспудні вбивства політичних діячів, радикальні вимоги і, як наслідок, терористичні акти у вигляді вбивств, вибухів, захоплення заручників, пошкодження майна та інфраструктури, політичне і економічне шпигунство.

Перші прояви тероризму зафіксовані вже у стародавні часи. Загальновідомо, що терористами були Марк Юній Брут і Гай Касій. Організоване і вчинене ними вбивство Цезаря (15 березня 44 р. до н. е.), диктатора і політичного могильника аристократичної Римської республіки, цілком можна визнати терористичним актом. Хоч практика убивств тиранів зародилася набагато раніше. Ще в працях старогрецьких літописців можна знайти повідомлення про політичні вбивства правителів. До такого роду вбивств можна віднести, наприклад, знищення тирана – правителя древнього міста Сарда на сході півострова Мала Азія – його охоронцем Гигесом (VII ст. до н. е.), чисельні замаху на Олександра Македонського (III ст. до н. е.), змови і повстання рабів у Стародавньому Римі (419, 198, 196, 185 рр. до н. е.) і багато інших [2].

Першою терористичною групою в історії людства можна вважати секту сікаріїв, яка діяла в Палестині ще в 66–73 роках н.е. Основною зброєю бойовиків

був короткий меч (сіка), власне від нього і походить їх назва. Діяли сікарії методами нападу в людних місцях. Сікарії були затятими релігійними фанатиками, виступали проти представники єгипетської та палестинської діаспори, які намагалися налагодити дружні стосунки з Римською імперією.

Разом з посяганнями на життя державних і суспільних діячів акти тероризму спрадавна знаходили своє вираження і в захопленні заручників, викраденні людей з метою викупу, в організації озброєного опору владі, в знищенні і експропріації майна, у піратстві, в організації розбійницьких банд тощо. У XII ст. нетерпимість до будь-якого інакомислення стає постулатом західної церкви. Утворений католицькою церквою судовслідчий орган дістав назву інквізиції, коли тисячами відправляли людей – еретиків на вогнище, тисячами гинули в озброєних зіткнення під час хрестових походів [2].

У середні віки убивства політичних і суспільних діячів стали звичайним явищем не лише придворного життя, а і міждержавних відносин. Але багатовіковий досвід боротьби, що зафіксований у переказах поневолених, врешті-решт повинен був стати основою відповідного вчення, що пояснювало б причини зубожіння одних і багатства інших, а також способи їх усунення. До XVIII ст. людство, мабуть, дозріло для появи подібної теорії, яка узагальнювала б у причини і методи терористичної боротьби. Починають оформлятися і апробуватися теоретичні напрацювання на практиці під гаслами «революційної боротьби», «звільнення пригноблених», «свободи, рівності і братерства» тощо [2].

Французька революція 1789–1794 рр. ознаменувалася масовими терористичними актами, зокрема, вбивствами відомого політика Марата, Робесп'єра та його соратників [3]. Едмунд Бюрк, перебуваючи в таборі супротивників влади революційних лідерів, дав визначенню насильницьким діям нового уряду Франції як «царювання терору». Вважають, що він був першим, хто публічно в 1795 році використовував слово «тероризм», застосувавши його в докладному описі самих актів терору. Сам термін «терор» вперше застосовувався в 1798 році у працях ідеологів Великої Французької Революції по відношенню до неї. Так, першим точним статистичним аналізом терору відзначається праця Д. Гріра, видана у 1935 році під назвою «Терор під час французької революції».

У XIX ст. «новим словом» в активізуванні терористичних дій стала ідея марксизму про встановлення диктатури пролетаріату насильницькими методами. Тероризм від самих початків його застосування був зорієнтований на фізичне усунення з політичної арени тирана, диктатора, деспота. Каталізатором європейського терору кінця XIX – початку XX століття стала російська терористична організація «Народна воля» [4].

З появою в кінці XIX ст. опозиційних організацій, які практикують систематичні замаху, поняття «терор» і «тероризм» перестають поширюватися на сферу воєнних дій, а виділяються як характеристики певного виду політичної боротьби. Самі ці поняття конкретизуються та відокремлюються одне від одного. Поняттям «тероризм» стали визначати політичні вбивства, які практикують опозиційні організації, а поняття «терор» закріпилось за репресивними діями держави [4].

До Першої світової війни тероризм вважався головним чином зброєю

«лівих», радикально налаштованих осіб, ним не нехтували і націоналістичні організації – ірландські сепаратисти, сербські і македонські націонал-патріоти та інші. Вбивство спадкоємця австрійського престолу ерцгерцога Фердинанда і його дружини, вчинене сербським націоналістом, стало детонатором початку Першої світової війни, що обернулася безліччю жертв і потрясінь.

У період між двома світовими війнами тероризм узяли на озброєння ультраправі рухи і партії. Їх ідеї і програми були недосконалі, а культурний рівень невисокий, що не дозволяло їм, зокрема фашистам, вести нормальну політичну боротьбу з опонентами.

Початок Другої світової війни був продовженням нещадної терористичної політики фашистів щодо всього людства (зрозуміло, окрім арійців). Репресії проти населення окупованих територій і партизан здійснювали не лише спеціальні підрозділи, а й армія.

Друга половина ХХ століття знаменується затуханням терористичного руху на тлі «холодної» війни та гонки озброєнь. Хоча ми і тут бачимо прояв державницького тероризму з боку США, росії та ін. держав через підтримку збройних конфліктів в Азії, Африці. Державницький терор тут носить забарвлення політичних інтересів могутніх держав, їх бажання контролювати ринки збуту, мати пільговий (безкоштовний) вихід на паливно-енергетичні джерела, підтримка диктаторських режимів через військово-політичне втручання у внутрішні справи країн.

Сучасний правовий порядок на зламі ХХ і ХХІ ст., набуває нових, принципово відмінних рис, що обумовлені саме виникненням, стійким існуванням цілої системи глобальних небезпек, що значною мірою породжує необхідність забезпечення правопорядку, збереження і зміцнення миру, максимальне використання всього різноманіття юридичних гарантій та юридичних засобів, юридичних механізмів і конструкцій забезпечення безпеки.

Враховуючи величезну небезпеку тероризації дійсності, що, на жаль, набуває загрозливих масштабів, після сумнозвісних подій вересня 2001 р. у США, а з початку 2014 р. дедалі більше виявляється в ескалації агресії російської федерації на Сході нашої країни, світове співтовариство спрямовує значні зусилля на пошук шляхів ефективної протидії цьому небезпечному явищу. Обравши європейський напрям подальшого державно-правового розвитку, Україна відчуває значну підтримку розвинутих держав усталеної демократії у боротьбі з російською навалою.

Слід відзначити, що події останніх дев'ятнадцяти років в Україні ще раз засвідчили значну загрозу такого смертельно небезпечного для людства явища, як тероризм. Ця проблема набула особливої гостроти у нинішніх реаліях. Масові людські жертви, руйнування економіки та інфраструктури, депортація населення, пошкодження паливно-енергетичної системи країни, свідомі брехня, боротьба з інакомисленням і залякування власного народу, ігнорування міжнародних домовленостей, порушення світового порядку і норм міжнародного права – це характерні риси російського тероризму, який зібрав у собі весь негатив багатомісячної історії існування цього явища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 25, ст. 180) редакція від 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
2. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навчальний посібник / кол. авторів; за заг. ред. проф. В.К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с.
3. Вакулич В. Історичні виміри феномена тероризму. *Курасівські Читання. Наукові записки. Випуск 30, книга 2*. 2005.
4. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія: монографія / В. В. Серета, І. Р. Серкевич; за заг. ред. В. С. Канціра. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 188 с.

ТАРАНОВ ДМИТРО ВІКТОРОВИЧ,
викладач спеціальної кафедри
Національної академії Служби безпеки України

ОСНОВНІ АСПЕКТИ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Досить часто нам доводиться чути із ЗМІ про «тероризм», «терористичні організації», «терористів», «терористичні акти» тощо. Задля збереження життя та здоров'я громадян світова спільнота рішуче здійснює боротьбу з усіма проявами тероризму, від протидії фінансуванню тероризму, до пошуку та нейтралізації осіб які займаються терористичною діяльністю.

Разом з тим, не зважаючи на цю безкомпромісну та запеклу боротьбу світовий тероризм не тільки утримує свої позиції, але й поширює зони свого впливу від створення радикальних рухів до цілих терористичних держав. Зауважимо, що протягом останніх років за різних обставин в Україні було вчинено низку захоплень людей в заручники, зокрема, у місті Луцьк 21 липня 2020 року громадянином України Максимом Кривошея був захоплений автобус з 13 пасажирами. Правопорушник, погрожуючи активацією предмету схожого на саморобний вибуховий пристрій, висунув низку вимог (які були частково виконані). В результаті скоординованих дій суб'єктів боротьби з тероризмом, він був знешкоджений, а заручники звільнені. Також мали місце події в Харкові, де 30 грудня 2017 року були захоплені заручники у відділенні «Укрпошти», при цьому також була погроза здійснення вибуху. В м. Одеса 28 лютого 2020 року захоплення заручників сталося під час судового засідання, де підозрюваний в вбивстві захопив в заручники двох суддів та погрожував підривом гранати. Там же, в Одесі, в 7 липня 2019 році сталося захоплення заручників у відділенні видачі мікrokредитів. У Київській області 18 березня 2018 року групою озброєних злочинців (під час втечі від правоохоронців) була захоплена жінка похилого віку тощо.

Незважаючи на те, що всі епізоди завершилися без загибелі та поранень заручників, не можна стверджувати що люди які були захоплені в заручники та звільнені, зовсім не постраждали. Знаходячись в надзвичайно складних та жорстких умовах, під постійним пресингом погроз терористів люди отримують складні психічні травми, що в подальшому призводять до психічних розладів.

Скоєння терористичних актів демонструє вразливість сучасного українського суспільства щодо терористичної активності в різних її проявах в тому числі при захопленні заручників. У зв'язку з викладеним, боротьба з тероризмом на території України має ґрунтуватися, насамперед, на законодавчо визначених на національному рівні принципах з урахуванням основних положень Глобальної контртерористичної стратегії ООН [1] та Контртерористичної стратегії Європейського Союзу [2].

Відповідно до Концепції боротьби з тероризмом в Україні затвердженої Указом Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019 [3], боротьба з

тероризмом повинна здійснюватися за такими напрямками:

- визначення та аналіз причин і умов, що сприяють поширенню тероризму;
- удосконалення правових та організаційних основ боротьби з тероризмом;
- удосконалення існуючих, розроблення та імплементація нових методів боротьби з тероризмом;
- підвищення рівня інформованості суспільства про небезпеку та масштаби оптимізація шляхів та способів захисту прав і свобод людини і громадянина, захисту суспільства та держави від терористичних посягань;
- інформаційне, наукове, кадрове та матеріально-технічне забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом;
- формування громадської думки з метою сприяння ефективній реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом.

Зауважимо, що реалізація державної політики у сфері боротьби з тероризмом потребує здійснення системних узгоджених заходів, зокрема, спеціального, зовнішньополітичного, організаційно-правового, соціально-економічного, інформаційного, гуманітарного, морально-культурного та освітнього характеру.

Проблему боротьби з тероризмом на території України передбачається розв'язувати шляхом зосередження зусиль на:

- запобіганні терористичній діяльності;
- виявленні і припиненні терористичної діяльності;
- усуненні та мінімізації наслідків терористичної діяльності;
- інформаційному, науковому та іншому забезпеченні боротьби з тероризмом;
- міжнародному співробітництві з питань боротьби з тероризмом.

Забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом потребує чіткої координації дій суб'єктів боротьби з тероризмом, оптимізації шляхів та способів захисту прав і свобод людини і громадянина, суспільства та держави від терористичних посягань.

Об'єктами терористичних атак досить часто стають навчальні заклади. Шляхом погрози життю та здоров'ю дітей терористи намагаються здійснювати маніпуляційний вплив на суспільство з метою досягнення своїх цілей. Щоб знизити вірогідність здійснення терористичних актів (зокрема, захоплення заручників) та попередити можливі негативні наслідки, раціональним є проведення антитерористичної підготовки серед наступних категорій представників закладів освіти, зокрема:

- керівний склад навчального закладу;
- викладачі;
- учні різного віку;
- персонал охорони учбового закладу (за наявністю).

Головна задача підготовки повинна полягати в підвищенні рівня готовності суб'єктів до запобігання здійсненню терактів та попередженню їх наслідків, якщо теракт буде мати місце.

Антитерористична підготовка для керівної ланки повинна передбачати теоретичні та практичні заняття в яких має надаватися базова інформація щодо:

- формування на об'єкті (навчальному закладі) системи запобігання підготовці та здійсненню терактів;
- розробка алгоритму реагування персоналу на учнів під час виникнення

зовнішніх ознак підготовки та вчинення терористичного акту;

- опрацювання алгоритму дій на початкових етапах терористичного акту;
- формування відповідних умінь та навичок у персоналу та учнів щодо впевненої лінії своєї поведінки у випадку скоєння терористичного акту в навчальному закладі (захоплення в заручники тощо).

Для викладачів:

- визначення зовнішніх ознак підготовки до терористичного акту;
- сформування алгоритму дій на початкових етапах терористичного акту;
- формування відповідних умінь та навичок щодо впевненої лінії своєї поведінки у випадку скоєння терористичного акту в навчальному закладі (захоплення в заручники тощо).

Для персоналу охорони навчального закладу:

- особливості налаштування загальної системи безпеки в навчальному закладі;
- виявлення зовнішніх ознак підготовки до терористичного акту;
- опрацювання алгоритму дій на початкових етапах терористичного акту;
- формування алгоритму дій та безпечної лінії поведінки під час потрапляння в заручники;

Разом з тим, зауважимо, що підготовка персоналу охорони навчального закладу є найбільш складною, оскільки треба досягнути розуміння у охоронного персоналу, на яких етапах, слід використовувати силу та примус, а в яких слід утримуватись від них.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глобальна контртерористична стратегія ООН. URL: http://www.un.org/russian/terrorism/strategy_resolution.shtml
2. The European Union Counter-Terrorism Strategy. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf>
3. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні: Указ Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>

ТКАЧОВ ІВАН ВАЛЕНТИНОВИЧ,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник наукової лабораторії Національної академії Служби безпеки України*

РИЖОВ ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри Національної академії Служби безпеки України*

ХОМЕНКО ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ,

аспірант Національної академії Служби безпеки України

**ЩОДО КАТЕГОРУВАННЯ ОБ'ЄКТІВ МОЖЛИВИХ
ТЕРОРИСТИЧНИХ ПОСЯГАНЬ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

В умовах широкомасштабного вторгнення рф в Україну, яка постійно застосовує методи ракетного терору проти мирних жителів України та чинить терористичний тиск на інші країни Європи, актуальним постало питання антитерористичного забезпечення об'єктів можливих терористичних посягань. Об'єктами можливих терористичних посягань (далі – ОМТП) Концепція боротьби з тероризмом 2019 року визначає фізичні особи та громадські об'єднання, державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, ділянки місцевості або території, інформаційний простір та його компоненти, споруди або майнові комплекси, об'єкти транспортної інфраструктури та інші об'єкти, стосовно яких можуть вчинятися терористичні акти [1, ст. 1]. Законодавством визначено вісім категорій ОМТП: 1) об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона; 2) важливі державні об'єкти; 3) об'єкти підвищеної небезпеки; 4) об'єкти єдиної транспортної системи України; 5) особливо важливі об'єкти електроенергетики; 6) закордонні дипломатичні установи, консульські та інші представництва іноземних держав на території України; 7) установи кримінально-виконавчої системи; 8) місця масового перебування людей [2, пп. 3 п. 2]. Саме для умов міського середовища характерною є присутність усіх восьми вказаних категорій ОМТП.

Для формування вимог до антитерористичного захисту (далі – АТЗ) типових категорій ОМТП різних форм власності та відомчої належності необхідно провести їх категорювання. Метою категорювання є формування комплексу диференційованих вимог до систем АТЗ. Виконання зазначених вимог повинно забезпечувати мінімально необхідні та достатні рівні безпеки об'єктів відповідно до їх категорій значущості (важливості) і небезпеки. Категорії значущості (важливості) і небезпеки об'єктів формуються з урахуванням оцінки можливих збитків інтересам особистості, суспільства і держави при реалізації щодо об'єктів терористичних діянь, у тому числі шляхом перешкоджання (порушення) їх нормального функціонування [3, с. 21]. Без розроблення типових переліків вимог до АТЗ кожної категорії об'єктів, процедура категорювання об'єктів буде носити формальний характер та не

матиме жодного практичного значення.

Виходячи з визначення терористичного ризику як функції терористичної загрози, уразливості об'єкта та наслідків терористичних атак, категорювання ОМТП може бути поетапно здійснено за наступними критеріями: 1) за рівнем терористичної загрози; 2) за рівнем уразливості об'єкта до терористичних загроз; 3) за рівнем суспільно-небезпечних наслідків. Кінцевою метою категорювання за цими критеріями має стати визначення категорії об'єкта за рівнем терористичного ризику.

Для категорювання за рівнем суспільно-небезпечних наслідків необхідно визначити можливі види внаслідок терористичних атак. Загальноприйняті в ЄС процедури виявлення і встановлення європейських критичних інфраструктур («ECIs») і проведення оцінки необхідності посилення їхнього захисту, формування критеріїв значущості об'єктів, зокрема, в контексті наслідків можливих терористичних посягань, є комплексними та мають враховувати [4]:

а) критерій за кількістю жертв (оцінка проводиться з урахуванням кількості потенційно загиблих або поранених);

б) критерій, пов'язаний з економічними наслідками (оцінка проводиться з точки зору значущості економічних втрат та/або ступеня погіршення якості продуктів або послуг, включає можливі наслідки для навколишнього середовища);

в) критерій впливу на населення (оцінка проводиться з точки зору впливу на суспільну довіру, фізичних страждань і порушення у повсякденному житті, включаючи втрату можливості надання важливих послуг).

Такий підхід є оптимальним для оцінки диверсійно-терористичних впливів, якщо мова йде лише про загрозу впливу на об'єкт та оточуюче його середовище, враховуючи й соціальне. Але не йдеться про впливи на соціально-політичні алгоритми управління в суспільстві, зміна або примусова корекція яких, власне, і є головною метою терористичної діяльності [5, с. 188]. Тому, однією із складових можливих наслідків терористичного акту є соціально-політична реакція суспільства на небезпеку внаслідок сукупного впливу на даний об'єкт вражаючих факторів терористичних загроз.

Ураховуючи зазначене, ОМТП за категоріями терористичного ризику пропонується класифікувати так: об'єкти третьої категорії (об'єкти з низьким терористичним ризиком), другої (з середнім терористичним ризиком) та першої (з високим терористичним ризиком). Подальше завдання щодо планування їх захисту полягає в нормативно-правовому розробленні вимог до АТЗ типових категорій ОМТП в залежності від рівня терористичного ризику – низький, середній та високий. При цьому, під терористичним ризиком пропонується розуміти багатокритеріальну (векторну) величину, яка характеризує ймовірність настання певних видів суспільно-небезпечних наслідків у разі ймовірної реалізації терористичної загрози. Терористичний ризик є функцією трьох компонентів: 1) терористичної загрози, 2) уразливості ОМТП до цієї загрози та 3) можливих суспільно-небезпечних наслідків у випадку успішної реалізації такої загрози. Оцінка ймовірностей терористичної загрози потребує наявності та оцінки інформації про плани та наміри терористів, врахування їх можливої обізнаності щодо посилення правоохоронними органами АТЗ конкретних ОМТП, проведення розподілу захисних ресурсів тощо.

Розглянута методологія визначення терористичного ризику, містить ряд переваг, а саме:

- створюється можливість отримання якісно-кількісних характеристик компонентів терористичного ризику: загрози, уразливості та наслідків;

- визначені ймовірності складових терористичного ризику надають змогу застосовувати методологію управління ризиками (risk assessment). Управляти ризиком можна шляхом впливу на його компоненти: загрози (профілактична робота, проведення інших заходів), уразливість об'єкта (удосконалення системи АТЗ) та наслідки (вжиття превентивних заходів з мінімізації можливих збитків, організація захисту населення, створення додаткових запасів продовольства, медикаментів тощо); поруч з кількісними оцінками компонентів терористичного ризику стає доступною їх якісна оцінка (яка терористична організація, група або особа становить найбільшу загрозу для ОМТП);

- який саме структурний підрозділ ОМТП є найбільш уразливим до терористичних загроз; ризик якого виду суспільно-небезпечних наслідків є найвищим тощо);

- з'ясування величини терористичного ризику та його компонентів є визначальною умовою для планування АТЗ, метою якого має стати розроблення антитерористичних заходів, спрямованих на зниження ймовірнісних значень структурних компонентів терористичного ризику;

- практичне значення запропонованого підходу полягає в можливості розмежування процесу аналізу та оцінки ризиків між різними суб'єктами боротьби з тероризмом. Зокрема, оцінку рівня терористичної загрози можуть проводити експерти СБ України із залученням представників розвідувальних та інших правоохоронних органів. Розрахунок уразливості об'єкта до терористичної загрози та можливих наслідків доцільно покласти на представників служб охорони ОМТП та експертів з числа представників суб'єктів боротьби з тероризмом.

Отже, категорювання ОМТП як попередній етап для подальшого формування вимог до їх АТЗ може бути доцільним та мати практичне значення лише в межах певної групи типових ОМТП (так би мовити « однорідних" об'єктів або об'єктів однієї галузевої чи відомчої належності). При цьому, встановлення категорій об'єктів без урахування їх цільового призначення, особливостей функціонування, наявності матеріальних цінностей, небезпечних речовин, особливостей охорони не дозволить сформулювати вимоги до їх захисту (об'єктами 1-ї категорії можуть виявитися як обласні державні чи військові адміністрації, так і атомні електростанції, а підходи до організації їх захисту принципово різняться).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Концепція боротьби з тероризмом в Україні, затверджена Указом Президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>
2. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 92 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>
3. Правила антитерористичної безпеки : препринт / авт. кол.; за заг. ред. проф. Рижова І.М. – К. : Нац. акад. СБ України, 2018. 45 с.

4. Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection [Електронний ресурс]. URL: http://eur-lex.europa.eu/search.html?lang=en&text=Council+directive+No+2008%2F114%2FEC+On+the+identification+and+designation+of+european+critical+infrastructures+and+the+assessment+of+the+need+to+improve+their+protection&qid=1480852873267&type=quick&scope=EURLEX&DD_YEAR=2008

5. Рижов І. М. Базові концепти антитерористичної безпеки: монографія. Нац. акад. Служби безпеки України. Київ : Нац. акад. СБ України, 2016. 328 с.

ТОКАРЄВА КСЕНІЯ СЕРГІЇВНА,

*доктор юридичних наук, доцент кафедри конституційного права і процесу
Національного авіаційного університету*

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

За останні роки країни Європи активно займаються вдосконаленням правового регулювання протидії тероризму. Вони приймають та розробляють нормативно-правові акти, різноманітні стратегії, які визначають особливості тероризму як кримінального правопорушення та передбачають кримінальну відповідальність за вчинення терористичних актів. Наприклад, у Франції було прийнято законодавчий акт про боротьбу з тероризмом, який надає поліції широкі повноваження для запобігання терористичним актам, включаючи затримання підозрюваних та перехоплення комунікацій [1]. Велика Британія звернула особливу увагу на зміцнення своєї національної безпеки шляхом розробки проекту закону «Про національну безпеку». Цей проект має на меті модернізацію законодавства, що стосується національної безпеки, а також адаптацію правового регулювання до сучасних загроз, зокрема агресивної зовнішньої політики Російської Федерації [2, с. 1]. З 2021 року у США існує національна стратегія протидії внутрішньому тероризму, спрямована на запобігання, виявлення та протидію терористичним загрозам усередині країни. Ця стратегія включає координацію між федеральними агентствами, обмін інформацією, розробку профілактичних заходів та швидку реакцію на терористичні акти [3, с. 121]. Головна мета її полягає в захисті громадян, забезпеченні безпеки та підтриманні правопорядку в країні. Додатково США та Велика Британія вкладають значні зусилля в професійну підготовку правоохоронних органів та судових інстанцій, щоб ефективно реагувати на терористичні загрози. Це включає спеціалізовану підготовку агентів, аналітиків та суддів, які займаються справами з тероризму. Вивчення та імплементація такого досвіду дозволить покращити підготовку національних правоохоронних органів для ефективної боротьби з тероризмом.

Крім того, країни активно співпрацюють між собою та з міжнародними організаціями з метою ефективного обміну інформацією та координації своїх дій у боротьбі з тероризмом. Однією з таких організацій, яка виконує ключову роль у забезпеченні цього обміну інформацією, є Європол [4]. Він функціонує як центральна точка обміну інформацією між поліцейськими силами країн Європейського Союзу. Останнім прикладом такої співпраці були спільні зусилля в 2021 році, коли Європол співпрацював зі своїми партнерами для успішного розкриття мережі терористів, які планували напади на релігійні об'єкти в країнах ЄС. Це підкреслює важливість міжнародної співпраці та обміну інформацією як ефективних інструментів у боротьбі з тероризмом.

Окремим аспектом, на який варто звернути увагу, є фінансовий контроль.

Європейські країни впровадили системи фінансового моніторингу для виявлення фінансування терористичних груп, включаючи контроль банківських операцій, електронних платежів та інших фінансових транзакцій, що можуть служити засобом фінансування терористичних дій. Один із конкретних прикладів такого фінансового контролю – це система SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), яка використовується для моніторингу міжнародних фінансових транзакцій [5]. Шляхом співпраці з SWIFT та обміну інформацією, країни Європи досягають ефективного виявлення та блокування незаконних грошових потоків, пов'язаних з фінансуванням терористичних груп.

Крім того, Європейський союз активно підтримує запобігання радикалізації та дерадикалізації. Одним з прикладів є програма «Радикалізація та відповідь на неї» (Radicalisation Awareness Network – RAN), яка об'єднує понад 1 000 експертів, практиків та представників громадськості з різних сфер [6]. Вони спільно працюють над виявленням факторів радикалізації та розробкою ефективних стратегій протидії.

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що ефективна боротьба з тероризмом вимагає комплексного підходу. Цей підхід повинен включати розробку та прийняття законів, які передбачають кримінальну відповідальність для правопорушників, стратегії та політики, спрямовані на запобігання терористичним актам, міжнародне співробітництво для обміну інформацією та координації дій, фінансовий контроль для виявлення та блокування фінансування терористичних груп, а також запобігання радикалізації та проявів ненависті. Європейський досвід є корисним для інших регіонів світу у сфері боротьби з тероризмом, демонструючи важливість правових, соціальних, психологічних, економічних аспектів цього суспільно небезпечного явища. Важливо підкреслити, що цей досвід повинен бути адаптований до національних особливостей та враховувати принципи правової держави та захисту прав людини. Ефективна боротьба з тероризмом потребує спільних зусиль, міжнародного співробітництва та постійного вдосконалення стратегій і підходів, і зарубіжний досвід може стати важливим джерелом навчання та вдосконалення для України. Розроблення нормативно-правового регулювання, активне міжнародне співробітництво, системи фінансового моніторингу та дерадикалізації є ключовими компонентами успішної стратегії протидії тероризму. В умовах воєнного стану перед Україною постають дедалі жорсткіші виклики, пов'язані зі зміцненням національної безпеки. У соціально напруженій, складній ситуації держава повинна зосередитись на обороні своїх територіальних інтересів та, разом з тим, на співпраці з міжнародними партнерами для забезпечення безпеки та відновлення миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Renforçant la sécurité intérieure et la lutte contre le terrorisme : Loi of 30.10.2017 no. 2017-1510 : as of 31 July 2021. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000035932811/2021-07-31> (date of access: 05.06.2023).
2. Паливода В. Велика Британія оновлює законодавство у сфері національної безпеки. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-06/palivoda.pdf> (дата звернення: 05.06.2023).
3. Малахов Г. Нова стратегія протидії тероризму в США. *Інформація і право*. 2022. № 1 (40). С. 119–123.

4. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation. URL: <https://www.europol.europa.eu/> (дата звернення: 06.06.2023).
5. Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications. URL: <https://www.swift.com/> (дата звернення: 06.06.2023).
6. Participant database. *Migration and Home Affairs*. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran/participant-database_en (дата звернення: 06.06.2023).

ТОКАРЧУК ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права,
керівник Інформаційно-просвітницького центру з прав людини*

Навчально-наукового інституту права та політології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

БАЛЕНКО ВІКТОРІЯ ВЛАДИСЛАВІВНА,

здобувач вищої освіти

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПОНЯТТЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ

Терористичні акти стали небезпечною хворобою суспільства дуже давно. Але в останні роки їх масштаби досягли глобального рівня. У основі тероризму лежить фізичне та психологічне насильство, яке має агресивний характер.

Терористичні акти щороку стають все більш ретельно організованими і жорстокими, з використанням найсучаснішої техніки, зброї, засобів зв'язку. У різних регіонах світу політичними і націоналістичними радикалами, що взяли на озброєння методи терору для досягнення своїх цілей, організована розгалужена мережа підпілля, складів зброї, вибухових речовин і фінансових установ. Для прикриття терористичних організацій функціонує система фірм, компаній, банків і фондів.

Терористичні акти реєструються в Україні та інших країнах у досить значній кількості зі зростаючими за кількісними показниками суспільно небезпечними наслідками. За даними міжнародних інституцій, лише 34 країни не зазнають терористичних проявів, а Україна у 2017 року посідає вже 17 сходинку за рівнем терористичного впливу серед усіх країн світу [1, с. 12; 13].

Такі напади не тільки призводять до втрат людських життів та матеріальних збитків, але й мають серйозні наслідки для політичної, соціальної та економічної стабільності країни.

Поняття «терористичний акт» розкривається в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року [2], у ст. 1 якого зазначено, що терористичний акт – це злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 КК України.

Згідно з Європейською конвенцією про боротьбу з тероризмом від 27 січня 1977 року № ETS N 90 тероризм – тяжкий злочин пов'язаний:

– з посяганням на життя, фізичну недоторканність або свободу осіб, які перебувають під міжнародним захистом, включаючи дипломатичних агентів; – з викраданням людей, захопленням заручників або тяжким незаконним затриманням;

– з використанням бомб, гранат, ракет, автоматичної вогнепальної зброї або вибухових листів чи посилок, якщо це призводить до загрози особам;

– це замах на вчинення будь-якого з вищенаведених злочинів або участь, як

співучасника особи, яка вчиняє або намагається вчинити такий злочин [3].

У розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини КК з аналізу тексту ст. 258 КК випливає, що терористичний акт вчиняється виключно шляхом дії, тобто скоєння цього злочину не може відбуватися шляхом бездіяльності особи; погроза вчинення таких дій теж визнається терористичним актом; метою вчинення таких дій (як терористичного акту) є порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста).

Як вже зазначалось, терористичний акт визнано злочином у ст. 258 чинного КК України, ч. 1 якої має таку редакцію: «Терористичний акт, тобто застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою».

Отже, в Законі України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року в ст. 258 КК України терористичний акт визнається різновидом терористичної діяльності. Разом із тим, вітчизняний законодавець не встановлює вичерпний перелік видів терористичної діяльності, а обмежується вказівкою на статті КК України, використовуючи словосполучення «а також іншими статтями Кримінального кодексу України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/ed20230331#Text> (дата звернення: 29.05.2023).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page8>. (дата звернення: 29.05.2023).
3. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_331. (дата звернення: 29.05.2023).

ТОКАРЧУК ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права,
керівник Інформаційно-просвітницького центру з прав людини
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

МИРОНЧУК КАТЕРИНА ЮРІЇВНА,

*здобувач вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

Тероризм є однією з найбільших загроз безпеці сучасного світу, і Україна останнім часом переконалася в його жорстокості та руйнівній силі. Країна стала свідком терористичних атак, які серйозно вплинули на її соціальну, економічну та політичну ситуацію. Проте українська влада та правоохоронні органи не ігнорують загрозу. Вони вживають рішучі дії щодо протистояння тероризму, зосереджуючись на різних аспектах протидії цій загрозі.

На сьогоднішній день законодавчу базу державної політики протидії тероризму складає ряд нормативно-правових актів. Головним правовим джерелом є Конституція України. Серед системи конституційних положень можна відзначити наступні норми, що відносяться до протидії тероризму: основи конституційного ладу, у тому числі проголошення людини, її життя і здоров'я, честі, гідності, недоторканності і безпеки вищою соціальною цінністю, а їхнє визнання, дотримання, забезпечення і захист обов'язком держави (р. 1 ст. 3); проголошення права на життя невідчужуваним і приналежним кожному (р. 2 ст. 27); державний захист прав і свобод людини і громадянина (р. 2 ст. 55) [2].

Наступним, в системі нормативних джерел, зазначений Кримінальний кодекс України, в якому передбачено відповідальність за терористичний акт, залучення у терористичну діяльність, публічний заклик до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи, сприяння вчиненню терористичного акту і злочинів «терористичного характеру», які можуть розглядатись як прояви тероризму [3]. Уявімо, що в Україні існує Концепція боротьби з тероризмом, проте вона показала свою неефективність, що призвело до анексії Криму, Донбасу та воєнного протистояння на Сході України та російської агресії [1, с. 150].

Протидія тероризму не може бути ефективною без якісного нормативно-правового забезпечення. Вважаю, що система нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості має бути побудована у такий спосіб:

1) перша група нормативно-правових актів – законодавчі та інші нормативно-правові акти, які будуть визначати теорію антитерористичної безпеки, тактику протидії тероризму та служити базою для протидії злочинам терористичного напрямку;

2) друга група нормативно-правових актів – сукупність антитерористичних і пов’язаних актів, спрямованих на захист інтересів держави, в цілому самого суспільства: окремих осіб, груп, об’єднань, визначають аналіз загроз терористичної діяльності;

3) третю групу нормативно-правових актів складатимуть нормативно-правові акти СБУ, Національної поліції та інших правоохоронних органів, в яких відображаються тактичні аспекти протидії терористичним актам та іншим злочинам терористичної спрямованості [5, с. 72].

Окремі аспекти протидії тероризму в Україні складають величезний діапазон тактик та заходів, які спрямовані на запобігання, виявлення та протидію самого тероризму. Одні з найважливіших аспектів включають:

– законодавчу базу, яка регулює боротьбу з тероризмом. Наприклад, Закон України «Про боротьбу з тероризмом», в якому написано про термін тероризму, про встановлення відповідальності за терористичні дії та про заходи, які передбачають запобігання, виявленню та припиненню тероризму [4];

– розвідку та контррозвідку, яка виконує неабияку роль саме у виявленні терористичних загроз. Їхня діяльність полягає у зборі, аналізі та обміні інформацією про можливих терористів та у їх викритті намірів та планів;

– безпека на кордоні також важлива. Україна використовує науково-технічні засоби для підвищення професійної підготовки прикордонних служб з метою запобігання незаконному перетину кордону та контрабанді зброї;

– надання соціальної підтримки жертвам тероризму, забезпечення медичної, психологічної та правової допомоги є значним полегшенням для швидкої реабілітації;

– важливість міжнародного співробітництва незаперечна. Україна активно співпрацює з Європейським Союзом, НАТО та іншими країнами для обміну інформацією, координації дій та спільної боротьби з тероризмом.

Ці аспекти боротьби з тероризмом в Україні є лише частиною важливих складових протидії цій небезпеці. Постійне вдосконалення стратегій і зміцнення співпраці між усіма сферами суспільства є ключем до ефективної боротьби з тероризмом і захисту національної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. / Наукове товариство студентів, курсантів, слухачів, аспірантів, ад’юнктів, докторантів і молодих вчених / Харків: ХНУВС, 2017. 272 с.

2. Конституція України. С.: ТОВ «ВВП Нотіс», 2022. 56 с.

3. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 лютого 2023р. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2023. 312 с.

4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https4.://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15/ed20230331#Text> (дата звернення: 24.05.2023).

5. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 356 с.

ТОКАРЧУК ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та історії держави і права,
керівник Інформаційно-просвітницького центру з прав людини
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

СТЕЦЕНКО ВІКТОРІЯ ЮРІЇВНА,

*здобувач вищої освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ЗАПОБІГАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ

Тероризм має довгу історію як політичне та правове явище, і він використовувався злочинцями протягом століть для досягнення своїх цілей. Терористичні акти були вчинені з порушеннями міжнародного та національного права, наслідки яких загрожували людству. Тероризм – це явище, яке не знає кордонів і є загальнолюдською проблемою.

Згідно з українським законодавством, терористичною діяльністю визнається будь-яка діяльність пов'язана з:

- планування, організацію, підготовку та вчинення терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над особами чи організаціями, знищення майна в терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних груп або злочинних організацій та організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, а також участь у таких актах;
- вербування, озброєння, навчання та використання терористів;
- пропаганда та поширення терористичної ідеології;
- свідоме фінансування терористичних груп (організацій) та інше сприяння їм [1].

Пріоритетами у боротьбі з тероризмом є запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності, ліквідація та мінімізація її наслідків, антитерористична захищеність можливих об'єктів терористичних посягань, розвідувальне, наукове та інше забезпечення боротьби з тероризмом, а також розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері.

Запобігання терористичній діяльності передбачає вирішення таких завдань:

- удосконалення організаційно-правових засад діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом;
- підвищення рівня координації діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом з боку Антитерористичного центру при Службі безпеки України;
- оптимізація завдань та повноважень суб'єктів боротьби з тероризмом з урахуванням досвіду, набутого під час проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, а також кращого міжнародного досвіду у сфері боротьби з тероризмом;
- запровадження ефективних механізмів взаємодії та обміну інформацією

між суб'єктами боротьби з тероризмом та іншими державними органами;

- належний рівень антитерористичної захищеності об'єктів, які можуть бути об'єктами терористичних посягань під час проведення масових заходів;

- підвищення ефективності систем і заходів захисту об'єктів, які найбільш ймовірно можуть бути об'єктами терористичних посягань, включаючи розробку та впровадження єдиних стандартів, правил, технічних умов і вимог, а також обов'язкове оформлення паспортів антитерористичної захищеності таких об'єктів;

- своєчасне виявлення осіб, причетних до міжнародних терористичних організацій чи терористичних угруповань або таких, що висловлюють терористичні наміри, та вжиття відповідних заходів реагування [2].

Основні заходи запобігання можливим терористичним актам:

- не торкайтеся нічийх пакунків (сумок) у вагонах, під'їздах та на вулиці, не дозволяйте іншим торкатися їх, повідомьте про знахідку в поліцію;

- у присутності терористів не висловлюйте свого невдоволення, не рухайтеся різко;

- при погрозі застосування терористами зброї лягайте на живіт, захищаючи голову руками, подалі від вікон, зашкленених дверей, проходів, сходів;

- використовувати будь-яку можливість порятунку;

- у разі вибуху – вжити заходів щодо запобігання пожежі та паніки, надати першу медичну допомогу потерпілим;

- намагайтеся запам'ятовувати прикмети підозрілих осіб і повідомляти про це співробітникам спецслужб [3].

Необхідною умовою нейтралізації терористичних загроз на національному ґрунті є формування ефективної державної політики протидії тероризму, що вимагає вироблення чіткої концепції та стратегії, базових принципів, концептуальних засад і визначення шляхів їх практичної реалізації, а також удосконалення правових та організаційних механізмів управління національною безпекою, його відповідного інтелектуально-кадрового і ресурсного забезпечення. Концепція запобігання тероризму визначається принципами державної політики у сфері національної безпеки, одним із яких є пріоритетність попереджувальних заходів, а необхідність її розробки зумовлена положеннями законів України «Про основи національної безпеки України» (ст. 2), «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (ч. 3 ст. 2), Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 12.02.2007 р. № 105 (п. 4.1) [4].

Нині для України найімовірнішими та найнебезпечнішими є виклики й потенційні загрози, спричинені міжнародно-державним тероризмом з боку РФ. Зокрема, до 2014 року Україну зараховували до країн з найменшим ризиком у цій сфері, а тероризм як соціальне явище в нашій державі тоді мав вияви, характерні для початкової стадії його розвитку. Для України зростає актуальність викликів і потенційних загроз, спричинених міжнародним тероризмом, що зумовлено терористичною діяльністю збройних сил РФ, розширенням політичних, економічних, гуманітарних та культурних зв'язків України з країнами світу, де тривають збройні конфлікти. Потрібно надалі розвивати систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка відповідала б стандартам розвинених держав світу, а також створити дієвий механізм

запобігання, реагування та протидії терористичним загрозам [5].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ТМ017477> (дата звернення: 25.05.2023).
2. Указ президента України від 5 березня 2019 року № 53/2019: Про концепцію боротьби з тероризмом в Україні (джерело документа: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>).
3. ДСНС: Дії в разі терористичного акту.: URL: <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki-1/nebezpeki-socialnogo-harakteru/diyi-v-razi-terroristicnogo-aktu-perestrilki-zaxoplennya-transportu> (дата звернення: 25.05.2023).
4. Протидія тероризму, нерозповсюдження зброї та матеріалів масового знищення й захист критичної інфраструктури: зб. матеріалів Міжвідомчої експертної робочої групи, створеної при НІСД / за ред. О. Д. Маркєєвої, Ю. М. Скалецького К.: НІСД, 2013. 104 с.
5. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 356 с.

ФЕДОРЕНКО ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
аспірант Національного авіаційного університету

ЗАСАДИ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ ЗА ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейській конвенції) закріплено, що «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення» [1]. Вказане положення можна вважати нормативною основою транспарентності у діяльності судової влади у європейському регіоні.

Принцип транспарентності у діяльності судової влади у контексті справедливого судового розгляду було визначено у XVII ст. правовій науці Великої Британії: «Недостатньо знати, що правосуддя є, необхідно бачити, що воно здійснюється» [2, с. 211]. На думку соціальних філософів, публічна та приватна сфери є надбанням новоевропейської культури. Нині сфера публічності й транспарентності – це аспекти, яким притаманна невизначеність. Оскільки відбуваються процеси колонізації життєвого світу, засоби комунікації уможливають перебування кожної особи у сфері публічного. За допомогою засобів масової інформації дані про правосуддя та судочинство стають більш доступними суспільству, що таким чином одержує можливість ознайомитись із якістю правосуддя, його відповідністю не лише вимогам законів, а й домінуючим у сучасному суспільстві ідеям, ідеалам, морально-ціннісним настановам [2, с. 214].

Аналіз процесуального законодавства європейських країн свідчить про те, що загальним правилом для них є відкритий розгляд судових справ. Зокрема, у ФРН вважають, що відкритий доступ громадськості на судові засідання є виявом фундаментальних прав особистості. Судове ж рішення, винесене з порушенням цієї вимоги, може бути касаційно оскаржене. Винятком у європейській практиці відкритих судових процесів є Велика Британія, де дозвіл на присутність осіб, які не є учасниками судового процесу, може надати суддя. У більшості документів ОБСЄ термін «транспарентність» використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського суду з прав людини, частіше використовуються «відкритість» і «публічність». Дослівний переклад українською мовою терміна «транспарентність» означає «прозорий» або «доступний». Досить часто ці поняття вживають як синоніми, що є результатом нечіткого визначення юридичної природи публічності у сфері судової влади. Тому «публічність», «відкритість», «транспарентність» досить часто вважають синонімами, хоча наявні й протилежні точки зору. При цьому транспарентність судової влади визначають як такий рівень організації судової влади в

суспільстві, за якого забезпечується вільний доступ громадян до судових процедур, правосуддя, до формування суддівського корпусу [2, с. 210].

Поняттям «транспарентність» сьогодні позначають усі аспекти організації та діяльності сучасної держави: від порядку формування державних органів до прийняття й оприлюднення для широкого кола осіб текстів законів, біографій кандидатів на високі державні посади тощо. Логічно, що судова влада та її функціонування не є винятком, а тому прозорість суду, відкритість судових процесів і доступ до судової інформації посідає нині почесне місце в системі політико-правових цінностей сучасного світу [2, с. 211]. Розрізняють декілька форм транспарентності судової влади. Перша форма транспарентності – це вільне одержання інформації про суд як про орган державної влади. Зазвичай до такої інформації належать дані про організацію судової системи, кількість суддів, територіальність судів та їх юрисдикцію, ієрархічність судових інстанцій, а також порядок діяльності й розпорядок роботи, процес відбору кандидатів на посаду судді, порядок відставки суддів. Друга форма транспарентності судової влади передбачає інформацію про конкретний судовий процес (дані про майбутні процеси в конкретному суді; інформація про поточний судовий календар; можливість ознайомлення з матеріалами справи та судовими рішеннями, а також вільний доступ до судової зали). Інформація, яку передбачає ця форма транспарентності, часто підлягає законодавчому регулюванню або обмеженню. Зазначені обмеження можуть бути різними: пов'язаними з особистістю конкретного учасника судового процесу, предметними (державна таємниця), пов'язаними з питаннями моралі, що виникають під час судового процесу. Саме в межах цієї форми транспарентності йдеться про публічність і відкритість судочинства. Транспарентність передбачає публічність судового процесу та гласність як її елемент. Тобто принцип гласності характеризує саме судочинство, спосіб розгляду та слухання справи, що власне й зближує його за змістом із принципами усності й безпосередності судового розгляду. Усність і безпосередність судового розгляду є такими процесуальними засобами, що сприяють виявленню фактичних обставин справи, усуненню можливих помилок, тобто є гарантією правильності й обґрунтованості рішення суду, а факультативно – гарантією гласності. Відступ від усності та безпосередності розгляду справи з необхідністю обмежують гласність, хоча б формально справа слухалась у відкритому судовому засіданні, тому реалізація цих принципів є необхідною умовою гласності судочинства. Досить часто ознаки гласності й відкритості судового процесу ототожнюють, однак це не є коректним, оскільки гласність передбачає забезпечення судом зацікавлених осіб інформацією про судовий процес (дата й час проведення, доступність інформації про прийняті рішення тощо). Відкритість же судового процесу передбачає надання особам, які не причетні до досудового розгляду, права бути присутніми під час судових засідань (варто мати на увазі, що процесуальне законодавство обмежує таке право). Третя форма транспарентності судової влади – свобода одержання інформації про суддівське самоуправління, його структуру, порядок і форми діяльності [2, с. 211–212].

Опрацювання підходів міжнародних організацій до впровадження принципу транспарентності у публічному управлінні чітко показує кореляцію цього принципу з підходами доброго врядування та запобігання корупції, а

також широкого його тлумачення як такого, що поєднує принципи підзвітності, прозорості та участі громадськості. Це ставить засаду прозорості на друге місце за значенням після верховенства права у систему здійснення публічного адміністрування. Адже обидва ці принципи мають розгалужену систему елементів, що разом формують фундамент ефективного публічного управління. Якщо прозорість визначає підхід правильної побудови публічного управління, верховенство права через свою сфокусованість на захистові природних прав людини перед державним впливом, то вона має і негативну конотацію – щодо захисту деяких прав людини перед вимогами принципу прозорості [3, с. 342–343].

Таким чином, поняття прозорості діяльності судової влади розвивалось у європейській правовій доктрині починаючи із XVII ст. та наразі є одним з основних принципів діяльності не тільки судів, але й публічної адміністрації загалом.

Основною вимогою прозорості у сфері здійснення правосуддя є відкритий розгляд судових справ.

Прозорість передбачає тісну співпрацю органів судової влади із засобами масової інформації з метою забезпечення доступності громадян до судових процедур, а також до процедур формування суддівського корпусу.

Прозорість судової влади тісно пов'язана із засадами підзвітності, прозорості та участі громадськості у діяльності публічної влади, що в цілому охоплюється концепцією «good governance».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. Верховна Рада України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.06.2023).
2. Кошова О.В. Прозорість сучасної судової влади. Філософські та методологічні проблеми права. 2015. № 1–2. С. 209–216.
3. Терещук Г.А. Концептуальні засади адміністративно-правового забезпечення реалізації принципу прозорості в діяльності органів публічної адміністрації України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Західноукраїнський національний університет. Тернопіль, 2021. 414 с. *Національний репозитарій академічних текстів*. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0521U101344/> (дата звернення: 11.06.2023).

ФІЛИК НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,

*професор кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ШУСТ НАТАЛІЯ БОРИСІВНА,

*професор кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
доктор соціологічних наук, професор*

РОЛЬ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ПРОТИДІ ТЕРОРИЗМУ

Початок ХХІ століття ознаменувався радикальними суспільними трансформаціями. Військова російська агресія проти України як результат глобальна фінансово-економічна криза створили передумови черговим викликам світовій цивілізації, а також підготували підґрунтя невизначеності світових перспектив та національних економічних процесів. На базі посилення викликів і нестійкості у світі постають нові загрози міжнародній безпеці абсолютно у всіх сферах життєдіяльності. Подібні загрози, як застосування зброї масового ураження, терористичні акти, підриви, ескалація міждержавних конфліктів, збільшення кількості і рушійної сили терористичних актів у світі, що направлені проти як окремих держав, фізичних осіб, так і релігійних громад стають дедалі інтенсивнішими, охоплюючи нові регіони і країни. Зростаючі регіональні загрози міжнародній безпеці, що за своїми негативними наслідками можуть мати потенціал глобального впливу. У даному дослідженні розглядається тероризм як організаційне явище не державного, а групового, релігійного, іншого інституційного характеру.

Так, під тероризмом розуміють насилля з боку «слабшого» (без повноважень влади). Насилля, що чинять опозиційні прошарки суспільства, інколи радикально налаштовані, як правило відносно нечисленні, і які зазвичай не мають та й не можуть мати підтримки більшості суспільства. Тероризм носить політичну, соціальну, національну чи віросповідну ознаки. Тероризм як явище переслідує принаймні три основні й знакові мети [1].

Що стосується національної політики запобігання тероризму, то у ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року [2] вказується, що «кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для поліпшення й розвитку співробітництва між національними органами з метою запобігання терористичним злочинам та їхнім негативним наслідкам, зокрема, шляхом: а) здійснення обміну інформацією; б) удосконалення фізичного захисту осіб й об'єктів; в) поліпшення навчання й планів координації дій на випадок надзвичайних громадських ситуацій».

У свою чергу, першою метою здійснення терористичних актів – є здійснення відповідного політичного, економічного чи іншого тиску на органи влади, шляхом впливу на громадську думку з метою формування відповідної

повідки конкретної держави чи інших організацій, які компетентні в прийнятті відповідних рішень. По-друге, тероризм має на меті посіяти страх і невпевненість поміж громадян, лояльних до наявної влади. Третьою метою є бажання викликати співчуття серед своїх потенційних прихильників, тобто в тому прошарку суспільства, який, як вони вважають, піддається гнобленню або дискримінації, але поступається в радикальності терористам. Таким чином, тероризм найчастіше неможливий без того, щоб терористи не оголосили про свою відповідальність за здійснений акт насилля [1], але буває і безіменний тероризм. Подібний тероризм вигідний і певним державам тоталітарного характеру, так, як дає можливість приймати законодавство, яке обмежує права людей, тримавати великі маси людей в страху, формувати повістку протистояння та агресії на фоні суцільного соціального хаосу.

Подібні терористичні акти здійснюються, як правило, різними радикально настроєними угрупованнями, що прагнуть вивести свої позиції домінуючими в суспільстві, які не мають і не можуть мати підтримки більшості суспільства, вже через свою іншу позицію в сфері національної, мовної, етнічної чи релігійної іншості. Відсутність дієвих механізмів досягнення порозуміння, радикалізм окремих політичних і релігійних груп, невігластво, вдосконалення маніпуляційних технологій та апробація їх на великих групах людей, економічна бідність окремих країн та почуття національної образи, безвідповідальність [3] унеможливує пошук компромісу в суспільстві. Відповідно, вважаємо, що релігійні організації, де рівень довіри та залученості членів відповідної громади на конкретній території до державного та суспільного життя високий, мають брати активну участь у протидії насильства і тероризму на офіційному рівні з відповідними повноваженнями та легітимізацією щодо вирішення конфлікту.

У останні роки спостерігаємо як вдосконалюються методи протидії тероризму поліцейськими засобами, технічними механізмами, шляхом організації безпекових коридорів на прикладі окремо взятих країн, проте ці механізми не дають можливості подолати причини потенційних терористичних загроз повною мірою, так як вони формуються на іншому рівні – ментальному-світоглядному, психологічному, релігійному або економічному. Лише виявлення причин потенційного тероризму і залучення відповідних компетентних інституцій міжнародного рівня нададуть можливість протидіяти поширенню терористичних загроз в світі. У контексті вищесказаного, слід вважати, що залучення однієї із найбільш масових релігійних організацій, а саме, Католицької Церкви, до виявлення, попередження, протидії поширення тероризму в світі має важливе значення, що, у свою чергу, дасть можливість вплинути на систему попередження тероризму в світі.

Слід зазначити, що як релігійна інституція, Католицька Церква, має розгалужену мережу релігійних, благодійних, освітніх, медичних та інших інституцій, що володіють можливістю та відповідними людськими і матеріальними ресурсами щодо розширення впливу на конфліктні ситуації з метою подальшого вирішення питання протидії терористичним загрозам.

Окремо зауважимо, що для легітимності та результативності участі Католицької Церкви у попередженні потенційних конфліктів та актів тероризму слід виробити спільну систему орієнтирів при вирішенні конфліктних ситуацій на відповідних міжнародних інституційних рівнях. Видається доцільним,

керуватись розумінням, що мир – це не просто відсутність війни чи стабільна рівновага між ворогуючими сторонами. Мир ґрунтується на правильному розумінні людської особи і вимагає встановлення устрою, згідно із принципами справедливості і милосердя, а міждержавні відносини в міжнародній спільноті слід будувати «на злагоді між правовим і моральним порядками» [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тероризм. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC>
2. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_712#Text
3. Kresina, I., Shust, N., Hultai, M., Spivak, M., & Durnov, Ye. (2020). Social responsibility in the context of global challenges: the case of Ukraine. *Revista Amazonia investiga*. № 9(27). P. 578–587. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.62> DOI: <http://dx.doi.org/10.34069/AI/2020.27.03.62>
4. Компедіум Соціальної доктрини Церкви. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_uk.pdf

ХЛОНЬ ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПРАВОМІРНІСТЬ ГРОМАДЯН ЯК ФАКТОР ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗАГРОЗИ ТЕРОРИЗМУ

Проблема тероризму надзвичайно серйозно турбує сучасне суспільство. При цьому попередження терористичних атак може відбуватися за рахунок пильності правосвідомих громадян.

Сучасний світ набуває все більшої і більшої динаміки у питаннях розвитку та потягу до прогресу, освоєння нових технологій та розширення можливостей людини його пізнати. З огляду на це, дуже часто виникають ризики пов'язані із застосуванням новітніх технологій у терористичних атаках, які слід попереджувати. На цьому складному шляху дослідник, який планує досліджувати проблематику вивчення правосвідомості молодого покоління, як фактору попередження загрози тероризму перебуває у дихотомічній єдності двох основних зазвичай протилежних потягів: зміни існуючих уявлень на підставі нових даних та збереження стабільності базових та фундаментальних знань, що становлять основу для новоутворень. Однак, ці віковічні дилеми тим складніші для розв'язання, чим більше число викликів ставить новий світ перед суспільством у цілому та кожним індивідом зокрема. Нерозривна єдність буття людини і суспільства спонукає до компромісів, які однак визначаються сталими та загальноприйнятими лише в рамках необхідності застосування щодо них спеціальних процедур, за умови яких вони можуть бути кардинально змінені.

При цьому, за необхідності, зміни правил та нормативно-правових приписів, кінцеве рішення приймається виходячи з факторів впливу усвідомлених чи не усвідомлених об'єктивних та суб'єктивних чинників на спеціально уповноважену групу або іншого представника певної суспільної формації, що передбачає врахування думки такої формації, найбільш впливової його частини або в цілому суспільства, долученого до цього процесу. Вбираючи кожен інформаційну складову безпосереднього або опосередкованого учасника такого процесу, узагальнюючі інформаційні данні, утворюють в тій чи іншій формі єдину концепцію майбутньої бажаної поведінкової моделі, вираженої в схвалюваній суспільством поведінки та бездій у відношенні до поведінки засуджуваної суспільством, а також прогностичного бачення на підставі таких поведінкових перетворень суспільних процесів, які за реальної, а не формальної дії усіх її складових обумовляють результат, що стане сходинкою на шляху до процвітання або навпаки занепаду такої суспільної формації.

Велика відповідальність, що виникає у зв'язку з прийняттям таких важливих рішень усіх учасників такого інформаційного, а потім і діяльнісного процесу ставить високі вимоги не лише до безпосередніх учасників процесу, але і до опосередкованих, якими можуть бути звичайні громадяни далекі від

розуміння глибинних та фундаментальних ідей права та високих правосвідомих устремлінь. Як за ефекту доміно, який побічно підтверджується в праві «теорією розбитих вікон» запропонованою Джеймсом Вілсоном та Джорджем Келлінгом [1], навіть незначні прорахунки глобальній перспективі можуть призвести до незворотних змін чи порушень, особливо, якщо це стосується суспільних процесів побудованих на уявленнях про необхідності дотримання загально правових норм і правил. При цьому однак, виникає спокуса головну увагу зосередити на дріб'язкових деталях спустившись у прагненнях у відношенні до деталізації, примітивного бюрократизму, що має бути враховано потенційним законодавцем. Крім того, мінливість та постійні трансформації суспільства, нові данні про нього на підставі доведених фактів, вивчення та виявлення законів і закономірностей, що раніше враховані не були, спонукає до розуміння правової дійсності не в законсервованій статичній, а в живій динаміці де правові норми видаються доречними відповідно до існуючих потреб і тенденцій. Саме тому, важливим є всебічне розуміння чітке усвідомлення феномену правосвідомості, як цілісної формації, що дозволяє досягнути природу не лише правових явищ, але і їх досягнення та інтерпретацію з позиції як законодавця, так і осіб, що будуть об'єктами та суб'єктами правореалізаційних процесів.

З огляду на це, можна дійти висновків про необхідність змістовного вивчення феномену правосвідомості молодого покоління, як фактору попередження загрози тероризму та на підставі цих знань сформувані не лише єдине уявлення про правосвідомість, але і конкретні шляхи її розуміння та формування, включаючи дієві заходи, зокрема розробку державних концепцій, програм розвитку та усього комплексу необхідних освітньо-просвітницьких заходів спрямованих на формування правосвідомості молодого покоління, як основи для розвитку соціально успішної особистості в контексті попередження загрози тероризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken windows. The police and neighborhood safety [Electronic resource] / J. Q. Wilson, G. L. Kelling. – 1981. – Mode of access. URL: http://www.manhattaninstitute.org/pdf/_atlantic_monthly-broken_windows.pdf

ШУСТ НАТАЛІЯ БОРИСІВНА,

*професор кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
доктор соціологічних наук, професор*

МАЛІЙ МАРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,

*здобувач вищої освіти факультету міжнародної торгівлі та права
Державного торговельно-економічного університету України*

РОЛЬ СПОЖИВАННЯ У СУСПІЛЬСТВІ ЗОВНІШНІХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ: СПРОБА ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне суспільство набуває нових якісних ознак [1, 2, 3] в наслідок російської військової агресії. Швидко змінюються ціннісно-культурні характеристики, форма соціокультурних взаємовідносин та взаємозв'язків між людьми. Тому споживання як невід'ємна частина життєдіяльності людини стає однією з форм соціалізації та соціальної практики буття. Одночасно споживання впливає на створення нових моделей поведінки, ціннісно-культурних орієнтирів, що призвело до виникнення «суспільства споживання» [1, 2].

Проблеми споживання і споживацької поведінки є об'єктом вивчення відносно нової галузі соціологічного знання – соціології споживання. Провідними вченими, які розглядають споживання з позиції соціології, є Л. Волочкова, О. Гофман, В. Ільїн, В. Козловський, Н. Лисиця, В. Мініна, В. Пилипенко, В. Радаєв, Я. Рощина, В. Тарасенко, Є. Суїменко. Важливий внесок був зроблений завдяки: П. Бурд'є (споживання як структурований і соціальний процес накопичення та зміни капіталу), К. Маркс, М. Вебер (споживання тлумачиться як процес соціо економічного стратифікування), Ж. Бордїяр, Дж. Рїтцер (споживання як символічний обмін). Якщо казати про українських дослідників, то це питання розглядають: О. Герус, А. Дорошкевич, Н. Зінченко, О. Сердюк, В. Тарасенко та інші.

Взагалі споживання – це використання певних продуктів та товарів в цілях задоволення своїх власних потреб, що стає можливим внаслідок отримання доходу або витрати заощаджень. Дане поняття стало центром інтелектуальних дискусій завдяки виникненню поняття «суспільство споживання», що було введено Ж. Бордїяром. Ним було проведено теорію економічної політики К. Маркса, внаслідок чого виникає даний термін [1, 2, 4, 5]. Одночасно, дослідники тлумачать поняття «споживання» по-різному. Так, британський соціолог З. Бауман трактує дане поняття як можливість, завдяки якій ретельно підібраними покупками людина створює з себе все, що забажає, перетворюючись на індивіда. Американські соціологи М. Дуглас та К. Кемпбел розцінюють споживання як шанс отримати перепустку у вище суспільство. Соціолог В. Радаєв пропонує соціально-економічне трактування поняття «споживання»: це використання корисних властивостей певного блага, для задоволення своїх особистих потреб, шляхом витратою вартості даного блага, що забезпечує

господарські відносини між людьми, а також між людьми та бажаним об'єктом [1].

Суспільство споживання – це сучасна форма суспільства, яке головним чином включає в себе відносини, засновані на принципі індивідуального споживання, і характеризується масовим споживанням матеріальних благ і зміною системи цінностей. Таким чином, індивід споживає набагато більше благ, ніж потрібно для задоволення його базових потреб для існування [4, 5].

Розглядаючи термін «споживання» суто в соціологічному векторі, то воно трактується в двох формах: як процес формування ідентичності та відносин з іншими членами суспільства та як визначальний принцип соціальної організації [1].

З поданої нами наукової теми було проведено авторське якісне соціологічне дослідження у формі опитування на базі Державного торговельно-економічного університету. Метою дослідження було визначення ролі та впливу процесу споживання на соціокультурні процеси та динаміку у сучасному суспільстві.

В анкетуванні брали участь 50 студентів 1-4 курсів таких факультетів як: факультет міжнародної торгівлі та права, факультет економіки, менеджменту та психології. Для більш детального ознайомлення з відповідями респондентів можна ознайомитись за посиланням: https://docs.google.com/forms/d/1HD3g_hURMiYdBSOgWNCf9x414X0Wv0VTQuhBHgzNYo/edit#responses

З висновками дослідження можна ознайомитись нижче.

«*Ми те, що ми споживаємо*». Даний вислів описує, що в сучасному соціальному світі людина – це в першу чергу споживач, який за допомогою матеріальних благ та продуктів, які вона може собі дозволити, визначає рівень свого щастя та насолоди, а також формує свою ідентичність. За результатами опитування у 57% респондентів процес споживання є тижневою рутинною, що підтверджує те, що сучасна людина в першу чергу є споживачем. На думку Т. Веблена та О. Сінкевича значну роль для людини відіграє саме «демонстративне споживання», що спрямоване на конструювання особистості і презентації соціального статусу індивіда. Відповідно результатам нашого дослідження 43,1% опитаних респондентів завжди звертають увагу на бренд товару під час його купівлі. Тобто існує соціальний фактор, що впливає на попит споживача. Його називають ефект Веблена, що полягає в тому, що споживач купує дорогі та брендові товари щоб підтвердити свій високий соціальний статус [2, 4, 5].

«*Мати чи бути?*». Еріх Фромм визначив два основних модуси, на які орієнтується людина – володіння та буття. Вона може реалізовувати свій соціальний статус через «мати», тобто за допомогою матеріальних благ, освіти, авторитету, віри тощо. «Бути» означає виражати та розвивати свої здібності, таланти, котрими природа наділила кожну людину. «Бути» – це процес, це становлення. Сучасна людина спрямована на володіння. У центрі соціально-філософської теорії Фромма знаходиться людина та її потреби. На думку вченого, слід розрізняти потреби нормальні, здорові, активні та потреби патологічні, штучні. Перші орієнтовані на буття, а другі на володіння. Фромм стверджує, що «відмінність між буттям і володінням, так само як відмінність між любов'ю до життя і любов'ю до смерті, являє собою корінну проблему людського існування» [3, 4].

«*Культурний тиск*». Суспільство є певною структурою соціальних груп,

кожна з яких має свій соціальний статус, рівень доходів та рівень споживацької спроможності тощо. Таким чином, групи, що мають більше фінансових можливостей чинять тиск на групи з меншими можливостями. Це призвело до збільшення рівня споживання. Таким чином завдяки споживчим практикам виникає соціальна диференціація та нерівність. У зв'язку з цим Х. Лейбенстайн визначає такі ефекти споживчої поведінки – ефект приєднання до більшості (товар користується попитом у багатьох, тому його необхідно придбати), ефект сноба (небажання придбати товар саме тому, що він користується популярністю у інших споживачів) та ефект Веблена (вибір дорожчого товару на противагу дешевому) [2];

«Фіктивна реальність споживання». Соціалізація сучасної людини все більше реалізується через споживчу культуру, практики споживання (як миттєвих радощів та задоволень). 47% опитуваних декілька разів на місяць влаштовують покупки «для себе», «для душі», хоча не мають гострої необхідності в цих товарах. Значення споживчих товарів заглиблюється у ментальних структурах їх масового пізнання. Культурне значення здатне організувати споживчий світ. Завдяки дослідженню з'ясувалось, що 51% опитуваних мають вплив реклами на свою споживацьку поведінку. Ж. Бодріяр у роботі «Суспільство споживання» сформулював побоювання щодо того, що продукований масмедіа споживацький образ веде до руйнування дійсності, в результаті чого сучасні індивіди за ним живуть у фіктивній «реальності спектаклю». Споживання предметів більше не пов'язане з їх сутністю – йдеться скоріше про відчужені знаки предметів, які існують лише у зв'язку один з одним. Тому суспільство споживання в його сучасному стані – це суспільство самообману, де неможливі ні справжні почуття, ні культура. Тому трансформація культури споживання має відбуватися у напрямку більшої рівноваги між матеріальними і духовними потребами [2, 4, 5].

Таким чином, узагальнюючи, ми погоджуємося з висновком, що живемо у суспільстві споживання, де сам процес відіграє важливу роль для кожного з нас, та визначається як соціальна дія, що виконує соціальні та індивідуальні функції. У процесах соціальної динаміки та соціальної трансформації процес споживання набуває функціональної значимості, суттєво впливає на статусну позицію індивіда в структурі соціальних відносин. Споживання є одним з основних способів визначення місця індивіда в системі соціальної ієрархії та завдяки рекламі та моді індивід споживає не лише певні товари та речі, а й певні образи та стилі життя, які відтворює у своєму повсякденні. Діючи в контексті соціально-інформаційного середовища, реклама не просто відтворює інтереси, потреби рекламодавців і споживачів товарів та послуг, вона переводить інформацію зі сфери знань у систему нормативно-ціннісних орієнтацій особистості, впливаючи на соціалізацію особистості, на соціальні відносини та практики. Також споживання певних товарів та послуг несе важливу функцію самоідентифікації у нашому суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Морозов А. Ю., Шуст Н. Б. Становлення інформаційного суспільства в Україні: виклики та перспективи. ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць. № 41(7-9), 2022. С. 26-38.

2. Шуст Н.Б. Проблема впливу геополітичного концепту на імплементацію демократії *Наукові перспективи*: журнал. 2022. № 5 (23) 2022. С.159–167.
3. Шуст Н.Б. Демократичні концепції та їх зв'язок з брендом країни на міжнародній арені через індекси демократії «*Наукові інновації та передові технології*» (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал. 2022. № 6(8) 2022. С. 544–551.
4. Куцепал С. В. Споживання як соціальний феномен *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого* №4 (43) 2019. С. 53–57.
5. Еріх Фромм. Мати чи бути / Пер. з нім. О. Михайлова та А. Буряк. Київ: Український письменник, 2010. 222 с.
6. Шуст Н.Б. Соціологія торгівлі та брендингу як окрема спеціалізація в галузі соціально-поведінкових наук *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2022, Вип. 94. С. 75–84.
7. Суспільство споживання. URL: https://www.wiki-data.uk-ua.nina.az/Суспільство_споживання.html

ЯРОВИЙ КИРИЛО ВАСИЛЬОВИЧ,

*викладач кафедри інформаційних технологій та кібербезпеки
навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Питання національної безпеки України є предметом обговорення на найвищому державному і науковому рівнях. Тому, у свою чергу, кримінальний аналіз виступає важелем розвитку правоохоронної системи, зміцнення національної безпеки, реалізацію прав, свобод і законних інтересів громадян.

Попри наявності значної кількості наукових публікацій, присвячених проблемам використання інформаційних технологій у правоохоронній діяльності, окремі її напрямки потребують додаткового вивчення.

На сьогодні, питання використання інформаційних технологій у правоохоронній діяльності залишається важливою складовою частиною щодо забезпечення ефективної роботи правоохоронних органів, які здійснюють пошук, збереження, оновлення та аналіз інформації.

У свою чергу, через збільшення військових злочинів утворилась значна небезпека для політичного та економічного розвитку України [1, с. 193]. Попри наявності значної кількості наукових публікацій, присвячених вивченню практичної значущості кримінальної аналітичної діяльності, окремі її напрямки потребують додаткового вивчення.

На сьогодні, динаміка активності військових злочинів свідчить про необхідність запровадження нормативно-правових й організаційно-тактичних заходів та втілення відповідних концепцій кримінального аналізу у діяльності правоохоронних органів для підвищення ефективності забезпечення національної безпеки України.

У свою чергу, під інформаційними технологіями необхідно розуміти – процес, який використовує засоби та методи збору, обробки та передачі даних (первинної інформації) для отримання нової якісної інформації про стан об'єкта, процесу чи явища (інформаційного продукту) [1, с. 9].

Використання правоохоронними органами інформаційних технологій виступають, як інструмент для розкриття та протидії злочинності та захисту прав і свобод людини та громадянина. Наразі громадяни та організації можуть скористатися деякими з державних послуг, що надаються в електронному вигляді. У разі інформаційно-технічного прогресу інформаційні технології є ключовим чинником оптимізації правоохоронної діяльності.

У правоохоронній діяльності запровадження нових інформаційних технологій продовжується за допомогою побудови на основі сучасних комп'ютерів локальних, регіональних та загальнодержавних галузевих

інформаційно-обчислювальних мереж, які сприятимуть подальшому вдосконаленню інформаційного забезпечення правоохоронної системи [2, с. 148].

Тому слід погодитись з думкою, про те, що, наразі, однією із пріоритетних напрямків розв'язання зазначеної проблеми є вдосконалення процесів аналітичного пошуку й аналітичної діяльності на підставі оптимізації потоків інформації. Існують найпоширеніші аналітичні інструменти, якими користуються у професійній діяльності працівники кримінальної аналітики у багатьох країнах, таких як: Європейський Союз, США, Канада та Велика Британія [3, с. 194].

Слід зазначити, що рівень злочинності потребує впровадження сучасних інформаційних технологій в правоохоронну діяльність. Необхідно переглянути підходи щодо впровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність правоохоронних органів, збільшити фінансування для придбання сучасного та ліцензованого програмного забезпечення.

Крім цього, сучасний стан нормативно-правового забезпечення правоохоронної діяльності не дозволяє повною мірою використовувати інформаційний потенціал у правоохоронній діяльності, навіть у разі їх активного запровадження та використання.

Тому, на нашу думку, необхідно переглянути підходи до запровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність правоохоронних органів, збільшити фінансування для придбання сучасного та ліцензованого програмного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Косичено О. О. Правові інформаційні ресурси Інтернет: довідник. Дніпро : ДДУВС, 2017. 64 с.
2. В. Б. Вишня. Інформаційне забезпечення юридичної діяльності: підручник / кол. авт.; ред. В.Б. Вишня. – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 245 с.
3. Яровий К. В. Актуальні питання та перспективи розвитку кримінального аналізу в правоохоронній системі України : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 11 серп. 2022 р.) / [редкол.: С. С. Чернявський, Д. І. Овсянюк, В. В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 333 с.

СЕКЦІЯ

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНИМИ ТА ДИЗАЙНЕРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ

*Шановні учасники
секції «Протидія терористичним актам
у міському середовищі архітектурно-
планувальними та дизайнерськими засобами»!*

Проблеми захищеності державного кордону, суверенітету держави, національної безпеки та життєдіяльності людини від таких явищ, як тероризм, сепаратизм, екстремізм останнім часом набрали значних обертів у країнах Європи, особливо в Україні.

Сучасний міський тероризм спрямовується на підвищення суспільної небезпеки, руйнування матеріально-технічного й фінансового забезпечення, спричинення тяжких наслідків тощо. Активізація терористичних дій Російської Федерації; наявність на території та в містах України об'єктів потенційних терористичних уражень; прогнозоване зростання рівня злочинності, пов'язаної з обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових і отруйних речовин тощо; зростання діяльності у сферах незаконної міграції, легалізації доходів, контрабанди зброї, небезпечних матеріалів тощо з боку міжнародної організованої злочинності підвищує ймовірність поширення вчинення терористичних актів у міському середовищі. Попри воєнний стан, низка чинників дозволяють констатувати існування вірогідності терористичних актів у містах України через складну політичну ситуацію, можливу активізацію сепаратистських рухів, криміналізацію та корумпованість, розширення нелегального ринку зброї, постійне збільшення кількості осіб, які перебувають за межею бідності або впритул до неї наблизилися, недоліки в системі охорони об'єктів критичної інфраструктури, уразливих у терористичному плані.

Активізація тероризму в Україні вимагає нового формулювання завдань щодо заходів у галузі архітектури та містобудування для попередження терористичних актів. Сьогодні, як ніколи, протягом всієї історії

містобудування, актуальним стає вирішення проблеми створення безпечного міського середовища через таку просторову його організацію, коли мінімізуються, локалізуються та нейтралізуються ризики виникнення небезпечних для людини ситуацій. До цього додаються гострі питання психологічних наслідків щодо застосування заходів безпеки для фізичного захисту елементів міського середовища та стримування потенційних терористів.

Дизайн міського середовища, архітектурно-планувальні та містобудівні заходи безпосередньо впливають на рівень безпеки та захисту мешканців від наслідків терористичних актів, фізичний захист елементів міського середовища. Завдання фізичного захисту елементів міського середовища від терористичних атак потребують розробки інтроспективного визначення конкретних потреб у безпеці і нейтралізації наслідків ворожих дій, аналізу рівня загрози та ймовірності терористичного акту шляхом оцінки його виміру, мотивації та можливої тактики; аналізу вразливості елемента міського середовища у його конструкції, експлуатації та розташуванні; встановлення пріоритетів фізичного, екологічного і психологічного захисту, відповідно до його характеру, цінності, місцезнаходження, функціонального використання, доступності тощо.

Отже, вирішення зазначених завдань окреслюється пріоритетністю захисту життя і прав людини, завчасністю застосування архітектурно-планувальних прийомів; врахуванням особливостей містобудівної ситуації, економічних, екологічних, соціальних, містобудівних характеристик, адекватністю та достатністю архітектурно-планувальних прийомів для протидії та захисту від терористичних загроз.

Формування протидії та захисту від терористичних атак у міському середовищі має бути реалізованим при розробці стратегії протидії тероризму і визначати систему адекватного реагування на вірогідні загрози безпеці міста.

ОКТЯБРИНА ЧЕМАКІНА,
керівник секції Наукового форуму,
кандидат архітектури, доцент кафедри будівництва та архітектури
Київського міжнародного університету

*АВДЄЄВА МАРИНА САМУЇЛІВНА,
кандидат архітектури, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЖИТЛА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ

З початку повномасштабної російсько-української війни станом на сьогодні дуже багато об'єктів житлового фонду, соціально-культурного забезпечення, культурної спадщини України зруйновано або пошкоджено. Станом на сьогодні у сучасних реаліях особливо гостро постає питання відбудови, перебудови, відтворення і реконструкції будівель і споруд в міському середовищі містобудівними та архітектурно-планувальними засобами.

Метою публікації є розкриття особливостей організації соціального житла в міському середовищі з урахуванням захисту від терористичної загрози.

Визначається зміст архітектурно-планувальних заходів з урахуванням захисту та протидії терористичним актам в міському середовищі для підвищення рівня суспільної небезпеки. Інформаційна база аналізу методів та архітектурно-планувальних засобів формування соціально орієнтованого житлового середовища є об'єктом вивчення в роботах вітчизняних науковців Н. Авдєєвої [1], Г. Бондар, І. Гнеся, В. Куцевича, С. Дьоміна, Т. Заславець, О. Костюк (значення відновлення дизайну міського середовища в тому числі при антитерористичній діяльності) та багатьох інших фахівців. Водночас у наукових дослідженнях довоєнного періоду та у нормативних документах недостатньо для практичного використання описані дані про відбудову, перебудову, відтворення і реконструкцію житла з урахуванням захисту і протидії тероризму, не надається аналіз його планувальних схем, дані про функціонально-планувальні особливості тощо.

Відомо, що з середини 90-х років існує диференціація житла на соціальне і комерційне, що відображає потреби населення в залежності від матеріального стану. Ця тенденція буде продовжуватись і в післявоєнний період. Одночасно з урахуванням сьогодення існує проблема відновлення зруйнованого і пошкодженого житлового фонду, будівництва нового з урахуванням засобів захисту і протидії тероризму. Брак житла, а також стан матеріально-технічної бази країни потребує урахування життєвих пріоритетів, які характеризують соціальний підхід, тобто обрання орієнтації сьогодні на соціальне житло з визначенням напрямків розвитку:

- диференціація типів забудови, будинків та квартир з урахуванням цінової доступності житла для соціальних груп населення;
- визначення території розміщення житла стосовно транспортних комунікацій (автомобільних, залізничних, авіаційних, водних);
- визначення можливості нового будівництва та розміщення соціального житла в структурі міста або іншого населеного пункту;
- визначення добудови незавершеного будівництва, що порівняно з

новобудовами дасть економічний ефект;

– виявлення стану понівечених будинків(відомості про конструктивні особливості) для досягнення можливості їх поновлення і приведення структури будинків до сучасних вимог комфортності і захищеності;

– визначення функціональних та архітектурно-типологічних відмінностей будинків для забезпечення захисту від терористичних загроз;

– виявлення можливості підвищення екологічності житла за допомогою поліпшення функціональних, архітектурно-планувальних й естетичних параметрів;

– використання сучасних технологій відцифрування при відбудові та реставрації будинків в історичній забудові, використання інформаційної бази під час відтворення об'єктів житла, що зруйновані.

– визначення перспективних напрямків розвитку типів житла на майбутнє.

Розвиток соціального житла надасть можливість подальшого перспективного упорядкування житлової забудови, підвищення якості будівництва. Для формування комфортного соціального житла у міському середовищі слід враховувати наступні особливості:

– вибір території та місця розташування житла залежить від кліматичних особливостей, стану існуючого житлового фонду (зруйнований, підлягає відновленню, новобудова), запланованої кількості мешканців житлового комплексу, транспортного сполучення, інженерного обладнання території;

– у житлових будинках допустимий набір приміщень доповнюється додатковими функціями – медичної допомоги, планувального захисту від терористичних загроз (конструктивна-планувальні елементи захисту квартир, бомбосховища), протипожежної безпеки, захисту будівлі від шумового забруднення;

– визначення функціонально-планувального рішення соціального житла проводиться з урахуванням малозабезпеченості окремих верств, статевого, вікового складу, малої мобільності груп населення, мінімальних витрат на його будівництво та експлуатацію;

– при створенні інженерної інфраструктури житла передбачається використання локальних джерел поновлюваної енергії – різного типу генераторів енергії (вітрогенераторів, сонячних батарей, пристроїв для забезпечення природної вентиляції і освітлення).

Результати дослідження особливостей архітектурно-планувальної організації соціального житла у післявоєнний період в Україні використовуються в навчальному процесі, науково-методичних розробках, підготовці лекційних матеріалів, у науково-дослідній роботі, в реальному проектуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авдеева М. С., Авдеева Н. Ю. Особливості захисту архітектурного середовища від терористичних загроз у місті Києві (концептуальне проектування студентів-архітекторів) *Проблеми розвитку міського середовища*: Наук.-техн. збірник. Київ: ЦП «Компринт», 2020. Вип.1 (24). С. 3–10.

БАРАБАШ МАРІЯ СЕРГІЇВНА,

*доктор технічних наук, доцент, професор кафедри
комп'ютерних технологій будівництва та реконструкції аеропортів
Національного авіаційного університету*

ГУСЕЙНОВ ЕЛНУР ГУЛУ ОГЛИ,

*аспірант кафедри металевих та дерев'яних конструкцій
Київського національного університету будівництва і архітектури*

УРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ БЕЗПЕЧНИХ ПРОСТОРІВ ДЛЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ ЗАГРОЗАМ

Безпека стала однією з найважливіших проблем сучасного світу, яка ускладнює або перешкоджає оптимальному функціонуванню державних і соціальних інститутів суспільства та людини як повноправного й вільного громадянина [1, с. 7]. Зростаюча загроза терористичних актів вимагає ретельного аналізу та розробки заходів для забезпечення безпеки в різних середовищах, включаючи громадські простори, офіси, торгові центри та громадські будівлі. Однак, при проектуванні безпечних просторів, насамперед, необхідно враховувати психологічні аспекти, що впливають на користувачів та їхнє сприйняття середовища.

Психологічний стан людей має прямий вплив на їхню поведінку та реакцію у випадку терористичної загрози. Від того, наскільки з професійною очки зору, зрозуміти всю складність даної проблеми, залежатиме те, як сприйме її людина [2, с. 17–18]. Планування та проектування безпечних просторів повинні спрямовуватися на забезпечення сприятливого психологічного клімату, що сприяє відчуттю безпеки [3, с. 32], зменшенню тривоги та паніки серед користувачів.

Один з найважливіших аспектів – це створення відкритого та дружнього середовища. Простори повинні бути відкритими та проникнутими природним світлом, забезпечуючи відчуття простору та прозорості. Наявність відкритих видових місць, наприклад, скверів або балконів, дозволяє користувачам відчувати зв'язок з навколишнім середовищем [4, с. 6] та розпізнавати потенційні загрози.

Узагалі, урахування психологічних аспектів при проектуванні безпечних просторів задля протидії терористичним загрозам є ключовим елементом. Створення сприятливого психологічного клімату, який спонукає до відчуття безпеки та знижує тривогу, сприяє ефективній реакції у небезпечних ситуаціях. Використання правильного освітлення, звукового та візуального середовища, а також забезпечення належного навчання та інформування користувачів допомагає створити безпечні простори.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Психологічна безпека освітнього середовища: *Вісник психологічної служби Київщини*. Випуск 9 / за ред. Т. Л. Панченко. Біла Церква : КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. 228 с.
2. Тесленко В.А. Исследования визуальной безопасности архитектурной среды. *Науковий вісник будівництва №1(83) 2016*. 17-18 с.
3. Панова Л. П. Системность архитектурной среды: монография; Харьк. нац. акад. город. хоз-ва. Харків : ХНАГХ, 2010. 235 с.
4. Сьомка С. В. Основи дизайну архітектурного середовища : підручник. Київ : Ліра-К, 2020. 480 с.

БОЙКО ОЛЕНА ЛЕОНІДІВНА,
старший викладач кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою
Національного авіаційного університету

АНАЛІЗ НАСЛІДКІВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ ЗА ДАНИМИ КОСМІЧНОЇ ЗЙОМКИ

Космічна зйомка – один із методів дистанційного зондування земної поверхні за допомогою космічних апаратів, розташованих на орбіті, і дозволяє отримувати зображення місцевості у видимому, інфрачервоному та радіодіапазонах спектра із заданими параметрами та характеристиками. Вона є найбільш ефективним та економічно вигідним способом отримання просторових даних.

Сучасні космічні знімки мають високі вимірювальні та зображувальні властивості і представлені в цифровій формі. Високотехнологічні супутникові сенсори дозволяють отримувати просторову інформацію про земну поверхню з високою роздільною здатністю, надаючи точні, надійні та своєчасні дані, а також широкий спектр переваг для моніторингу та виявлення змін, ліквідації аварійних та надзвичайних ситуацій, тощо.

Надвисока детальність знімків (роздільна здатність 0,3–0,8 м в панхроматичному і 1–3 м в мультиспектральному режимах), широка смуга зйомки (20 км), можливість зйомки до 680 000 км² в день, періодичність зйомки менше ніж 24 години, висока точність геоприв'язки (2,5 м) і чотирьох каналний спектральний діапазон зйомки супутників WorldView, GeoEYE, Pleiades та інших, дає можливість проводити високоточний аналіз території та об'єктів, робити висновки щодо їх стану та прогнозувати розвиток подій [1].

Як приклад, розглянемо використання космічних знімків компанії Maxar Technologies, які зараз активно використовуються для аналізу стану територій, які постраждали внаслідок бойових дій та терористичних актів на території України.

Компанія Maxar Technologies займається виробництвом супутників, супутниковими зйомками та геоаналітикою. Зараз компанія Maxar Technologies має 4 супутники, які включають WorldView-1 з роздільною здатністю 50 см, GeoEye-1 і WorldView-2 з роздільною здатністю 40 см і WorldView-3 з роздільною здатністю 30 см, рис.1.

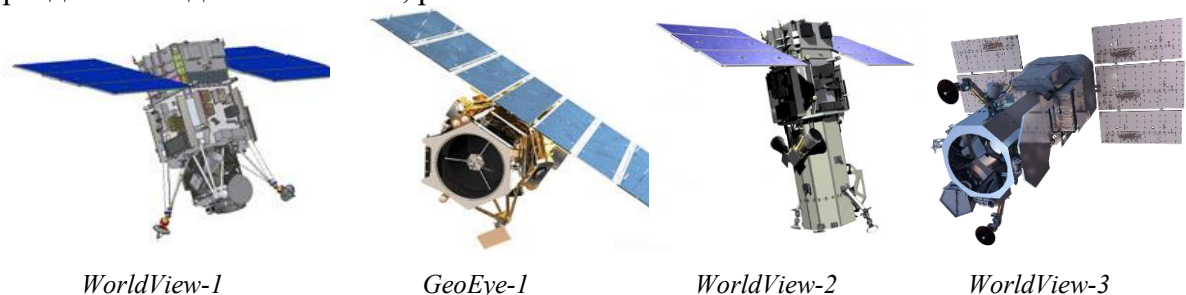

Рис. 1. Діючі супутники компанії Maxar Technologies

Починаючи з літа 2023 року Махаг Technologies планує почати запуск угруповання супутників наступного покоління WorldView Legion, яке складається з 6 супутників надвисокої роздільної здатності. Спочатку на орбіту планується вивести два супутники, а до кінця року – ще чотири, і всі супутники будуть інтегровані в єдину систему [2].

Під час війни в Україні супутникові знімки стали надзвичайно важливим елементом аналізу бойових дій, наслідків терористичних актів та фіксування воєнних злочинів. Космічні знімки, які були отримані на початку 2022 року, свідчать про посилену активність російських військ, розміщених поруч з кордоном України з РФ та Білоруссю, рух транспорту та його накопичення [3].

Рис. 2. Знімки від Махаг за 20 лютого 2022 року біля кордону з Україною

Впродовж 2022–2023 років космічні знімки високої роздільної здатності на територію України, де ведуться бойові дії, є одними з основних даних щодо фіксації військових злочинів, руйнувань та проведення терористичних актів. Аналізуючи супутникові дані та порівнюючи їх з даними за попередні роки, можна оцінити масштаби руйнувань та втрат, вплив на природне середовище.

На рис. 3 наведені знімки с. Яковлівка, Бахмутського району 2021, 2022 та 2023 років, по яким видно масштаби руйнувань [1].

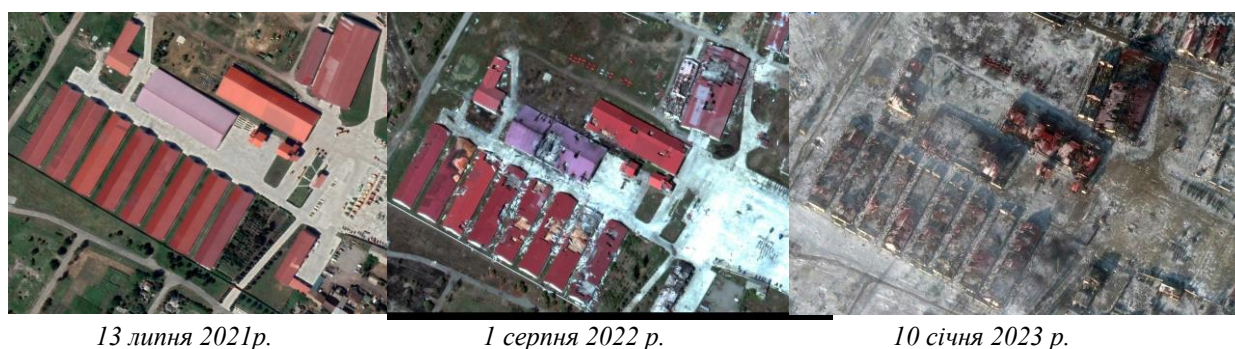

Рис. 3. Територія с. Яковлівка Бахмутського району

На знімках м. Бахмута за 13-15 травня 2023 року видно масштаб руйнування внаслідок бойових дій та постійних бомбардувань. На рис. 4 представлено порівняння території міста станом на травень 2022 і травень 2023 року [1].

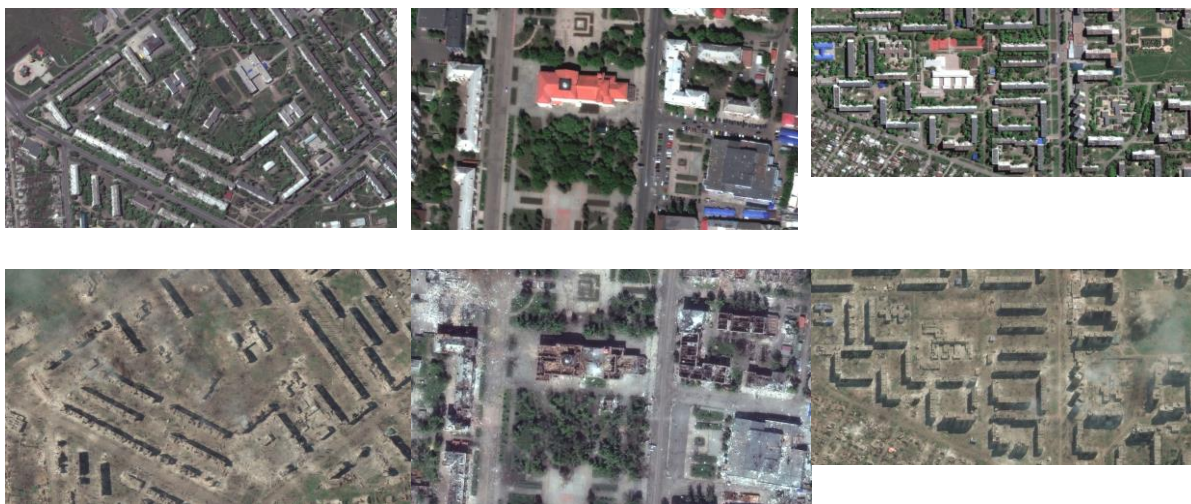

Рис. 4. Порівняння знімків м. Бахмут за травень 2022 і травень 2023 року

На рис. 5 представлені космічні знімки, на яких видно етапи руйнування греблі Каховського водосховища. Ще 11 листопада 2022 року дамба отримала значні пошкодження, зокрема були зруйновані окремі ділянки греблі та шлюзи. Знімки за 5 червня 2023 року свідчать про те, що частина дороги та шлюзи були сильно пошкоджені, а знімки за 7 червня 2023 року демонструють масштаби руйнування та численні повені у містах і селах нижче за течією [1].

11 листопада 2022 року

5 червня 2023 року

7 червня 2023 року

Рис. 5. Етапи руйнування дамби Каховського водосховища.

Космічні знімки дають можливість оцінити наслідки прориву греблі та масштаби затоплення територій та населених пунктів Херсонської області. Як свідчать знімки, рис. 6, сотні будинків та вся інфраструктура вздовж річки Дніпро були затоплені [1].

*Територія
м. Херсон*

*Зерносховище в
м. Нова Каховка*

*Територія
с. Олешки*

*Поля та територія
с. Кринки*

Рис. 6. Затоплені території Херсонської області

Отже, аналізуючи космічні знімки високої роздільної здатності, можна отримувати точну, достовірну й актуальну інформацію про стан місцевості та об'єктів, порівнювати різночасові знімки та моніторити зміни, прогнозувати розвиток подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний сайт компанії TVIS. [Електронний ресурс]. URL: <https://tvis.com.ua>
2. Офіційний сайт компанії Maxar Technologies. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.maxar.com/constellation>
3. Фотографує війну в Україні з космосу. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/06/7/700909>

БУТИК МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ,
*архітектор, декан факультету будівництва та архітектури
Київського міжнародного університету*

МІСТОБУДІВНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

На початку XXI століття найнебезпечнішим викликом всьому світові став тероризм, основу якого складають незаконне фізичне або психологічне насильство. Проблема протидії терористичним загрозам стрімко зросла у зв'язку з воєнним станом та зі складними політичними, соціально-економічними та духовно-культурними процесами в нашій державі.

Здійснення цілеспрямованої загальнодержавної політики у сфері протидії тероризму, фізичного захисту життєдіяльності суспільства, зокрема у сфері урбаністики та містобудування, потребує набуття та поглиблення знань з цієї проблеми для вироблення науково-практичних підходів до оцінки, попередження і захисту міського середовища.

Правовою основою боротьби з тероризмом є Конституція України; Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003р.; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, 1977р.; Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом (2001р.); Хартія ОБСЄ щодо попередження тероризму і боротьби з ним (2002р та інші).

У ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» зазначено, що тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади, або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей, або погрози злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей. Терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачено кримінальним кодексом України.

Форми прояву тероризму: закладання вибухівки, підпалів, до захоплення заручників, захоплення морських, річних, повітряних суден, транспортних засобів, застосування бойових засобів ураження тощо.

В Україні безпеці міського середовища приділено значну увагу, яка стосується дотримання санітарних і екологічних норм, безпечного транспортно-пішохідного руху, захисту від небезпечних техногенних факторів, антитерористичній захищеності будинків, споруд, містобудівних утворень. Багато напрацювань покладено в основу містобудівних норм і положень, що використовуються в практичній діяльності фізичного захисту матеріальних об'єктів.

Узагальнення напрацювань в правовій, екологічній, містобудівній сфері протидії терористичним атакам дозволяє визначити загальні принципи формування захисту від терористичних атак в міському середовищі, як-от:

– пріоритетність захисту життя і прав фізичних осіб; удосконалення правових та організаційних основ протидії терористичним актам; формування громадської думки через позитивне психологічне сприйняття засобів безпеки в міському середовищі

– превентивність – визначення потенційних умов, стосовно загрози терористичних дій в міському середовищі; завчасність застосування прийомів, в тому числі архітектурно-планувальних, для всіх видів вчинення терористичного акту в міському середовищі;

– диференційованість – розроблення та впровадження методів протидії терористичним актам в міському середовищі містобудівними та архітектурно-планувальними засобами; врахування особливостей містобудівної ситуації та функціонально-планувальної організації елементів міського середовища, транспортної схеми, місць їх розташування, вірогідність скупчення людей, близькість до категорійних будівель і споруд тощо;

– адекватність – рівень інформаційного та матеріально-технічного забезпечення, економічні, екологічні, містобудівні, архітектурно-планувальні прийоми мають бути достатніми для протидії та захисту від тероризму в конкретній містобудівній ситуації;

– комплексність – використання для захисту від терористичних дій комплексу містобудівних і архітектурно-планувальних особливостей дизайну міського середовища в конкретній містобудівній ситуації.

Отже, на часі визначення суті терористичної загрози, зокрема терористичного акту в міському середовищі; дослідження і використання архітектурно-просторових методів та засобів протидії тероризму в міському середовищі; визначення типологічних характеристик видів терористичних загроз і потенційних для вчинення терористичних атак містобудівних утворень; встановлення залежностей між архітектурно-просторовими характеристиками та безпечністю міського середовища; визначення архітектурно-просторових передумов і факторів містобудівного, екологічного, візуального, інженерно-технічного складу; формування містобудівної діяльності спрямованої на підвищення рівня безпеки міського середовища в умовах терористичних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 08.06.2023 р.).
2. Концепція боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 року № 53/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/532019-26178>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.
4. Біленчук П. Д., Кравчук В. В. Сучасний тероризм: світові, вітчизняні та регіональні тенденції. Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2008. 212 с.

ВАКУЛЕНКО ВІКТОР ІВАНОВИЧ,
*старший викладач кафедри містобудування
Донбаської національної академії будівництва та архітектури*

ПЛАНУВАННЯ МІСТ. ЗАХОДИ ЩОДО РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ В РЕЗУЛЬТАТІ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Жителів міст та інших населених пунктів іноді підстерігають надзвичайні ситуації, що є результатом повінню, підтоплення, пожежі, аварії на шкідливих підприємствах тощо. Наслідки можуть бути жахливими. Тероризм і екстремізм у будь-яких проявах дедалі більше загрожують безпеці багатьох країн та їх громадян, тягнуть за собою величезні політичні, економічні та моральні втрати, чинять сильний психологічний тиск на великі маси людей, чим далі, тим більше забирають життя ні в чому не винних людей [2]. Реагування на надзвичайні ситуації здійснюється переважно за допомогою організаційних та технічних заходів. Разом з тим, більшість надзвичайних ситуацій може стати наслідком терористичних актів (підрив дамби, підпал, диверсія на підприємстві). Яскравим прикладом є терористична диверсія на Каховській ГЕС.

Якщо запобігання терористичних актів на небезпечних об'єктах залежить від їх режимності (ретельний підбір кадрів, охоронні зони, відеоспостереження, охорона тощо), то реагування на наслідки терактів може бути поліпшено в тому числі завдяки містобудівному плануванню.

Захист людини є найважливішим для держави. Основні завдання цивільного захисту: збирання та аналітичне опрацювання інформації про надзвичайну ситуацію; розроблення і здійснення запобіжних заходів; оперативне оповіщення населення; організація захисту населення і територій тощо.

Одним із головних способів захисту людей при терористичних актах є їх евакуація з небезпечних територій. Евакуація – організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення[1]. Вона може бути локальною (при загрозі в достатньо обмеженому просторі), а може бути масовою, що більше відповідає надзвичайній ситуації, коли небезпека розповсюджується на великі території. В даному тексті будемо розглядати другий випадок.

При здійсненні евакуації з'являються питання що можна розділити на групи. До першої групи віднесемо питання, що пов'язані з оцінкою становища:

- місце здійснення теракту;
- характер і ступінь загрози;
- напрям та швидкість розповсюдження небезпеки.

На основі аналізу становища вирішується друга група питань та

приймаються рішення:

- з якої території необхідно евакуювати населення;
- скільки людей підлягають евакуації;
- у якому напрямку, на яку відстань і якими засобами будуть евакуйовані люди;
- де і на який час будуть розміщені евакуйовані;
- питання забезпечення евакуйованих на період ліквідації небезпеки.

Оцінка загрози, прийняття рішення, оповіщення населення, забезпечення засобами пересування – все це займає певний час, а його може бути замало. Таким чином якість і своєчасність евакуації набагато залежить від скорочення часу виконання зазначених дій.

Як скоротити час прийняття відповідних рішень і яке відношення до цього може мати розробка містобудівної документації?

При розробці генеральних планів населених пунктів ми враховуємо принципи функціонального зонування територій, розміщуємо шкідливі промислові об'єкти на певній відстані, з урахуванням домінуючого напрямку вітру, забезпечуємо відповідні санітарно-захисні смуги тощо. Це добре працює у повсякденному житті, але не передбачає критичних ситуацій, пов'язаних з аваріями внаслідок терористичних актів.

Щоб скоротити час на прийняття відповідних рішень треба мати готові сценарії дії. Чим більше варіантів небезпечного впливу буде змодельовано заздалегідь, тим швидше можна вибрати відповідний до попередньої оцінки. Для цього треба провести аналіз потенційно небезпечних об'єктів не тільки в населеному пункті, а також в радіусі до 40-50 км (іноді більше).

На його основі потрібно скласти варіанти сценаріїв загрози від цих об'єктів та відповідних заходів реагування. Сценарії повинні передбачати характер, ступінь та динаміку розповсюдження загрози (з урахуванням варіантів напрямку та швидкості вітру, особливості рельєфу тощо), шляхи евакуації та розміщення людей.

На підставі викладеного, аналізу можливостей скоротити час реагування на надзвичайні ситуації, що є наслідком терористичних актів, можна зробити висновок, що при плануванні населених пунктів (особливо середніх, великих та дуже великих міст) доцільно робити аналіз потенційно небезпечних об'єктів та моделювати готові сценарії дій для вибору відповідного конкретним обставинам. Це скоротить час реагування та евакуаційних заходів, що сприяє якісному захисту населення від наслідків терористичних актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради*, 2013. № 34–35. ст. 458.
2. Дашковська О. П., Книш О. І. Тероризм сьогодні. *Проблеми цивільного захисту населення та безпеки життєдіяльності: Сучасні реалії України*. Матеріали IV Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції, 20 квітня 2018 р., Київ, с. 44–45.
3. Концепція боротьби з тероризмом в Україні: Указ Президента України від 05.03.2019 року № 53/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/532019-26178> (дата звернення: 06.06.2023).

ГЛАВАЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ЗІНОВІЙОВИЧ,
кандидат архітектури, військовослужбовець Збройних Сил України

АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВІ ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ «ВУЛИЧНИЙ» ЗЛОЧИННОСТІ

Створення та підтримання безпечного середовища великих міст завжди було актуальним, а сьогодні є пріоритетним у містобудівній та урбаністичній політиці держави. Середовище є складовою процесу скоєння злочину, для здійснення якого потрібно [1]: 1) потенційний злочинець; 2) вразлива, приваблива чи провокаційна жертва або ціль; 3) середовище, що може підвищувати чи навпаки знижувати можливість для скоєння злочину. Міське середовище є системою, яка включає просторову організацію території міста та перебіг у ній соціальні процеси і явища [2]. Останні існують у взаємозв'язку з архітектурно-планувальною організацією урбанізованих територій та сукупно впливають на їх безпечність.

До «вуличних» злочинів, які мають безпосередній контакт з жертвою належать: вбивство, розбійний напад, грабунок, сексуальне насилля, тілесні пошкодження, хуліганські дії, образа, здирництво [3]. У світовій науці існують три головні закордонні теорії запобігання злочинам, які ґрунтуються на архітектурно-просторових методах і засобах організації міського середовища: 1) теорія захищеного простору (*defensible space*) [4]; 2) ситуативне запобігання злочинності (*situational crime prevention*) [5]; 3) запобігання злочинності через проектування середовища (*crime prevention through environmental design, CPTED*) [6], вони включають наступні архітектурно-просторові принципи.

Сприяння здійсненню соціального контролю мешканцями за середовищем і створення оглядовості, що передбачає забезпечення потрібного ступеня візуального сприйняття прилеглих територій (належне освітлення, розчищення заростів, відповідна орієнтація будівель та вікон).

Територіальність. Полягає у розмежуванні громадських, напівгромадських і приватних просторів, з метою створення певного регламенту допустимих видів діяльності на цих територіях, і підтримки власників цих територій у здійсненні контролю.

Контроль доступу. Проявляється у визначенні певної кількості входів/виходів на приватну чи напівприватну територію, і в комплексі з іншими принципами зробити вхід до них збоку злочинців більш ризикованим.

Зовнішній вигляд. Створення комфортного, привабливого простору і підтримка його в належному стані.

Захист об'єкту. Окремі заходи чи їх сукупність, що спрямовані на перешкоджання і запобігання можливій злочинній дії через підсилення та захист потенційного об'єкту злочинної діяльності, зменшення сприятливих умов для її здійснення. Ними можуть бути: встановлення домофонів, додаткових замків на

дверях, решіток на вікнах, спорудження надійної огорожі по межі приватної ділянки, висадження суцільної смуги непрохідних колючих кущів тощо.

Підтримка «вуличної активності». Створення оптимальної кількості людей у міському просторі, при якій ймовірність злочинної дії буде мінімальною через можливий соціальний контроль.

Ефективність зазначених теорій була доведена багатьма дослідженнями, з якими погоджуються теоретики та практики у галузі міського планування та кримінології (Ян Колкухоун, Сюзан Геассон, Рандалл Атлас, Тімоті Кроу) [7, 8]. Водночас критики вказують на надмірний просторовий детермінізм теорій, недостатню вивченість та сумнівну ефективність окремих принципів, складність в об'єктивній оцінці результатів застосування.

Окрім того, планування криміногенно безпечного міського середовища має враховувати і сприяти сталому розвитку урбанізованих територій, що характеризується взаємодією трьох систем: соціальної, функціональної та екологічної [10]. Сучасні теорії запобігання вуличній злочинності не розглядають місто як багаторівневу містобудівну систему, тобто детермінанти «вуличної» злочинності можуть знаходитися на вищих щаблях, впливаючи на нижчі, і навпаки. Також слід зазначити що у цих теоріях взагалі не сформовані принципи підвищення кримінологічної безпеки для загальноміського рівня, а наявні не диференційовані для різних щаблів міського планування.

Для вирішення цих недоліків на основі проведених досліджень автором сформовані ієрархічні архітектурно-просторові принципи організації міського середовища для протидії «вуличній злочинності» [11].

1. Загальноміський рівень (рівень міських районів). На макрорівні на криміногенну безпеку району впливає його комфортність та престижність, що залежить від інтегрованості у міську транспортну мережу, компактності розселення мешканців, розвиненості мережі об'єктів обслуговування з оптимальними радіусами доступності. Основні принципи:

– транспортно-пішохідна інтегрованість районів (диверсифікованість громадського транспорту, наявність достатньої кількості транспортних зв'язків з іншими районами міста);

– розвиток та ефективність функціонування простору громадських центрів міста (розвиток спеціалізованих чи багатофункціональних центрів у депресивних районах, створення «індивідуальності» та інклюзивності громадських центрів);

– оптимізація розселення й щільності населення районів (формування компактного розселення жителів району та підтримка достатньої щільності для сталого розвитку багатофункціональної сфери обслуговування);

– функціональна диверсифікація районів (поєднання в межах району основних видів діяльності: житла, відпочинку й різновекторних місць прикладання праці (виробництво, обслуговування, комерційна діяльність тощо).

2. Рівень окремих міських територій, житлових масивів. Основні принципи:

– диверсифікація забудови (проекування житлових кварталів чи комплексів із забудовою різного функціонального призначення);

– компактність та цілісність житлової забудови (формування житлових груп з єдиною розвиненою вулично-пішохідною мережею, житлових територій компактною формою плану, відсутність розривів у планувальній структурі (створення анклавів);

– планувальна впорядкованість (розділення різних типів забудови (багатоквартирна, садибна тощо) та функціональних зон із формуванням житлових груп з чіткими межами та зонами різних типів контролю (приватний, груповий, публічний);

– функціональна збалансованість (збалансованість житлових, громадських, виробничих функцій для забезпечення багатофункціональності територій, достатньої кількості населення і працюючих, що підтримуватиме контроль на території та сталий розвиток мережі об'єктів обслуговування).

3. Рівень окремих місць. На даному рівні важливо створити можливість для здійснення мешканцями якісного соціального контролю за середовищем, його персоналізації, а також усунення сприятливих умов для влаштування засідки чи незаконного проникнення в приватні простори.

Основні принципи:

– *соціальна контрольованість* (створення можливостей для спостереження за середовищем, підвищення вуличної активності);

– *функціональна сумісність* (змішане використання території можливе за дотримання умов добросусідства й влаштування чітких границь та окремих входів/виходів для зон різного функціонального призначення);

– *просторова диференціація* (розмежування територій на приватні, групові й громадські, що підсилює відчуття належності до місць проживання та організованість жителів, сигналізує про межі власності та допустиму поведінку стороннім особам);

– *контроль доступу* (обмежена кількість входів/виходів до місць проживання, у приватну та напівприватну територію);

– *атрактивність середовища* (створення індивідуального типу середовища, зручного й адаптивного для потреб місцевої спільноти).

Протидія «вуличній» злочинності потребує комплексного та багаторівневого підходу. Правильне архітектурно-містобудівне проектування позитивно впливає на сталий розвиток урбанізованих територій, підвищує комфортність життєвого середовища, покращує взаємодію міських мешканців через стимулювання процесів контролю, спілкування і співпраці, що неминуче веде до підвищення комфортності міського середовища та протидії «вуличній» злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Clarke R. V. (2009), «The theory of crime prevention through environmental design», *Police management studies quarterly*, Vol. 3. P. 344–356.
2. Главацький О. З. (2015), «Поняття та структура міського середовища», *Містобудування та територіальне планування*, № 55. С. 60–72.
3. Рущенко І. П. (2001), *Соціологія злочинності*, Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Харків, 370 с.
3. Newman, O. (1973), *Defensible Space People and Design in the Violent City*, Architectural Press, London, p. 126.
5. Clarke R. V. (1997), *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, Second Edition, Harrow and Heston, Albany, NY, 357 p.
6. Shaftoe H. and Rid T. (2005), *Handbook of Crime Prevention and Community Safety*, Ed. Nick Tilley, Routledge, London, 782 p.
7. Colquhoun I. (2003), *Design Out Crime: Creating Safe and Sustainable Communities*, Routledge, London, 344 p.

8. Atlas, R.I. (2013), *21st Century Security and CPTED: Designing for Critical Infrastructure Protection and Crime Prevention*, Second Edition, CRC Pres, London, 560 p.
10. Главацький О. З. (2014), «Феномен безпеки та місце міського простору у його структурі», *Містобудування та територіальне планування*, № 53. С. 57–68.
11. Главацький О. З. (2019), *Архітектурно-просторові методи і засоби підвищення кримінологічної безпеки міського середовища*, Осадца Ю. В., Тернопіль, 300 с.

*ГРЕБІННИК ЮЛІЯ ЛЕОНІДІВНА,
архітектор, викладач кафедри дизайну
Українського гуманітарного інституту*

АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНІ ВИМОГИ ДО АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД

У сучасних умовах дестабілізації політичних систем, військової ескалації, підвищеного рівня терористичних загроз в світі та, особливо, в Україні, зростання кількості випадків індивідуальних і масових терористичних атак, вимоги до антитерористичної безпеки міського середовища потребують перегляду в частині проектних рішень архітектурно-планувальних і конструктивних засобів, відповідно до ступеню потенційної терористичної загрози,

Правила антитерористичної безпеки встановлюють механізм віднесення об'єктів нерухомості до об'єктів можливих терористичних посягань та загальні обов'язкові вимоги щодо цих об'єктів, спрямовані на забезпечення їх антитерористичної захищеності [3]. Ці Правила застосовуються щодо усіх об'єктів нерухомості, віднесених у встановленому порядку до об'єктів можливих терористичних посягань.

На сьогодні виокремився перелік будинків і споруд, та ті категорії об'єктів, де найчастіше були вчинені терористичні акти, результатами яких стали матеріальні збитки, людські жертви, психологічні впливи на суспільство. У відповідності до Конституції України [1], Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [2], постанови Кабінету Міністрів України «Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» [3], інших нормативно-правових актів важливі державні об'єкти, місця масового перебування людей, території, будинки і споруди критичної та транспортної інфраструктури забезпечуються антитерористичним та протидиверсійним захистом. Розроблена і впроваджена система заходів, спрямованих на контроль доступу на зазначені об'єкти фізичних осіб, транспорту тощо. Створено розгалужену систему виявлення приладів і матеріалів, що можуть призвести до вибухів, або використовуватися як зброя на потенційних для терористичних загроз об'єктах.

Для посилення контролю за несанкціонованими проникненнями на територію важливих об'єктів використовуються системи контролю та управління доступом, системи охоронного освітлення, системи охоронної телевізійного спостереження, систему охоронної та тривожної сигналізації, системи екстреного зв'язку і системи контрольно-пропускних пунктів.

Для виявлення вибухонебезпечних пристроїв і матеріалів, зброї та інших потенційно небезпечних предметів використовуються газоаналізатори випаровувань вибухових матеріалів, стаціонарні металопошукачі, рентгенотелевізійне обладнання, засоби візуального догляду, радіометричні

комплекси тощо.

З точки зору розробки архітектурно-планувальних рішень зазначені засоби антитерористичної захищеності будинків і споруд, їх територій і прилеглих міських утворень, території місць масового скупчення людей впливають на архітектурно-планувальну і функціональну організацію, об'ємно-планувальні характеристики, збільшуючи внутрішні площі за рахунок введення додаткових спеціальних приміщень для розміщення апаратури, обладнання та персоналу, об'єми інженерних мереж і колекторів. Об'єкти, що потребують контролю доступу на територію мають контрольно-пропускні пункти, збільшення площі яких обумовлюється розміщенням апаратури, обладнання і персоналу, доглядових приміщень. Збільшення загальної площі будинків і споруд відбувається також за рахунок розпланування приміщень зберігання матеріалів і обладнання для контролю, які потребують відповідного режиму функціонування.

Аналіз нормативних документів з архітектурно-містобудівного і архітектурно-конструктивного проектування [3] дозволяє узагальнити вимоги з розміщення засобів і систем забезпечення антитерористичної захищеності будинків і споруд за укрупненими показниками:

- системи контролю та управління доступом потребують збільшення будівельного об'єму до 1-10% в залежності від категорії об'єкту, його функціонального призначення, місцезнаходження тощо;

- системи охоронного освітлення не потребують збільшення об'єму, управління може бути розташоване в технічних приміщеннях будинків і споруд;

- системи охоронного телевізійного спостереження потребують окремих приміщень, як правило розташованих у вхідній групі функціонального зонування, Розміри приміщень для спостереження залежить від кількості обладнання відповідно до категорії об'єкта і режиму його функціонування, необхідності зовнішнього і внутрішнього контролю;

- системи охоронної та тривожної сигналізації не потребують збільшення об'єму, управління може бути розташоване в технічних приміщеннях будинків і споруд;

- системи екстреного зв'язку не потребують збільшення об'єму;

- контрольно-пропускні пункти розміщуються в спеціально обладнаних приміщеннях, планувальні особливості яких, кількість, розміри і розташування на території об'єкта або в плані будинків і споруд залежить від режиму функціонування, насиченості людських потоків, категорії об'єкта, особливостей містобудівної організації, транспортного сполучення, наявних потенційних загроз.

Сучасний технічний розвиток охоронних систем, цифровізація спеціальних процесів, удосконалення обладнання спрямовує на окреме дослідження архітектурно-планувальних особливостей відповідних приміщень в напрямі ергономічного пошуку архітектурних і дизайнерських рішень з метою підвищити рівень безпеки, створити умови для ефективного вжиття превентивних заходів, спрямованих на посилення захисту життя і здоров'я людей, недопущення диверсій і проявів тероризму на території.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : за станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 14.11.2019).
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638- IV: за станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/63815> (дата звернення: 14.11.2019).
3. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 92. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>. (дата звернення: 14.11.2019).

ДРЕВАЛЬ ІРИНА ВЛАДИСЛАВІВНА,
*доктор архітектури, професор, завідувача кафедрою урбаністики
та містобудування Харківського національного університету міського
господарства імені О. М. Бекетова*

ЗАЛУЧЕННЯ МІСТОБУДІВНИХ РЕСУРСІВ ДО ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ

До недавнього часу увага архітектурно-містобудівної науки і практики України була прикута до розробки заходів зі сталого розвитку та розумного зростання міст, залучення інструментарію інтегрованого розвитку міст та громад виключно у мирній площині. Однак, наслідки російської агресії довели, що вирішення проблем протидії терористичним актам стали наразі життєвою необхідністю і потребують наукового осмислення та комплексного вирішення. Згідно статті 258 Кримінального кодексу України терористичний акт визначений як «злочинне діяння у формі *застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту...а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою*» [1]. Тому буде логічним припущення, що *протидію терористичним актам* можна розглядати як *протидію небезпеці життя*, якщо ми не можемо запобігти самому акту [2].

Досвід трагічних подій, які відбулися в містах України з лютого 2022 р. показав, що безпосередніми наслідками злочинних воєнних діянь стають руйнації забудови та об'єктів інженерної інфраструктури населених місць. Це, у свою чергу, несе загрозу життю усіх людей, які вижили, бо вони лишаються «просто неба». Зруйновані, або такі, що залишаються під загрозою руйнації, території перетворюються у *небезпечне* для життя середовище. Протидіяти *небезпеці* такого значного масштабу можна шляхом *евакуації* найбільш вразливої частини населення у більш *безпечне* місце.

Метою роботи є окреслення концептуальної пропозиції *протидії воєнній небезпеці*, що загрожує прикордонним з агресором районам країни. Така *протидія* розглядається в *містобудівному аспекті*. Її концепція розробляється на каф. урбаністики та містобудування в ХНУМГ ім. О. М. Бекетова на прикладі Харківської агломерації.

Розроблена концептуальна пропозиція надає відповідь на запитання: які саме *ресурси містобудівного простору* слід мобілізувати для *протидії небезпеці життя* значної кількості населення в умовах загрози терористичних актів.

Об'єктом дослідження даної роботи стала територія, що охоплює м. Харків та прилеглі до нього територіальні громади в радіусі від центра до 100 км. *Протидія небезпеці* життя розглядається у фазі *запобігання нанесенню фізичної шкоди населенню шляхом його евакуації у безпечне місце*. Це може відбуватися

як до початку терористичного акту, так і після нього.

В основі концептуальної пропозиції лежить теоретичне уявлення про те, що завдання нижчого ієрархічного рівня містобудівного простору можуть бути вирішеними за допомогою мобілізації ресурсів вищих ієрархічних рівнів. Тобто для запобігання нанесення фізичної шкоди населенню певного населеного пункту, що перебуває в зоні терористичних дій, комплексно залучаються містобудівні ресурси усєї агломерації. В якості таких ресурсів були визначені:

- елементи транспортно-комунікаційної мережі (залізничні та авто шляхи, відповідні вокзали та станції), які забезпечать швидке переміщення населення з небезпечних місць до безпечних;

- об'єкти для тимчасового перебування та обслуговування евакуйованих мешканців, в структурі «безпечних» населених місць, які забезпечать потреби їх життєдіяльності (згідно розрахунків можливої кількості евакуйованих).

Емпіричною базою дослідження стала інформація про процеси, які відбувалися в Харківській області з початком агресивних дій. Це дані щодо значної руйнації населених місць, самостійного виїзду та евакуації громадян, розселення тимчасово переміщених осіб на більш безпечних територіях. Аналіз картографічних матеріалів та даних щодо руйнівних можливостей сучасного озброєння дозволили виділити найбільш небезпечні зони. До таких зон віднесено території на півночі Харківської області, які межують з країною агресором. З іншого боку, південно-західні території агломерації виявилися відносно безпечними. Сюди було евакуйовано частину населення з північних районів (рис. 1).

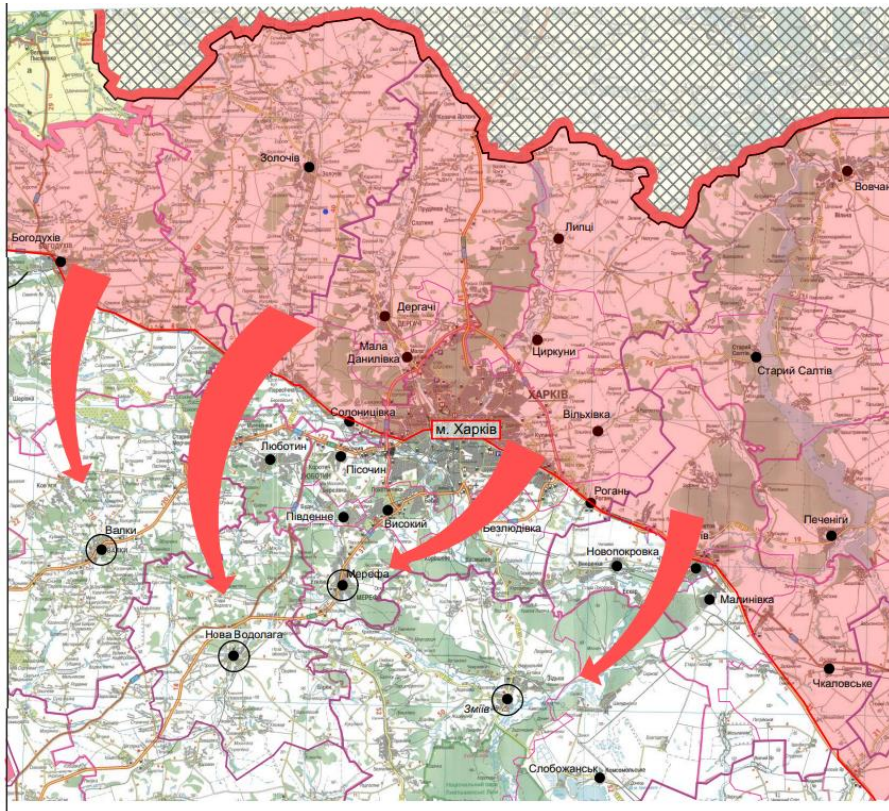

Рис. 1. Схема напрямків евакуації населення Харківської області з територій, які суттєво постраждали від воєнної агресії. (робота студента каф. Урбаністики та містобудування Дурнева Д.)

Аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду переміщення та розміщення евакуйованих мешканців постраждалих територій дозволив визначити, що основними об'єктами їх розселення стали будівлі закладів освіти (гуртожитки, спортивні зали) та торгівлі (з великими торгівельними залами). Спортивні та торгівельні зали досить швидко були переобладнані під житлові приміщення. Вирішення цих та інших питань життєдіяльності евакуйованих обумовлювалося особливостями ситуації та відбувалися в умовах «непередбачуваності».

Такі спостереження дозволили припустити, що *заздалегідь організована інфраструктура* забезпечення переміщених осіб усім необхідним на безпечних територіях агломерації стане вагомим фактором «запобігання нанесенню їм *безпосередньої фізичної шкоди*», тобто «*протидії терористичним актам*».

У ході роботи була запропонована схема-модель містобудівної організації такої інфраструктури в будь-якому «безпечному місті» агломерації. Її складовими елементами були визначені:

- «коридори швидкої евакуації» в структурі транспортної мережі агломерації;
- залізничні вокзали та станції, що приймають та забезпечують подальше переміщення евакуйованих мешканців (по території міста, або в інші малі населені місця автобусним сполученням);
- будівлі зального типу, які мають бомбосховища, для розселення евакуйованих;
- інфраструктуру, що забезпечує потреби життєдіяльності евакуйованих (харчування, рекреаційну діяльність, медичне обслуговування тощо).

Важливим висновком дослідження стала пропозиція розбудови елементів інфраструктури «захисту населення» в найбільш безпечних населених пунктах агломерації, які би змогли успішно використовуватись в мирні часи і стали доцільним доповненням до вже існуючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон від 05.04.2001 № 2341III. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page7>
2. Акт терористичний // Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 6. ISBN 978-966-937-261-1.

ЗИНОВ'ЄВА АЛЛА АНАТОЛІВНА,
директор ТОВ «КОНСАЛТ ПЛЮС Україна»

КОНЦЕПЦІЯ БЕЗПЕЧНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Антитерористична безпека України формується як державна система протидії тероризму, до якої входять антитерористичне законодавство, визначення і обґрунтування терористичних ризиків, засоби запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, методи досягнення безпеки людини, яка знаходиться в міському середовищі, рекомендації з фізичного захисту елементів міського середовища тощо.

Огляд сучасного соціально-економічного й політичного стану українського суспільства дозволяє припустити ймовірність поширення міського тероризму в Україні: активізація сепаратистських рухів у місцях проживання національних меншин; терористичні дії Російської Федерації; криміналізація та корумпованість; наявність на території України та в містах об'єктів вірогідних терористичних уражень; зростання рівня злочинності, пов'язаної з обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових і отруйних речовин; розширення нелегального ринку зброї; постійне збільшення кількості осіб, які перебувають за межею бідності або впритул до неї наблизилися; недоліки в системі охорони об'єктів критичної інфраструктури, уразливих у терористичному плані; зростання діяльності у сферах незаконної міграції, легалізації доходів, контрабанди зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів тощо з боку міжнародної організованої злочинності [17, 19].

Огляд сучасного соціально-економічного й політичного стану українського суспільства дозволяє припустити ймовірність поширення міського тероризму в Україні через дії Російської Федерації; криміналізацію та корумпованість; наявність на території України та в містах об'єктів вірогідних терористичних уражень; зростання рівня злочинності, пов'язаної з обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових і отруйних речовин; постійне збільшення кількості осіб, які перебувають за межею бідності або впритул до неї наблизилися; недоліки в системі охорони об'єктів критичної інфраструктури, уразливих у терористичному плані; зростання діяльності у сферах легалізації доходів, контрабанди зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів тощо з боку міжнародної організованої злочинності [6-8].

Відповідно, на рівні виконання встановлених організаційних заходів, підготовки органів управління та безпеки, оснащення технічного стану та ефективності функціонування комплексу інженерно-технічних засобів передбачається розробка фізичного захисту і охорони елементів міського середовища, у межах яких можуть бути вчинені терористичні акти .

Концепція безпечного міського середовища визначає мету, завдання та основні напрямки удосконалення процедур оптимізації та інформатизації в галузі безпеки елементів міського середовища, функціональної організації публічних

просторів, транспортних сполучень, ландшафтних утворень тощо. Концепція також встановлює основні засади організації системи людської безпеки, види загроз безпеці та об'єкти, що підлягають захисту.

Протидія терористичним актам в міському середовищі визначає адаптацію міського планування до нових реалій захисту національної стійкості, життєдіяльності людини, екологічної безпеки тощо, а також збалансування рівнів міського комфорту з тими організаційними та інженерно-технічними заходами, які здатні протидіяти вчиненню терористичних атак.

Правову основу протидії терористичним актам складають Конституція України, норми міжнародного права, нормативні правові акти уряду та акти інших органів в структурі державної влади.

У відповідності до законів України «Про національну безпеку України» [2], «Про боротьбу з тероризмом» [3], Указу Президента України «Концепція боротьби з тероризмом» [4], Постанови Кабінету Міністрів України «Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» [5] в Україні визначено певні дії стосовно антитерористичного захисту ряду промислових, цивільних, громадських, житлових об'єктів.

Концепцією безпечного міського середовища є сукупність правових та організаційних заходів, спрямованих на запобігання та припинення терористичних дій, що ґрунтується на дотриманні захисту основних прав і свобод людини; пріоритеті законних інтересів осіб, які перебувають в міському середовищі та наражаються на терористичну небезпеку; системному використанні політичних, інформаційних, соціально-правових та спеціальних заходів протидії терористичним актам в міському середовищі.

Основною метою реалізації Концепції є забезпечення безпечності життя та здоров'я осіб, що відтворюють життєдіяльність в міському середовищі.

Концепція реалізується на основі наступних основних принципів:

- створення, впровадження та підтримка системи заходів безпеки, забезпечення захисту життєдіяльності відповідно рівню терористичних загроз, стану антитерористичної захищеності міських просторів;

- відповідність нормативної бази процедур заходів безпеки без порушень містобудівної системи та її складових;

- впровадження сучасних технічних засобів безпеки міського середовища та його елементів;

- облік та впровадження в систему міської безпеки міжнародних норм, правил і процедур у галузі архітектури та містобудування

Основні напрямки реалізації Концепції:

- удосконалення існуючих процедур безпеки міського середовища без зниження ефективності життєдіяльності суспільства;

- удосконалення програми формування безпечного міського середовища;

- розробка та впровадження системи контролю над виконанням вимог формування безпечного міського середовища;

- введення обов'язкового контролю відтворення містобудівних процесів в цілях антитерористичної захищеності міського середовища;

- оснащення публічних просторів сучасними технічними засобами візуальної навігації відповідно до їх функціонального наповнення і сценаріїв

протидії терористичним атакам;

- оснащення публічних просторів та елементів міського середовища сучасним обладнанням для виявлення вибухових речовин;
- удосконалення технологій міської безпеки.

Цілі та завдання Концепції. Головною метою формування системи безпечного міського середовища є посилення засобів антитерористичної захищеності відповідно до стандартів безпеки, підвищення безпечного рівня функціонування містобудівних процесів, модернізація процедур виявлення та локалізації терористичних загроз, створення інформаційно-технічної інфраструктури.

Досягнення цілей Концепції відбувається вирішенням наступних завдань:

- створення інформаційно-аналітичної бази потенційних для терористичних загроз містобудівних ситуацій;
- розробка та використання підсистем виявлення та локалізації терористичних загроз;
- створення інформаційно-технічної інфраструктури.
- постійний моніторинг елементів системи міської безпеки на всіх етапах її функціонування;
- мінімізація, локалізація та нейтралізація ризиків виникнення небезпечних для людини ситуацій.

Реалізація положень Концепції сприяє запобіганню та протидії терористичним загрозам в міському середовищі; прогнозуванню, своєчасному виявленню умов і усуненню протиправних дій; створенню механізмів і умов оперативного реагування на терористичні загрози відповідно до нормативних правових документів, організаційних та технічних засобів; мінімізації втрат в разі вчинення терористичного акту; створенню умов для забезпечення комфортного стану міського середовища.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : за станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 14.11.2019).
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 12.11.2019 р.
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638- IV: за станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/63815> (дата звернення: 14.11.2019).
4. Концепція боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 року № 53/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/532019-26178> (дата звернення: 14.11.2019).
5. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 92. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>. (дата звернення: 14.11.2019).
6. Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом: международно правовые подходы. Киев : ЮНОНА-М, 2002.
7. Белай С.В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія. Харків : Національна акад. НГУ, 2015. 349 с.
8. Білецька Т. В. Соціально-політичний конфлікт в українському суспільстві періоду трансформації: фактори виникнення і особливості прояву : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Київ, 2011. 16 с.

ІГНАТЬКОВ ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ,
*судовий експерт, провідний експерт будівельної галузі,
Київський науково-дослідний інститут судових експертиз*

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ НАТУРНИХ ОБСТЕЖЕНЬ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ, ЗРУЙНОВАНИХ ТА ПОШКОДЖЕНИХ В РЕЗУЛЬТАТІ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ В МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

З 24 лютого 2023 року на території України відбуваються повномасштабні військові дії з боку російської федерації. Згідно зі статтею 258 Кримінального Кодексу України результати військових дій російської федерації є терористичними актами. Руйнувань та пошкоджень окрім військових об'єктів, зазнають житлові та громадські об'єкти, промислові об'єкти, об'єкти транспортної та критичної інфраструктури.

З початку квітня 2022 року мною було проведено обстеження близько двохсот об'єктів, зруйнованих та пошкоджених за результатами військової агресії російської федерації на території Київської, Чернігівської, Харківської, Донецької, Херсонської, Одеської областей.

У військових діях використовуються практично всі види озброєнь (окрім ядерної зброї).

Руйнування та пошкодження об'єктів нерухомості, які розташовані поблизу лінії фронту, відбувається за результатами артилерійських обстрілів, авіаційних ударів, обстрілів зі стрілецької зброї, ураженнями іншими вибуховими пристроями, пожеж та мародерства. Руйнування та пошкодження об'єктів нерухомості, які розташовані на значній відстані від лінії фронту, відбувається як правило за результатами ураження балістичними ракетами, крилатими ракетами, баражуючими боєприпасами. Більша частина ракет та баражуючих боєприпасів знешкоджується силами протиповітряної оборони України. Часто ракети влучають мимо цілі, також часто наявне пошкодження об'єктів нерухомості уламками знешкоджених ракет та баражуючих боєприпасів.

За масштабом руйнувань та пошкоджень об'єктів нерухомості умовно можливо поділити на декілька ступенів:

- масштабне руйнування об'єктів нерухомості;
- групове руйнування об'єктів нерухомості;
- одиночне руйнування об'єкту нерухомості;
- руйнування частини об'єкту нерухомості;
- групове пошкодження об'єктів нерухомості;
- одиночне пошкодження об'єкту нерухомості;
- пошкодження окремих конструкцій об'єкту нерухомості.

За результатами аналізу результатів військових дій встановлено, що масштабні руйнування як правило виникають за результатами масованих артилерійських обстрілів та авіаційних бомбардувань (в тому числі з

використанням фосфорних бомб), пожеж.

Групові та одиночні руйнування об'єктів нерухомості виникають за результатами артилерійських або ракетних обстрілів та авіаційних бомбардувань, пожеж.

Руйнування частини об'єкту нерухомості виникає за результатами влучань ракет, артилерійських снарядів, авіабомб та інших вибухових пристроїв, пожеж.

Пошкодження об'єктів нерухомості виникає за результатами ураження під впливом вибухової хвилі, уламків, за результатами мародерства.

У залежності від характеру та ступеню пошкодження об'єкту нерухомості, його об'ємно-планувальних та конструктивних рішень застосовуються різні методи дослідження, тому числі:

- візуальне обстеження;
- фотографування об'єкту дослідження;
- аерофотозйомка, аеровідеозйомка;
- обміри;
- геодезична зйомка;

– інструментальні випробування. В тому числі випробування міцності бетону та цегли (метод відриву зі сколюванням, ультразвуковий метод, метод пружного відскоку та інші), визначення розташування арматури в залізобетоні та товщини захисного шару бетону за допомогою ультразвукового методу та інші методи;

– лабораторні випробування з визначенням характеристик будівельних конструкцій і матеріалів;

- розрахунки несучої здатності будівельних конструкцій.

Згідно з «Методикою проведення обстеження та оформлення його результатів», затвердженою наказом Міністерства розвитку громад та територій України 06.08.2022 року № 144 пошкодження об'єктів нерухомості поділяють на три категорії.

Згідно з ДСТУ-Н Б В.1.2-18:2016 «Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану» рівень придатності технічного стану окремих конструкцій та об'єкта в цілому для надійного й безпечного використання за призначенням визначають через ступінь їх відповідності нормативним вимогам з експлуатаційної придатності (механічний опір та стійкість, інші вимоги, визначені технічним завданням на обстеження).

Обстеженням об'єкта встановлюють фактичні фізико-механічні характеристики несучих та огорожувальних конструкцій – зусилля в елементах та перерізах, дефекти та пошкодження, які знижують несучу здатність та довговічність або перешкоджають нормальній реалізації захисних функцій (забезпечення герметичності, тепло-, звуко-, гідроізоляції тощо).

Співвідношення фактичних експлуатаційних характеристик з проектними та нормативними вимогами з урахуванням граничних станів конструкцій та/або основ відповідно до вимог ДБН В.1.2-14:2018 характеризують ступінь придатності конструкцій, який оцінюється показником «категорія технічного стану».

Таблиця 1. Класифікаційні ознаки категорії пошкоджень об'єкта

Категорія пошкоджень	Загальна характеристика пошкоджень	Орієнтовний ступінь пошкоджень об'єкта загалом, %	Загальні рекомендації щодо подальшої експлуатації
I	Наявні незначні пошкодження несучих та огорожувальних конструкцій, але без порушення вимог щодо механічного опору та стійкості за граничним станом першої та другої групи	до 20	Рекомендовано виконання робіт з відновлення шляхом поточного ремонту об'єкта
		21-40	Рекомендовано виконання робіт з відновлення шляхом поточного та/або капітального ремонту об'єкта
II	Наявні пошкодження несучих та огорожувальних конструкцій (категорій відповідальності конструкцій А та Б), ступінь та характер яких свідчить про необхідність виконання робіт щодо часткового демонтажу частин об'єкта або його окремих конструкцій, підсилення об'єкта або його окремих несучих та огорожувальних конструкцій	41-80	Рекомендовано виконання робіт з відновлення шляхом капітального ремонту, реконструкції об'єкта
III	Об'єкт непридатний для використання за цільовим призначенням, повністю втратили свою економічну цінність, наявні пошкодження несучих та огорожувальних конструкцій, ступінь та характер яких свідчить про небезпеку аварійного обвалення об'єкта (зруйновані об'єкти)	81-100	Рекомендовано виконання невідкладних робіт щодо демонтажу (ліквідації) об'єкта

Технічний стан окремої будівельної конструкції згідно з ДБН В.1.2-14:2018 характеризують однією з чотирьох категорій:

- а) «1» – нормальний;
- б) «2» – задовільний;
- в) «3» – не придатний до нормальної експлуатації;
- г) «4» – аварійний.

Технічний стан конструкції нормальний – категорія технічного стану «1»: фактичні зусилля в елементах та перерізах конструкції не перевищують допустимих за розрахунком, відсутні дефекти та пошкодження, які знижують несучу здатність та довговічність або перешкоджають нормальній експлуатації.

Технічний стан конструкції задовільний – категорія «2»: за експлуатаційними якостями конструкція відповідає категорії технічного стану «1» але мають місце часткові відхилення від вимог проекту, дефекти або пошкодження, які можуть знизити довговічність конструкції або частково

порушити вимоги другої групи граничних станів, що в конкретних умовах експлуатації конструкції не обмежує використання об'єкта за визначеним призначенням.

Потрібні заходи захисту конструкції та дотримання встановлених вимог щодо його використання.

Технічний стан конструкції не придатний до нормальної експлуатації – категорія «3»: конструкція не відповідає категоріям технічного стану «1» та «2» щодо несучої здатності або нормальної реалізації захисних функцій, але аналіз дефектів і пошкоджень з перевірними розрахунками виявляє можливість забезпечення її цілісності до проведення ремонту, підсилення або заміни.

Необхідно виконати ремонт, підсилення або заміну конструкції, а до завершення цих заходів використовувати об'єкт за обмеженим режимом експлуатації, контролюючи стан конструкції, навантаження та впливи.

Технічний стан конструкції аварійний – категорія «4»: порушені вимоги першої групи граничних станів (або неможливо запобігти цим порушенням), і аналіз дефектів та пошкоджень з перевірними розрахунками показує неможливість гарантувати цілісність конструкції до проведення її ремонту, підсилення або заміни (особливо, якщо можливий «крихкий» характер руйнування), або остаточно втрачена можливість нормальної реалізації захисних функцій конструкції.

Необхідно негайно виключити перебування людей в зоні можливого обвалення та/або вжити заходів, які унеможливають таке обвалення до проведення ремонту, підсилення або заміни конструкції або до ліквідації об'єкта.

При проведенні обстеження проводиться аналіз категорії відповідальності конструкцій досліджуваного об'єкту нерухомості.

Згідно ДБН В.1.2-14:2018 «Система забезпечення надійності та безпеки будівельних об'єктів. Загальні принципи забезпечення надійності та конструктивної безпеки будівель і споруд»:

«5.2 Категорії відповідальності конструкцій та їх елементів

5.2.1 Залежно від наслідків, які можуть бути викликані відмовою, розрізняють три категорії відповідальності конструкцій та їх елементів:

А – конструкції та елементи, відмова яких може призвести до непридатності до експлуатації будівлі (споруди) або її частини.

Б – конструкції та елементи, відмова яких може призвести до ускладнення нормальної експлуатації будівлі (споруди) або до відмови інших конструкцій, які не належать до категорії А.

В – конструкції, відмова яких не призводить до порушення функціонування будівлі (споруди) в цілому або інших конструкцій або їх елементів.

5.2.2 У складі категорії А можуть виділятися конструкції категорії А1 (головні несучі конструкції), безвідмовність яких забезпечує будівлю або споруду від повного руйнування при аварійних впливах, навіть якщо її подальше використання за призначенням при цьому стане неможливим без капітального ремонту.

До категорії А1 слід також відносити елементи, відмова яких може стати безпосередньою причиною аварійної ситуації з прямою загрозою для людей або довкілля (запобіжні клапани в посудинах високого тиску, деталі та конструктивні елементи, що забезпечують герметизацію резервуарів із

сильнотоксичними речовинами)».

З урахуванням категорії відповідальності будівельних конструкцій приймається рішення щодо категорії технічного стану будівельних конструкцій, досліджуваного об'єкту в цілому та категорії його пошкодження.

В залежності від об'ємно-планувальних та конструктивних характеристик, досліджувані пошкоджені об'єкти нерухомості зазнавали різні ступені пошкоджень.

Найбільш схильні до руйнувань будівлі логістичних центрів та торгових центрів великої площі та будівельного об'єму з металевим каркасом. При виникненні пожежі будівля руйнується або повністю, або велика її частина. При цьому негативну роль відіграє порушення будівельних норм в частині протипожежного захисту – відсутність розбивки об'єму будівлі на протипожежні відсіки протипожежними стінами, відсутність протипожежного захисту металоконструкцій, відсутність системи автоматичного пожежегасіння та інше.

Також схильні до руйнувань будівлі та споруди низької ступені капітальності, які не витримують впливу вибухової хвилі.

В будівлях панельного типу найбільш схильні до руйнування навесні панелі фасадів, які закріплені на закладних деталях.

В цегляних будівлях та спорудах як правило спостерігається часткове руйнування будівлі від влучання ракет та артилерійських снарядів. При влучанні боєприпасів великої потужності нижню частину багатоповерхової будівлі з цегляними стінами спостерігається руйнація більшої частини або усєї будівлі що відповідає III категорії пошкоджень.

Найбільш схильні до руйнувань наступні конструктивні елементи будівель та споруд: заповнення віконних та дверних прорізів, дах та покрівля, конструкції навісного вентилязованого фасаду.

Найбільш небезпечними факторами руйнувань будівель та споруд при проведенні військових дій є пожежа та влучання боєприпасів великої потужності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України.
2. «Методикою проведення обстеження та оформлення його результатів», затвердженою наказом Міністерства розвитку громад та територій України 06.08.2022 року № 144.
3. ДБН В.1.2-14:2018 «Система забезпечення надійності та безпеки будівельних об'єктів. Загальні принципи забезпечення надійності та конструктивної безпеки будівель і споруд».
4. ДСТУ-Н Б В.1.2-18:2016 «Настанова щодо обстеження будівель і споруд для визначення та оцінки їх технічного стану».

ЛУКОМСЬКА ЗОРЯНА ВОЛОДИМИРІВНА,
*доктор архітектури, професор кафедри архітектури та містобудування
Івано-Франківського національного університету нафти і газу*

ГАЙДАР ВОЛОДИМИР ГРИГОРОВИЧ,
*архітектор, Голова правління Івано-Франківської обласної організації
Національної спілки архітекторів України,
дійсний член Міжнародної ради з охорони пам'яток та історичних місць*

**ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
МАТЕРІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ ЕСКАЛАЦІЇ ТА ПІДВИЩЕНОГО РІВНЯ
ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ**

Огляд світового досвіду ХХ-ХХІ століть розвитку архітектури та містобудування свідчить, що соціальні протиріччя міжконфесійного, расового, релігійного, політичного і економічного спрямування в їх терористичних формах обов'язково впливають на сферу архітектурно-будівельного проектування, особливо розробки комплексного захисту унікальних будинків і споруд з використанням комплексів сучасних архітектурно-просторових, інженерних і технічних засобів.

Нині в Україні є 1,4 тис. міст і селищ, та понад 8 тис. сіл із цінною культурною спадщиною. Встановлено, що 50–70 % об'єктів в окремих регіонах перебуває в незадовільному стані, а понад 200 пам'яток архітектури та містобудування національного значення щороку потребують проведення невідкладних протиаварійних та консерваційних робіт [1]. Усього під охороною держави знаходиться понад 147 тис. пам'яток, значна частина яких характеризується різким погіршенням стану, а в багатьох випадках – безповоротними втратами через спотворення внаслідок невдалих перебудов, нового будівництва з руйнацією масштабності і характеру історичного середовища, порушення історико-культурного середовища та містобудівних якостей самостійних цілісних містобудівних утворень, зон охорони пам'яток і заповідних зон історичних міських поселень; неналежне відображення питань збереження й раціонального використання об'єктів містобудівної спадщини в чинних нормативних документах тощо [2, 3].

Зазначена проблема захисту і збереження об'єктів матеріально-культурної спадщини стрімко зростає в сучасних умовах військової ескалації та підвищеного рівня терористичних загроз, вимоги до антитерористичної безпеки ряду міст України потребують перегляду і уточнення передусім в частині визначення статусу понять тероризму в контексті його впливу на безпеку людей, охорону, збереження і захист пам'яток матеріально-культурної спадщини в історичному міському середовищі.

Пропонується внести доповнення до терміну «Терористичний акт». Чинний термін: терористичний акт – це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи

інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на ухвалення рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою. Пропонується доповнити після слів «...майнової шкоди» текстом «пошкодження, втрату цінності, часткове чи повне руйнування (знищення) об'єктів матеріальної культурної спадщини».

Відповідно до вимог існуючої нормативної бази, передбачено комплекси інженерно-технічних заходів для забезпечення необхідної міцності, стійкості, несучої здатності остовів будинків і споруд пам'яток культури і архітектури, включаючи антитерористичний захист об'єктів сучасними архітектурно-будівельними засобами.

Державна система охорони пам'яток культурної спадщини в Україні на організаційному, програмно-цільовому, матеріальному рівнях має забезпечувати паспортизацію, облік і реєстрацію пам'яток, формування Державного реєстру нерухомих пам'яток України, прийняття комплексної державної програми дій із питань захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини. Формування обґрунтованих пропозицій, для врахування і впровадження системи охорони, захисту і збереження об'єктів матеріально-культурної спадщини на загальнодержавному рівні, потребує попереднього ґрунтовного опрацювання чинних державних будівельних норм (ДБН та ДСТУ (ДБН Б.1.1-14:2021, ДБН Б.1.1-5, ДБН В.1.2-4, ДБН А.2.2-3, ДСТУ Б А.2.2-7 та ін.) та чинного законодавства у сфері містобудування та архітектури.

Вивчення і аналіз вітчизняного та світового досвіду охорони, захисту і збереження об'єктів матеріально-культурної спадщини, сучасний стан заходів та робіт зі збереження і охорони від вандалізму і терористичних атак історичного середовища міст спрямовує на формулювання таких пропозицій:

1. Об'єкти матеріально-культурної спадщини мають бути внесені до переліку таких, що потребують проти терористичного захисту – на рівні із захистом об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів економіки в мирний та особливий період. Особливу увагу слід надати об'єктам-пам'яткам: архітектури, археології, містобудування, ландшафту, монументального мистецтва, історії.

2. Доповнити чинні нормативні вимоги в складі містобудівної та проектної документації об'єктів будівництва (розділ ІТЗ ЦЗ «Інженерно-технічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони) на мирний час та на особливий період»), рекомендаціями та вимогами щодо розроблення, на рівні з інженерно-технічними, також містобудівних та архітектурно-планувальних заходів захисту об'єктів матеріально-культурної спадщини.

3. Розробити наступні окремі вимоги та норми для об'єктів матеріальної культурної спадщини:

– превентивні, попереджувальні заходи;

- інвентаризаційні роботи (детальна цифрова інвентаризація), паспортизація, формування бази даних;
- евакуаційні та екстрені невідкладні заходи;
- заходи фізичного захисту для різних типів пам'яткових об'єктів та їх ціннісних елементів.

Таким чином, науково обґрунтована і практично застосована система охорони, захисту та збереження об'єктів матеріально-культурної спадщини дозволить суттєво підвищити рівень безпечного функціонування унікальних пам'яток і забезпечити формування і розвиток історичного середовища міст України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Рекомендації парламентських слухань «Культурна політика в Україні: пріоритети, принципи та шляхи реалізації»: Постанова Верховної Ради України від 21.06.2005 р. № 2680-IV. *Відомості Верховної Ради*. 2005. № 28. С. 1172, ст. 376.
2. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів України. 2012. С. 91–92.
3. Титова О. М. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України. Праці Центру пам'яткознавства. 2009. Вип. 16. С. 5–10.

МАНУЛЯК ІРИНА ЗІНОВІЇВНА,

*кандидат технічних наук, доцент кафедри комп'ютерних систем і мереж
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу*

КУТИНСЬКИЙ АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ,

*аспірант кафедри комп'ютерних систем і мереж Івано-Франківського
національного технічного університету нафти і газу*

АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ ЗАГРОЗ АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНОЇ СПАДЩИНИ ЗУМОВЛЕНИХ ВПЛИВОМ ПОВЕРХНЕВИХ ХВИЛЬ

Моніторинг загроз архітектурних будівель є одним із важливих напрямів вирішення проблеми містобудівної спадщини. Такий моніторинг дає змогу не тільки продовжити життєвий цикл, а й істотно покращити якість споруд, а також забезпечити ефективний контроль сучасними інженерними рішеннями, підвищити їхню експлуатаційну надійність та довговічність.

З кожним роком зростає потреба в реконструкції та відновленні споруд, зокрема архітектурних, що зазвичай пов'язано з процесом старіння, однак виникли додаткові чинники, що пов'язані з веденням воєнних дій. Одним з таких чинників є поверхневі хвилі (рис. 1), зумовлені використанням потужних піротехнічних засобів, що зазвичай не передбачають при проектуванні.

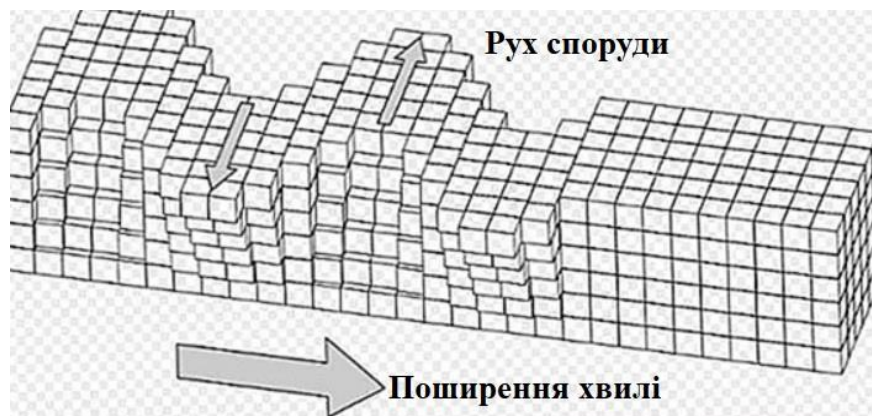

Рис. 1. Руйнування споруди поверхневою хвилею

При проходженні поверхневої хвилі вібруючі частинки середовища, в даному випадку ґрунту, рухаються у двох вимірах, подібно до хвиль, що утворюються, коли камінь падає у воду [1]. Такий тип хвиль виникає на межі розділу двох різних середовищ, таких як поверхня Землі та повітря. Це хвилі, в яких частинки відчувають поперечні в поєднанні з поздовжніми переміщеннями, тобто двовимірні. Хвилі по поверхні Землі рухаються з меншою швидкістю, ніж хвилі, що рухаються в глибині, але вони здатні викликати резонанс, оскільки такі вібрації переносять енергію і, як наслідок, чинять руйнівну дію. Тобто на

наслідки руйнування впливає те як розміщено фундамент будівлі.

Пружні коливання, що розповсюджуються в землі від осередків землетрусів, вибухів і інших джерел називають сейсмічними хвилями. Швидкість поширення хвиль залежить від щільності і пружності середовища і має тенденцію до зростання у міру поглиблення, в межах до 5..10 км. вона складає 2-8 км./с., а при подальшому поглибленні – 13 км./с. Розрізняють об'ємні та поверхневі сейсмічні хвилі; у свою чергу об'ємні хвилі розрізняються на подовжні і поперечні [2].

Поверхневі (сейсмічні) хвилі, що розповсюджуються тільки уздовж поверхні землі мають швидкість меншу від швидкості об'ємних хвиль, що проходять з глибини. Через низьку частоту, час дії і велику амплітуду вони є найбільш руйнівними з наявних типів сейсмічних хвиль. Розрізняють два типи поверхневих хвиль: хвилі Лява і Релея.

Подовжні сейсмічні хвилі (Р-хвилі, первинні хвилі, компресійні хвилі) – найбільш швидкі хвилі, що розповсюджуються від джерела сейсмічних коливань і є послідовним стисненням і розрядкою матеріалу. Подовжні хвилі проходять через всі середовища. Їх швидкість в 1,7 разу більша, ніж швидкість поперечних S-хвиль. Стандартна швидкість Р-хвиль в граніті – 5000 м/с.

Поперечні сейсмічні хвилі (S-хвилі, вторинні хвилі) – сейсмічні хвилі, що розповсюджуються повільніше, ніж подовжні Р-хвилі. Вони складаються з пружних коливань, поперечних по відношенню до напрямку розповсюдження хвилі. Поперечні хвилі не проходять через рідину. Сейсмічні хвилі у міру віддалення від осередку втрачають інтенсивність, що зумовлено розсіюванням їх енергії. Дальність поширення багато в чому визначається геологічною будовою району, причому у складчастих областях такі хвилі затухають значно швидше, ніж на рівнинах.

Таким чином, у сучасних реаліях виникають потреби розроблення нових методів виробництва, організаційно-технологічних рішень, залучення спеціальної техніки і технології. Одним з можливих варіантів попередження руйнувань є реалізація систем моніторингу, яка дозволить відслідковувати пошкодження безпосередньо на самій споруді з можливістю збереження інформації щодо параметрів поверхневих хвиль, які проходять через споруди, а також детектування передаварійних та аварійних станів зумовлених такими хвилями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поверхневі хвилі: характеристики, типи та приклади. URL: <https://uk.warbletoncouncil.org/ondas-superficiales-5728>
2. Джамбаттіста А., Макгроу Хілл. Фізика. 2010.

МАРКІНА МАРІЯ ІВАНІВНА,

аспірантка, старша викладачка кафедри регіоналістики і туризму Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана

БОЙКО ХРИСТИНА РУСЛАНІВНА,

здобувачка вищої освіти Київського національного економічного університету імені В. Гетьмана

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІНСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОСТОРОВОМУ ПЛАНУВАННІ МІСТА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ

Глобальні виклики та загрози сьогодення диктують важливість застосування новітніх підходів та формування базових основ для забезпечення протидії терористичним актам у місті. У світі та Україні, зокрема, все актуальнішим стає питання запобігання та протидії терористичним актам. На жаль, найпоширенішими атаками терористів стають людні місця та об'єкти масового відвідування.

На погляд О. В. Бойченко [1], майбутнє протидії терористичним актам полягає у справі профілактики та запобіганні актів тероризму саме за такими заходами, що проводяться як гласно, так і конспіративно, в залежності від ситуації та оперативної обстановки. Підвищення їхньої ефективності й результативності може бути досягнуто тільки шляхом застосування сучасної техніки виявлення засобів тероризму при поєднанні з оперативно-аналітичними заходами.

Що стосується заходів по боротьбі з тероризмом на транспорті, у виставочному й шоу-бізнесі, то в такому випадку першою межею оборони повинні бути профілактичні заходи, які дозволяють надійно перекрити канали доставки на об'єкти можливих терактів зброї та вибухівки. Крім того, застосування таких заходів на даних об'єктах дозволить знизити кількість випадків вандалізму, грабежу, крадіжки та хуліганства.

Сьогодні надійним та єдиним способом запобігання пронесенню засобів тероризму на об'єкти є використання методів і принципів, які добре зарекомендували себе в авіації (стаціонарні пости технічної перевірки пасажирів (відвідувачів), ручної поклажі та багажу). Робота таких постів повинна враховувати пропускний режим шляхом контролю квитків, ідентифікації особи за документами з можливістю перевірки підозрілих осіб за відповідними обліками.

Зважаючи на наявні дослідження, можна стверджувати про важливість напрацювання ефективної управлінської взаємодії, зокрема, що стосується просторового планування міста та є вкрай вагомою для забезпечення протидії терористичним актам. Така потреба виникає у зв'язку з невпинними процесами глобалізації.

Впродовж останніх років можна говорити про впевнене зростання ролі

просторового планування для України, навіть незважаючи на особливості воєнного стану.

Також слід зазначити, що в Україні відбуваються суттєві зміни у публічному управлінні містобудівною сферою, архітектурою та будівництвом. Управлінська взаємодія на різних рівнях починає відігравати важливу роль у суспільному устрої. Нещодавно нове поняття – «просторове планування» – стає звичним.

Дослідник Д. Макеєв [2] вважає просторове планування є одним із найважливіших видів діяльності у розвитку сучасного суспільства. При цьому автори акцентують на невизначеності поняття «просторове планування» на законодавчому рівні в Україні та водночас дають своє трактування. Так, просторове планування може виступати діяльністю в публічному секторі, що здійснюється на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Такий вид планування використовується органами публічної влади для впливу на майбутнє планування та використання територій, розміщення населення та здійснення різних видів діяльності в просторі.

Науковець С. Щеглюк [3] наводить суміжні поняття, що застосовуються часто поруч із «просторовим плануванням» – «планування розвитку території громади», «містобудівна діяльність», «планування територій», «просторове регіональне планування». Дослідник наводить визначення терміну «просторове планування» [3]: Просторове планування – це діяльність, що базується на міжнародних принципах зі створення умов для комфортного життя людини та спрямована на покращення життєдіяльності людини шляхом використання низки інструментів просторового планування.

Узагальнюючи існуючі фахові наукові доробки, а також використовуючи власні дослідження, вважаємо за доцільне запропонувати наступне визначення: просторове планування на місцевому рівні – це процес стратегічної, планової діяльності у публічному секторі, має на меті покращення життєдіяльності суспільства на рівні територіальних громадах, здійснюється шляхом розроблення та втілення стратегічних документів та документації із просторового планування, за участі стейкхолдерів галузі.

При цьому, документами просторового планування на місцевому рівні є містобудівна документація місцевого рівня, розроблення якої регламентується Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» [4], Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» та рядом інших законодавчих та підзаконних актів [5].

Одним із інструментів управлінської взаємодії у просторовому плануванні міста для забезпечення протидії терористичним актам пропонується застосування системи «безпекового управління».

Поняття «безпекове управління» («Security-управління», «захист міста») пропонуємо розглядати з позиції управлінської взаємодії у просторовому плануванні міста для забезпечення протидії терористичним актам.

Безпекове управління – система, що передбачає безпеку, стійкість, працездатність і життєздатність, необхідні для протистояння сучасним загрозам у вигляді терористичних актів та загалом кращого обслуговування мешканців міста. Основними напрямками даної системи є:

- адміністрування.
- інфраструктура.
- освіта.

Адміністрування – процес керування діяльністю апарата е-управління підприємства, установи чи військової організації, у тому числі й органу державної влади, органу місцевого самоврядування, органу зі служби безпеки.

Інфраструктура – комплекс взаємопов'язаних обслуговуючих структур або об'єктів, що забезпечують та відповідають за функцію безпеки в місті завдяки інноваційним технологіям.

Освіта – опанування знань про впровадження smart-технологій, що розвивають еру «*Smart City*», у систему безпеки міста.

У разі терористичних загроз, безпекове управління може негайно зреагувати на надзвичайні ситуації у місті (наприклад, заблокувати такі об'єкти, як школи та лікарні, а також сповістити працівників як діяти та яких зон варто уникати).

Натомість, ризиками використання smart-технологій є, наприклад, загроза для хакерських атак.

Політику управлінської взаємодії у просторовому плануванні міста для забезпечення протидії терористичним актам розвитку слід регулярно переглядати, оновлювати та адаптувати до все більш цифрового світу. Тому пріоритетним для безпекового управління може бути збільшення інвестицій у захист цифрової інфраструктури.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що під час створення системи управлінської взаємодії у просторовому плануванні міста для забезпечення протидії терористичним актам, варто використовувати чітко визначений процес управління. Оскільки більшість проєктів smart-міста є величезними, потрібен чітко визначена система управління безпекою в місті із названими стейкхолдерами галузей. Вважаємо, що для успішного захисту міста потрібно інтегрувати дії влади, жителів міста, бізнесу та як окремого стейкхолдера, оборонного сектора міста. Це має бути постійний процес тонкої взаємодії, який однозначно має налагоджуватися у мирний час, задля можливості спрацювання у разі настання терористичної загрози.

Також для можливості ефективної управлінської взаємодії у просторовому плануванні міста для забезпечення протидії терористичним актам, пропонується здійснити ряд кроків:

1. Розширення законодавчих вимог до розділу інженерно-технічних заходів цивільного захисту у містобудівній документації місцевого рівня;
2. Розроблення законодавчих основ щодо застосування архітектурно-планувальних та просторово-планувальних заходів цивільного захисту;
3. Забезпечення розроблення містобудівної документації місцевого рівня;
4. Детальне планування територій із імплементацією засобів безпекового управління;
5. Розвиток структури взаємодії міських стейкхолдерів у мирний час задля ефективної організації роботи при надзвичайних ситуаціях.

Зважаючи на недостатню кількість наукових обґрунтувань у сфері протидії терористичним актам, дослідження управлінської взаємодії у просторовому плануванні міста для забезпечення протидії терористичним актам є

перспективними напрямками наукових пошуків авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойченко О. В. «Технічні засоби протидії тероризму». *Право і безпека. Випуск № 5 (2006)*: 173-175. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pib_2006_5_5_47 (дата звернення 05.06.2023 р.).
2. Макєєв Денис. «Просторове планування як сучасний інструмент розвитку. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (2021): 78-80 (дата звернення 01.05.2023 р.).
3. Щеглюк С. Д. Інституційне забезпечення просторового планування об'єднаних територіальних громад *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 3. С. 10-21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2019_3_4. (дата звернення 01.05.2023 р.).
4. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України, документ 3038-VI: офіційний текст. Київ, Верховна Рада України, Редакція від 24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17#Text> (дата звернення 05.06.2023 р.).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель: Закон України, документ 711-IX: офіційний текст. Київ, Верховна Рада України, Редакція від 27.05.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711-20#Text> (дата звернення 10.03.2023 р.).

МОЗОЛЕВСЬКА АНАСТАСІЯ ДМИТРІВНА,
студентка кафедри архітектурно-проектної справи відокремленого
структурного підрозділу «Інститут інноваційної освіти
Київського національного університету будівництва і архітектури»

АВДЄЄВА НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА,
кандидат архітектури, доцент кафедри архітектурно-проектної справи
ВСП «Інститут інноваційної освіти Київського національного
університету будівництва і архітектури»

ГЕРАСИМНЮК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
викладач кафедри архітектурно-проектної справи ВСП
«Інститут інноваційної освіти Київського національного університету
будівництва і архітектури»

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ ЗАХИСНИХ СПОРУД

У зв'язку з ситуацією в Україні станом на 2022 рік, а саме вторгнення терористичної росії в суверенну державу, окупація наших територій та постійні обстріли населених пунктів зокрема, стало питання щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту. Наразі споруд, придатних для укриття та тривалого перебування в укритті, в країні критично не вистачає, що призводить до жахливих наслідків і унеможливорює безперервне подовження праці.

Виявити основні архітектурні вимоги до планування та облаштування захисних споруд, згідно чинних норм та рекомендацій.

Основні приміщення бомбосховища	Допоміжні приміщення бомбосховища
<p>-Сховище -0,4-0,5м² (на одну особу, залежно від висоти приміщення та кількості ярусів нар.)</p> <p>-Пункти керування -2м² (на одного працюючого)</p> <p>-Медпункти -9м² (при місткості потнад 1 200 осіб збільшувати на 1м² на кожні 100осіб)</p> <p>-Санітарний пост -2м² (один на кожні 500 осіб, але не менше одного на сховище)</p> <p>-Операційно-перев'язочні -20м² при місткості до 150 ліжок, 25м² при місткості до 300 ліжок (для медичних установ)</p> <p>-Передопераційно-стерилізаційні -10м² при місткості до 150 ліжок, 12м² при місткості до 300 ліжок (для медичних установ)</p>	<p>-Фільтровентиляційні (ФВП) -площа залежить від габаритів обладнання та площі для його обслуговування</p> <p>-Санітарні вузли (1 унітаз на 50 осіб, 1 умивальник на 100 осіб. Ширина проходів між рядами кабін -1,5м, між рядами кабін і стіною. -1,1м)</p> <p>-Душова -6м² (кабіни розміром 0,9х0,9м. Обладнати електричними водонагрівачами)</p> <p>-Захищені дизельні електростанції (ДЕС) (розташовується біля зовнішньої стіни, відокремлена протипожежною перегородкою I типу, вхід зі сховища до ДЕС обладнується тамбуром з 2-ма герметичними дверима, що відкриваються в напрямку сховища)</p> <p>-Електрощитова (двері протипожежні 0,8х1,8м, відчиняються назовні, замок, що сам замикається та відмикається без ключа з внутрішнього боку приміщення)</p> <p>-Зберігання продовольства -5м² (при к-ті осіб до 150, на кожні 150 осіб площа збільшується на 3м². Одне приміщення на кожні 600 осіб. Двері суцільні без порожнин, оббиті покрівельною оцинкованою сталлю на висоту 0,5м, передбачити замки)</p> <p>-Дренажна станція перекачки (розташовується за лінією герметизації сховищ, вхід зі сховища обладнується тамбуром з 2-ма герметичними дверима, що відкриваються в бік станції. Під підлогою станції передбачити резервуар з входом через люк у станцію)</p> <p>-Балонна (передбачається з 3-ма режимами вентиляції. Сполучення з суміжними приміщеннями через тамбур, двері протипожежні відчиняються назовні)</p> <p>-Тамбури, тамбур-шлюз</p> <p>-Дозиметричний контроль -6м² (для сховищ атомних станцій)</p> <p>-Роздягальня та приміщення для чистого та брудного одягу -6-8м² (для сховищ атомних станцій)</p>

Рис. 1. Набір приміщень сховища (за ДБН В.2.2-5-97 п.2)

Укриття поділяються на:

- за місцем знаходження – вбудовані, відокремлені, метрополітен, у гірських виробках;
- за терміном будівництва – зведені завчасно, швидко-зведені;
- за захисними властивостями – найпростіші укриття (щілини відкриті і перекриті), протирадіаційні укриття (ПРУ) і сховища;
- за призначенням – захисні споруди, споруди подвійного призначення.

В умовах сьогодення можна обирати укриття подвійного призначення. Тобто ті, що експлуатуються з певним призначенням в мирний час, а в разі особливого стану можуть використовуватись як сховище.

Рекомендується використовувати монолітно-каркасну конструктивну схему, яка є найбільш сприятливою та безпечною для укриття. Сховище не опоряджується матеріалами, на які може вплинути ударна хвиля, це запобігає травматизму всередині приміщення укриття (рис. 2).

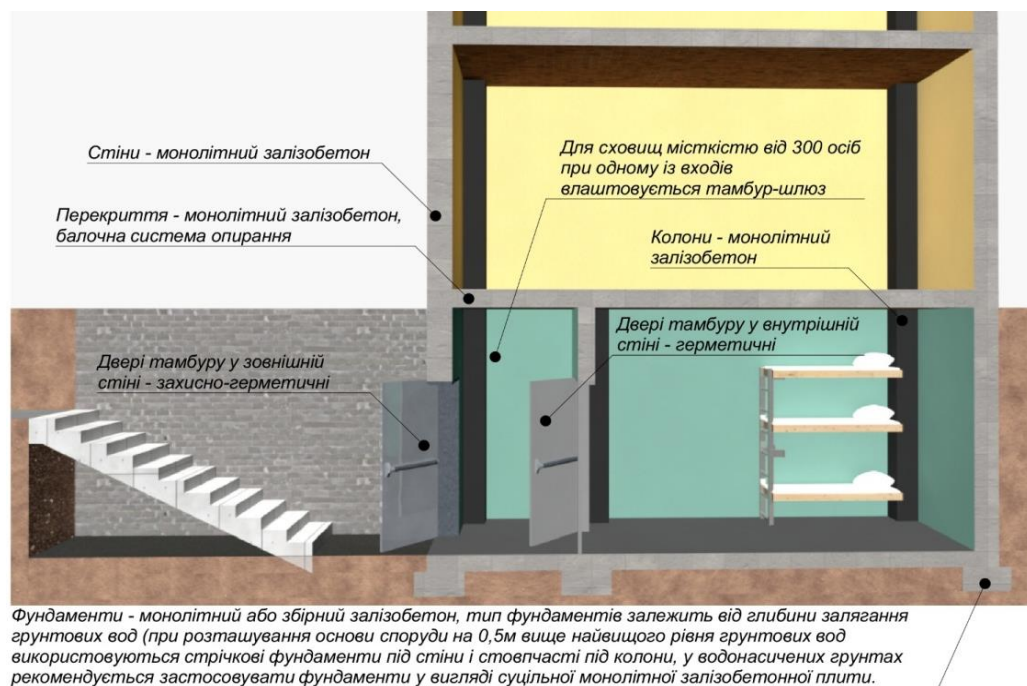

Рис. 2. Рекомендації щодо використання каркасної конструктивної схеми

«Для встановлення можливості використання для укриття населення як споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів, зокрема, підлягають огляду, а у разі потреби – технічному обстеженню в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України: підвальні, цокольні і перші поверхи об'єктів цивільного і промислового призначення; 3 споруди підземного простору (споруди котлованного типу та інші підземні споруди (приміщення); підземні гірські виробки, печери та інші підземні порожнини різного призначення; інші об'єкти, що за своїми технічними характеристиками та захисними властивостями можуть бути використані для укриття населення» [1].

Місткість споруд подвійного призначення та найпростіших укриттів розраховується: 0,6 м² площі основних приміщень на одну особу. При розміщенні двоярусних нар площа основних приміщень 0,5 м² на одну особу,

при триярусному – 0,4 м² на одну особу [1] (також див. рис. 3).

Сховище має основний набір приміщень (рис. 1), що роблять його придатним для укриття та тривалого перебування у ньому. Важливим є те, що підвал, в якому проходять комунікації будинку не є укриттям!

При проектуванні захисних споруд необхідно опиратися на вимоги будівництва споруд такого типу із врахуванням конструктивних особливостей, притаманних саме їм, створення комфортних та безпечних умов, а саме:

- розробка вимог щодо організації функціонального планування (об'ємно-планувальні та архітектурні рішення, конструкції та інженерні системи, обладнання) залежно від кількості осіб, на яку розраховане укриття;
- застосування спеціалізованого інженерного оснащення (вентилювання, опалювання, шумозахисні установки);

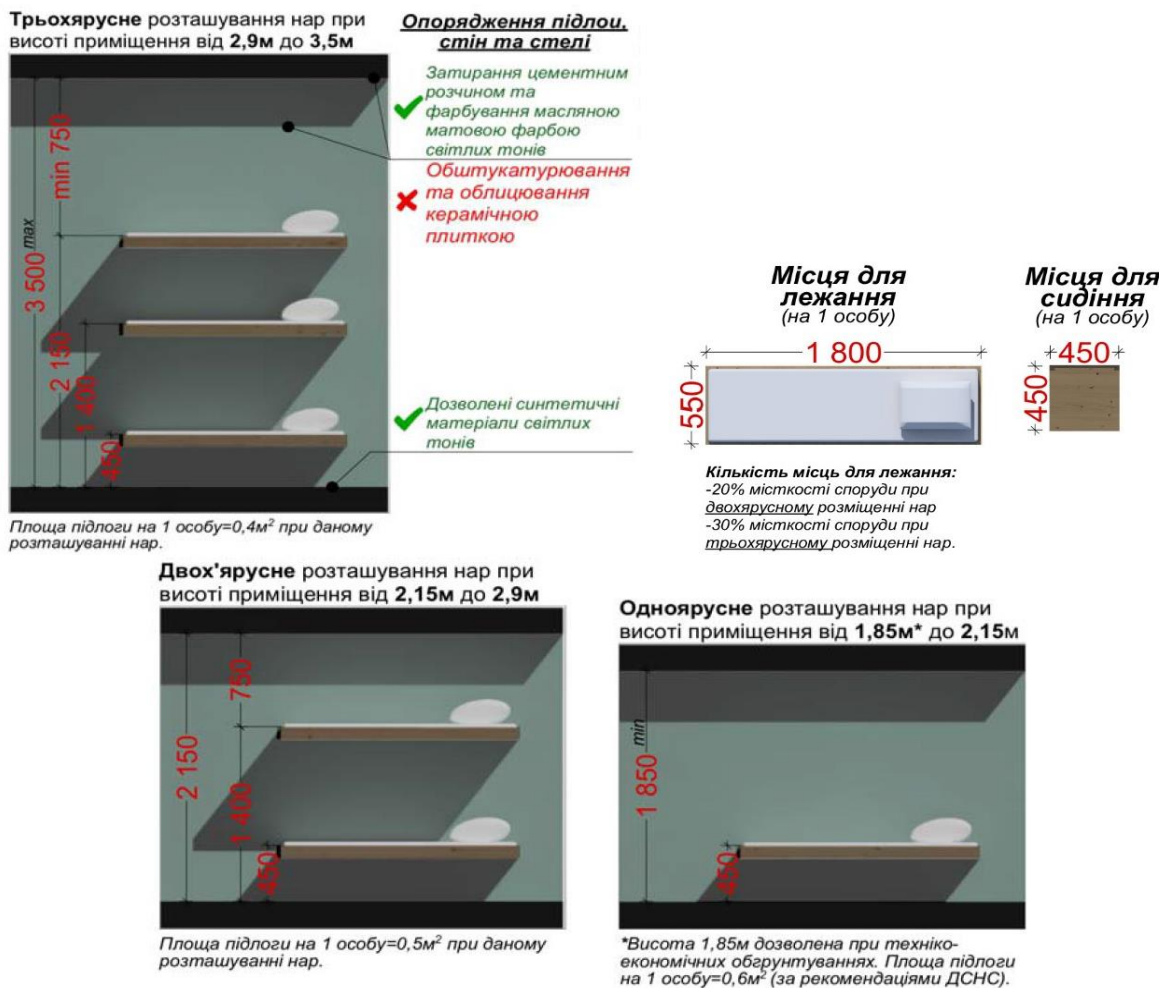

Рис. 3. Рекомендації щодо використання каркасної конструктивної схеми

- використання монолітно-каркасної конструктивної схеми, яка є найбільш сприятливою та безпечною для укриття;
- сховище не опоряється матеріалами, на які може вплинути ударна хвиля, це запобігає травматизму всередині приміщення укриття;
- в укриттях не може перебувати більше осіб, ніж кількість, на яку розрахована основна площа сховища;
- передбачити необхідний склад основних приміщень та їх площі;

– для облаштування захисних споруд необхідно принаймні мати базові знання про сховища, зрозуміти і засвоїти норми, що написані суцільним текстом, тому, для доступного і зрозумілого сприйняття необхідно представляти інформацію у вигляді таблиць та інфографіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Наказ МВС від 09.07.2018 № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту». Чинний, поточна редакція від 13.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0879-18#Text>

НЕЧИПОРУК ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри комп'ютеризованих систем управління
Національного авіаційного університету*

КАШКЕВИЧ СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА,

*старший викладач кафедри комп'ютеризованих систем управління
Національного авіаційного університету*

ЗАСТОСУВАННЯ БЕЗПІЛОТНИХ ЛІТАЛЬНИХ АПАРАТІВ У ПРОТИДІІ ТЕРОРИЗМУ

Система суб'єктів протидії тероризму є сукупністю визначених на рівні законодавства суб'єктів, які взаємодіють між собою з метою запобігання, виявлення, припинення та мінімізації наслідків терористичної діяльності.

Форми та способи використання безпілотних літальних апаратів (БпЛА) [1] доволі широкі – від моніторингу об'єктів критичної інфраструктури, контролю державних кордонів, моніторингу дорожньої ситуації до проведення атмосферних і метеорологічних спостережень. Їх можна використовувати для оперативного або цілодобового моніторингу стану технологічних об'єктів, автомобільних і залізничних доріг, аеропортів і морських портів, трубопроводів.

вирішення специфічних завдань таких як вогневе ураження та ін.

Системи БпЛА набули актуальності для різних комерційних, промислових, громадських, наукових та військових операцій [2].

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», СБ України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України. При Службі безпеки України (СБУ) функціонує Антитерористичний центр, який згідно з ч. 7 ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» та ст. 1 Положення про його діяльність є постійно діючим органом при СБУ, який здійснює координацію діяльності суб'єктів протидії тероризму в запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки, актам, що загрожують життю та здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні [3].

Основні задачі в роботі СБУ із використанням БпЛА: проведення пошуково-рятувальних операцій; протидія тероризму; запобігання надзвичайних ситуацій; прогнозування надзвичайних ситуацій та планування відновлювальних робіт.

Завдяки роботі з БпЛА стало значно легше проводити розвідку, проводити обстеження територій та акваторій на наявність вибухонебезпечних предметів, здійснювати пошук людей. Про це свідчать неодноразові доповіді відповідних органів управління СБУ центрального і територіального підпорядкування.

Створення та впровадження в практику сучасних зразків БпЛА дозволить суттєво скоротити витрати на виконання цілої низки завдань, а також позбавить

необхідності застосування пілотованих літальних апаратів у ризикованих ситуаціях, у першу чергу, пов'язаних з ліквідацією небезпечних наслідків.

Під час пошуку ознак терористичної діяльності та виявлення терориста на лінії державного кордону з метою його затримання доцільно застосовувати БпЛА в режимі пошуку за викликом. Цей апарат має вилетіти від місця розташування підрозділу охорони до місця виявлення правопорушника на лінії кордону, здійснити пошук його і спостереження до моменту прибуття групи реагування

У більшості випадків перед повітряним пошуком та моніторингом ставляться завдання отримання інформації про місцевість і об'єкти в деякому конкретному обмеженому районі, який визначають на основі інформації, отриманої з інших каналів [4]. Завдання повітряного пошуку та моніторингу для БпЛА зазвичай формуються як проведення повної ідентифікації деякого, частіше прямокутного, іноді лінійно витягнутого (дорога, узбережжя, трубопровід) елемента інфраструктури або ділянки місцевості з отриманням знімків місцевості на матеріальному носії.

БпЛА можуть підлітати і здійснювати зйомку в тих ситуаціях, коли дістатися до місця надзвичайної ситуації іншими способами неможливо, а людські ресурси і час обмежені [5].

Тому впровадження БпЛА та нових технологій – необхідний крок для підвищення ефективності роботи СБУ.

Разом з тим, попередній аналіз широкого спектру завдань з повітряного спостереження, що виявилися необхідними для вирішення із застосуванням БпЛА в інтересах попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій, вказав на відсутність систематизації умов і факторів, що впливають та впливатимуть на функціонування БпЛА і встановлених на них видів технічних засобів спостереження, внаслідок відсутності таких досліджень. Така ситуація здатна створити умови для виникнення низки аварій та катастроф і, відповідно, втрат БпЛА [6].

Технологічний розвиток є невід'ємною частиною сучасного світу, адже нові досягнення в розробці новітніх технологій не лише забезпечують держави величезними прибутками, але й сприяють зростанню їх авторитету на міжнародній арені. Безперечно, розвиток сфери новітніх технологій має вагомий вплив на еволюцію людства в цілому. Однак не варто забувати і про зворотній ефект технологічних досягнень, а саме можливість використання цих технологій терористичними організаціями чи іншими злочинними угрупованнями.

БпЛА скоріш за все стануть досить доступними у найближчому майбутньому, що може зробити їх популярною зброєю серед терористичних організацій. Більше того, простота експлуатації та відносно низька ціна є додатковими факторами, що зроблять дані апарати вигідними для терористів.

Ретельний історичний аналіз періоду з 1994 по 2021 рік дозволяє нарахувати близько 15 запланованих терактів, або терактів, які спробували скоїти з використанням БпЛА [7].

Ще однією функцією сучасних БпЛА є можливість вистежування людини чи об'єкту завдяки наперед запрограмованій траєкторії руху апарату [8]. Так, вищезгадані досягнення значно спростили процес керування БпЛА, що також сприяє їх використанню терористами.

Важливо зазначити, що сьогодні існують сайти, де можна придбати окремі елементи літальних апаратів (ЛА), що сприяє можливості сконструювати власні саморобні БПЛА. Не зважаючи на те, що їх якість є нижчою у порівнянні з апаратами, створеними в професійних умовах, саморобні літальні апарати також можуть користуватися популярністю серед пересічних громадян [9]. Не виключено, що ряд терористичних організацій самостійно створюватиме ЛА у найближчому майбутньому з метою використання проти своїх противників.

На підставі проведеного аналізу тенденцій використання БПЛА та напрямів їх подальшого розвитку доцільно стверджувати, що використання БПЛА є перспективним для знімання невеликих за протяжністю площадкових об'єктів і знімання лінійних об'єктів. Їх впровадження стрімко розвивається і вони займають гідне місце в аерознімальних процесах.

Аналізуючи всі вищезазначені аспекти, можна впевнено стверджувати, що БПЛА стануть невід'ємною частиною діяльності терористів. Враховуючи те, що терористичні угруповання вже протягом декількох років активно проводять випробування БПЛА, очевидним стає бажання терористів максимально пристосувати дані апарати до потреб терористичних угруповань. БПЛА стануть поширеним явищем у діяльності терористів у найближчі роки, що доводить необхідність створення міжнародною спільнотою системи, яка зможе захистити світ від атак з використанням БПЛА.

Отже, міжнародний тероризм є однією з найсерйозніших глобальних проблем сучасності. Ретельний аналіз перспектив розвитку даного явища у майбутньому може дозволити міжнародній спільноті вжити всі необхідні заходи з метою попередження скоєння терактів та зменшення кількості невинних жертв. Міжнародний тероризм не можливо повноцінно подолати, проте кожна держава повинна намагатися зменшити вплив терористичних угруповань.

Подальші дослідження слід спрямувати на аналіз науково-обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності захисту несанкціонованого використання БПЛА терористичними організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шишацький А. В., Кашкевич С. О. Аналіз форм та способів застосування безпілотних літальних апаратів .XXII Міжнародна науково-практична конференція «Modern the ories and improvement of world methods», 06-09 червня 2023 р., Гельсінкі, Фінляндія. С. 516–520.
2. Кашкевич С. О., Кузьменко О. М., Стасюк Т. О. Використання безпілотних літальних апаратів в сучасних телекомунікаційних мережах. The 16th International scientific and practical conference «Methods of solving complex problems in science». 2023. С. 525–530.
3. Положення «Про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України», затверджене Указом Президента України від 14 квітня 1999 року № 379/99.
4. Нечипорук О. П., Кашкевич С. О. Аналіз методів підвищення заводозахисності каналів безпілотних літальних апаратів. XVIII Міжнародна науково-практична конференція «The oretical and applied aspects of the development of science», 09-12 травня 2023 р., Більбао. Іспанія С. 474–477.
5. Нечипорук В. В., Кашкевич С. О., Голего Н. М. Метод децентралізованого управління мережевими ресурсами інформаційно-комунікаційних мереж. XIX Міжнародна науково-практична конференція «Innovative approache stosolv in scientific problems», 16-19 травня 2023 р. Токіо, Японія. С. 454–458.

6. Нечипорук О. П., Кашкевич С. О., Дегтяр Ю. В. Дослідження та аналіз пропускну́ї здатності каналів передачі в телекомунікаціях. XX Міжнародна науково-практична конференція «Technologies, innovative and modern theories of scientists», 23-26 травня 2023 р., Грац, Австрія. С. 495–499.
7. Mahadevan P. The military utility of drones. ETH zurich. 2022. P. 24.
8. Pledger T. The role of drones in future terrorist attacks. Association of the United States army. 2021. P. 1–16.
9. Schulte P. Future war: AI, drones, terrorism and counter terror. Hand book of terrorism and counterterrorism post 9/11. 2019. P. 416–433.

ОЛІЙНИК ОЛЕНА ПАВЛІВНА,

*доктор архітектури, доцент кафедри архітектурного проектування
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури*

МЕРЕЖА ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ МІСТА КИЄВА ЯК ОСНОВА ЙОГО ІДЕНТИЧНОСТІ

Громадський простір завжди був однією з ключових категорій демократичного міського управління і основою формування міст. Саме мережа пішохідних громадських просторів формувала просторово-планувальну структуру історичного центру. В свою чергу, просторова структура міст відображала панівний політичний устрій – демократичний або тоталітарний, що проявлялось в зміні парадигми громадських просторів та концепцій ідентичності.

Так, анфіладна, лінійна структура просторів була характерною для епох з тотальним контролем – імперій, а центральні площі для зібрань характерні для більш демократичних періодів з розвинутим самоуправлінням – Греції, раннього Ренесансу, магдебурзького права [1].

Проте епоха модернізму змінила просторову парадигму традиційного міста, що привело до втрати історично складених типів громадських просторів. Замість того, щоб бути огороженим будівлями, міський простір тепер обтікає їх навколо, втрачаючи геометричну форму та перетворюючись на аморфну масу; формується концепція вільно розташованих в просторі об'ємів. Міста, таким чином, стали поступово втрачати просторову цілісність, а несформовані простори навколо висотної точкової забудови не дозволяли повноцінно використовувати їх для соціальних функцій [2]. Така тенденція характерна для більшості міст, проте починаючи з середини ХХ ст. європейські міста прийняли цілу низку законів для збереження та відновлення історичних пішохідних просторів. Адже саме пішохідні громадські простори, їх конфігурація і характер зв'язків надалі слугують основою «генетичного коду» міста, створюють неповторний і впізнаваний малюнок його вуличної мережі.

Встановлено, що напрями людської активності в просторі певною мірою визначаються характеристиками і конфігурацією простору. Саме конфігурація громадських просторів визначає характер діяльності та потенційні напрямки руху людей, формує поведінку людини і, таким чином, містить соціальні знання.

На основі запропонованої методології автором розроблені *принципові теоретичні моделі* громадського простору: а) центрична; б) лінійно-осьова; що відрізняються характером просторових зв'язків та соціального змісту. Перша, *центрична, модель* характеризується наявністю центрального розподільчого простору, поєданого з оточуючими – або безпосередньо, або через проміжні лінійні простори в полі зору. Така модель, як підтверджує аналіз історичного розвитку міст, була характерною для екстравертних, демократичних суспільств, вона передбачає постійне повернення в розподільче ядро, спілкування

і зустрічі [3].

Так, безпосередньо з простором площі Сан Марко (Венеція) поєднані прилеглі простори в зоні безпосереднього зорового сприйняття: музеї, ресторани, торгівля, собор, бібліотека, прогулянка, відпочинок, туризм. Цей перший ряд просторів через систему пішохідних вулиць поєднується з наступним, який, в свою чергу, приводить до іншого інтегрованого ядра. Таким чином, просторово-планувальна структура міста на основі центричної моделі представляє собою єдність інтегрованих розподільчих «ядер» – багатофункційних просторів, поєднаних між собою в певну послідовність. Як правило, всі вони мають структуру т.зв. «неглибокого ядра», яка дає можливість туристам і відвідувачам заходити в сусідні простори (магазини, кафе, церкви, музеї) різними шляхами, що зберігає враження певної свободи вибору, а потім знову повертатися в центральне інтеграційне ядро, час від часу перетинаючись один з одним. Це створює т.зв. ефект «*serendipity*» – «неочікуваного щастя» – і, таким чином, покращує соціальний досвід візиту.

Друга, *лінійно-осьова, модель* не передбачає спілкування і взаємодії. Вона направляє, детермінує і контролює поведінку людей. Така модель є більш характерною або для імперських, тоталітарних держав, або лінійно-ландшафтних планувань, витягнутих вздовж фронту сприйняття, або інтравертних суспільств. Вона зменшує можливість випадкових зустрічей і спілкування, спрямовує і певною мірою визначає напрям руху людей.

У більшості міст структура громадських просторів являє собою комбіновані типи – кілька осьові (Гавр, Гаага), багатоцентрові кільцеві (Париж) або багатоцентрові осьові (Прага, Київ).

При цьому просторово-планувальна структура історичного центру міста може мати вигляд або лінійної послідовності, де «повороти» і «зустрічі» відбуваються тільки на першому рівні інтеграції (Нью-Йорк) або кільцевої структури, пов'язаної з системою громадського транспорту, що поєднує локальні «кільця» і повертає врешті-решт відвідувачів у вихідну точку (Венеція, Париж, Лондон). Просторово-планувальна організація історичного центру може мати кілька кілець повернення, нанизаних на лінійну або гілчасту структуру (Рим, Прага) [4].

Аналіз планувальної організації та громадських просторів загальноміського центру м. Києва дозволяє стверджувати, що структура його громадських просторів видозмінювалась – від багатоцентрової осьової, з основною віссю вздовж Дніпра, що формувалась протягом X-XIX ст., – до радіально-кільцевої, з поступовим відходом від Дніпра.

Багатоцентрова осьова структура Давнього Києва була дуже демократичною, насиченою публічними просторами, що фіксувалися сакральними спорудами і формували багатоярусну панораму. Локальні громадські простори формувались біля основних сакральних святинь (Софійська, Михайлівська, Троїцька площі та ін.), біля ринків (Житньоторжська, Сінна), в місцях проведення зібрань, віче, урочистостей (Думська, Софійська, Контрактова), а також біля гаваней, причалів та вздовж русел малих річок. Наслідком інтенсифікації забудови центру стало знищення вільних просторів – пішохідних площ, а також зникнення водних об'єктів (річки Клов, Горіхуватського струмка та інших) в центральній частині міста. Тільки в

окремих випадках заплави малих річок та озера використовуються для зелених зон та рекреації (Совські ставки, Екопарк Осокорки), але їх доля теж під постійною загрозою.

Протягом двадцятого сторіччя Київ постійно втрачає пішохідні громадські простори, і на початок двадцять першого сторіччя ця тенденція набула нечуваного розмаху.

Було в ХХ столітті два періоди, коли громадські простори створювались, а не знищувались – перший був пов'язаний з необхідністю створення нової ідентичності в 30-х роках, коли було перенесено столицю радянської України з Харкова в Київ; тоді було проведено масштабний конкурс на створення нового Урядового центру у Верхньому місті і розчищено місце під нові площі. Хоча такий підхід мав на меті знищення природної, демократичної багатоцентрової осьової структури і створення жорстко регламентованої структури, – це вдалося лише частково, і до певної міри структура історичних громадських просторів ще простежувалась. Напевно, однією з цілей масових підривів під час II Світової війни основних вулиць і громадських об'єктів міста більшовиками було теж довершення знищення демократичної, природної складової структури міста та її тоталітаризація.

Проте повоєнне відновлення Хрещатика, завдяки зусиллям команди патріотів-архітекторів, несподівано і непомітно для московської влади, сприяло створенню оновленого простору Хрещатика, що продовжував традиції давньоруської структури, розвиваючи і зберігаючи візуальні і просторові зв'язки з оточуючими пагорбами Верхнього міста і Печерська. Сам Хрещатик розглядався як пішохідний бульвар, насичений новими соціальними функціями.

Але в подальшому розвитку міста простежується поступове і безупинне знищення громадських просторів – забудова площ та парків, переуцільнення висотною забудовою історичного центру, відокремлення приміської зони, що призводить до ущільнення забудови центру.

Окремі спроби втримати ажурну просторову тканину центру, з мереживом поєднаних між собою дворів і пішохідних площ, робилися в 80-ті роки, коли була розроблена схема основних магістралей і площ міста Києва, що не повинні були забудовуватись; більше того, архітектура цих площ повинна була формувати цілісний ансамбль, для чого за кожною був «закріплений» певний архітектор. Ця ідея була зафіксована в генеральному плані 1986 року. Цей генплан, заснований на ресурсній оцінці території, вперше закладав в формування структури міста ідею повернення до розвитку вздовж Дніпра, проте він, на жаль, не був реалізований через Чорнобильську катастрофу.

Наступний генеральний план, т.зв. Генплан 2020, являв собою «відрізану» версію попереднього – замість напрямків південь-північ залишився тільки південь. Проте і цей напрям був категорично відрізаний в наступній версії – генплану 2025, яка остаточно закріпила розвиток міста в межах існуючого міста, а отже, проклала шлях до інтенсифікації забудови, неконтрольованого наросування поверховості і остаточного знищення громадських просторів.

Порівняльний просторовий аналіз *центральної площі м. Києва* виявив, що за *категорією транспортної доступності* вони є зручними, проте пішохідно непристосованими; за *використанням* – мають переважно адміністративні, політичні функції; обмежено – культурні функції; іноді тут проводяться

урочистості, святкування, концерти; за *категорією комфортності* – всі площі незручні за санітарними умовами, відсутні місця для сидіння, відпочинку; фонтани, зелень; переважно – це транспортні розв'язки; за *категорією соціальної функції* – місце зустрічі; комерційний простір; не вистачає ознак ідентичності.

Отже, потенціал громадського простору Києва не використовується в повній мірі, що підтверджується аналізом системи громадських просторів в межах вул. Володимирської-Хрещатик, Поштової та Бессарабської площ, які на сьогодні являють собою по суті транспортні розв'язки. Проте мережу громадських просторів міста ще можна відновити.

Кожне історичне місто, змінюючись в часі, поступово втрачає свої громадські простори, якщо немає спеціальних заходів щодо їх збереження [5]. Простори, що інтенсивно використовувались під певні функції, згодом втрачають свою сутність; навпаки, освоєння нових функцій та територій призводить до появи т. зв. «невизначених» просторів, без чіткої ідентичності.

Ретельний аналіз наявності таких «прихованих місць» та делікатне втручання в їх використання дасть можливість отримати нову мережу громадських просторів, з'єднавши їх додатковими пішохідними зв'язками між собою. Повернення цих просторів до міського центру, їх трансформація в успішні громадські простори залучить більше людей у центр, сприятиме інвестиціям та забудові потрібних територій.

Автором проаналізовано просторово-планувальну структуру Києва з точки зору втрачених просторів та виявлено значний потенціал невикористовуваних територій, що можуть бути перетворені в притягальні громадські простори. Враховуючи значення громадського простору як носія ідентичності та соціальної функції, визначено необхідність розгляду його як частини історико-культурної спадщини та культурного ландшафту міста в цілому, та використання ландшафтного підходу до розробки стратегій та принципів його збереження. Адже поняття ідентичності, як абстрактний артефакт, відбивається в конфігураційних шаблонах просторів. Конфігураційні структури, генеруючи просторово-часові події, дають можливість передавати їх у майбутнє, а отже, зберігати, підсилювати та створювати ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Олійник О. П. Формоутворення і роль громадських просторів в процесі еволюції міст – від античності до модернізму. *Містобудування та територіальне планування*: зб. наук. праць. Київ, КНУБА, 2021. Вип. 77. С. 345–369.
2. Tranchik R. *Finding Lost Spaces. Theories of Urban design*. New York : Van Nostrand Reinhold Company, 1986.
3. Дьомін М. М., Олійник О. П. Аналіз мережі громадських просторів Києва на основі конфігураційних моделей *Містобудування та територіальне планування*: зб. наук. праць. Київ, КНУБА, 2022. Вип. 79. С. 148–163.
4. Олійник О. П. Просторовий синтаксис як інструмент дослідження структури та конфігурації громадського простору. *Містобудування та територіальне планування*: зб. наук. праць. Київ, КНУБА, 2021. Вип. 76. С. 195–204.
5. Carmona M., Heath T., Oc T., Tiesdell S. *Public places – urban spaces. The dimensions of urban design*. Oxford : Architectural Press, 2008. 312 p.

СТЕПАНЧУК ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ,

*доктор технічних наук, професор кафедри комп'ютерних технологій
будівництва та реконструкції аеропортів Національного авіаційного
університету*

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
НА ВУЛИЦЯХ МІСТ**

На сьогодні одним із головних джерел забруднення населених пунктів є відпрацьовані гази автомобільного транспорту. У більшості міст України кількість шкідливих викидів автомобільного транспорту складає 80-90% від забруднення загалом [1, 2].

На відміну від стаціонарних джерел забруднення, які віддалені від житлової забудови санітарно-захисними зонами на безпечну відстань, автомобільний транспорт є рухомим джерелом забруднення, що призводить до його скупчення саме у щільно заселених житлових районах та місцях масового скупчення людей.

Проаналізувавши наукові праці із заданої тематики, маємо відомості, що кількість шкідливих викидів під час використання автомобільного транспорту значною мірою залежить від його технічного стану, типу двигуна, а також складу транспортного потоку, інтенсивності руху, режимів руху в умовах міста, які, зі свого боку, визначаються транспортно-планувальними показниками його вулично-дорожньої мережі, що характеризується розмірами і конфігурацією міжмагістральних територій, щільністю, довжиною перегонів, організацією руху транспорту і системою його регулювання на перехрестях.

Метою цієї роботи є пошуки шляхів забезпечення екологічної безпеки учасників вуличного руху в містах за рахунок удосконалення підходів із організації руху автомобільного транспорту та пішоходів на вулицях міст.

Теоретичною та методологічною основою відповідного дослідження є наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, які стосуються забезпечення екологічної безпеки міських транспортних систем, їхнього проектування та розвитку, а також моделювання та оптимізації транспортних процесів.

На основі проведеного аналізу наукових праць встановлено, що сукупність усіх прийомів, які дозволяють забезпечити екологічну безпеку на вулицях міст, розподіляють на три групи, а саме: обмеження викидів шкідливих речовин автомобільним транспортом; обмеження розповсюдження шкідливих речовин на території; обмеження впливу та поглинання шкідливих викидів.

Обмеження викидів шкідливих речовин автомобільним транспортом забезпечується особливостями функціонування та технічним станом транспортних засобів, вулично-дорожньої мережі, а також об'єктів сервісу і засобами організації та управління рухом.

Обмеження розповсюдження шкідливих речовин на території населеного пункту включає цілий ряд різноманітних технічних заходів із

зниження впливу шкідливих викидів автомобільного транспорту на прилеглу до вулиць територію. Відповідні підходи можна розподілити на технічні, архітектурно-планувальні, містобудівні. Одним із основних недоліків застосування цих заходів більшою мірою є обмеження за можливості використання, тому що більшість території саме в містах вже забудована або зайнята іншими інфраструктурними об'єктами.

Обмеження впливу та поглинання шкідливих викидів полягає в захисті та відновленні території відповідно до вимог нормативного стану. Захисні функції полягають у забезпеченні очистки викидів відпрацьованих газів у процесі роботи двигуна внутрішнього згорання. Відновлювальні функції базуються на відновленні складу та властивостей повітря шляхом усунення та поглинання шкідливих речовин.

Формування основних напрямків забезпечення екологічної безпеки для учасників руху на вулицях міст показує, що кожний із виділених напрямків значною мірою залежить від зовнішніх умов. Основні напрямки і заходи щодо зниження рівня загазованості та забруднення міст автотранспортом вказують на комплексний характер цієї актуальної проблеми.

Аналізуючи наукові праці вітчизняних та закордонних вчених, необхідно відмітити, що в центральних районах міст зі складною забудовою та існуючою планувальною структурою введення тільки технічних заходів, які направлені на покращення технічних характеристик двигуна, не призведе до зниження забруднення повітря до нормативного рівня.

Зниження рівня забруднення повітряного басейну міста відпрацьованими газами автомобільного транспорту ведеться одночасно з використанням різних заходів, направлених [3]:

- на зменшення токсичності викидів окремими автомобілями (застосування палива кращої якості, регулювання двигуна, вдосконалення конструкції двигуна й автомобіля);

- на скорочення об'єму шкідливих викидів від потоків транспорту на міських магістралях (якісний і кількісний склад потоку, організація руху);

- на зниження концентрації шкідливих речовин шляхом раціонального планування і забудови території, а також за допомогою газозахисних споруд і зелених насаджень.

Отже, провівши аналіз умов впливу відпрацьованих газів автотранспорту на навколишнє середовище, визначимо основні фактори, що істотно впливають на зміну концентрації того чи іншого інгредієнта. До таких факторів відносяться природно-кліматичні, дорожні, містобудівні, організаційні та технічні.

За таких умов велике значення має удосконалення транспортно-планувальних характеристик населеного пункту, покращення організації руху транспорту, обмеження обсягів руху транспортних засобів або руху вантажних автомобілів. Регулюючи рух транспорту за годинами доби і по території міста з урахуванням його забудови і планувальної структури, можна звести до мінімуму шкідливий вплив автотранспорту на навколишнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Степанчук О. В. Принципи створення транспортно-екологічного моніторингу *Містобудування та територіальне планування*. Київ : КНУБА, 2001. № 9. С. 275–280.

2. Дослідження транспортних потоків в аспекті заторових станів дорожнього руху : монографія / В. М. Першаков, А. О. Белятинський, О. В. Степанчук, Р. В. Кротов. Київ : НАУ, 2015. 176 с.

3. Степанчук О. В., Тімкіна С. Ю., Вишневська А. В., Тімкін І. Ф. Аналіз факторів, що впливають на зменшення викидів автомобільного транспорту в міському середовищі *Проблеми надзвичайних ситуацій*: Міжнародна науково-практична конференція, 20 травня 2021 р. Харків : НУЦЗУ, 2021. С. 337–339.

ТИТАРЕНКО ІГОР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
*магістр архітектури кафедри урбаністики та містобудування
Харківського національного університету міського господарства
імені О. М. Бекетова, волонтер сумської громади*

МІСТОБУДІВНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ «МІЛІТАРНОГО КАРКАСУ МІСТА» ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

У ході несанкціонованого повномасштабного вторгнення з боку РФ на територію України було спровоковано наймасштабніший військовий конфлікт з часів Другої світової війни, що призвело до масового знищення критичної та цивільної інфраструктури та геноциду українського народу. В Російсько-Українській війні Росія має статус агресора, що веде жорстоку війну проти цивільного населення, порушуючи права людини та Женевські конвенції. 23 листопада 2022 року Європейським Парламентом було ухвалено резолюцію від 23.11.2022 № 2022/2896(RSP), відповідно до якої росію по праву визнано державою-спонсором тероризму й державою, що послуговується засобами тероризму [1, 2]. Також аналогічне рішення було прийнято рядом Європейських країн. Таким чином, проведення спеціальних заходів в архітектурній та містобудівній сфері актуальними є вельми *актуальними та необхідними* для створення безпеки населення, запобігання руйнації інфраструктури та впровадження системи оборонних фортифікаційних споруд для запобігання просування ворожої армії.

Сучасні тенденції ведення війни на практиці довели, що міста виконують роль умовної фортеці, що є надійним опорним пунктом для Збройних Сил України. Найскладнішою бойовою задачею для ворога виявилось взяття під контроль міст. На відміну від ЗСУ, армія РФ не має переваги у веденні бойових дій в міському середовищі. Зазвичай, через свою неспроможність російська армія вживає заходи по тотальному знищенню інфраструктури артилерією, авіацією та БПЛА, після чого йде штурм піхотою. При таких обставинах страждають не тільки військові, а й цивільне населення, що залишилось у своїх домівках.

Виходячи з кривавого досвіду, можна зробити висновок, що захисні споруди мають бути як для цивільної оборони, так і для військової, в сукупності із засобами протиповітряної оборони. Саме наявність цих факторів робить із міста фортецю.

Аналіз досвіду агресії довів необхідність розбудови системи оборонної фортифікації в містах України. Упорядкована сукупність її елементів в дані роботі визначена як «мілітарний каркас міста» (*«military protective frame of the city»*). Найбільш актуальною вона є в прифронтових та прикордонних громадах України.

Отже, *метою роботи* є визначення містобудівних факторів, які необхідно враховувати при формуванні «мілітарного каркасу міста» та заходів протидії російському тероризму.

У ролі загальних факторів визначено такі:

– особливості природного ландшафту території (ландшафт, річки, озера, болота, луки, ліси, тощо);

– характеристики та особливості зовнішньої транспортної інфраструктури міста;

– структурно-функціональна організація приміської зони.

У ролі локальних факторів визначено такі:

– об'єкти критичної інженерної інфраструктури;

– об'єкти цивільної інфраструктури;

– військові об'єкти;

– вулична мережа міста;

– цивільна житлова та громадська забудова;

– елементи відкритого громадського простору (площі, парки, сквери).

На основі аналізу організації оборони міст України був зроблений висновок про важливість створення спеціальних умов для їх захисників, тобто при формуванні «мілітарного каркасу міста» слід передбачити наявність:

– фортифікаційних оборонних споруд (довгострокових вогневих точок) і мати чіткий план розташування ефективних укріплених вогневих позицій у структурі міста та в його приміській зоні;

– спеціальних інженерних споруд (деревоземляних вогневих точок);

– плану розташування елементів сучасної протиповітряної оборони;

– можливості перекриття міського простору в разі міських боїв.

– план-схеми спеціальним чином організованої логістики.

Вельми важливими факторами формування «мілітарного каркасу міста» є також *функціонально-просторова організація*:

– автономного та пасивного забезпечення міста усім необхідним для життєдіяльності на певний період;

– інфраструктури міських волонтерських та добровольчих формувань опору;

– доступні сучасні бомбосховища для цивільного населення;

– прості укриття в місцях загального використання для короткочасного перебування під час небезпеки;

– підземних об'єктів критичної інфраструктури та військових об'єктів.

У найближчому майбутньому життєвою необхідністю стане узгодження характеристик житлового фонду міст з усіма необхідними вимогами цивільної оборони. До цих вимог слід віднести: сучасні бомбосховища, елементарні захисні споруди в громадському просторі, реконструкція дворового простору житлової забудови з розбудовою підземних паркінгів-бомбосховищ), реконструкція історичної, цивільної, житлової забудови з впровадженням захисних кімнат по типу ізраїльських «мамадів», нове будівництво згідно цивільно-захисних вимог.

Отже, на сьогодні Україна – мілітарна держава, що кожного дня має загрозу терористичних актів з боку сусідньої країни-агресора РФ. Історично склалося, що українські міста в черговий раз стали виконувати функцію міст-фортець. Для міського простору необхідно підлаштовуватися під сучасні тенденції ведення війни, прийнявши цей виклик свідомо, для ефективного забезпечення безпеки життя українського народу.

Стверджується, що врахування факторів, що визначені вище, дозволять ефективно тримати довгострокову оборону міст країни під час спрямованих воєнних актів.

ТРОШКІНА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА,
кандидат архітектури, доцент
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури

СЕМАНТИЧНА ОЗНАЧЕНІСТЬ БЕЗПЕЧНОГО АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Важливість дослідження сприйняття архітектурного середовища давно вважається нагальною і досі не вирішеною проблемою серед архітектурознавців. Однією з причин того, що у цьому питанні не можна поставити крапку – постійна зміна як самого середовища, так і відношення до нього людей, їх прагнень і потреб. Останнім часом, внаслідок російської військової агресії та інших терористичних актів на території України, нагальною потребою стала потреба у безпечному середовищі, а з головних вимог, поряд із функціональністю та естетичною привабливістю, ще й безпечність.

Оскільки будь який архітектурний простір – внутрішній чи зовнішній – насичений кодами і знаками і є по-суті повідомленням у просторі і часі, то дослідження його семантичної означеності в аспекті безпеки є дуже актуальним питанням.

Слід зазначити, що семантика архітектурного середовища тісно пов'язана із психологією його сприйняття, оскільки багато в чому залежить від способу розкодування інформації і від конкретної людини, її психологічного стану в цей момент. Саме тому дуже важливим є дослідження знаків, значення яких людина сприймає як сигнал безпеки в архітектурі.

Початок таких досліджень припав на кінець ХХ ст., як в СРСР так і за кордоном. Книга-дослідження міського простору «Міста для людей» є, мабуть, найвідомішою працею в Україні, автор якої Ян Гейл приділив увагу питанням сприйняття простору міста, зокрема з огляду його безпеки. Класифікація границь простору на м'які, жорсткі та пом'якшені, яку вивів Гейл, дає нам уявлення про відчуття людини в середовищі у відповідності до сприйняття цих границь. Автор наводить приклади вулиць, обмежених суцільними стінами будівель чи парканів – жорсткими границями, де людина відчуває себе як у пастці і змушена рухатись лише у чітко зафіксованому напрямку, без можливості покинути такий простір, звернувши з нього вправо чи вліво. В той же час, будівлі із інтегрованою громадською функцією на перших поверхах, що мають великі вітрини, які проглядаються з вулиці, на психологічному рівні дають людині вибір у просторі, розуміння, що вона може його покинути в будь який момент за своїм бажанням. За визначенням Я. Гейла, це м'які, або пом'якшені границі, їх визначення залежить від міри відкритості та інтеграції просторів [1].

Цей ефект відмічають усі, хто хоч раз побував у великих американських містах. Думка, сформована пропагандою СРСР про т. зв. «кам'яні джунглі»

головних міст США та у недружньому до людини середовищі виявилася хибною, оскільки правила забудови цих міст із каскадним плануванням хмарочосів у глиб кварталів, прийнятих ще у 1970-х роках, призвели до того, що у межах видимості людини (а це 1-2 поверхи) розміщені магазини і громадські центри, кафе і ресторани, клуби і бібліотеки. Це значить, що їх інтер'єри проглядаються з вулиці і мисляться як додаткові бічні простори, доступні для перехожих. Такий прийом дає людині відчуття безпеки, оскільки є розуміння, що у будь-який із цих просторів можна звернути, а отже і знайти прихисток.

Прийом проглядності й візуального зв'язку суміжних просторів дослідила у своїй дисертації О. П. Олійник. Вчена відмітила, що можливість вийти із головного простору, а потім повернутися в нього знову збільшує шанси на несподівані щасливі випадки, наприклад, зустрічі в цьому просторі [2]. Зрозуміло, що саме поняття щастя тотожне із поняттям безпеки. Отже, візуальні зв'язки різних просторів, розуміння людиною їх доступності – одна із ознак безпечного середовища.

Однак, занадто відкриті, незахищені простори не завжди сприймаються як безпечні. Велика територія міста, не обрамлена будинками, без зелені та ще й містить транспортний вузол, як наприклад, територія Індустріального мосту у м. Києві, сприймається негативно. Те ж саме стосується наявності значної кількості людей. Більшість з нас непокоїть натовп, проте інколи відсутність людей на вулиці, особливо у строго направленому із жорсткими границями просторі ми сприймаємо як небезпеку.

Ідентифікацію простору як безпечного чи небезпечного можна прослідкувати, спостерігаючи за поведінкою людей під час стояння, очікування, розмови по телефону, із співрозмовником поряд, уповільненню чи прискоренню ходьби тощо. Як правило, під час очікування, люди займають місце поблизу стіни, краще – у ніші. Психологи відносять цю звичку до прадавніх часів, коли важливо було мати захищену спину та контролювати усе, що відбувається попереду на 180°.

Дуже показовою є поведінка людей на вулиці, при вході у громадську будівлю – станцію метро, торговельний центр, усюди, де є банкомат. Той, хто співпрацює з банкоматом піднімає плечі і старається своїм тулубом закрити екран від сторонніх очей. Люди, що стоять у черзі дотримуються дистанції і навмисно відвертаються від того, хто знімає гроші. Отже, про сприйняття простору як безпечного чи небезпечного нам говорить і повороти тіла.

Дослідження дистанцій між людьми і їх взаємодію проводив антрополог Едвард Холл. Винайдена ним наука проксемика стала частиною семіотики і дуже важливою галуззю знань для архітекторів. Порушення інтимної та особистої дистанцій людьми, які не входять у близьке коло особистості, сприймається як небезпека, відповідно, архітектор повинен проєктувати простори, особливо громадські, враховуючи показники досліджених Е. Холлом дистанцій [3].

Таким чином, сприйняття безпечного архітектурного простору формується під впливом суми його семантичних означень, які людина зчитує на підсвідомому рівні, що тісно пов'язано із психологією сприйняття і потребує подальших досліджень задля ефективного застосування в практиці

архітектурного проектування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гейл Ян. Міста для людей. Київ : Основи, 2018. 304 с.
2. Олійник О. П. Теоретико-методологічні основи формоутворення міських громадських просторів : дис.... д-ра архітектури : 18.00.01. Харків, 2021. 437 с.
3. Hall E.T. Beyond Culture. Anchor Books, 1989.

ЧЕМАКІНА ОКТЯБРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,
*кандидат архітектури, доцент кафедри будівництва та архітектури
Київського міжнародного університету*

СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ДИЛЕМИЗАХИСТУ ВІД ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Протидія терористичним актам у сучасних викликах урбаністики та містобудування фокусується на забудованому просторі, оскільки саме воно пов'язане з загрозою терору і потребує виявлення потенційних для нападу елементів міського середовища, забезпечення безпеки містян та запобігання загрозам. Такий підхід відповідає виконанню найважливіших завдань у сфері архітектури: забезпечити користувачів міського середовища фізично та психологічно комфортними умовами їх життєдіяльності та вимагає розробки сучасних архітектурно-планувальних і містобудівних заходів для попередження терористичних актів.

Міське середовище українських міст не готове до нового натиску вірогідних терористичних актів. Підрозділи системи державної безпеки контролюють захист від терористичних дій вразливих територій міст, разом з тим, відомі світові методи вчинення терористичних атак – напади на освітні, комерційні або державні будівлі, місця скупчення містян під час проведення багатолюдних демонстрацій, концертів, розважальних заходів – загрожує повсякденному міському життю [2]. Тому, в галузі архітектури та містобудування постає проблема протидії міському тероризму через включення відповідних архітектурно-планувальних та містобудівних заходів у міське планування та їх адаптацію до нових реалій захисту національної стійкості, життєдіяльності людини, екологічної безпеки тощо.

Загроза тероризму призвела до зростання стурбованості громадськості з приводу захисту фізичного об'єктів і потенційних для терористичних загроз елементів міського середовища, які ускладнюється тим, що рівні обсягів інвестицій у безпеку з погляду економічної ефективності непропорційні щодо масштабів та частоти терористичних актів в міському середовищі. Обсяги і склад заходів з протидії терористичним атакам в міському середовищі визначаються балансуємим спрямуванням між ефективністю рівня безпеки та економічної, соціальної, екологічною доцільністю.

Таким чином, цілі захисту від терористичних дій в міському середовищі становлять складну містобудівну дилему через потреби збалансування певного міського комфорту з тими архітектурно-планувальними та містобудівними заходами, які здатні протидіяти терористичним атакам і пом'якшити втрати, нанесенні у випадку їх вчинення, хоча міський дизайн не є простим рішенням для зупинки всіх форм міського тероризму [3]. До цього додаються гострі питання психологічних наслідків щодо застосування заходів безпеки для фізичного захисту елементів міського середовища і стримування потенційних

терористів [10].

У відповідності до Конституції України [5], законів України «Про національну безпеку України» [6], «Про боротьбу з тероризмом» [7], Указу Президента України «Про Концепцію боротьби з тероризмом» [8], постанови Кабінету Міністрів України «Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» [9], інших нормативно-правових актів в Україні впроваджена система забезпечення антитерористичного та протидиверсійного захисту важливих державних об'єктів, місць масового перебування людей, об'єктів критичної та транспортної інфраструктури.

Огляд стану антитерористичної захищеності в різних країнах світу показує, що незважаючи на неодноразові терористичні прояви, заходи щодо підвищення фізичного захисту елементів міського середовища мають періодичний та несистемний характер.

Глобальний масштаб тероризму в світі є об'єктом вивчення в роботах вітчизняних науковців Н. Авдєєвої [11] (значення дизайну міського середовища для антитерористичної діяльності), В. Антипенка [12] (правові засади боротьби з тероризмом), С. Белая [13] (теорія протидії тероризму), Т. Білецької [14], О. Іщенко [15], (конфліктні виклики сучасного суспільства), К. Жаринова [16], Р. Кізяна [17] (історія виникнення терористичних загроз), В. Ліпкана [18], Т. Мілової [19] (національна безпека, права і свободи в суспільстві України), І. Рижова [20], А. Тупікова [21] (аспекти сучасних стратегій протидії тероризму).

Узагальнюючи зазначені теоретичні положення та поодинокий досвід застосування захищеності міського середовища, доходимо висновку, що архітектурно-просторова організація міського середовища певним чином визначає методи протидії терористичним актам в міському середовищі. які включають правові, адміністративні, містобудівні й архітектурно-просторові засоби, прийоми урахування психологічних та фізіологічних потреб людини, врахування геофізичних та екологічних характеристик тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. US Department of State, *Patterns of global terrorism*, US Department of State: Washington, DC, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 200, 2001, 2002, 2003.
2. Holahan C. J., *Environmental Psychology*. RandomHouse : NewYork, 1982.
3. Stamps A. E., A paradigm for distinguishing significant from nonsignificant visual impacts: Theory, implementation, case histories. *Environ Impact Assess Rev*, 17, P. 249–293, 1997.
4. AIA, *Building Security through Design*, AIA: Washington, DC., 2001. Linn, C., Building for a secure future. *Engineering News-Record & Architectural*.
5. Конституція України : за станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 14.11.2019).
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII: станом на 12.11.2019 р.
7. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV: станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/63815> (дата звернення: 14.11.2019).
8. Концепція боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 року № 53/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/532019-26178> (дата звернення: 14.11.2019).
9. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від

18.02.2016 р. № 92. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п> (дата звернення: 14.11.2019).

10. Newman, O., *Defensible space: Crime prevention through urban design*, The Macmillan Company: New York, 1972.

11. Авдеєва Н. Ю. Особливості захисту архітектурного середовища міста Києва від терористичних загроз у концептуальному проектуванні студентів-архітекторів ННІАПНАУ *Архітектура та екологія: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 31 жовтня – 01 листопада 2016 року). Київ : НАУ, 2016. С. 10–13.

12. Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы. Київ : ЮНОНА-М, 2002.

13. Белай С. В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика: монографія. Харків: Національна акад. НГУ, 2015. 349 с.

14. Білецька Т. В. Соціально-політичний конфлікт в українському суспільстві періоду трансформації: фактори виникнення і особливості прояву : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Київ, 2011. 16 с.

15. Іщенко О. М. Соціальний конфлікт в цивілізаційному процесі: формування, розгортання та розв'язання : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03. Київ, 2003. 183 с.

16. Жаринов К. В. Терроризм и террористы: Ист. Справочник. Мн. : Харвест, 1999. 606 с.

17. Кізян Р. В. Дослідження історії виникнення терористичних загроз. *Службово-бойов а діяльність Національної гвардії України: сучасний стан, проблеми та перспективи* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., м. Харків, 14 берез. 2019 р. Харків : НА НГУ, 2019. С. 90–92.

18. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України. Київ : Текст, 2003. 600 с.

19. Мілова Т. М. Окремі особисті права і свободи громадян України та їхня відповідність європейським стандартам. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 3. С. 80–84.

20. Рижов І. М. Проблемні аспекти сучасних стратегій протидії тероризму. *Академія Безпеки Відкритого Суспільства*. URL : <http://www.aoss.org.ua/cgi-bin/index.pl?page=amat&id=575>

21. Тупіков А., Белай С., Кізян Р. Досвід Франції у створенні системи антитерористичної безпеки населення: уроки для України. *Честь і закон*. 2018. № 4 (67). С. 4–9.

22. Slovic, P., Fischhoff, B. & Lichtenstein, S., Facts and fears: Understanding perceived risk (Chapter 8). *The perceptions of risk*, ed. P. Slovic, EarthScan Publications: London, 2000.

ЧЕМАКІНА ОКТЯБРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,
кандидат архітектури, доцент кафедри дизайну
Українського гуманітарного інституту

СИСТЕМИ ВІЗУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЗАХІД ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ ЗАГРОЗАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Одним з актуальних завдань архітектурно-просторової організації публічних просторів є адаптація міст до постійно зростаючого об'єму візуальної інформації в міському середовищі. Впровадження систем візуальної комунікації забезпечує комфортну та безпечну орієнтацію в просторі крупніших міст та мегаполісів, будь-яких населених пунктів [1]. Розгляд системи візуальних комунікацій як підсистеми сучасного міського середовища стає актуальним напрямом для розробки методів і заходів протидії міському тероризму, зокрема, збільшуються і зростають за обсягом функції названої системи для оповіщення, інформування, навігації тощо.

Моделювання поведінки людини, сценарні підходи до просторової організації міських планувальних утворень неможливі без знаків візуальної комунікації, система яких напряму доносить і залежить від кількості та якості інформації, вміння користуватися нею для легкого орієнтування у конфліктних ситуаціях в міському середовищі. Візуальні комунікації призначені для оповіщення через текстові повідомлення, двомірні зображення – знаки та графічні моделі. Елементи системи візуальної комунікації в контексті реагування на терористичні загрози в міському середовищі мають бути легко помітними, виокремленими з просторового огляду, легко зрозумілими забезпечувати ефективну фізичну орієнтацію та засвоєння актуальної або термінової інформації (орієнтири щодо безпеки, розміщення певних об'єктів, місць евакуації, надання медичної допомоги, шляхів до безпечних місць або укриттів тощо).

Важлива функція візуальних комунікацій – створення певного дизайну оточуючого міського середовища, який враховує історико-культурні аспекти місця, транспортні потоки та інше функціональне навантаження – має бути врахованою і не суперечити тим композиційним моделям предметно-просторової організації, що склалися [2].

Узагальнення результатів досліджень, теоретичних положень та аналіз практичного досвіду створення і розвитку візуальних комунікацій дозволяє визначити, що їх сукупність в превентивних умовах протидії терористичним загрозам виконує певні функції, пов'язані з безпекою людини і матеріальних об'єктів в міському просторі, має відповідну внутрішню ієрархічну і предметно-просторову побудову; формує певні образи у свідомості людини тощо. Викладене дозволяє розглядати візуальні комунікації, призначені для реагування на потенційні терористичні загрози як виокремлену самостійну систему, визначаючи її як антитерористичну підсистему міської системи візуальних комунікацій.

Елементи підсистеми спрямовані на виконання певних міських функцій в умовах попередження, вчинення і реагування на наслідки терористичного акту: інформаційної – надання інформації щодо орієнтування в міському просторі стосовно місцезнаходження небезпечних і безпечних напрямів, варіативності пересування і евакуації; аналітичної – забезпечення можливості швидкого оцінювання інформації і визначення подальших дій; утилітарної – виконання визначених сценаріїв поведінки, знаходження потрібних місць перебування, надання допомоги, евакуації тощо.

Адекватне сприйняття людиною компонентів антитерористичної підсистеми візуальної комунікації пов'язане з її психологічним станом та стереотипами поведінки певних груп людей в умовах стресової або незвичної ситуації.

Розміщення елементів з певними смисловими та графічними характеристиками антитерористичної підсистеми візуальної комунікації визначається особливостями міських просторів, їх розташування має бути підкорене меті безпечного перебування або евакуації людей, відповідати культурному «ландшафту» міста і його архітектурно-дизайнерському контексту, реагувати на економічні, соціальні, культурні зміни в суспільстві [3]. Розміщення елементів підсистеми візуальних комунікацій залежить від можливих потенційних сценаріїв здійснення терористичних загроз, але й має відповідати вимогам збереження архітектурних традицій, допомагати позитивному емоціональному сприйняттю міського простору.

Завдання дослідження антитерористичних підсистем візуальної комунікації лежать в площині:

1. Структурування та упорядкування інформаційного масиву антитерористичних підсистем візуальної комунікації, врегулювання його типології та містобудівного розміщення нормативними документами.

2. Методологія розробки стилю візуально-інформаційного змісту антитерористичних підсистем в складі системи візуальної комунікації міста.

3. Впровадження інтерактивних сервісів міської навігації як віртуальних напрямів міського орієнтування.

4. Організація моніторингу антитерористичних підсистем візуальної комунікації системи візуальних комунікацій міста.

Напрямки подальших досліджень антитерористичних підсистем візуальних комунікацій лежать в площині диференціації і формування їх елементів з урахуванням функціонального зонування території міста, локалізації потенційних терористичних загроз та можливих сценаріїв їх здійснення, просторових моделей можливої поведінки людей у випадках скупчення або розосередження, паніки, травмування тощо:

– розробка модульної антитерористичної підсистеми візуальних комунікацій для місць потенційних терористичних загроз (відкриті публічні міські простори, будинки, споруди та міські утворення поруч з постійними або тимчасовими скупченнями людей, об'єкти пасажирської транспортної інфраструктури, культурно-розважальні об'єкти тощо);

– врахування містобудівних умов (з близької чи далекої відстані, з автомобіля, рівня пішохода тощо), особливостей (орієнтування, загальна чи детальна інформація тощо) сприйняття елементів антитерористичних підсистем

візуальних комунікацій з розкриттям їх функцій;

– розробка своєрідного і оригінального стилю елементів антитерористичних підсистем візуальної комунікації відповідно до вимог швидкого їх сприйняття, реагування та здійснення потрібних для безпеки людини дій;

– проектування образного і конструктивного рішення елементів антитерористичних підсистем візуальної комунікації з врахуванням їх сприйняття людиною в певному психологічному стані (спокій, очікування небезпеки, знервованість, розгубленість, страх, біль) за масштабом, розміром, пропорціями, ритмо-метричними закономірностями, кольором тощо;

– розробка складових антитерористичних підсистем візуальної комунікації для сприйняття у вечірні й нічні часи.

Таким чином, антитерористичні підсистеми візуальної комунікації у складі систем візуальних комунікацій міста визначаються функціональними, комунікаційними, образними, емоціональними характеристиками та орієнтують на візуальну диференціацію елементів відповідно до їх психологічного сприйняття і функціонального призначення в умовах попередження, здійснення та реагування на терористичні загрози в міському середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колісник О. В., Волкова В. В., Лук'яненко К. С. Система візуальної комунікації в контексті її традиційних і сучасних форм [Електронний ресурс]. *Технології та дизайн*. 2020. № 2 (35). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2020_2_5

2. Чемакіна О. В., Кузьмін О. В., Адаменко С. М., Ралко М. О., Васильченко О. С. Поняття відкритого громадського простору міста як об'єкту дизайну *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2021. №9. С.16-22. URL : <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-9-7425>

3. Дизайн систем візуальної інформації : навчальний посібник / О. В. Чемакіна, А. Л. Рубцов, В. О. Свірко, О. П. Олійник, Л. М. Акімова, О. В. Кузьмін / за заг. ред. В. О. Свірка. Херсон : Олді-плюс, 2019. 200 с.

4. [Електронний ресурс]. URL : https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CAIQw7AJahcKEwiA_9CFhLj_AhUAAAAAHQAAAAAQAg&url=http%3A%2F%2Fbaltijapublishing.lv%2Fomp%2Findex.php%2Fbp%2Fcatalog%2Fdownload%2F221%2F5946%2F12440-1%3Finline%3D1&psig=AOvVaw2fv5vtSZwXK07jkzdF8CRJ&ust=1686463414821781

ЧЕМАКІНА ОКТЯБРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,

*кандидат архітектури, доцент кафедри будівництва та архітектури
Київського міжнародного університету*

БУТИК МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ,

*архітектор, декан факультету будівництва та архітектури
Київського міжнародного університету*

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ БЕЗПЕЧНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ

Входження України як нової європейської держави у міжнародне співтовариство тягне за собою появу нових соціально-економічних, політичних та юридичних зобов'язань, одним з яких є створення належної бази протидії складному, багатовимірному та багаторівневому явищу – тероризму, зокрема, розповсюдженим в реальній дійсності терористичним актам у міському середовищі.

Удосконалення правових, організаційних, містобудівних, екологічних тощо заходів протидії терористичним проявам викликає необхідність проведення відповідних наукових досліджень, спрямованих на протидію тероризму з тенденцією до розширення кола методів і засобів фізичного захисту міського середовища.

Огляд терористичних атак, що відбулися в світі тільки в 21-ому столітті показав, що терористичні загрози проявляються в різноманітних сферах життєдіяльності людей, тому й організація безпеки міського середовища відбувається у різних сферах функціонування людини, суспільства і держави. Ознайомлення з законодавчими нормами та аналіз наукових публікацій, в яких започатковане розв'язання даної проблеми, свідчать про те, що в законодавствах ряду країн, в тому числі й України, достатньо широко представлені та передбачені відповідні норми про організаційно-правові, режимні, оперативнорозшукові, інженерно-технічні заходи забезпечення протидії терористичним загрозам.

Разом з тим, в сучасних умовах особливої актуальності набувають дослідження, спрямовані на досягнення певних рівнів комфорту і безпеки міського середовища України, що має сприяти забезпеченню реалізації основних прав і свобод людини і громадянина. Ця позиція проголошена у ст. 3 Конституції України, де вказується, що права і свобода людини, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Архітектурно-просторова сутність протидії терористичним актам в міському середовищі має містити визначення рівнів терористичних загроз на міжселищному, загальноміському, районному, локальному рівнях та окремих місць потенційної небезпеки в контексті архітектурно-просторової організації території. Ієрархія рівнів дозволить виокремити потенційні місця терористичних загроз залежно від містобудівних умов, функціонально-планувальної організації

просторів, скупченості людей в певні часові проміжки, сформувати модель підвищення безпечності території архітектурно-просторовими засобами, усуненням перешкод візуального контролю, покращення транспортних зв'язків, організації чіткого розміщення елементів попередження і захисту, інформаційного супроводу тощо.

Захист міст від терористичних загроз традиційно спирався на блокування і нагляд за визначеними публічними просторами, певними містобудівними локаціями, які можуть розглядатися як потенційні цілі. Останнім часом в якості потенційних цілей визначається більш широкий спектр місць скупчення людей, що потребує більш детального вивчення системи антитерористичних заходів в сферах права, екології, психології, містобудування тощо з вимогами до додаткових заходів безпеки. Міждисциплінарний підхід до формування елементів безпечного міського середовища спирається на сучасні уявлення естетичного і емоційного візуального сприйняття публічних просторів, міського ландшафту, засобів безпеки, що передбачає необхідність радикальної зміни містобудівних і архітектурно-просторових заходів фізичного захисту міських об'єктів.

Таким чином, на часі встає потреба обґрунтування містобудівних і архітектурно-просторових засобів протидії терористичним загрозам у міському середовищі. Основні положення обґрунтування:

- розглянути суть понять «безпечне міське середовище», «терористична загроза», «терористичний акт», «фізичний захист елементів міського середовища» «антитерористична захищеність»;

- проаналізувати світовий і вітчизняний досвід протидії терористичним загрозам в міському середовищі, зокрема щодо архітектурно-просторових методів та засобів;

- обґрунтувати методи визначення рівнів терористичних загроз на міжселищному, загальноміському, районному, локальному рівнях та окремих місць потенційної небезпеки в контексті архітектурно-просторової організації території;

- розробити методику міждисциплінарного підходу та встановити взаємозалежності між соціально-політичними, економічними, публічними подіями тощо, архітектурно-просторовими характеристиками вірогідних терористичних загроз на міжселищному, загальноміському, районному, локальному рівнях та вимогами до безпечності міського середовища;

- визначити архітектурно-просторові особливості формування публічних просторів та інших містобудівних локацій в контексті протидії терористичним актам в міському середовищі;

- систематизувати засоби містобудівної та архітектурно-просторової організації для визначення містобудівної діяльності щодо протидії терористичним актам в міському середовищі.

Таким чином, дослідження взаємодії архітектурно-просторових характеристик ієрархічних рівнів вірогідних терористичних загроз, систематизація факторів антитерористичної захищеності елементів міського середовища, методи і засоби протидії терористичним атакам визначають концептуальну модель безпечного міського середовища в умовах терористичних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: за станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 14.11.2019).
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638- IV: станом на 14.11.2019 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/63815> (дата звернення: 14.11.2019).
3. Концепція боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 року № 53/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/532019-26178> (дата звернення: 14.11.2019).
4. Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 92. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/92-2016-п>. (дата звернення: 14.11.2019).
5. Главацький О. З. (2015), «Вплив архітектурно-планувальних характеристик міського простору на здійснення неформального соціального контролю», Містобудування та територіальне планування, КНУБА, Київ, вип. 58. С. 90–103.
6. Главацький О. З. (2014), «Феномен безпеки та місце міського простору в його структурі», Містобудування та територіальне планування, КНУБА, Київ, вип. 53. С. 57–68.
7. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Будівництво, містобудування, модернізація міст та регіонів України» Липень 2022. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/construction-urbanplanning-modernization-of-cities-and-regions.pdf>

ШИНКАРЕНКО АННА ВЯЧЕСЛАВІВНА,
студентка географічного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗРУЙНОВАНОЇ ВІЙНОЮ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗА КОСМОЗНІМКАМИ

Дослідження за космознімками зруйнованої внаслідок війни інфраструктури є важливою складовою відновлення післяконфліктних територій. Завдяки сучасним технологіям космічних знімків можна отримати детальну інформацію про стан території, що зруйнована внаслідок війни.

Використовуючи космічні знімки, дослідники та фахівці в галузі ГІС можуть визначити масштаби зруйнованої інфраструктури, включаючи будівлі, дороги, мости, електростанції та інші об'єкти. Ці знання можуть бути використані для оцінки потреб відновлення території та розробки планів відновлення. Ця тема дуже актуальна станом на зараз в Україні у зв'язку з військовою агресією з боку росіян.

Крім того, космічні знімки можуть допомогти виявити можливі загрози безпеці та здоров'ю населення, такі як сміттєзвалища, викиди токсичних речовин, допомогти в оцінці пошкоджень після землетрусу, виверження вулкана. Це дозволяє приймати необхідні заходи для забезпечення безпеки населення у максимально короткий час.

У перший день повномасштабної збройної агресії росіяни атакували міжнародний аеропорт «Антонов» у Гостомелі, де знаходився літак «Мрія». Масований авіаційний удар і повітряний десант мали забезпечити плацдарм для наступу, відкрити російським військам шлях на Київ. Бої за аеропорт тривали понад 10 днів. Росіяни зустріли організований опір, відтак, завдали значних руйнувань, зокрема й найбільшому та найпотужнішому у світі транспортному літаку «Мрія». Бої за територію точилися ще певний період. Остаточно звільнили населений пункт лише 2 квітня.

Актуальність дослідницької роботи обґрунтована необхідністю фіксування наслідків військової агресії проти України для майбутньої відбудови нашої країни. Так, як надзвичайно активні військові дії та бої відбуваються в умовах міської забудови – значна частина житлових кварталів, приватних будинків, міської інфраструктури зруйновано. Після того, як тимчасово окуповані українські території будуть звільнені – їх необхідно буде відбудувати. Перш за все, необхідно буде проаналізувати рівень руйнувань, підготувати аналітику. Для цього потрібно дослідити зруйновану інфраструктуру.

Було проаналізовано подібні іноземні дослідження задля того, щоб перейняти іноземний досвід, методології та технології, що були використані. Наприклад, у статті «*Monitoring war destruction from space using machine learning*», авторами якої є *Mueller Hannes, Groeger Andre, Hersh Jonathan, Matranga Andrea, Serrat Joan*, розглянуто автоматизований метод визначення

руйнування на супутникових зображеннях з досить високою роздільною здатністю. Також в статті йдеться про використання методів глибокого навчання. Даний метод було застосовано для міста Алеппо, яке постраждало унаслідок громадянської війни в Сирії.

Метою наукового дослідження був вибір та тестування методів дистанційного зондування (ДЗЗ) та геоінформаційних систем (ГІС) на основі даних аерофотознімків та супутникових знімків для виявлення змін міських об'єктів (переважно слідів будівель), зруйнованих внаслідок військових подій в Україні. А також, оцінка збитків, завданих воєнними діями, подальше використання результатів проєкту на потреби реконструкції інфраструктури (обрахунок фінансування та відшкодування).

Методика оброблення космознімків для визначення руйнування внаслідок військових дій, яка була застосована в дослідницькому проєкті наступна:

1. Отримання набору даних.

1.1. Приклад порталу, який було використано для пошуку PNEO, P1.

1.1.1. Вимоги – без хмар, дати зйомки, роздільна здатність.

2. Підготовка набору даних.

2.1. Ортофото з дрона: геоприв'язка, мозаїка, корекція кольору.

2.2. PNEO та P1: обрізка, додавання додаткових каналів.

3. Обробка набору даних.

3.1. Сегментація – принципи, параметри.

3.2. Колекція навчальних сайтів на основі сегментації: список класів.

3.3. Класифікація.

3.3.1. На основі об'єкта: викор. мет., їх параметри, результати.

3.3.2. На основі пікселів: викор. мет., їх параметри, результати.

3.4. PCA для пошуку змін на основі зображення з каналами з різними значеннями.

4. Класифікація пост оброблення.

4.1. Рекласифікація лише будинків.

4.2. Згладжування меж та видалення пробілів.

4.3. Векторизація.

5. Виявлення змін для ідентифікації відсутніх (зруйнованих) будівель.

5.1. З будівель, отриманих з PNEO та P1.

5.2. Від PCA – P1 діапазон 1-4 і Pneo діапазони 1-4 (RGB+NIR), + сегментація + діапазон 2 показує зміни.

5.3. Від сегментації PNEO.

6. Оцінка точності.

У результаті виконання кваліфікаційної роботи було одержано методику цифрового оброблення космознімків зруйнованої інфраструктури. Було встановлено, що для поставлених цілей найкраще підходить сегментація за допомогою *Support Vector Machine*, а класифікація – використовуючи інструмент *Supervised Pixel-Based Image Classification*. Також було з'ясовано, найкращі інструменти для створення набору даних для ідентифікації зруйнованих

будинків.

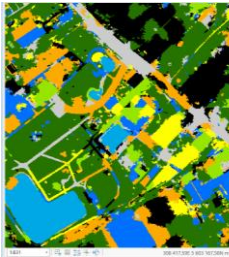
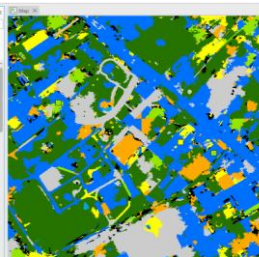
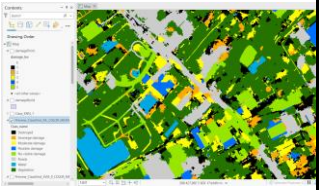
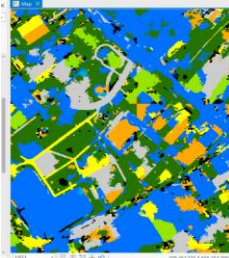
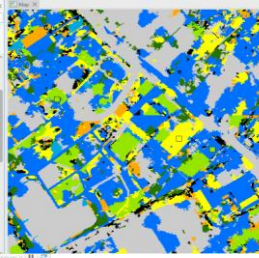

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. I Міжнародна конференція з управління інфраструктурою та ГІС, 46 с. (дата звернення: 06.06.2023).
2. Supervised Machine Learning for Regionalization of Environmental Data: Distribution of Uranium in Groundwater in Ukraine. Автори: Michael Govorov, Gennady Gienko, Viktor Putrenko (дата звернення: 06.06.2023).
3. Monitoring war destruction from space using machine learning. Автори: Mueller Hannes, Groeger Andre, Hersh Jonathan, Matranga Andrea, Serrat Joan. April 26, 2021 (дата звернення: 06.06.2023).

Додатки:

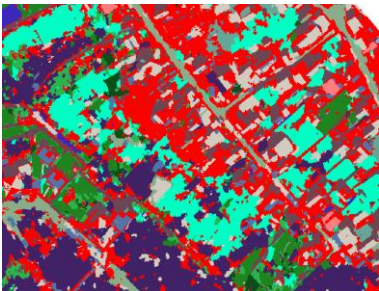

Додаток 1

K-Nearest Neighbor, Maximum Likelihood, Support Vector Machine

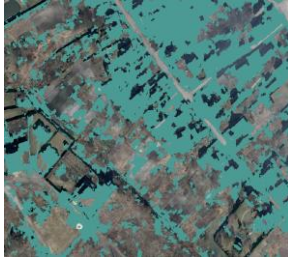

<p><i>K 1 Blue</i></p>		<p><i>K 3 Red</i></p>		<p><i>Maximum Likelihood</i></p>	
<p><i>K 3 Blue</i></p>		<p><i>K 5 Red</i></p>		<p><i>Support Vector Machine</i></p>	

Додаток 2

Контрольовано-об'єкта та піксельна класифікація

<p>Super.Object-Based Image Classif.</p>	<p>Super.Pixel-Based Classif.</p>
	

Reclassify, (до руйнування), P1 та (після руйнування), PNEO

Super.Object-Based Image Classif.	Super.Pixel-Based Image Classif.	Super.Object-Based Image Classif.	Super.Pixel-Based Image Classif.
			

Кінцевий результат P1	Кінцевий результат PNEO
	

ШУЛЬГА ГЕННАДІЙ МИХАЙЛОВИЧ,

*доктор архітектури, професор кафедри містобудування
Інституту архітектури та дизайну Національного університету
«Львівська політехніка»*

СКЛЯРОВА ІНЕСА ВОЛОДИМИРІВНА,

*старший викладач кафедри містобудування Інституту архітектури та дизайну
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЗАХОДИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В СКЛАДІ МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Кодекс цивільного захисту України передбачає комплекс організаційних та інженерно-технічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, забезпечення захисту територій, населених пунктів та суб'єктів господарювання від їх наслідків та небезпеки, що може виникнути під час воєнних (бойових) дій або внаслідок таких дій, а також створення умов для забезпечення сталого функціонування суб'єктів господарювання і територій в особливий період [1].

Важливим інструментом виконання вимог Кодексу цивільного захисту України є розроблення розділу «Інженерно-технічні заходи цивільного захисту» в складі містобудівної документації на регіональному та місцевому рівні. Рішення даного розділу в складі погодженої та затвердженої у встановленому порядку проєктної містобудівної документації є обов'язковими для виконання органами виконавчої влади, державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, громадськими організаціями.

Дотримання вимог інженерно-технічних заходів цивільного захисту є обов'язковим на стадіях проєктування. Забезпечення вимог техногенної безпеки та цивільного захисту під час проєктування, будівництва об'єктів, будівель і споруд покладається на уповноважені органи містобудування та архітектури, замовників, забудовників, проєктувальників та будівельні організації [1].

Містобудівна діяльність передбачає формування повноцінного життєвого середовища, а також ефективного захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час і особливий період. Питання безпеки набуває актуальності для міських поселень у воєнний час.

Головним завданням розділу інженерно-технічних заходів цивільного захисту (далі – ІТЗ ЦЗ) при розробленні генерального плану населеного пункту полягає у раціональному використанні планувальної та просторової організації населеного пункту щодо реалізації захисту його населення від надзвичайних ситуацій (далі – НС) техногенного і природного характеру. У сформованих місцях захисту від НС та від наслідків їх дії у особливий період вимагають забезпечення:

– безперешкодне транспортне переміщення населення з метою евакуації до місць захисту по території населеного пункту;

– транспортний зв'язок із місцями захисту, особливо з віддаленими, в тому числі з місцями захисту у заміській зоні;

– розміщення населення в межах населеного пункту у місцях захисту, які сформовані на базі комплексного освоєння підземного простору (подвійного використання), а також як в межах, так і за межами поселення на базі установ відпочинку, оздоровчих таборів, дитячих закладів цілорічного використання, санаторіїв, пансіонатів, шкіл-інтернатів, лікарень, дачних та садових будівель, готельних комплексів, інших об'єктів незалежно від форм власності та підпорядкування з визначенням необхідних інженерно-технічних заходів;

– відповідний розвиток інфраструктури інженерного забезпечення місць захисту у заміській зоні;

– проведення необхідних заходів з інженерної підготовки та благоустрою території населеного пункту, що спрямовані на уникнення чи зниження до прийняттого рівня дії негативних факторів впливу надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру, а також пов'язаних з ними можливих небезпечних процесів;

– надання пропозицій щодо організації оповіщення населення про загрозу виникнення надзвичайної ситуації;

– протипожежні заходи.

Збір та надання вихідних даних, необхідних для розроблення розділу ІТЗ ЦЗ, здійснює замовник містобудівної документації за участю її розробника.

Пропозиції розділу ІТЗ ЦЗ передбачають комплекс містобудівних заходів щодо влаштування системи оповіщення в разі виникнення НС, укриття мешканців в захисних спорудах цивільного захисту, розміщення місць захисту та безпечних місць збору населення, його евакуацію, можливості розселення тимчасово переміщених мешканців, заходи сейсмічної безпеки і протипожежної охорони, розміщення або ліквідація небезпечних об'єктів (потенційно небезпечних об'єктів), об'єктів підвищеної небезпеки, хімічно небезпечних об'єктів, заходи щодо сталого функціонування інженерно-транспортної інфраструктури тощо. Окрім того, на особливий період передбачають заходи щодо світломаскування [2].

За прийнятою ієрархією містобудівної документації рішення розділів ІТЗ ЦЗ в містобудівній документації вищого (регіонального) рівня враховуються і деталізуються в розділах ІТЗ ЦЗ містобудівної документації нижчого (місцевого) рівня в певній послідовності: схема планування області – схема планування району – комплексний план просторового розвитку території територіальної громади – генеральний план населеного пункту – детальний план території.

На прикладі Львівської області слід відмітити, що при розробці розділу ІТЗ ЦЗ у складі Схеми планування території Львівської області (НДІ «Діпромiсто», Київ, 2009 р.) було визначено:

– кількісні параметри системи захисних споруд області загалом, в тому числі за містами обласного значення та районами;

– придатні території для прийому евакуйованих та потенційна ємність безпечних районів;

– основні напрямки евакуації у безпечні райони;

– принципові заходи щодо сталого функціонування інженерно-транспортної інфраструктури тощо.

Дані рішення конкретно опрацьовані у розділі ІТЗ ЦЗ у складі Генерального плану м. Львова (ДП ДППМ «Містопроект», Львів, 2010).

При виконанні розділів ІТЗ ЦЗ в складі детальних планів території в межах м. Львова уточнюються рішення та пропозиції зазначеної вище документації.

Військові дії, що відбуваються сьогодні на території України показали нові напрямки агресії на території містобудівного освоєння. У зв'язку з військовими реаліями новий вимір набуває небезпека здійснення терористичних актів по інфраструктурних об'єктах і не тільки (мається на увазі житлові квартали). Такі дії не ділять на людей, що беруть участь безпосередньо на полях бойових дій і простих цивільних. Жертви з обох сторін є значні! Актуалізація питань безпеки набуває певних особливостей у воєнний час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс цивільного захисту України.
2. Петришин Г. П., Посацький Б. С., Ідак Ю. В. Містобудівне проектування. Частина 2. Проектування структурних елементів міста. Розділ 8 «Розроблення інженерно-технічних заходів цивільного захисту». Підручник. Львів, 2022.
3. ДБН Б.1.1-5:2007. Частина 1. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження розділу інженерно-технічних заходів цивільного захисту (цивільної оборони) на особливий період у містобудівній документації.

СЕКЦІЯ

ВПЛИВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ НА НАВКОЛИШНЄ ПРИРОДНЄ СЕРЕДОВИЩЕ У МІСТАХ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Шановні учасники Форуму!

У цей час загального підвищення усвідомлення про екологічні проблеми, зростання рухів за охорону навколишнього середовища та збереження природних ресурсів, питання екологічного тероризму набуває все більшої актуальності та значущості.

Історично ми спостерігаємо, як країна-терорист усе частіше використовує екологічні методи для досягнення своїх цілей. Це включає напади на критично важливі екологічні об'єкти, забруднення водних джерел або знищення екосистем. Екологічний тероризм стає справжньою загрозою для нашого середовища, здоров'я людей та миру загалом.

Однак, визнання цієї проблеми є лише першим кроком. Нам потрібно розуміти корені екологічного тероризму, його мотивацію та способи боротьби з цим явищем. Адже захист нашого середовища є не тільки екологічною необхідністю, але і моральною та етичною відповідальністю перед нашими нащадками.

Нам необхідно посилити міжнародну співпрацю, вдосконалити правові рамки та підвищити освітній рівень, щоб бути готовими до викликів, які ставить перед нами країна-агресор.

Бажаю успіху та плідної дискусії всім учасникам цього заходу. Давайте разом зробимо нашу країну безпечнішою та стійкішою!

ОЛЕКСАНДР БОНДАР,
*керівник секції Наукового форуму,
ректор Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління,
член-кореспондент Національної академії аграрних наук України,
доктор біологічних наук, професор*

АБДОВ СУЛТАН ТУРСУНОВИЧ,

*професор кафедри зеленої економіки та економіки природокористування
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління*

ІВАЩЕНКО ТАРАС ГРИГОРОВИЧ,

*завідувач кафедри екологічного аудиту Державної екологічної академії
післядипломної освіти та управління*

ОВОДЕНКО ТАМАРА СЕРГІЇВНА,

*аспірант Державної екологічної академії післядипломної
освіти та управління*

МАРКІНА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА,

*професор кафедри екологічного аудиту Державної екологічної академії
післядипломної освіти та управління*

ТОЧЕНИЙ ВОЛОДИМИР ЛЕОНІДОВИЧ,

*начальник науково-дослідної лабораторії Державної екологічної
академії післядипломної освіти та управління*

**ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТЕРОРИЗМУ
ЯК ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕЦИ**

Прогнозування глобальних проблем може бути зроблено на основі розробки і дослідження комп'ютерних сценаріїв світового розвитку. Згідно з цими сценаріями, в другій половині ХХІ століття можливий екологічний і соціальний колапс, який буде мати системний характер і призведе до катастрофи. У ситуації, яка складається, будь-які серйозні дії конкретних людей, спрямовані на руйнування навколишнього середовища, можуть викликати катастрофічні екологічні наслідки [1; 2, с. 56].

У спеціальній літературі під екологічним тероризмом розуміються абсолютно різні явища: діяльність або халатність, яка веде до погіршення природного середовища; радикальні акції «зелених» на захист навколишнього середовища; дії, спрямовані на умисне забруднення природного середовища, або відповідні загрози з метою нанесення противнику екологічного шкоди (при цьому висуваються політичні, релігійні або ідеологічні вимоги) [3, с. 7].

Екологи вважають, що саме остання трактування найбільш відповідає змісту поняття «екологічного тероризму». Такий вид тероризму ще більш небезпечний, ніж інші його різновиди, оскільки насильницькі дії застосовуються до громадян або їх власності опосередковано, через природне середовище, де надалі існування людини буде складно або навіть неможливо.

Екологічний тероризм – це тероризм на небезпечних, з точки зору екології, об'єктах. До небезпечних об'єктів відносяться всі типи електростанцій, виробництва ядерного паливного циклу і ядерних боєприпасів, хімічні, нафтохімічні і нафтопереробні, металургійні, біотехнічні підприємства, сховища їх сировини і продукції; нафто-, газо- та аміакопроводи, а також військові об'єкти, що містять радіоактивні і отруйні

речовини, їх сховища і звалища відходів. Основна частина таких об'єктів розташована в портово-промислових зонах міст-портів, у великих містах і густонаселених місцях, створюючи постійну загрозу екологічних катастроф [4, с. 25].

Екологічний тероризм – це по суті залякування людей за допомогою впливу на навколишнє середовище. При цьому екологічний тероризм набагато більш небезпечний, ніж багато інших злочини терористичної спрямованості, оскільки насильницькі дії застосовуються до громадян або їх власності опосередковано, через навколишнє середовище, існування в якій надалі буває ускладнене або неможливе для всього живого. Екологічний тероризм може привести до необоротних і важко усуненим наслідків [5, с. 47].

«Екологічний тероризм» має дві основні форми: він є одночасно посяганням на життя і здоров'я громадян та посяганням на об'єкти державного і міжнародного господарства. Причому останні виступають предметом безпосереднього посягання. Очевидно, що ймовірність досягнення терористами своїх цілей – дестабілізація обстановки в світі, країні, регіоні, знищення сотень і тисяч людей, забруднення навколишнього середовища – дуже висока. На сьогоднішній день окремі держави і світове співтовариство в цілому не може забезпечити повну безпеку громадян від таких явищ [6, с. 38].

Як різновид «екологічного тероризму» також може розглядатися «технологічний тероризм», під яким розуміють незаконне використання ядерного, хімічного, бактеріологічного (біологічного) зброї або його компонентів, ядерних, радіоактивних, високотоксичних хімічних речовин, патогенних мікроорганізмів. «Технологічний тероризм» може здійснюватися шляхом виведення з ладу, руйнування або захоплення ядерних, хімічних чи інших об'єктів, систем життєзабезпечення міст і промислових центрів для досягнення політичних, економічних та інших цілей. Не менш серйозну небезпеку становлять і гідротехнічні споруди, що знаходяться, як правило в межах великих міст або вище за течією річок. При їх руйнуванні гинуть люди, затоплюються великі території, включаючи економічні та стратегічні об'єкти. Тому технологічний тероризм це також одна з форм прояву екологічного тероризму, але не самостійний його вид.

Проведений аналіз свідчить, що у теперішній час немає встановленого науково обґрунтованого поняття (визначення) «екологічного тероризму». Також відсутнє в науковій літературі розмежування понять «екологічний тероризм» і «екологічний активізм (радикалізм)» («*ecological terrorism*» і «*environmental terrorism*»).

Для визначення даного злочину необхідно, перш за все, чітко розмежовувати два поняття: власне «екологічний тероризм» і «екологічний активізм» (радикалізм), який в науковій і публіцистичній літературі часто плутають з «екологічним тероризмом». Ситуація, при якій під «екологічним тероризмом» розуміють як тероризм з впливом на навколишнє середовище, так і радикальні дії екологічних рухів, цілком зрозуміла. «Екологічним активізмом» називають іноді надмірно крайній радикалізм «зелених» журналістів, засобів масової інформації, щоб привернути увагу читачів видання до описуваної проблеми. А засоби масової інформації сьогодні – якраз той інститут, який часто і формує громадську думку з того чи іншого питання.

З точки зору забезпечення регіональної, національної, а останнім часом і міжнародної безпеки, безумовно, в більшій мірі слід акцентувати увагу на можливості застосування терористами нових засобів впливу, потенційної можливості вибору особливо небезпечних об'єктів, тобто на «екологічному тероризмі» в тому числі.

«Екологічний тероризм» – це злочин, спрямований на забруднення або знищення навколишнього середовища, а «екологічний активізм» (радикалізм) – діяльність активістів екологічних організацій і рухів, спрямована на захист навколишнього середовища. «Екологічний тероризм» вимагає набагато більшої уваги, ніж йому приділяється сьогодні, так як це серйозна загроза екологічної безпеки як складової регіональної, національної та міжнародної безпеки.

Поняття «*environmental terrorism*», визначає «тероризм» як вплив на навколишнє середовище. Це поняття зустрічається, наприклад, в роботі Тімоті Шеффілда (Timothy Shofield) «Довкілля як ідеологічна зброя: пропозиція по криміналізації тероризму з впливом на навколишнє середовище» («*The environment as an ideological weapon: a proposal to criminalize environmental terrorism*»).

Сучасне міжнародне співтовариство до цих пір не прийшло до єдиного розуміння терміну «тероризм», не сформулювало всеосяжного і прийняттого для всіх визначення. Різні міжнародні документи дають різні визначення «тероризму». Визначення поняття «екологічний тероризм» в міжнародному праві, на жаль, сьогодні немає. У національному законодавстві України, як і інших держав, також визначення «екологічного тероризму» не існує. Тому, таке визначення необхідно вводити, перш за все, на міжнародному рівні. Слід окремо зауважити, що в інших країнах екологічний тероризм також не має самостійної кваліфікації.

З даної правової дефініції можна спробувати вивести і визначення «екологічного тероризму» як незаконного або умисного заподіяння значної шкоди навколишньому природному середовищу з метою залякування населення або примусу уряду або міжнародної організації до здійснення будь-яких дій або утримання від їх вчинення. Однак запропоноване визначення буде корисно, перш за все, при закріпленні відповідальності за «екологічний тероризм» в міжнародних і національних кримінально-правових актах. Для інших цілей можна запропонувати більш просте визначення «екологічного тероризму» – скоєння терористичних дій за допомогою впливу на навколишнє середовище.

Визначення «екологічного тероризму» – один з перших кроків на шляху вироблення можливої стратегії, вжиття заходів щодо запобігання та боротьби з даним видом злочину. «Екологічний тероризм» – серйозний злочин, що може зазіхати не тільки на громадську безпеку і громадський порядок, але і на мир, і безпеку людства, як об'єкт злочину, в разі вчинення теракту, наприклад, на атомній електростанції. Тому, екологічний тероризм як кримінальний злочин вимагає або виділення зі складу тероризму, або введення нового кваліфікаційної ознаки в даний склад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар Олександр, Машков Олег Сучасний екотероризм – новий виклик цивілізації. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/groups/162119521087744/permalink/589887378310954/?sfnsn=mo>

2. Качинський А., Хміль Г. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. (Сер. «Екологічна безпека»; Вип. 3). Київ : НІСД, 1997. 127 с.
3. Машков О. А., Мамчур Ю. В. Загроза національній безпеці: екологічний тероризм, як сучасний виклик суспільству *Науковий часопис: Академія національної безпеки*, № 1(17). 2018. С. 8–21.
4. Машков О. А., Мамчур Ю. В., Жукаускас С. В. Екологічні загрози, ризики та екологічний тероризм: системне визначення *Науковий журнал: НАУКОВИЙ ЧАСОПИС Академії національної безпеки*, №3-4 (23-24), 2019, с. 8-28.
5. Перга Т. Екологічний тероризм / *Політика і час*. Київ, 2002. № 12. С. 46–50.
6. Приходченко А. А., Заїка Н. І. Причини виникнення міжнародного екологічного тероризму *Безпека життєдіяльності*. Київ, 2008. № 7-8. С. 35–39.

БОНДАР ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ,

ректор Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

ВЛАСЕНКО ОЛЕГ ВАСИЛЬОВИЧ,

науковий співробітник Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

МАРКІНА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА,

професор кафедри екологічного аудиту Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

МАШКОВ ОЛЕГ АЛЬБЕРТОВИЧ,

професор кафедри екологічної безпеки Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОТИДІЇ ЕКОЛОГІЧНОМУ ТЕРОРИЗМУ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

Методологія протидії екологічному тероризму ґрунтується відповідних системних чинниках. Це визначається тим, що істотна складність, різноманіття форм, політичні протиріччя при його оцінюванні визначають і відсутність єдиного підходу до класифікації видів екологічного тероризму. До системних чинників «екологічного тероризму» на функціональній основі, на думку авторів, з урахуванням відсутності загально визначеного юридичного тлумачення, доцільне віднести [1; 2, с. 163; 3, с. 202]:

1. «*Біологічний тероризм*». Він проявляється у залякуванні незаконного використання бактеріологічної зброї або його компонентів, патогенних мікроорганізмів. Використання біологічних засобів ведення війни (бактерій, вірусів, грибків, токсинів або речовин, вироблених цими організмами) проти населення з метою загрози знищення або знищення максимальної кількості людей є біологічним тероризмом. Деякі види біологічної зброї призначені для знищення посівів і худоби. Порівняно з іншими видами озброєння (ядерне, хімічне, звичайне) біологічна зброя унікальна у своєму різноманітті. Є два типи біологічної зброї: рідина і сухий порошок.

2. «*Хімічний тероризм*». Він який проявляється у залякуванні незаконного використання хімічної зброї або його компонентів, високотоксичних хімічних речовин. Новою загрозою безпеці людства, масштаб якої значно перевищує наслідки від застосування найсучаснішої вогнепальної зброї, є хімічний тероризм, що визначається як засіб застосування хімічних агентів терористами для створення загрози життю населення [4, с. 30].

Хімічна зброя доволі приваблива для терористичного застосування з таких причин: доступність і можливість цілком легального придбання компонентів хімічної зброї; можливість приховано доставляти хімічні компоненти до місця здійснення теракту; інформаційна відкритість для створення хімічної зброї; висока уражальна здатність, особливо в густонаселених районах. Ці якості

хімічної зброї сприяють росту загрози терористичного акту з її застосуванням.

3. *«Радіаційний тероризм»*. Він проявляється у залякуванні незаконного використання ядерної зброї або його компонентів, ядерних, радіоактивних речовин. Так, напад невеликої групи легкоозброєних терористів на атомний об'єкт чи заява про використання ядерної зброї, радіоактивних матеріалів можуть і не заподіяти реального збитку, але дадуть величезний психологічний ефект, викличуть істерію, народять страх [5, с. 48].

Під актом «ядерного радіаційного тероризму» розуміють:

- застосування або загрозу застосування радіоактивних матеріалів;
- застосування або загрозу застосування ядерних установок, що можуть здійснюватися окремими особами, групами або організаціями за допомогою незаконного оволодіння та застосування радіоактивних матеріалів відходів ядерного виробництва й ізотопної продукції для досягнення своїх політичних, економічних чи інших цілей.

Незаконний обіг радіоактивних матеріалів не тільки посилив існуючі загрози в ядерній сфері, а й створив абсолютно нову загрозу «ядерного тероризму».

Отже, сьогодні масштаби та уявлення щодо ядерної безпеки формуються додатковими чинниками, особливо таким негативним явищем, як незаконний обіг ЯР-матеріалів та ймовірність ядерного тероризму.

В Україні сьогодні накопичено величезну кількість радіоактивних відходів (РАВ). Загальний обсяг РАВ становить близько 3300–4600 тис. м³, і щорічно тільки на АЕС утворюється 13 000 м³ рідких радіоактивних відходів і 28 000 м³ твердих радіоактивних відходів.

4. *«Технологічний тероризм»*. Під «технологічним тероризмом» розуміють дві групи злочинів терористичного характеру [6, с. 37; 7, с. 115; 8, с. 40]:

- по-перше, це дії, скоєні із застосуванням нових технічних засобів (хімічних, біологічних, ядерних, радіаційних);
- по-друге, це дії, спрямовані проти особливо небезпечних об'єктів та об'єктів життєзабезпечення, руйнування яких призводить до тяжких наслідків, які супроводжуються масовою загибеллю населення і забрудненням території.

У широкому розумінні «технологічний тероризм» можна визначити як сукупність інноваційних способів здійснення терористичних дій (до яких сьогодні можна віднести космічний та ін.). Характерними особливостями «технологічного тероризму» є:

- масштабність як щодо кількості жертв, так і обсягу матеріальних збитків;
- поєднання з надзвичайними ситуаціями техногенного характеру; синергічність – дії технологічного тероризму можуть призвести до послідовності інших негативних наслідків;
- мультиплікативний деструктивний вплив (прямий чи опосередкований) на ті сфери, проти яких безпосередньо вони не були спрямовані.

Слід підкреслити, що потенційно небезпечні техногенні об'єкти (атомні електростанції, електро- та теплові електростанції, хімічні підприємства) останнім часом стають привабливими для терористичних угруповань щодо створення на них аварійних ситуацій, аварій, техногенних катастроф, оскільки за мінімального впливу з боку терористів вони завдадуть максимальної шкоди супротивнику та отримують при цьому максимальний ефект. Наслідки від

терористичних дій при руйнуванні гідротехнічних споруд, хімічних підприємств, об'єктів ядерно-паливного циклу можуть мати масштаби регіональної і навіть національної катастрофи. Промислово розвинені регіони з високою щільністю населення найуразливіші до дії уражальних чинників техногенної природи.

5. «*Природний тероризм*», спрямований на залякування руйнування об'єктів природно-заповідного фонду, забруднення водного середовища, ґрунтів та атмосферного повітря, знищення біо-різноманіття.

6. «*Сільськогосподарський тероризм*», спрямований на порушення стабільності забезпечення виробництва продуктів харчування, зниження сільськогосподарського виробництва і тваринництва, з метою погіршення харчування, недоїдання і голоду. Сьогодні можна констатувати реальний факт, що екологічний тероризм намагається взяти на озброєння найпередовіші технології, які можуть спричинити масові ураження населення, завдати значних екологічних чи економічних збитків.

Таким чином, при створенні методології протидії екологічним загрозам, ризикам та екологічному тероризму доцільне ідентифікувати системні чинники «екологічного тероризму»: біологічний, хімічний, радіаційний, технологічний, природний, сільськогосподарський тощо.

Створення в Україні ефективної системи протидії «екологічному тероризму» та екстремізму буде істотним внеском у світову безпеку. Міжнародний досвід протидії «екологічному тероризму» в останні роки свідчить, що окремі держави не здатні самотійно протистояти певним великомасштабним надзвичайним ситуаціям техногенного і природного характеру, транскордонним екологічним загрозам. Ефективна організація захисту населення і територій на засадах управління ризиками екологічних загроз аварій та катастроф на національному рівні неможлива без широкого й активного міжнародного співробітництва.

Актуальним науковим завданням є обґрунтування організаційно-правових засад державного управління та пошуку шляхів виходу з критичних екологічних ситуацій, спричинених поглибленням екологічної кризи та нестабільністю соціально-економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180. [Електронний ресурс]. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15
2. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. [3-е вид., переробл. та доп.]. Луганськ: Вид-во ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 198 с.
3. Машков О. А., Жукаускас С. В., Нігородова С. А. Прогнозування надзвичайних ситуацій щодо зменшення екологічних загроз та оцінювання ризиків з використанням аерокосмічних технологій *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. Київ: ДЕА, 2019. № 4(27), 2019, Р. 201–206.
4. Машков О. А., Мамчур Ю. В., Жукаускас С. В. Методологія протидії екологічним загрозам, ризикам та екологічному тероризму: системний підхід *Науковий часопис Академії національної безпеки*, №3-4 (19-20) 2018, С. 8–31.
5. Перга Т. Екологічний тероризм *Політика і час*. Київ, 2002. № 12. С. 46–50.
6. Приходченко А. А., Заїка Н. І. Причини виникнення міжнародного екологічного тероризму *Безпека життєдіяльності*. Київ, 2008. № 7-8. С. 35–39.

7. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти) : монографія / О. Ф. Бантишев, Р. Л. Чорний, О. В. Шамара. Київ : Національна академія СБ України, 2011. 160 с.

8. Тихий В. Сучасні проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 3. С. 39–43.

БОНДАР ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ,

ректор Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

ІВАЩЕНКО ТАРАС ГРИГОРОВИЧ,

завідувач кафедри екологічного аудиту

Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

ОВОДЕНКО ТАМАРА СЕРГІЇВНА,

аспірант

Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

ПРИСЯЖНИЙ ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ,

начальник Національного центру управління та випробувань космічних засобів

ТОЧЕНИЙ ВОЛОДИМИР ЛЕОНІДОВИЧ,

начальник науково-дослідної лабораторії

Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

НАПРЯМИ ПРОТИДІЇ ЕКОЛОГІЧНОМУ ТЕРОРИЗМУ ЯК СУЧАСНОМУ ВИКЛИКУ СУСПІЛЬСТВА

Пошуки варіантів стратегії щодо запобігання та боротьби з екологічним тероризмом передбачає застосування різних підходів: жорсткий і силовий підходи; помірний підхід (права людини не повинні обмежуватися ні за яких обставин); баланс між державною безпекою та правами людини (при цьому слід враховувати небезпеку екологічного тероризму і можливу катастрофічність наслідків екологічного теракту, а також не забувати про принципи демократії та правової держави) [1; 2, с. 35; 3, с. 56].

Сьогодні можна стверджувати, що населення не достатньою мірою інформовано в даній області (суб'єктивно по небажанню або об'єктивно через закритості інформації). Можливо і немає необхідності надавати всім інформацію, наприклад, щодо точного розміщення охоронців хімічного або будь-якого іншого підприємства з міркувань безпеки. Але інформувати населення про рівень безпеки об'єктів, про надзвичайні ситуації на ньому потрібно обов'язково. Це також повинно бути основою стратегії по боротьбі з «екологічним тероризмом» [4, с. 147].

Наступне важливе питання вироблення стратегії щодо запобігання та боротьби з екологічним тероризмом – розподіл повноважень між відповідними органами. Необхідне рішення, в якому ступені боротьбою з «екологічним тероризмом» будуть займатися підприємство з небезпечним виробництвом, державні органи, органи влади, правоохоронні органи і спеціальні служби [5, с. 25].

Еколого-правові заходи щодо запобігання та боротьби з екологічним тероризмом становлять найбільшу важливість саме на регіональному рівні. Серед таких заходів слід виділити, перш за все, наступні [6, с. 30; 7, с. 48]:

1. Оцінка аварійної небезпеки (екологічні загрози, екологічні ризики)

техногенних об'єктів незалежно від наявності загрози аварії.

2. Оцінка аварійної небезпеки техногенного об'єкту в разі спрацювання терористичного чинника ініціювання аварійних подій в техносфері або загрозу таких подій (екологічні наслідки аварій та катастроф).

Об'єктивна оцінка основних параметрів ризику функціонування джерел екологічної небезпеки грає дуже важливу роль в забезпеченні екологічної безпеки. Населення повинно чітко уявляти, які наслідки можуть настати в результаті екологічного терористичного акту тій чи іншій мірі складності, знати про можливість мінімізації шкоди власному здоров'ю [8, с. 38].

Стратегія протидії екологічному тероризму повинна бути заснована на наступних положеннях [9, с. 64].

1. Стратегія повинна вироблятися не окремими державами, а в тісній взаємодії всіх членів світової спільноти.

2. Грунтуючись на принципах демократії, правової держави, поваги прав і свобод людини, а також з огляду на величезну небезпеку «екологічного тероризму» і можливу катастрофічність його наслідків, стратегію необхідно будувати на засадах збалансованості інтересів громадян і державної безпеки.

3. Інформація в даній області має бути абсолютно відкритою в тій частині, яка стосується доступу громадян до відомостей про стан навколишнього середовища, загального рівня безпеки потенційних об'єктів екологічних терористичних атак. А в тій частині, яка зачіпає конкретні, приватні питання безпеки конкретного підприємства або об'єкта, інформація не повинна бути доступною.

Вироблення стратегії і здійснення необхідних заходів – компетенція органів державної влади. Робота в цій галузі повинна проводитися в тісній співпраці з науково-дослідними інститутами, вченими в області екології, державного управління, кримінально-правових наук, СБУ, яка повинна координувати діяльність правоохоронних органів [10, с. 256].

Потенційні об'єкти екологічних терористичних атак повинні тісно взаємодіяти з правоохоронними органами при здійсненні поточної діяльності із забезпечення безпеки [11, с. 40].

Еколого-правові заходи щодо превенції і боротьби з екологічним тероризмом становлять найбільшу важливість саме на регіональному рівні. Серед таких заходів слід виділити, перш за все, наступні:

1. Оцінка аварійної небезпеки техногенних об'єктів незалежно від наявності загрози аварії.

2. Оцінка аварійної небезпеки техногенного об'єкту в разі спрацювання терористичного чинника ініціювання аварійних подій в техносфері або загрозу таких подій.

Об'єктивна оцінка основних параметрів ризику функціонування джерел екологічної небезпеки грає дуже важливу роль в забезпеченні екологічної безпеки. Населення повинно чітко уявляти, які наслідки можуть настати в результаті екологічного терористичного акту тій чи іншій мірі складності, знати про можливість мінімізації шкоди власному здоров'ю. «Екологічний тероризм» – дуже серйозний злочин, яке може зазіхати не тільки на громадську безпеку і громадський порядок, але і на мир і безпеку людства, як об'єкт злочину, в разі вчинення теракту, наприклад, на атомній електростанції. Тому,

«екологічний тероризм» як кримінальний злочин вимагає або виділення зі складу тероризму, або введення нової кваліфікаційної ознаки в даний склад.

Таким чином «екологічний тероризм – це незаконне або умисне заподіяння значної шкоди навколишньому природному середовищу з метою залякування населення або примусу уряду або міжнародної організації до здійснення будь-яких дій або утримання від їх вчинення».

Таке визначення даного злочину, його легальне закріплення, на мій погляд, буде сприяти консолідації зусиль членів світової спільноти щодо протидії екологічному тероризму – сучасної загрози людству.

Аналіз тенденцій розвитку злочинності, оперативної та соціально-економічної обстановки в країні дозволяє зробити висновок про те, що потенційно небезпечні об'єкти можуть стати мішенями для можливих акцій терористів. Проблема запобігання екологічному тероризму повинна вирішуватися в тісній взаємодії всіх сегментів суспільства, інших країн, при обов'язковій координації всіх членів світової спільноти, оскільки екологічний тероризм – потенційна загроза світового масштабу.

У результаті проведених теоретичних і прикладних досліджень вирішено важливе науково-практичне завдання – створення системи оцінки екологічних ризиків та загроз, а також прогнозування екологічних процесів на основі комплексу космічних, повітряних і таких, що рухаються наземних комплексів. Рішення поставленої наукової задачі дозволяє підвищити достовірність і інформаційні можливості систем екологічного моніторингу для визначення зон екологічних загроз та ризиків на основі використання мобільних комплексів оцінки екологічного стану регіону із застосуванням геоінформаційних і аерокосмічних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638–IV *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 25. Ст. 180. [Електронний ресурс]. URL : zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15
2. Бондар О. І., Машков О. А., Міхеєв В. С. Системний підхід щодо створення системи підтримки екологічних рішень для забезпечення екологічної безпеки держави *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. Київ : ДЕА, 2020. № 3(30), 2020, С. 30-38.
3. Качинський А., Хміль Г. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. (Сер.»Екологічна безпека»; Вип. 3). Київ : НІСД, 1997. 127 с.
4. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації) : монографія / О. Ф. Бантишев, О. В. Шамара. [3-е вид., переробл. та доп.]. Луганськ : Вид-во ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 198 с.
5. Крутов В. В. Концептуальні аспекти проблеми протидії тероризмові в Україні *Розбудова держави*. 2002. № 1-8. С. 17-27.
6. Машков О. А., Мамчур Ю. В., Жукаускас С. В. Методологія протидії екологічним загрозам, ризикам та екологічному тероризму: системний підхід *Науковий часопис Академії національної безпеки*, №3-4 (19-20) 2018, с. 8-31.
7. Перга Т. Екологічний тероризм *Політика і час*. Київ, 2002. № 12. С. 46-50.
8. Приходченко А. А., Заїка Н. І. Причини виникнення міжнародного екологічного тероризму *Безпека життєдіяльності*. Київ, 2008. № 7-8. С. 35-39.
9. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти) : монографія. / О. Ф. Бантишев, Р. Л. Чорний, О. В. Шамара. Київ : Національна академія СБ України, 2011. 160 с.
10. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти : навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. проф. В. К. Грищука. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 328 с.

11. Тихий В. Сучасні проблеми застосування і вдосконалення кримінально-правових норм про відповідальність за злочини проти громадської безпеки *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 3. С. 39-43.

БОНДАР ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ,

ректор Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

ФІНІН ГЕОРГІЙ СЕМЕНОВИЧ,

проректор з науково-педагогічної роботи

Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

АБІДОВ СУЛТАН ТУРСУНОВИЧ,

професор кафедри зеленої економіки та економіки природокористування

Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

МАШКОВ ОЛЕГ АЛЬБЕРТОВИЧ,

професор кафедри екологічної безпеки

Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

ПРИСЯЖНИЙ ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ,

начальник Національного центру управління та випробувань космічних засобів

КЛАСИФІКАЦІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТЕРОРИЗМУ ТА РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЙОГО ПРОТИДІЇ

Початок третього тисячоліття характеризується бурхливими політичними процесами та появою нових глобальних загроз світового масштабу. Особлива небезпечність «екологічного тероризму» сьогодні полягає в можливостях використання досягнень технічного прогресу та наявності найбільш небезпечних об'єктів посягань (атомних, електронних, хімічних та екологічних). Забезпечення техногенної, природної та екологічної безпеки громадські організації повинні розглядати як складову системи забезпечення національної безпеки України та як одну з найважливіших функцій органів державної влади і суб'єктів господарювання [1, с. 122].

Істотна складність, різноманіття форм, політичні протиріччя при його оцінюванні визначають і відсутність єдиного підходу до класифікації видів екологічного тероризму. Закордонні й вітчизняні філософи, політологи, історики, юристи систематизують і класифікують тероризм, пропонуючи специфічні критерії класифікації, відображаючи при цьому багатовимірність і складність цього явища [2, 3].

Класифікація екологічного тероризму на функціональній основі, на думку авторів з урахуванням відсутності загально визначеного юридичного тлумачення, може бути наступна [4, с.9]:

1) «біологічний тероризм», який проявляється у залякуванні незаконного використання бактеріологічної зброї або його компонентів, патогенних мікроорганізмів;

2) «хімічний тероризм»; який проявляється у залякуванні незаконного використання хімічної зброї або його компонентів, високотоксичних хімічних речовин;

3) «радіаційний тероризм», який проявляється у залякуванні незаконного

використання ядерної зброї або його компонентів, ядерних, радіоактивних речовин;

4) «технологічний тероризм», спрямований на залякування руйнування або погіршення умов функціонування та працездатності техногенно-небезпечних об'єктів;

5) «природний тероризм», спрямований на залякування руйнування об'єктів природно-заповідного фонду, забруднення водного середовища, ґрунтів та атмосферного повітря;

6) «сільськогосподарський тероризм», спрямований на порушення стабільності забезпечення виробництва продуктів харчування, зниження сільськогосподарського виробництва і тваринництва, з метою погіршення харчування, недоїдання і голоду;

Як свідчить аналіз, при дослідженні феномену «екологічного тероризму», доцільно зважати на чотири основні характеристики. По-перше, «екологічний тероризм» – це одна із форм організованого насильства. По-друге, «екологічний тероризм» переслідує політичні цілі і мотиви, це специфічна форма політичного насильства. Екологічний тероризм має за мету проведення насильницьких акцій аби примусити державні або інші органи прийняти рішення, яке б задовольнило вимоги терористів. По-третє, характерним змістом екологічного тероризму є свідомо спрямованість на чисельні людські жертви, руйнування навколишнього середовища та природних ресурсів, що сприяє виникненню і поглибленню антагонізмів у світі. По-четверте значно розширилися дії, які терористи можуть реалізувати проти людства: масові отруєння, радіоактивне зараження, зараження небезпечними хворобами, поширення епідемій та епізоотій тощо [5, с. 20].

Соціально-політичний феномен «екологічного тероризму» є багатоаспектним явищем. Його вивченням та аналізом повинні займатися філософи, історики, політологи, соціологи, правознавці, економісти, психологи, криміналісти, представники інших наук [6, с. 48].

Існуюча неузгодженість і невизначеність базових понять та основних ознак дефініції «екологічного тероризму», а в деяких питаннях навіть радикальна розбіжність (одне й те саме явище трактується як терористична дія чи боротьба за «зелених» за збереження навколишнього природного середовища) не дає змоги надійно визначити й оцінити наявний ступінь ризику терористичного акту.

Перехід на систему аналізу та управління ризиками екологічного тероризму, на наш погляд, повинен стати пріоритетним завданням в діяльності громадських організацій, основою забезпечення гарантованого рівня безпеки громадянина, суспільства, держави. Основними напрямками діяльності громадських організацій у протидії екологічного тероризму є:

- участь у формуванні нормативно-правової бази з техногенної, природної та екологічної безпеки на основі єдиних принципів управління ризиками та гармонізація її з вимогами Європейського Союзу;

- участь у запровадженні нормування техногенних, природних та екологічних ризиків, розробка рекомендацій щодо застосування відповідних норм у механізмах державного регулювання техногенної та природної безпеки;

- розширення сфери досліджень і розробок методів, моделей, методик аналізу та оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, прогнозування їх розвитку;

- розвиток загальної технології управління техногенною, природною та екологічною безпекою на основі ризикорієнтованого підходу;
- формування рекомендацій щодо удосконалення системи моніторингу небезпечних техногенних об'єктів і природних процесів у напрямі забезпечення інформаційної бази для оцінювання ризиків екологічного тероризму та надзвичайних ситуацій;
- розвиток наукових засад розроблення державних програм соціально-економічного розвитку з урахуванням показників ризику екологічного тероризму, екологічних аварій та катастроф;
- участь у впровадженні нових дієвих форм аналізу, оцінки, експертизи і контролю безпеки небезпечних техногенних об'єктів на всіх етапах життєвого циклу;
- співробітництво з міжнародними громадськими організаціями з питань регулювання техногенної та природної безпеки;
- формування рекомендацій щодо вдосконалення системи освіти, забезпечення підготовки фахівців у галузі управління ризиками надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

Протидія тероризму вимагає об'єднання зусиль усього людства, суспільства, спільноти, більш того, це є цілком реально і може стати прикладом зможності нашого суспільства [7, с. 37]. Вважаємо, що плідна соціальна взаємодія державних інститутів і громадських об'єднань – найкращий пріоритетний шлях протидії тероризму. Це стосується запобігання йому як у внутрішньодержавному, так і в міжнародному плані. Створення в Україні ефективної системи протидії тероризму та екстремізму було б істотним внеском у світову безпеку, при цьому образ України ХХІ століття і ті кроки, які здійснюються органами державної влади і громадськістю уже сьогодні на безмежних теренах нашої держави, сприяють формуванню в очах міжнародного співтовариства як образу цивілізованої, демократичної, правової держави, що дійсно відповідає національним інтересам українського народу. Міжнародний досвід протидії «екологічному тероризму» останніми роками свідчить, що окремі держави не здатні самостійно протистояти певним великомасштабним надзвичайним ситуаціям техногенного і природного характеру та новим видам загроз. Ефективна організація захисту населення і територій на засадах управління ризиками екологічних загроз аварій та катастроф на національному рівні неможлива без широкого й активного міжнародного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bondar A. I., Mashkov O. A., Zhukaskas S. V., Nygorodova S. A. Ecological threats, risks and environmental terrorism: system definition *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. Київ : ДЕА, 2019. № 2(25), 2019. Р. 113-122.
2. Бондар Олександр, Машков Олег. Сучасний екотероризм – новий виклик цивілізації. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.facebook.com/groups/162119521087744/permalink/589887378310954/?sfnsn=mo>
3. Куликов А. С. Глобальный терроризм и некоторые проблемы борьбы с ним URL: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.20-2003/Kulikov.htm>.
4. Машков О. А., Мамчур Ю. В., Жукаускас С. В. Екологічні загрози, ризики та екологічний тероризм: системне визначення *Науковий журнал: НАУКОВИЙ ЧАСОПИС Академії національної безпеки*, №3-4 (23-24), 2019. С. 8-28.

5. Машков О. А., Мамчур Ю. В. Загроза національній безпеці: екологічний тероризм як сучасний виклик суспільству *Науковий часопис: Академія національної безпеки*, № 1(17). 2018. С. 8-21.
6. Перга Т. Екологічний тероризм *Політика і час*. Київ, 2002. № 12. С. 46-50.
7. Приходченко А. А., Зайка Н. І. Причини виникнення міжнародного екологічного тероризму *Безпека життєдіяльності*. Київ, 2008. № 7-8. С. 35-39.

БОНДАР КАТЕРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,
аспірантка Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА,
*професор, доктор біологічних наук,
завідувач кафедри екології Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова*

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ЗНИЩЕННЯ КАХОВСЬКОЇ ГЕС

Військові дії на території України мають колосальні екологічні наслідки, як для екологічної безпеки так і для спільного майбутнього.

Із перших днів вторгнення росіян ми фіксуємо всю шкоду, яку вони завдають природним екосистемам. Сьогодні зафіксовано 257 випадків екоциду – це підриви складів паливно-мастильних матеріалів, сховищ нафтопродуктів з відповідними наслідками для довкілля; авіаудари по підприємствах, які використовують небезпечні хімічні речовини у виробництві; пошкодження та руйнування очисних споруд і вилив стічних вод у наші водойми; трансформація ландшафтів, деградація ґрунтового покриву, лісові пожежі. Частина цих екологічних злочинів відбуваються на природоохоронних землях [2].

Початок червня 2023 року став ще одним злочинним рубежем – вибух на Каховській ГЕС, який повністю її зруйнував станцію.

У зоні затоплення опиняються понад 80 населених пунктів, у тому числі й Херсон. Масштаби впливу на навколишнє середовище вражає. Можна виділити декілька основних уражень, а саме:

Підтоплення території міста Херсон, Голої Пристані та Нової Каховки та інших, які розташовані в долині річки Дніпро[1];

Забруднення водойм сміттям та хімікатами води яка переміщається до Дніпровсько-Бузького лиману, а потім відповідно до Чорного моря [1];

Забруднення унікального водно-болотного угіддя міжнародного значення «Дельта річки Дніпро», а також Національному природному парку «Нижньодніпровський», де збереглися рідкісні угруповання заплавних лісів, боліт, лук, значна кількість видів тварин і рослин, які включені до світового червоного списку Міжнародного союзу охорони природи [1];

В зоні підтоплення або поблизу опинилися об'єкти Смарагдової мережі: *Lower Dnipro* (UA0000192), *Oleshkivski Pisky* (UA0000107), *Black valley* (UA0000368), *Kakhovske Reservoir* (UA0000106), *Green depression* (UA0000370) та інші, представлені екологічними коридорами екологічної мережі, природними ядрами із залишками незайманих степів – найбільш вразливих екосистем України, унікальними природними оселищами, рослинними угрупованнями, раритетними видами флори і фауни, що охороняються Резолюцією 4 і 6 Бернської конвенції [3]. Територія в зоні ураження втрачає функціонал щодо підтримання екологічної Екологічний паспорт рівноваги, забезпечення шляхів міграції, колонізації і обміну генами між видами, можливості забезпечення

трофічного і репродуктивного ареалу, місць гніздування тощо.

Масовий мор риби на Дніпропетровщині та Херсонщині [1].

Зниження рівня води у водосховищі унеможливить подачу води через Північнокримський канал до Кримського півострова, та трьох областей, а саме: Херсонської, Запорізької та Дніпропетровської.

Відомий науковець Євген Корж, кандидат географічних наук, доктор філософії, викладач ХДАЕУ зробив і позитивні прогнози, стосовно екологічної ситуації, яка склалася на Каховській ГЕС. Близько 20 років природа адаптувалася до діяльності Каховської ГЕС, тепер такі виклики на наступні 20 років. Крім негативного, є і позитивні тенденції. Великі витрати води у русловій мережі пониззя Дніпра навпаки є дуже сприятливими для «промивки» заплавлених водойм, малих проток і прилеглих плавневих заболочених масивів у весняний період та очищення її від мулів, детриту й інших шкідливих органічних речовин, що накопичились у них впродовж багатьох десятиліть [2].

Наразі спрогнозувати всі можливі наслідки та оцінити шкоду, завдану довкіллю від агресії РФ, зокрема, руйнування Каховської ГЕС, неможливо. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України фіксує всі злочини проти природи та підраховують збитки, для відновлення навколишнього середовища в наступних десятиліттях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Офіційний веб-сайт Міністерства. [Електронний ресурс]. URL: <https://mepr.gov.ua/pidryv-damby-kahovskoyi-ges-tse-najbilshyj-akt-ekotsydu-yakuj-rosiya-vchynyla-z-pochatku-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-v-ukrayinu/>
2. Екологічний паспорт Херсонської області 2023. *Екологічні паспорти регіонів*. Херсонська область.
3. Програма Emerald Network Viewer URL: <https://emerald.eea.europa.eu/>

ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІВНА,

*доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри екології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ДУДКО ЄВГЕНІЯ ОЛЕГІВНА,

*студентка спеціальності 101 «Екологія» Українського державного
університету імені Михайла Драгоманова*

ВПЛИВ ПОВІТРЯНИХ АТАК НА ПРИРОДООХОРОННІ ТЕРИТОРІЇ ТА ОБ'ЄКТИ У КИЄВІ

Воєнні дії на урбанізованих територіях призводять до погіршення якості атмосферного повітря. Атаки завдані з повітря обчислюються десятками тисяч. Лише у травні 2023 року над в м. Київ було знищено 65 крилатих ракет, 20 – балістичних та 169 безпілотних літальних апарати (БпЛА). Кожен вид ракетної зброї або БпЛА включає небезпечні речовини, що вивільняються при вибуху, утворюється над площею горіння та поширюється на значні відстані.

Оцінити рівень полютантів від повітряних атак та вплив на довкілля є доволі складним завданням, враховуючи кліматичні та метеорологічні умови, які можуть посилювати або послаблювати вплив від вибуху.

Актуальними є моделювання і прогнозування викидів небезпечних речовин в атмосферне повітря та розсіювання над урбанізованою територією речовин під час вибухів, враховуючи метеорологічні явища (вітер, опади, спеку) [1]. Не менш важливим є природна цінність територій над якими відбуваються знищення снарядів, ракет та БпЛА і оцінювання завданої шкоди унікальним природним ландшафтам, природоохоронним об'єктам, компонентам екологічної мережі і природо-заповідного фонду, раритетним видам рослин і тварин, рослинним угруповання та природним оселищам.

Загалом, впливу від воєнних дій чи окупації зазнали 17 із 55 українських національних природних парків, 10 із 19 природних заповідників та 3 із 5 біосферних заповідників [3]. Відомо, що у зоні ризику опинилися 2,9 млн га Смарагдової мережі, території якої є значною частиною природоохоронної мережі Європи і яка охороняється у межах законодавства ЄС та Ради Європи [2].

Значна частина знешкоджень крилатих ракет і БпЛА над Києвом та у передмісті відбувалася в повітрі на лісовими масивами, полями та луками з високою ймовірністю падіння уламків в межах Національного природного парку «Голосіївський» та над іншими заповідними територіями.

Національний природний парк «Голосіївський» в межах території м. Києва займає 11 080,00 га та перехрещується із об'єктом Смарагдової мережі *Holosiivskyi National Nature Park* (UA0000043). У межах парку основну площу займають ліси – 4232,8 га (понад 90 %) та наявні 22 об'єкти природно-заповідного фонду, серед них 1 ботанічний заказник місцевого значення, 1 ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення, 1 лісовий заказник

місцевого значення, 1 ландшафтний заказник місцевого значення, 1 загальнозоологічний заказник місцевого значення, 11 ботанічних пам'яток природи місцевого значення та 2 гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення, болота – 66,2 га і водойми – 45,9 га. Фіторізноманіття парку налічує 650 видів вищих судинних рослин, 118 – мохоподібних і понад 60 – афілофороїдних грибів, серед яких 24 види занесено до Червоної книги України занесені судинних рослин, 5 – до Додатку I Резолюції 6 Бернської конвенції, Європейського Червоного списку, підлягають регіональній охороні [4].

Із 192 видів хребетних тварин, 150 видів хребетних тварин і 27 видів комах мають охоронні статуси міжнародного, державного або регіонального рівня, з них: 9 видів занесені до Червоної книги МСОП, 14 – до Європейського Червоного списку, 36 – до Червоної книги України, 154 – до Бернської конвенції, 47 – до Боннської і 11 – до Вашингтонської конвенції, 2 види комах занесені до Червоної книги денних метеликів Європи, 11 видів є регіонально рідкісними і підлягають охороні згідно з чинним переліком видів тварин, що охороняються на території міста Києва [4].

Міністерством захисту довкілля і природних ресурсів України у 2022 року було затверджено Методику визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації та Методику розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Водночас, визначити віддалені наслідки від забруднення території шкідливими речовинами та втрати місць існування рослин і тварин, зміна шляхів міграції та гніздування птахів, зміна трофічних і репродуктивних реалів, місць зимування на сьогодні вкрай складно [2].

Під час детонації військових ракет, артилерійських снарядів, мін утворюється низка хімічних сполук: чадний газ, вуглекислий газ, водяна пара, бурий газ, азот тощо. Додатково утворюється велика кількість токсичної органіки, окислюються навколишні ґрунти, деревина. Всі хімічні сполуки вибухаючи утворюють значне забруднення повітря, водойм, ґрунтів та призводять до утворення парникового ефекту. Збільшення концентрації CO₂ в атмосфері негативно впливає на рослинний покрив та біорізноманіття. Низка токсичних елементів, як оксид сірки й азоту, що під час окислення можуть призвести до формування кислотних дощів, зміни водневого показника (рН) ґрунту і поверхневих вод, викликати опіки рослин, слизових тканин дихальних органів людини, птахів, ссавців. Через ґрунтові та поверхневі води, рослинний покрив небезпечні речовини по трофічним ланцюгам потрапляють в живі організми. Лісові пожежі знищують рослинний покрив, спричинюють загибель тварин та втрату середовища існування. Ударна хвиля від вибухів може пошкоджувати листя, гілки та виривати рослини з ґрунту [1].

На сьогодні, через війну під загрозою зникнення опинилося майже 700 видів тварин і понад 800 видів рослин, частина з яких занесена до Червоної книги [5]. Загалом близько 314 раритетних видів флори та фауни знаходиться на території Смарагдової мережі НПП «Голосіївський» і наразі потерпають від вибухів та забруднення навколишнього середовища. Це призводить до руйнування цілих ландшафтів, зменшення ендемічних видів флори і фауни України та розвитку шкідників. Враховуючи заборону відвідування лісів у

період воєнного стану, нині, оцінити ступінь збитків завданих флорі та фауні Київщини неможливо, водночас, спостереження за станом популяцій тваринного і рослинного світу, облік рідкісних і зникаючих видів, зміну ландшафтів та природних оселищ в майбутньому стане важливим завданням для науковців: зоологів, ботаніків, екологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гончаренко А. В., Сіпаков Р. В. Формування емісії забруднення атмосферного повітря від окремих вибухів внаслідок воєнних дій *Екологічна безпека та природокористування*. 2023. Вип. 1 (45). С. 112-120 [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.32347/2411-4049.2023.1.111-120>
2. Веб-сайт *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України* [Електронний ресурс]. URL : <https://mepr.gov.ua/>
3. Вплив воєнних дій на дику природу України [Електронний ресурс]. URL: <https://uwecworkgroup.info/uk/impact-of-military-action-on-ukraines-wild-nature/>
4. Веб-сайт *Національного природного парку «Голосіївський»* [Електронний ресурс]. URL: <https://nppg.gov.ua/uk/node/135>
5. Веб-сайт // Радіо Свободи Випалена земля. Як війна впливає на екологію півдня України [Електронний ресурс] URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novynu-pryazovya-viyna-pivden-ekolohiya-spalena-zemlya/32191731.html>

ГОРІНОВ ПАВЛО ВАЛЕРІЙОВИЧ,

*директор Навчально-наукового інституту права та політології,
доцент кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
кандидат юридичних наук, заслужений працівник соціальної сфери України*

ДРАПУШКО РОСТИСЛАВ ГРИГОРОВИЧ,

*проректор з науково-педагогічної роботи (адміністративно-господарська
діяльність), доцент кафедри соціальної філософії, філософії освіти
та освітньої політики Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, кандидат філософських наук,
заслужений працівник соціальної сфери України*

**ЕКОЦИД ЯК НОВА ФОРМА ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ
У КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОГО НАПАДУ РФ**

Україна тривалий час героїчно протистоїть повномасштабному вторгненню РФ, у результаті якої окрім тисяч смертей та руйнування важливої інфраструктури, нашу країну може роками переслідувати ще одна, менш очевидна, але не менш важка, пов'язана із вторгненням росії криза – екологічна. Від обстріляних хімічних заводів до вигорілих через обстріли лісів – наслідки відчують не лише екосистеми України, а й її люди [1].

Актуальність тематики екологічних викликів під час воєнних дій посилена рядом таких зовнішніх факторів, як: зміна клімату, природні катаклізми, стихії, зменшення природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, зниження якості та рівня життя [2], погіршення стану природних екосистем, хімічне та промислове забруднення, замінування територій та водних ресурсів у контексті останніх подій на Херсонщині. Так, потенційно забрудненими вибухонебезпечними предметами є 30% територій України, на яких можна було виростити продукти харчування для 81 мільйона людей. Про це заявив постійний представник України при міжнародних організаціях у Відні Євгеній Цимбалюк під час засідання Постійної ради ОБСЄ [3].

Варто зазначити, що проблема екологічних наслідків військового вторгнення РФ існувала і до початку повномасштабних дій, що пояснюється їх гібридним характером, починаючи з 2014 року. Так, якщо звернутись до статистики, то наприклад, ще до військових дій «понад чверть українців називають проблему захисту довкілля та загрозу економічного занепаду найбільшими довгостроковими викликами для України» [4], проте, сьогодні ця ситуація є значно критичнішою та стосується вже не лише українців, але і всього світу, адже ризики техногенних катастроф існують через можливі пошкодження на атомних станціях, ТЕЦ, шкідливий вплив наслідків військових дій у формі забруднення повітря, води, через використання різних видів зброї, велику кількість ракет, нерозірваних боєприпасів у лісах і полях України.

Особливо трагічними сьогодні виглядають наслідки підриву Каховської

дамби на півдні України. Так, Президент Володимир Зеленський назвав цю трагедію «екологічною бомбою масового знищення» [5].

Каховське водосховище – друге за площею водосховище в Україні (площа – 2155 км²) та перше за об'ємом води (обсяг води – 18,19 км³), розташоване в трьох областях України (Запорізька, Дніпропетровська та Херсонська) і має довжину 240 км. Спорудами гідровузла довжиною майже 4 км рівень р. Дніпро було піднято на 16 м. Тому, негативні наслідки цього теракту для дикої природи проявляться на площі не менш як 5000 км² (зона затоплення та зона осушення). Лише зона, що була вкрита водами водосховища останні 68 років і тепер щонайменше на роки опиняється просто неба, буде більшою за 1000 км² [6].

До основних збитків відносять: затоплення ферм і знищення зрошення. Поля вниз річкою від дамби постраждають від безпосереднього затоплення та знищення врожаю, але інша потенційно більш серйозна проблема полягає в тому, що близько півмільйона акрів родючих сільськогосподарських угідь залежать від Каховського водосховища через зрошення.

Якщо фермери втратять воду для вирощування сільськогосподарських культур у літні місяці, це може мати серйозні наслідки для виробництва продуктів харчування та безпеки.

Серйозно пошкоджена велика гідроелектростанція, поєднана з дамбою на річці Дніпро. Є побоювання, що нафта та хімікати зі станції вже зливаються в річку [5] та принесуть невідновлювальної шкоди. Це лише одна група викликів, що потребують вирішення з урахуванням технічних, технологічних досягнень щодо очищення, відновлення та відбудови повоєнної України.

Екологічні збитки України від знищення греблі Каховської ГЕС становлять понад 55 мільярдів гривень. Під загрозою зникнення опинилися 30 відсотків природно-заповідного фонду Херсонщини, повідомили у Міндовкілля [7].

Служба безпеки України відкрила кримінальне провадження за фактом підризу дамби Каховської ГЕС, розслідування розпочато за статтею 438 (порушення законів та звичаїв війни) та статтею 441 (екоцид) Кримінального кодексу України [8].

Зазначимо, що підвищення сейсмоактивності в окремих регіонах світу, пожежі, вулкани напряму пов'язані з екологічними трагедіями, що відбуваються в Україні. Відповідно вважаємо, що міжнародні організації повинні при формуванні своїх планів порятунку нашої планети, в першу чергу, зосередити увагу на протидії, попередженню та вирішенню конфліктних ситуацій, що призводять до великих людських жертв, економічних втрат та екологічних трагедій в світі.

Відзначимо, що на державному рівні було озвучено відповідну Концепцію економічного відновлення України, в якій заявлено, що «окрім вступу України до ЄС у 2024 році, енергонезалежності та дерегуляції ведення бізнесу, центральною ідеєю трансформації економіки має стати кліматична модернізація» [8]. Українська влада повинна комплексно продумати повоєнне екологічне відновлення країни, взявши за основу досвід країн, що пережили військові дії, зазнали економічних втрат та активно відновились у повоєнний час. Наприклад, такий позитивний досвід має Німеччина, Японія, Ізраїль, інші країни. Так, «протягом першого року існування держави Ізраїль, було введено мораторій на полювання для повернення земель до збалансованого розвитку.

Окрім цього, було прийнято цілий ряд законів для захисту дикої природи, створення національних парків і заповідників, заборонено паління в лісах, що знаходяться під охороною тощо. Перший закон про зменшення шкідливих викидів, що забороняв необґрунтоване забруднення повітря, шум та запахи, був прийнятий тільки у 1961 році. Повноцінну програму управління природними ресурсами, в основі якої поєднання економічного розвитку, Ізраїль зміг запустити лише у 1973 році» [9].

Європейська спільнота докладає багато зусиль для боротьби зі зміною клімату. Україна вже офіційно є частиною європейської родини. Тому, попереду нас чекають реформи задля скорочення викидів та оновлення завдань для виконання зобов'язань за Паризькою кліматичною угодою. Йдеться про реформування енергетичної сфери, розвиток сонячної, вітрової та водної електроенергії. У планах впровадити в Україні національну систему торгівлі квотами на викиди парникових газів і вдосконалити системи моніторингу, звітності та верифікації викидів [10]. Важливою складовою, без якої неможливе відновлення та проведення якісних змін довкілля, є екологізація свідомості українців. Йдеться про більш заощадливе ставлення громадськості до природних ресурсів, відповідальність кожного за чисте довкілля для себе та наступних поколінь.

У майбутньому передбачається створення та реалізація Міжвідомчої програми «Екологічна просвіта та інформування для сталого розвитку України на 2022-2032 роки» для кожної області України [8]. У контексті вищезазначеного вважаємо, що повинні бути запроваджені механізми «екологічного врядування як частини електронного врядування, що передбачає перехід до підготовки та прийняття управлінських рішень, що базуються виключно на безпаперових технологіях із одночасним забезпеченням ефективного залучення до цього процесу громадськості, реалізацію комплексного та індивідуалізованого підходу до надання державних послуг користувачам з одночасним усуненням їх від безпосереднього контакту з державними службовцями (деперсоніфікація)» [11]. Відповідно, вважаємо, що в подальшому освітні заклади повинні комплексно працювати над формуванням екологічної свідомості через розвиток екологічної освіти та екологічної культури, що, в свою чергу, базуватиметься на відповідному рівні правової культури в молодіжному середовищі, про що автори вели мову у своїх публікаціях [12, 13].

Погоджуємось, що беручи до уваги наявні кліматичні виклики, як: повені, зсуви, торнадо, інші водні стихії, необхідно розробити комплекс заходів щодо адаптації різних сфер людської життєдіяльності та виробничих галузей до очікуваних кліматичних змін і можливих природних катастроф шляхом відповідного навчання населення правилам поведінки в разі настання передбачених екологічних викликів (адже, як правило, люди панікують і поводяться з порушенням безпекових і соціальних норм) та розроблення відповідних механізмів захисту критичної інфраструктури, укріплення дамб, будівель, розроблення механізмів попередження повеней та ефективного використання водних ресурсів тощо [14, с. 126].

Приєднуємось до думки дослідників, що екологічна цінність навколишнього середовища є мірилом для визначення людського, культурного, соціального та матеріального значення, є комплексною соціальною проблемою

українського суспільства, розв'язання якої повинно бути системним – залучення культурологічних, філософських, психологічних, освітніх, виховних, фінансових, політико-правових і управлінських чинників [15].

Вважаємо, що в умовах подолання наслідків екологічної катастрофи доцільним буде посилення екологічної (природоохоронної) складової у системі загальної середньої та вищої освіти, в тому числі через систему відповідних курсів і тренінгів освіти для дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Випалена земля і забруднена вода: катастрофічні екологічні наслідки війни росії проти України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ekolohichna-katastrofa-cherez-viynu-rosiyi/31921705.html>
2. Філик Н. В., Грабовська Г. М. Екологічні виклики в контексті кліматичних змін та участь України в їх подоланні. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». 4 (61). 2021. С. 38–44.
3. Україна в ОБСЄ розповіла про заміновані території – можна було б нагодувати 81 мільйон людей. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3713998-ukraina-v-obse-rozpovila-pro-zaminovani-teritorii-mozna-bulo-b-nagoduvati-81-miljon-ludej.html>
4. Чверть українців вважають екологічні виклики однією з головних загроз для країни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3340166-cvert-ukrainciv-vvazaut-ekologichni-vikliki-odnieu-z-golovnih-zagroz-dla-kraini.html>
5. Екологічна катастрофа: Sky News назвало п'ять кошмарних наслідків підриву ГЕС. URL: <https://www.unian.ua/ecology/pidriv-kahovskoji-ges-p-yat-koshmarnih-naslidkiv-diy-rosiyan-12285591.html>
6. Якими є наслідки російського теракту на Каховській ГЕС для дикої природи? URL: <https://uncg.org.ua/iakymy-ie-naslidky-rosijskoho-teraktu-na-kakhovskij-hes-dlia-dykoj-pryrody>
7. Знищення ГЕС: збитки довіллію перевищують 55 млрд гривень. URL: <https://www.dw.com/uk/znisenna-kahovskoi-ges-zbitki-dovkillu-perevisuut-55-mlrd-griven/a-65879429?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml>
8. Заява Комітету з питань екологічної політики та природокористування щодо акту тероризму – підриву окупантами Каховської ГЕС та нанесення непоправної шкоди довіллію. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/237408.html
9. Місце екології в економічному відновленні України: досвід передових держав. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/6/686725/>
10. Екологічні реформи України на шляху до ЄС. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/10/690226/>
11. Биркович Т. І., Биркович В. І., Кабанець О. С. Актуальні питання щодо запровадження електронного урядування у сфері екології та природних ресурсів. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 16. С. 74–78.
12. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Сучасні виклики і загрози правової культури молоді. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 18–22.
13. Драпушко Р. Г., Горінов П. В. Роль викладання юридичних дисциплін у процесі модернізації системи освіти в Україні в умовах безпекових викликів. Модернізація педагогічної освіти у глобальному вимірі безпеки соціально-турбулентного світу. 2023. № 1. С. 188–191.
14. Філик Н. В., Гаврилішин А. П. Формування стратегії України щодо охорони навколишнього природного середовища. Аналітично-порівняльне правознавство. № 4 2021. С. 124-127. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/254404/251632>
15. Биркович Т. І., Паламарчук С. П., Биркович В. І. Особливості прояву екологічної культури сучасної молоді в контексті екологічних викликів. Питання культурології. 2022. № 39. С. 101–111.

КАЗМІРЧУК РУСЛАН ВАСИЛЬОВИЧ,

професор кафедри тактики Сил підтримки

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

МАТВЄЄВ ГЕОРГІЙ АНДРІЙОВИЧ,

старший викладач кафедри тактики Сил підтримки

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

НАСЛІДКИ РАДІАЦІЙНОЇ НЕБЕЗПЕКИ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

У ніч на 26 квітня 1986 року сталася техногенна, екологічно-гуманітарна катастрофа, спричинена двома тепловими вибухами і подальшим руйнуванням четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції, розташованої на території сучасної України, яка стала найбільшою техногенною катастрофою ХХ століття. Тоді, у квітні 1986 року радіоактивним цезієм було забруднено 3/4 території Європи. 8,5 мільйонів жителів України, Білорусі, росії в найближчі дні після аварії отримали значні дози опромінення, біля півмільйона з них померли від наслідків радіації. До кінця літа 1986 року більше 90 тисяч осіб було евакуйовано із зони зараження, 81 населений пункт України став безлюдним. Руйнування мало вибуховий характер, реактор був повністю зруйнований і в довкілля було викинуто велику кількість радіоактивних речовин. Чорнобильська аварія стала подією великого суспільно-політичного значення для СРСР і світу. Попри це, ні 26, ні 27 квітня населення не попередили про небезпеку і не надали жодних рекомендацій про те, як слід поводитися, щоб зменшити вплив радіоактивного (іонізуючого) випромінювання [1, 2].

Головним критерієм оцінки медико-біологічних наслідків радіаційних аварій та ризиків радіоактивного впливу є доза опромінення. Радіоактивне (іонізуюче) випромінювання і виникаюче разом з ним збудження атомів і молекул є пусковим механізмом процесів, що призводять до процесу променевого ураження біологічних структур (клітин, тканин, органів, систем і всього організму). Як вплине радіація на організм людини, залежить від виду, дози, часу, частоти опромінення. Так, важкі опромінення, які призводять до загибелі, можуть виникнути як при одноразовому масивному опроміненні, так і при постійному зіткненні зі слаборадіоактивними предметами у себе вдома. Джерелами радіації є різні ядерно-технічні установки (наприклад, ядерні реактори, рентгенівське обладнання) і радіоактивні речовини, їх вплив на організм людини може довгий час ніяк не виявлятися. У природних умовах організм людини піддається постійному впливу космічних променів і випромінювання природних радіоактивних елементів, присутніх у воді, ґрунті та тканинах самого організму.

Під дією радіоактивного (іонізуючого) випромінювання в організмі людини утворюються речовини з високою хімічною активністю – вільні атоми або радикали, які руйнують клітини організму. Радіоактивне (іонізуюче) випромінювання може і безпосередньо впливати на біологічні молекули.

Ураження клітин значною мірою залежить від того, наскільки швидкоплинно в них проходять обмінні процеси, чим вище рівень обмінних процесів, тим вище і їх можливість ураження радіоактивним (іонізуючим) випромінюванням. При цьому найбільш уражаються клітини органів кровотворення, кишкового епітелію, статеві клітини, епітелій шкіри, кристалик ока, хрящі, кістки, м'язи, нервові тканини [2, с. 96]. Ураження деяких видів білків клітин, може викликати рак, а також генетичні мутації, що передаються через декілька поколінь.

Опромінення може викликати різноманітні захворювання: інфекції (знижується імунітет), порушення обміну речовин, онкологічні захворювання, безпліддя, катаракту і багато іншого. Особливо гостро радіація впливає на організм, що росте, тому вона дуже небезпечна для дітей і підлітків. Вплив невеликих доз радіації виявити дуже складно, адже дія їх проявляється через десятки років. Навіть незначні дози радіації можуть викликати необоротні генетичні зміни, які будуть передаватися в спадщину, призводячи до народження дітей з різними генетичними захворюваннями, епілепсією, порушенням розумового і фізичного розвитку.

Залежно від поглинутої дози випромінювання та індивідуальних особливостей організму викликані зміни можуть носити зворотний або незворотний характер. При незначних дозах опромінення уражені тканини відновлюються. Тривалий вплив доз, які перевищують гранично допустимі межі, може викликати незворотні зміни в окремих органах або у всьому організмі й виразитися в хронічній формі променевої хвороби. Віддаленими наслідками променевого ураження можуть бути променеві катаракти, злоякісні пухлини.

При вивченні дії на організм людини іонізуючого випромінювання були виявлені такі особливості: висока руйнівна ефективність поглинутої енергії іонізуючого випромінювання, навіть дуже мала його кількість може спричинити глибокі біологічні зміни в організмі; присутність прихованого періоду негативних змін в організмі, він може бути досить довгим при опроміненнях у малих дозах; малі дози можуть підсумовуватися чи накопичуватися; випромінювання може впливати не тільки на даний живий організм, а й на його нащадків (генетичний ефект); різні органи живого організму мають певну чутливість до опромінення. Найбільш чутливими є: кристалик ока, червоний кістковий мозок, щитовидна залоза, внутрішні (особливо кровотворні) органи, молочні залози, статеві органи; різні організми мають істотні відмінні особливості реакції на дози опромінення; ефект опромінення залежить від частоти впливу іонізуючого випромінювання.

Небезпека радіоактивних елементів для людини визначається здатністю організму поглинати та накопичувати ці елементи. Одноразове опромінення у великій дозі спричиняє більш важкі наслідки, ніж розподілене у часі. Тому при потраплянні радіоактивних речовин усередину організму уражаються ті органи та тканини, у яких відкладаються ті чи інші ізотопи: йод – у щитовидній залозі; стронцій – у кістках; уран і плутоній – у нирках, товстому кишечнику, печінці; цезій – у м'язовій тканині; натрій поширюється по всьому організму. Ступінь небезпеки залежить від швидкості виведення радіоактивних речовин з організму людини. Більша частина людських органів є мало чутливою до дії радіації.

Ймовірність захворіти на рак знаходиться в прямій залежності від дози опромінення. Перше місце серед онкологічних захворювань займають лейкози.

їх дія, що веде до загибелі людей, виявляється приблизно через 10 років після опромінення.

Питання захисту людини від впливу радіаційних (іонізуючих) випромінювань постали одночасно з їх відкриттям. Це пояснюється, по-перше, тим, що радіаційне випромінювання швидко почало застосовуватися в науці та на практиці, і, по-друге, комплексом виявлених їхніх негативних впливів на організм людини [3, с. 99].

Захист від внутрішнього опромінення вимагає виключення безпосереднього контакту з радіоактивними речовинами у відкритому вигляді та попередження потрапляння їх у повітря робочого простору.

При вивченні дії на організм людини іонізуючого випромінювання були виявлені такі особливості:

- висока руйнівна ефективність поглинутої енергії іонізуючого випромінювання, навіть дуже мала його кількість може спричинити глибокі біологічні зміни в організмі;

- присутність прихованого періоду негативних змін в організмі, він може бути досить довгим при опроміненнях у малих дозах;

- малі дози можуть підсумовуватися чи накопичуватися;

- випромінювання може впливати не тільки на даний живий організм, а й на його нащадків (генетичний ефект);

- різні органи живого організму мають певну чутливість до опромінення. Найбільш чутливими є: кришталік ока, червоний кістковий мозок, щитовидна залоза, внутрішні (особливо кровотворні) органи, молочні залози, статеві органи;

- різні організми мають істотні відмінні особливості реакції на дози опромінення;

- ефект опромінення залежить від частоти впливу іонізуючого випромінювання. Одноразове опромінення у великій дозі спричиняє більш важкі наслідки, ніж розподілене у часі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи / С. М. Плохій; [пер. з англ. В. Махоніна]. Харків : Бібколектор, 2019. 396 с.

2. Реконструкція і верифікація доз опромінення військових ліквідаторів / Ю. М. Скалецький; Рада нац. безпеки і оборони України, Ін-т пробл. Нац. Безпеки. Київ, 2007. 223 с.

3. Защитные мероприятия по снижению доз облучения населения, их эффективность / Г. М. Булдаков, К. И. Гордеев, Е. В. Иванов и др. *Медицинские аспекты аварии на Чернобыльской атомной электростанции* : материалы науч. конф. (11–13 мая 1988 г.). Київ : Здоров'я, 1988. С. 99–108.

КОРОТЕЦЬКИЙ ВАСИЛЬ ПАВЛОВИЧ,
проректор Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління
КАСЬЯНЕНКО ДМИТРО ЛЕОНІДОВИЧ,
аспірант Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління

НАСЛІДКИ РОСІЙСЬКОГО ТЕРОРИЗМУ ДЛЯ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

Війна негативно впливає на навколишнє середовище. Обстріли лісів, наземних і морських екосистем, промислових об'єктів, транспортної інфраструктури та будинків, руйнування систем водопостачання, каналізації та поводження з відходами провокують широкомасштабну та серйозну шкоду з довгостроковими наслідками довкілля та для здоров'я людей.

Світова екологічна спільнота переймається подіями в Україні, адже питання екології та зміни клімату – це не проблема однієї країни. Тож про війну та її наслідків для екології неодноразово писали світові ЗМІ.

Оскільки війна продовжує вирувати на території країни, забруднення ґрунтів і водних шляхів викликає серйозне занепокоєння для екологічних активістів. Україна є однією з найбільш індустріалізованих країн Європи, де, за оцінками, зберігається 6 мільярдів тонн рідких відходів, які утворюються на вугільних шахтах, хімічних підприємствах та інших галузях важкої промисловості. За останні шість місяців такі надзвичайно чутливі об'єкти постійно піддавалися російським обстрілам.

Українська природа є ще однією жертвою російської агресії. Війна вплинула на кожний компонент довкілля – тваринний і рослинний світ, воду, повітря, ґрунт. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер. За останніми скромними оцінками, збитки довкіллю України від війни становлять 1,35 трлн гривень.

Внаслідок нападу росії постраждали 20% природоохоронних територій України загальною площею близько мільйона гектарів.

У зоні ризику опинилися 2,9 млн гектарів Смарагдової мережі – територій, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Ці території відіграють важливу роль у захисті біорізноманіття та збереження клімату. Смарагдова мережа захищає бурого ведмеда, чорного лелеку, рись, орлана-білохвоста та сотні інших видів тварин та рослин.

Під загрозою знищення знаходяться 16 Рамсарських об'єктів площею майже 600 тисяч гектарів. Вони мають статус водно-болотних угідь міжнародного значення завдяки їхньому унікальному біорізноманіттю.

Під окупацією зараз залишаються 8 заповідників та 10 національних природних парків. Серед них Чорноморський біосферний заповідник (розташований на території та акваторії Херсонської та частково Миколаївської областей), біосферний заповідник «Асканія-Нова», Азово-Сиваський національний природний парк, парк «Олешківські Піски», парк

«Джарилгацький» (Херсонська область).

Через бойові дії служби охорони природно-заповідних територій часто не можуть виконувати свої функції та забезпечувати збереження рідкісних видів, а деякі заповідники та національні парки опинилися на межі гуманітарної кризи.

Війною охоплено близько 3 мільйонів гектарів лісу в Україні. Приблизно 23,3 тисячі гектарів лісів випалено, частину з них втрачено. «Бойові дії відбуваються у східних та південних областях України. Для цих регіонів характерна низька лісистість. Тут ліси виконують захисні функції. Знищення та пошкодження їх позначиться на кліматі цих регіонів і може призвести до значних ерозійних процесів. Зокрема, на півдні України наслідками можуть бути вітрова ерозія та опустелювання. Це, звичайно, позначиться на сільському господарстві», – розповів міністр довкілля та природних ресурсів Руслан Стрілець.

Внаслідок російських ударів по нафтобазах, складах паливно-мастильних матеріалів згоріло понад 680,6 тисячі тонн нафтопродуктів, які забруднили повітря небезпечними речовинами. За підрахунками Державної екологічної інспекції України, під час горіння нафти виділяється приблизно стільки ж атмосферного забруднення, скільки виробляє весь транспорт Києва за місяць.

Крім того, у повітря потрапило понад 38 тисяч тонн викидів від горіння російської техніки та утворилося понад 352 тисячі тонн відходів, які забруднюють не лише повітря, а й землю.

Загалом через лісові пожежі, від горіння нафтопродуктів та займання промислових об'єктів, викиди в атмосферне повітря вже перевищили 67 млн тонн. «При цьому забруднене повітря не має меж. Викиди в атмосферне повітря, викликані військовою агресією рф на території України, переносяться, осідають і впливають на території інших держав, іноді на відстані тисячі кілометрів», – зазначив Стрілець.

Також внаслідок бойових дій гинуть рослини та дикі тварини.

Ще одна проблема – заміновані території. На даний момент розмінування потребує приблизно 200 тисяч квадратних кілометрів. Розриви мін призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Іноді це робить ґрунт непридатним для подальшого сільськогосподарського використання.

Нагадаємо, видання The Washington Post з посиланням на аналіз експертів повідомляло, що росія зараз контролює українські родовища вугілля, нафти, газу та металів на суму не менше ніж 12,4 трлн доларів.

У ніч на 6 червня 2023 року стався черговий теракт російських окупантів – підірвана дамба Каховської ГЕС, низці населених пунктів загрожує затоплення.

Підрозділи Національної поліції та ДСНС Херсонської області підняті за тривогию для оповіщення та евакуації цивільного населення із потенційних зон затоплення на правобережній частині річки Дніпро, а саме: села Миколаївка, Ольгівка, Льово, Тягинка, Понятівка, Іванівка, Токарівка, Придніпровське, Садове та частково місто Херсон – острів Корабел.

Вода пошириться поступово. Лівий берег нижче, а правий берег – вищий. Вода заповнюватиме нижчі точки. Каховську ГЕС було підірвано зсередини, тому вона зруйновано не повністю.

06.06.2023 року Президент України Володимир Зеленський ухвалив

рішення про проведення екстреного засідання РНБО України у зв'язку з підривом греблі Каховського водосховища.

Окупаційна влада заявила, що розпочала нібито контрольоване скидання води з греблі Каховської ГЕС, для зниження її рівня, який різко піднявся. Зрозуміло, що це безумовно теракт, а таке скидання води з Каховського водосховища загрожує серйозними наслідками для України.

З кінця вересня 2022 року у водосховищі падає рівень води внаслідок неконтрольованої роботи окупованих Каховської ГЕС, Північнокримського каналу і Каховського магістрального каналу.

Осушування водосховища загрожує залишити українців без доступу до питної води. Також є загроза у тому, що не залишиться достатньої кількості води у водосховищі для охолодження ядерних реакторів на захопленій окупантами ЗАЕС.

Крім того, це призведе до знищення рівня води у Північнокримському каналі і Каховському магістральному каналі, які служать джерелом для зрошення півдня України.

Каховський магістральний канал навіть забезпечує водою Бердянськ, який розташований за сотню кілометрів на узбережжі Азовського моря. Там також використовують для водопостачання воду з Дніпра, яка надходить через систему каналів.

Рекордне падіння рівня води загрожує населеним пунктам, що нижче Запоріжжя.

Є всі шанси втратити Каховське водосховище. Ми на межі не просто екологічної, а соціально-гуманітарної катастрофи, бо через відсутність зрошення така кількість населення в сільській місцевості як зараз буде не потрібна. Також ризикують залишитися без питної води Мелітополь, Бердянськ та багато інших населених пунктів. А якщо впаде ще на півтора метри рівень води в водоймі-охолоджувачі Запорізької АЕС, то ця станція з часом взагалі не зможе працювати.

За інформацією з відкритих джерел, у січні 2023 року рівень води на Каховській ГЕС був 15,08 м, хоча має бути 16 метрів. Через місяць рівень води впав на метр – до 14,6 м. Такого не було близько за 40 останніх років. У деяких місцях він знизився ще більше – на 4-6 метрів.

Російські загарбники також можуть підірвати дамбу Сватівського водосховища Луганської області. Це може також значно нашкодити екології.

Разом з тим, українські чиновники вже думають про те, як відбудувати міста, зруйновані російським тероризмом, у спосіб, який також дбайливо ставиться до навколишнього середовища та допомагає боротися зі зміною клімату.

Новий європейський *Bauhaus* – це пропозиція ЄС щодо естетики зеленої трансформації континенту. Оголошений у 2020 році він є частиною регіональної «Зеленої угоди» – 1 трлн євро (1,17 трлн дол. США) для скорочення викидів парникових газів до середини століття. План вимагає капітального перегляду європейської економіки, законодавства та енергетичного балансу, а також архітектури та дизайну. Найвищий виконавчий орган Європи хоче, щоб ця ідея вийшла за межі союзу та відіграла роль у відбудові зруйнованої російським терором України.

Війна в Україні точиться через одну з найбільш індустріалізованих і забруднених територій у світі.

Спадщина радянської важкої промисловості вже була катастрофою для охорони здоров'я, але російське вторгнення ризикує завдати ще більше шкоди природним системам, від яких залежать люди, що живуть у цих регіонах. Екологічні наслідки війни є нагадуванням про те, що навіть коли бойові дії припиняться, наслідки тероризму буде відчуватися майбутніми поколіннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інтернет ресурс «Екор айон» <https://eco.rayon.in.ua/blogs/551461-ekologichni-naslidki-viyni-v-ukraini-shcho-pishut-svitovi-zmi>
2. Інтернет ресурс «Радіо свобода» <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-viyna-ukrayina-shcho-dali/31739012.html>
3. Звіт ЗВІТ за період з 21.08.22 по 31.08.22 по розділу «Загальне забруднення територій в наслідок бойових дій та стан АЕС» д.б.н., проф. Шматков Г.Г.
4. Інтернет ресурс Апостроф» <https://apostrophe.ua/ua/news/society/2023-06-06/podryiv-kahovskoy-ges-ekspert-podrobno-raspisal-vse-vozmojnyie-posledstviya/298456>

МАРТЮХІН АНТОН ВОЛОДИМИРОВИЧ,

аспірант II року навчання

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА,

доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри екології

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА

Бойові дії на території України, які тривають вже більше року, наносять непоправну шкоду навколишньому середовищу. Порушення ланцюгів живлення, процесів міграції, шкода докільню від ракетних чи артилерійських ударів, це лише маленька частка тієї колосальної шкоди, яка була завдана нашому докільню. Окрема ситуація склалася на півдні України, в Причорноморському регіоні. Будучи окупованим вже з перших днів війни, антропогенне навантаження в даній місцевості тільки підсилюється, через активні бойові зіткнення. Вже можна сказати про критичний стан екосистеми, яка там складалася впродовж століть. Повноцінний збиток від окупації регіону підрахований лише умовно, а повний аналіз екологічної ситуації буде можливий лише після його звільнення.

Окремо треба зазначити терористичні дії нашого ворога, зокрема екологічний тероризм. Без будь-якого логічного чи військового значення наносяться ракетні удари по заповідним зонам чи по об'єктах, руйнація яких спричиняє забруднення прилеглих екосистем. Головною екологічною катастрофою наразі є підриг дамби Каховської гідроелектростанції, що спричинило відповідне руйнування Каховського водосховища та затоплення розташованих поряд міст та селищ.

Це екологічне лихо одразу спричиняє масштабний вплив як на природне середовище, так і на здоров'я людей. Найбільшою проблемою після затоплення є повне руйнування прилеглих екосистем, загибель тваринного та рослинного світу. Зокрема, знищено місця міграції тварин, затоплені острови Дніпровського лиману, що спричинило руйнування місць гніздування птахів. Через одночасний скид великого об'єму води розпочався великий мор риби, що в свою чергу спричинив погіршення стану водного середовища в даній місцевості. Вже фіксуються факти загибелі молоді й дорослих особин риб, та є перспектива втрати майбутніх мальків на змілілих ділянках так як щойно закінчився нерестовий період. Крім того, осушення чаші водосховища оголить мулисте дно водойми, яке буде піддаватися вітровій ерозії. Цей факт потребує особливої уваги враховуючи перенос й відкладення радіоактивних чорнобильських опадів у дніпровських водосховищах. Зміниться гідрологічний режим прибережної території, втрачено рідкісні види флори. Загинуть усі живі організми, що мешкають у товстому шарі мулу. Після спуску води чаша водосховища буде

заростати рудеральною рослинністю, а це насамперед агресивні види типу амброзії, золотушника канадського та інших бур'янів [1].

Іншою великою проблемою є зміна кліматичного режиму в регіоні. Моделювання наслідків показує що після спаду води, в деяких місцях буде відкрите піщане дно, що спричинить підйом температури, зменшення опадів та навіть пилові бурі. Через це буде відбуватися тривалий процес опустелювання регіону та утворення посухи в сусідніх регіонах. Крім того, припиниться процес меліорації, оскільки, наприклад, частина сільськогосподарських угідь Запорізької, Херсонської та Дніпропетровської областей живилась саме від каналів Каховського водосховища. Якщо деякі з них можна перенаправити на живлення від інших водних об'єктів, то більша частина полів залишається без стабільної зрошувальної системи, а тому багато орних земель будуть непридатними, що в свою чергу, негативно відобразиться на агропромисловому потенціалі України [2].

Такий екологічний тероризм несе довготривалі наслідки й для населення. Наприклад, однією із поставлених проблем буде вирішення якості питної води. Якщо водозабір великих агломерацій Причорноморського регіону був саме із даного водосховища, то через його руйнування, а також затоплення великої площі прилеглих міст та селищ, водне середовище починає забруднюватися біогенними елементами, паливно-мастильними матеріалами, важкими металами тощо. Наприклад, від руйнування греблі, у воду потрапило близько 450 т машинного масла та існує загроза викиду ще близько 600 т[3]. Також, існує загроза забруднення водного середовища від затоплених вигрібних ям, кладовищ та сміттєзвалищ. Не слід забувати й про відходи від ведення бойових дій. Так, вже зараз на берег виносить багато протитанкових мін, оскільки було затоплено берегові мінні поля, деякі міни під тиском води навіть вибухають, та забруднюють водне середовище своїми вибуховими залишками. Внаслідок цього у поверхневій воді можуть потрапити сполуки, які мають токсичну дію для біологічних організмів: нітроцеллюлоза, нітрогліцерин, нітрогуанідин, дібутилфталат, динітротолуол, каніфоль, етилацетат, стронцій азотнокислий, порошок магнієвий, порошок алюмінієво-магнієвий, магній вуглекислий, полівінілхлорид, стронцій вуглекислий, смола, свинцевий сурик, феросиліцій, залізо, бор технічний, графіт, гримуча ртуть $Hg(ONC)_2$, антимоній Sb_2S_3 (сурма трьохсірчаниста), бертолетова сіль $KClO_3$ (калій хлорат) [1].

Окрім екологічної складової, буде значно знижений й економічний потенціал регіону. Вже зараз відбувається відселення прилеглих до катастрофи міст, багато людей виїдуть самі. Критичним буде показник трудової міграції. Херсонська область традиційно мала велику частку економіки в галузі вирощування сільськогосподарської, плодовоовочевої та баштанних культур. Завдяки втраті водного ресурсу та затоплення площі орних земель та появи заболочених місцевостей, майбутні врожаї будуть значно менші [2].

Екологічний тероризм становить значну загрозу для нашого населення. На прикладі руйнування Каховської ГЕС вже зараз можна підрахувати, що збитки як економічні, так і екологічні катастрофічно великі. За підрахунками будівництво нової греблі буде коштувати приблизно 5 млрд доларів та триватиме 5-10 років. Шкода здоров'я населенню можна підрахувати лише приблизно. Тому, наразі необхідно комплексно підходити до даної проблеми,

враховуючи усі необхідні фактори та параметри. Але головною задачею має стати протидія екологічному тероризму як в Україні, так і в світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Руйнування Каховської ГЕС – техногенна, екологічна та соціальна катастрофа. URL: <https://nubip.edu.ua/node/129255> (дата звернення 09.06.2023).
2. Підрив Каховської ГЕС: наслідки для агросектору та екології Півдня України. URL: <https://latifundist.com/cards/73-pidriv-kahovskoyi-ges-naslidki-dlya-agrosektoru-ta-ekologiyi-pivdnya-ukrayini> (дата звернення 09.06.2023).
3. Проблеми з водозабезпеченням, екологією, інфекції, втрати рідкісних тварин: еколог про наслідки підриву Каховської ГЕС. URL: <https://suspilne.media/498772-problemi-z-vodozabezpecennam-ekologieu-infekcii-vtrati-ridkisnih-tvarin-ekolog-pro-naslidki-pidrivu-kahovskoi-ges/> (дата звернення 09.06.2023).

МЕЛЬНИК ОКСАНА ПЕТРІВНА,

*кандидат хімічних наук, доцент кафедри експертизи харчових продуктів
Національного університету харчових технологій*

КУЗЬМІН ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*доктор технічних наук, професор кафедри технології ресторанної і аюрведичної
продукції Національного університету харчових технологій*

НЄМІРІЧ ОЛЕКСАНДРА ВОЛОДИМИРІВНА,

*доктор технічних наук, завідувачка кафедри технології ресторанної і
аюрведичної продукції Національного університету харчових технологій*

**ТОКСИКОЛОГІЧНІ РИЗИКИ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ**

Через війну, яку розв'язала росія на території України у 2022 році, загроза для навколишнього середовища перейшла у гострий формат. Не лише викиди у повітря та гори сміття, які залишають по собі воєнні дії несуть ризик для здоров'я людини та навколишнього середовища, а й багато інших факторів – залишки паливно-мастильних матеріалів, залишки снарядів, ураження земель важкими металами, викиди, які потрапляють у підземні води та водоймища, залишки пороху, шкода від детонації особливо небезпечних та заборонених фосфорних снарядів, підриви хімічних, металургійних, промислових підприємств та складів, ураження земельних ділянок снарядами та їх уламками, радіаційна небезпека, збільшення загальної кількості побутового та технічного сміття тощо [1].

Наслідки, які нас очікують можуть бути непередбачливими та вкрай небезпечними. Ураження посівних площ та водоймищ призведе до того, що їх буде неможливо використовувати для вирощування сільськогосподарської продукції через велику кількість ксенобіотиків, які будуть міститися у такому продовольстві. Це призведе до потреби у закупівлі сировини та продукції закордоном, тому що власного виробництва може бути замало для задоволення потреб населення України, що значно буде впливати на продовольчу безпеку країни.

Але не слід забувати, що Україна є одним із дуже важливих експортерів агропромислової сировини у світі. На експорт йде така продукція як зернові культури, соняшникова олія, кукурудза, продукція борошно-круп'яної промисловості тощо [2]. Країни-імпортери не будуть закуповувати продукцію неналежної якості, що негативно позначиться на економіці країни.

Важливим буде відновлення навколишнього середовища під час та після закінчення воєнних дій. Доцільним буде розвиток аграрної та хімічної галузей України, які здатні розробляти або ж удосконалювати наявні технології з відновлення земель, водойм. Для цього використовують і хімічні, і біологічні, і агротехнічні методи. Перед проведенням відновлювальних робіт вкрай важливим буде провести дослідження стану середовища за допомогою

вітчизняних та запрошених експертів та науковців.

У ході дослідження використовувались дослідження українських та закордонних науковців та експертів у сферах екології, харчової промисловості.

У літературі зазначається, що діяльність воєнно-промислового комплексу кожної країни у мирний час або під час військових дій несе ризики та загрози таких видів воєнно-техногенних факторів впливу на навколишнє середовище [3]: механічний; хімічний; фізичний; біотичний вплив на довкілля.

З перших днів війни в Україні були зафіксовані обстріли та бомбардування промислових та енергетичних об'єктів, підпали лісів, підриви нафтобаз, водосховищ, забруднення Чорного та Азовського морів (в першу чергу через затоплення суден).

У ході бойових дій відбувається перевищення меж використання природних умов і ресурсів територій, використання оточуючого середовища (у даному випадку театру бойових дій) як вмістилища «відходів» та побічних продуктів військових дій, що становить загрозу основам життя людини та інших живих організмів [4].

Під час детонації ракет та артилерійських снарядів утворюється низка хімічних сполук: чадний газ (CO), вуглекислий газ (CO₂), водяна пара (H₂O), бурий газ (NO), закис азоту (N₂O), діоксид азоту (NO₂), формальдегід (CH₂O), пари ціанистої кислоти (HCN), азот (N₂), а також велика кількість токсичної органіки, окислюються навколишні ґрунти, деревина, дернина, конструкції.

Під час вибуху всі речовини проходять повне окиснення, а продукти хімічної реакції вивільняються в атмосферу. Основні з них – вуглекислий газ і водяна пара – не є токсичними, а шкідливі в контексті зміни клімату, оскільки обидва є парниковими газами. В атмосфері оксиди сірки та азоту можуть спричинити кислотні дощі, які змінюють рН ґрунту та викликають опіки рослин, до яких особливо чутливі хвойні.

Не менш важливим та небезпечним є радіаційне забруднення. Вторгнення окупаційних військ на території АЕС саме по собі є божевільним та смертоносним у разі пошкодження діючих реакторів. Відомо, що на території ЧАЕС війська росії активно рухали важку техніку, рили окопи, переміщалися, що спричиняло підняття радіаційного пилу у зоні відчуження. Небезпека викликана ще й тим, що пориви вітру можуть розносити цей радіоактивний пил на відстані, що розширює радіус ураження. Відходячи зі станції, на своїй техніці російські військові рознесли радіаційний пісок та ґрунт, який залишився на колесах та гусені.

Важливо зазначити, що будь-які забруднення земель, водойм та повітря будь-яким видом токсичних речовин, які утворюються внаслідок бойових дій з великою вірогідністю потраплять на стіл споживача у вигляді харчових продуктів. Кругообіг речовин у природі відбуватиметься наступним чином: токсичні речовини потрапляють у навколишнє середовище (ґрунт, водойми, повітря) → відбувається накопичення цих речовин у середовищі за рахунок руху підземних вод, випадання опадів, руху вітрів тощо → агропромисловий комплекс використовує отруєні середовища для вирощування продукції → рослини/тварини/риба всмоктує у себе токсичні речовини (рослини це роблять напряму з ґрунтів, тварини споживаючи токсичні корми/рослини, риба напряму з водойм/кормів) → у процесі росту відбувається накопичення токсичних речовин

у майбутній продукції → отримана продукція не відповідає нормам нормативної документації за показниками безпеки → її утилізують або недобросовісні продавці реалізують споживачу, у наслідок чого маємо харчові отруєння та потрапляння кінцевих споживачів у лікарні з різним ступенем ураження здоров'я. Не винятком можуть бути і летальні випадки отруєння важкими металами та іншими речовинами. Тому дуже важливим етапом буде відновлення навколишнього середовища за рахунок рекультивації земель.

Рекультивація земель, порушених внаслідок воєнних дій, проводиться у два етапи: технічний і біологічний. Суть технічного етапу у підготовці територій для наступного цільового використання. Він полягає у плануванні, а також нанесенні ґрунтів або родючих порід на вирівняну поверхню. Біологічний етап – це комплекс заходів щодо відновлення родючості порушених земель. Він включає агротехнічні й меліоративні заходи, спрямовані на поновлення флори й фауни.

У менших масштабах (але з більшою різноманітністю впливів) джерелом забруднення є також згорілі танки, транспортні засоби, збиті літаки та інші залишки бойових дій [5].

Отже, можна сміливо сказати, що забруднення довкілля, які зараз наносяться навколишньому середовищі по усій території України будуть ще довгі роки впливати на екологію та здоров'я населення нашої країни. Дивлячись на місцевості, де відбувалися активні бойові дії, стан ураження земельних покриттів викликає лише жах, відновлення таких ділянок буде займати десятиліття через ступінь ураження. Порохові залишки, важкі метали, залишки боєприпасів, воронки від бомб, паливно-мастильні матеріали, залишки понівеченої важкої техніки – усе це реальне сьогодення нашої країни, яке буде впливати на стан повітря та навколишнього середовища впродовж часу, поки усї землі не будуть відновлено. Знадобиться чимало зусиль та фінансів для дбайливого підходу до відновлення багатьох екосистем з індивідуальним підходом та врахуванням усіх характеристик певних ділянок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Melnyk O., Shevchenko O., Kuzmin O., Niemirich O. Risks of toxic environmental pollution from military operations. Chapter 1. Ensuring food and environmental security during armed conflicts *Food security: modern challenges and mechanisms to ensure*: scientific monograph. Košice : Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, 2023. P. 25-37.
2. Аграрний експорт України – 2018-2020 роки: сировина, харчова продукція, зерно, рослинництво, молочка, тваринництво [Електронний ресурс]. – URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/843-agrarniy-eksport-ukrayini--2015-2020-roki-sirovina-harchova-produktsiya-zerno-roslinnitstvo-molochka-tvarinnitstvo5>
3. Ризики та загрози від джерел забруднення в Нижньо-дунайському регіоні: тези доповідей міжнародного семінару (м. Вилкове, 29 травня 2015 року) / [за наук. ред. Т. П. Галушкіної]; Департамент екології та природних ресурсів Одеської обласної державної адміністрації, Український науковий центр екології моря Міністерства екології та природних ресурсів України, Інститут проблем ринку та економіко екологічних досліджень НАН України та ін. Одеса, 2015. С. 90-95.
4. Екодія: Місяць війни. Злочини проти довкілля [Електронний ресурс]. URL: <https://ecoaction.org.ua/zlochyny-proty-dovkillia.html>
5. Екодія: Природа та війна: як військове вторгнення росії впливає на довкілля України [Електронний ресурс]. URL : <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>

МІСЕЦЬКИЙ АРТУР СЕРГІЙОВИЧ,

аспірант

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

МІСЕЦЬКА ЛІЛІЯ ОЛЕГІВНА,

аспірант

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ВОЛОШИНА НАТАЛІЯ ОЛЕКСІЇВНА,

професор, доктор біологічних наук,

*завідувач кафедри екології Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова*

ШЕВЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ГРИГОРІВНА,

кандидат біологічних наук, доцент

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ВПЛИВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ НА МІСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Терористичні акти наразі є невід'ємною складовою частиною життя суспільства. З 2012 року Інститут економіки і миру проводить дослідження Глобального індексу тероризму, який вимірює рівень терористичної активності в країнах світу і показує, які держави і в яких масштабах стикаються з терористичною загрозою. П'яте дослідження Global Terrorism Index було оприлюднене в листопаді 2017 року. В дослідженні проаналізований стан у 163 країнах. Перші п'ять місць в Global Terrorism Index займали Іран, Афганістан, Нігерія, Сирія, Пакистан, а також Ємен. Україна зайняла 17 місце, але на сьогодні, Україна уже лідер по кількості терористичних актів, що здійснені на її території, значна частка яких матиме екологічні наслідки для природних екосистем.

На даний час окуповано 514 об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 800 000 га. Під загрозою знищення 16 Рамсарських (водно-болотних) угідь загальною площею понад 600 000 га. Окупованими залишаються 82 території Смарагдової мережі. Кожний ракетний обстріл міст, цивільної інфраструктури і населення, країною агресором – це тероризм. росія знищує все живе на своєму шляху. 06.06.2023 року підривом дамби Каховської ГЕС, окупанти спричинили найбільшу техногенну катастрофу у Європі за останні десятиліття. Наразі спрогнозувати всі наслідки та підрахувати збитки даного теракту неможливо, але вже зрозуміло, що це матиме катастрофічні наслідки, серед яких:

– в результаті підриву до річки Дніпро потрапило щонайменше 150 тонн мастила із ризиком подальшого витоку ще більшого обсягу. Пляма нафтопродуктів потенційно може «прямувати» у Чорне море;

– у Чорне море також може потрапити і певна кількість утворених внаслідок дій росії відходів руйнації;

– у зоні можливого затоплення опинилися понад 80 населених пунктів.

Адже дамба Каховської ГЕС утримує об'єм близько 18 кубічних кілометрів води;

– під загрозою знищення 333 види тварин і рослин, які мають різний природоохоронний статус, та 25 типів оселищ;

– деякі екосистеми Україна може втратити назавжди. Зокрема, у нацпарках «Нижнядніпровський», «Великий Луг», «Кам'янська Січ», «Білобережжя Святослава»;

– підірвавши греблю на Каховській ГЕС, окупанти знищили можливість постачання дніпровської води в Крим. Рівень водосховища настільки критичний, що вода просто не потрапить туди по Північнокримському каналу.

Згідно статті 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», тероризм визначається як суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [1].

Також Кримінальним кодексом України визначено поняття терористичного акту, як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо [2].

Тобто, терористичний акт має такі основні напрямки впливу:

1. Людський потенціал;
2. Бюджет держави;
3. Виробнича система;
4. Фінансова система;
5. Транспортна система;
6. Торгова галузь;
7. Туристична галузь;
8. Галузь страхування;
9. Оборонний комплекс;
10. Навколишнє середовище.

Розглянемо детальніше вплив терористичних актів на навколишнє середовище. Виділяють наступні наслідки впливу терористичних актів на навколишнього середовище:

– знищення екосистем, природних оселищ, об'єктів природно-заповідного фонду;

– втрата біорізноманіття та загроза зникнення червонокнижних видів;

– хімічне, біологічне, бактеріологічне забруднення води, ґрунтів, атмосферного повітря;

– забруднення ґрунтів та моря нафтопродуктами;

– пожежі в екосистемах.

Отже, у зв'язку з поточною ситуацією в Україні оцінка і протидія наслідкам військових дій та терористичних актів на навколишнє середовище як на території міст, так і природних екосистем є одним з першочергових завдань сьогодення, що стоїть перед екологами.

До негативних наслідків військових дій та терористичних актів для навколишнього середовища міст відноситься також і шкода, заподіяна здоров'ю людей внаслідок контакту з небезпечними речовинами, як, наприклад, вдихання газів, що викидаються палаючими нафтовими родовищами або пилу урану, які провокують астму і, можливо, рак легень.

Для протидії та запобіганню наслідків терористичних актів та військових дій для навколишнього середовища міста важливо проводити детальний аналіз, розробку, фіксацію та затвердження типових стандартів антитерористичної захищеності потенційно небезпечних об'єктів у вигляді галузевоспецифікованих правил антитерористичної безпеки, на підставі яких необхідно розробити інструкції для кожного терористично уразливого об'єкта з урахуванням його специфіки та категорії небезпеки (об'єкти промисловості, життєзабезпечення, місця масового перебування громадян, природні об'єкти, тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 28 квітня 2023 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 25.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Електронний ресурс. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доп. / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський ; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2017. 60 с.

ПОЧКА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА,
*здобувач вищої освіти природничо-географічного факультету
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ВПЛИВ ВІЙНИ НА СЬОГОДЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ

Будь яка війна наносить значний вплив на екологію місцевості де проводяться бойові дії і не лише. Навколишнє середовище України та її населення є ще однією жертвою російської агресії. Війна вплинула на кожний компонент довкілля – флору та фауну, що поширена як на суші так і у водному середовищі, повітрі, ґрунті. Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та носитимуть глобальний характер.

Досліджувати та висвітлювати наслідки впливу війни на екологію вкрай важко. Адже це складна система, в якій неможливі точні розрахунки й цифри, особливо під час ведення активних воєнних дій, важкодоступності та інколи і неможливості досліджень, особливо на тимчасово окупованих територіях. Але обговорення, висвітлення та поширення такої інформації, як ніколи, має бути. Як мінімум тому, що це черговий спосіб тиску на міжнародну спільноту, яка вже починає менше цікавитися війною в Україні та забуває, що вона ближче, ніж здається [1], а її наслідки не будуть локалізовані лише в межах України та не оминуть інші європейські країни.

Військові дії призводять до цілого ряду негативних екологічних наслідків. Адже застосування зброї масового ураження та навіть звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин, нафтопродуктів, вибухівки тощо.

Багато часу питання впливу військових дій на екологію не розглядалося та не було досконало досліджено. Але деякі діячі в галузі історії почали відмічати негативні аспекти, що пов'язані в ланцюгу війна-екологія (перший випадок нанесення серйозної шкоди природі стався під час війни між персами і скіфами в 512 р до н.е. Скіфи для запобігання перемоги військ перського царя Дарія вперше застосували тактику «випаленої землі», знищуючи при своєму відступі всю рослинність і свої будинки. У результаті цих військових дій було знищено чимало видів флори і фауни).

З розвитком військової промисловості війни почали бути більш небезпечними в плані використання сучасної зброї масового ураження та мають все більш негативний вплив не лише на чисельність людей та ураженість об'єктів стратегічного значення в місцях ведення бойових дій. Наслідки такого впливу є набагато масштабнішими та впливають опосередковано на гідросферу, атмосферу та літосферу всієї планети. У результаті з'являється науковий напрям «війна і екологія».

У природі все пов'язано і перебуває в постійному колообігу: так забруднення атмосфери – це водночас забруднення вод і ґрунтів. Але останні

страждають особливим чином під час військових конфліктів [2]. Будівництво військових баз і використання важкого транспорту пошкоджують ґрунти та знищують рослинний покрив. Кожна детонація снаряда чи ракети – це не лише випуск хімічного коктейлю в середовище, а й цілковите знищення всіх тварин, рослин і мікроорганізмів у радіусі ураження; порушення руху тектонічних плит, виверження вулканів, повені та зміна напрямку руху річок, забруднення світового океану в глобальних масштабах.

Також важливо, щоб план відновлення України включав заходи з відновлення та збереження екосистем, а до планів із відбудови населених пунктів включати природо орієнтовані рішення та заходи з адаптації до зміни клімату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. <https://rubryka.com/blog/impact-war-ecology>
2. Омельчук О., Софія С. Природа та війна: як військове вторгнення Росії впливає на довкілля України <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>

**СТАРОДУБ ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ,
РУДИК ЮРІЙ ІВАНОВИЧ,
КАРПЕНКО ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ,
ГАВРИСЬ АНДРІЙ ПЕТРОВИЧ,**

*працівники відділу організації науково-дослідної діяльності,
кафедра цивільного захисту та комп'ютерного моделювання екогеофізичних
процесів Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

СТВОРЕННЯ СТІЙКОГО ЕНЕРГОПОСТАЧАННЯ МІСТ У КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

У проблемах забезпечення енергопостачання міст у ситуаціях впливу та активізації терористичних загроз, які критично впливають на енергопостачання міст особливо у випадку воєнних дій і загроз [13-16], велике значення мають нетрадиційні підходи отримання постачання енергії [6-12] для забезпечення нормальної життєдіяльності міст. У роботі запропоновано вирішення питання енергозабезпечення з використанням термоенергетики, що є можливим у випадку використання виснажених на вміст вуглеводневих шахт у містах, зокрема, на сході України.

Запропонована електрична геотермальна енергетична станція на основі ізольованої від пластових рідин одиночної свердловини, яка виробляє 8 МВт первинної теплової енергії в електроенергію, перетворює в електричну енергію більше 5 МВт енергії та здатна генерувати водень потужністю понад 10 кг/год за ціною менше 0,67 \$/кг. Відзначається наступне: Геотермальна енергія – це власна енергія планети, яка залежить від її маси і має стабільний тепловий потік у відкритий простір на поверхні. Так, для Землі на глибині 50 м при постійній температурі 10°C за законом Стефана-Больцмана вона дорівнює 365 Вт/м². Щільності теплового потоку з глибинами зростають із збільшенням сумарного геостатичного тиску та гравітаційної енергії в одиниці об'єму геологічного середовища, які утворюють нормальний вертикальний градієнт температури 0,03 °C/м. При цьому особливістю геологічного середовища є те, що кожен його елементарний об'єкт є одночасно джерелом і передавачем теплової енергії, яка йде від центру Землі до її поверхні. Крім геостатичного тиску та гравітаційної енергії, що формують нормальний температурний градієнт, факторами формування температури елементарного об'єкта геологічного середовища є: близька магматична активність, горизонтальні тиски, фізико-хімічні процеси, пористість, флюїдонасиченість, взаємодія інфрачервоними хвилями. Промисловим значенням є нормальний температурний градієнт, який на глибинах понад 3000 м для окремих порід перевищує 100°C. На території України, згідно з геотермальним атласом, розробленим Інститутом геофізики імені С. І. Субботіна НАН України, на глибині понад 3000 м породи мають температуру від 70 °C до 150°C. Геотермально активні зони з температурами вище 100 °C займають 61,5%

території України, де проживає 67% населення та виробляється 64% валового внутрішнього продукту (ВВП). Досвід будівництва глибоких свердловин на нафту і газ показує, що на поверхні Землі при бурінні та промиванні свердловин промивна рідина протягом місяців, скільки триває процес поглиблення з глибини 3000 м, несе теплову енергію до 8 МВт. Ця енергія зростає зі збільшенням глибини буріння. Спеціальними експериментально-науковими дослідженнями теплотворної здатності сухих порід зі свердловин глибиною 4000 м і 5300 м, облицьованих колоною діаметром 245 мм, доведено, що геотермальна енергія має потужність понад 9 МВт при максимальній продуктивності циркуляції промивної рідини в свердловині та приймальних резервуарах [1-4].

Температура промивної рідини в приймальних резервуарах об'ємом 150 м³ на поверхні Землі та 132 м³ у свердловині за 24 години досягла 70°C при температурі навколишнього середовища 0°C і продуктивності 52 кг/с (42 л/с), питомою теплоємністю 3500 Дж/(кг°C) і густиною 1,25 г/см³. Розроблена «Теорія геотермальної енергії» дозволила розробити інженерний метод визначення «Геотермального ресурсу» (ГТР) у МВт окремої свердловини, який встановив стандартне значення вироблення теплової енергії 10 МВт для свердловин: глибина 4000 м, температура дна 120°C, діаметр обсадної труби 245 мм, продуктивність циркуляції 30 л/с. Розроблено техніко-економічне обґрунтування геотермальної галузі України на основі енергетичної моделі освоєння вуглеводневих ресурсів, яка доводить, що вартість 1 Гкал геотермальної енергії вдвічі менша за вартість 1 Гкал теплової енергії від спалювання природного газу за такої ж вартості з терміном служби 50 років, що більш ніж у 3 рази дешевше порівняно з реальною послугою. Термін служби газової свердловини протягом 15 років та проведення щорічних капітальних робіт для підвищення її продуктивності запатентований UA №92743 від 26.08.2014 Спосіб визначення щільності теплового потоку геотермального фактору [4], геологічний термін «Геотермальний ресурс» (ГТР) з визначенням теплової енергії, виробленої окремою глибокою свердловиною, ізольованою від пластової рідини. Ноу-хау патенту містить технічне рішення щодо розробки ГТР системи ОЦР (органічний цикл Ренкіна) з ККД понад 25% для генерації водню за ціною менше 5,8 грн/кг (станом на 2014 рік за курсом \$ до ₴ дорівнює 8,64). Розроблена технологія EGS-ISW, яка буде генерувати 8 МВт теплової енергії або 0,5 МВт електроенергії, або 10 кг/год водню, проект розрахований на основі даних буріння поблизу с. Нове Місто Львівської області 5 км від кордону з Польщею, свердловина глибиною 4702 м, яка є державною власністю.

Інновації запропонованої технології щодо: – фізико-хімічної структури енергоносія глибокої свердловини, що прискорює та збільшує теплообмін енергоносія в просторі свердловини; – конструкції теплового акумулятора на вибої свердловини, яка задає необхідний час достатньої тепловіддачі енергії в просторі свердловини; – конструкції обсадних і експлуатаційних колон, що утримують тепло при транспортуванні нагрітої енергії до земної поверхні; – конструкції парогенератора, що прискорює та збільшує теплообмін між джерелом енергії та робочим тілом для органічного циклу Ренкіна; – конструкції турбіни, що багаторазово підвищує продуктивність перетворення

теплової енергії в механічну та електричну енергію; – рекуператорної конструкції, що підвищує ККД ОРЦ; – конструкції конденсатора, що має негативний для турбіни тиск і не виділяє теплову енергію при конденсації пари робочого тіла, але направляє його на нагрівання конденсованої фази робочого тіла з додаванням певної кількості тепла від геотермальної енергії; – проектування системи автоматичного живлення від виходу генератора ОРЦ та керування насосами енергоносія та робочого тіла, яка за критерієм оптимізації мінімального коливання системи досягає максимальної ефективності перетворення геотермального тепла, що дає можливість комерціалізувати запропоновану технологію більш ніж на 25%.

На завершення зауважимо: Німеччина має 150 проектів, 23 з яких включені до систем центрального опалення. Понад 90 країн світу використовують геотермальну енергію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Karpenko, V., Starodub, Y., A. Havrys Computer Modeling in the Application to Geothermal Engineering. – *Advances in Civil Engineering*, vol. 2021, Article ID 6619991, 23 pages (Scopus).
2. Starodub, Y., Karpenko, V., Karabyn, V., Shuryhin, V. Mathematical Modeling of the Earth Heat Processes for the Purposes of Eco-technology and Civil Safety 2020 IEEE 15th International Scientific and Technical Conference on Computer Sciences and Information Technologies, CSIT 2020 – Proceedings, 2020, 1, P. 146–149, 9322009 (Scopus).
3. Rudyk, Y., Bubela, T., Maciuk, K. Russia-Ukraine war: transport and logistics support for grain supply chain in regional food safety. *Scientific Journal of Silesian University of Technology. Series Transport*. 2023, 119, 223-233. ISSN: 0209-3324. DOI: <https://doi.org/10.20858/sjsutst.2023.119.13>
4. Карпенко О. В., Стасенко В. М., Карпенко В. М. Спосіб визначення щільності теплового потоку геотермального фактору Патент на корисну модель 92743 МПК (2014.01) H01L 35/02 (2006.01) E21B 47/00 26.08.2014
5. Рудик Ю. І. Верифікація захисних споруд цивільного захисту з урахуванням сучасних викликів, ризиків і небезпек. Міжнародна наукова конференція «Сучасний цивільний захист: виклики, ризики, безпеки» Краківська Академія ім. А. Ф. Модржевського, Університет Яна Кохановського, 23-24 листопада 2017. С. 18-25.
6. ДБН А.2.2.3-2012. Склад та зміст проектної документації на будівництво. [Чинний від 2013-07-01]. Мінрегіон України, 2012. 112 с.
7. ДБН В.1.2-4-2006. Інженерно-технічні заходи цивільного захисту (цивільної оборони) : – [Чинний від 2007-01-01]. Мінрегіон України, 2007. 145 с. (Державні будівельні норми України).
8. ДСТУ Б.А.2.2-7:2010. Проектування. Розділ Інженерно-технічних заходів цивільного захисту (цивільної оборони) у складі проектної документації об'єктів [Чинний від 2011-07-01]. Мінрегіон України, 2011. 172 с.
9. Наказ ДСНС України від 22.09.2014 № 535. Про реалізацію інженерно-технічних заходів під час проектування об'єктів.
10. ДБН В.2.5-56:2014. Системи протипожежного захисту : [Чинний від 2015-07-01]. Мінрегіон України, 2014. 137 с.
11. ДБН В.2.2.5-97. Захисні споруди цивільного захисту : [Чинний від 1998-01-01]. Держкоммістобудування України, 1997. 80 с.
12. Журахівський А. В., Кінаш Б. М., Пастух О. Р. Надійність електричних систем і мереж: Навчальний посібник. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. 280с.
13. Рудик Ю., Куць В. Ризики енергетичної безпеки в умовах впровадження в Україні оцінювання відповідності. *Współczesne problemy bezpieczeństwa państwa : księga pamiątkowa ku czci Tomasza Jana Biedronia / red. Olga Wasiuta, Przemysław Mazur. Stalowa Wola, 2017. S. 313–335.*

14. Fedorchuk A., Dobrovolskyi A., Kovalyov D. Показники та критерії оцінки ефективності застосування підрозділів прикордонного загону в умовах особливого періоду. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2019. Т.35. № 2. С. 159-164.
15. Menshykova O., Rak T., Rudyk Y. Expanding of compliance assessment for preventive measures of fire safety as a local facilities with high risk level in Ukraine. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*. 2018. Т. 19, z. 1, cz. 3. S. 181–194.
16. Тертишний Б. І., Борта Р. М., Куртсеітов Т. Л., Погребняк Т. Д. Забезпечення техногенної безпеки в умовах воєнного стану або особливого періоду шляхом організації управління системою цивільного захисту в збройних силах України. *Ukrainian journal of military medicine*. 4. 2022, Vol. 3 DOI:10.46847/ujmm.2022.4(3)-067/

СТРІЛЬЧУК ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА,
*кандидат психологічних наук, науковий співробітник
Інституту соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України*

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ З БОКУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЗМІНИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

З огляду на стрімкі зміни екологічної ситуації, яка набуває загрозливих форм для світового порядку на сьогодні вибудовується нова парадигма, яка базується на принципах сталого розвитку, що опираються на такі складові як економічне процвітання, соціальна справедливість та якість навколишнього середовища [8]. Попри постійне протистояння з боку світової спільноти терористичні загрози не втрачають своєї актуальності і одним із джерел посилення їх впливу є атака на небезпечні промислові та енергетичні об'єкти такі як хімічні підприємства, атомні станції тощо, що можуть нанести миттєву шкоду навколишньому середовищу та людям. Низка вчених вважає, що поряд з активною індустріалізацією не меншу загрозу для навколишнього середовища несе тероризм. Внаслідок наземних військових конфліктів та терористичних актів використовуються численні невідновлювані джерела енергії, хімічна зброя, важкі метали разом з тим самі природні ресурси стають об'єктом терористичного впливу як інструмент маніпуляції населенням. Так, Bildirici M. E., Lousada S. досліджували вплив тероризму на навколишнє середовище в таких країнах як Афганістан, Ірак, Буркіна Фасо, Камерун Малі тощо, де було продемонстровано безпосередній вплив тероризму на якість та скорочення запасів питної води [5].

До недавнього часу головним об'єктом терористичних атак вважалися розвинені країни зокрема такі як США, що ставали мішенню для радикальних ісламських угруповань. Розуміння ймовірності атак на небезпечні промислові об'єкти, що може призвести до екологічної катастрофи після подій 11 вересня 2001 року спонукало США з 2007 року задіяти стандарти боротьби з тероризмом хімічних об'єктів. На відмінну від Європи, де використовується директива Seveso II, яка не передбачає додаткових мір безпеки для об'єктів, які є потенційними об'єктами нападу [7]. Проте російська агресія суттєво змістила карту та характер терористичних загроз. У листопаді 2022 року Європарламент визнав росію державою спонсором тероризму. За результатами аналітичного звіту оприлюдненого ще у 2017 році Інститутом стратегічних досліджень було зазначено, що «для України найбільша терористична загроза випливає не з тенденцій міжнародного тероризму, а від агресивної політики російської федерації» [2, с.15]. На сьогодні до таких терористичних актів, які застосовувалися російськими бойовиками (обстріли, масові вбивства, катування, залякування, диверсії) додалася вже реалізована та потенційна атака на

стратегічні об'єкти. Зокрема, 6 червня 2023 року сили агресора вдалися до підриву Каховської ГЕС, що призвело до суспільної та екологічної катастрофи з довготривалими наслідками. Загалом через радянську спадщину Україна переповнена різними об'єктами, які несуть безпосередню загрозу екологічного характеру зокрема атомні станції серед яких Запорізька атомна станція, що перебуває під контролем окупантів і становить об'єкт значної соціальної напруги.

Росія вже на сьогодні у вкрай короткі терміни нанесла величезну шкоду навколишньому середовищу України масштаби якої важко оцінити. Під загрозою знищення перебувають близько 200 територій Смарагдової мережі площею 2,9 млн га. На півночі та сході України під час російського вторгнення відбувалися, а на сході досі відбуваються численні пожежі в лісах і степах [3]. Це несе собою втрату екологічного біорізноманіття, порушення ланцюгів живлення. Спостерігається масове забруднення ґрунтів. Окремою темою є проблема замінування та розмінування сільськогосподарських угідь на півдні України, а після катастрофи на Каховській ГЕС частина з них перетвориться на пустку. Проблема замінування морів та їх забруднення нафтопродуктами, на сьогодні уже були зафіксовані випадки загибелі дельфінів. До екологічних наслідків агресії можна віднести також пожежі на промислових об'єктах, які стали причиною витоку небезпечних речовин у річки та водойми. Страждають такі унікальні заповідні зони як Кінгбурська Коса та острів Джарилгач [4]. Окремою темою є хімічне забруднення від обстрілів та ракет навколишнього середовища. Під час детонації ракет та артилерійських снарядів утворюється низка хімічних сполук: чадний газ (CO), вуглекислий газ (CO₂), водяна пара (H₂O), бурий газ (NO), закис азоту (N₂O), діоксид азоту (NO₂), формальдегід (CH₂O), пари ціанистої кислоти (HCN), азот (N₂), а також велика кількість токсичної органіки, окислюються навколишні ґрунти, деревина, дернина [1].

Перелічені події зумовили загострення такого соціального феномену як екологічне горе, що пов'язано з переживанням болю людиною викликаного екологічною втратою [6]. Крім цього в українців зростає екологічна тривога з приводу потенційної атаки на небезпечні об'єкти, зокрема Запорізьку атомну станцію. Опитування проведене восени 2022 року в межах Інституту соціальної та політичної психології, яке охопило 148 респондентів продемонструвало, що близько 30% опитаних переживають такі почуття як екологічне горе та екологічну тривогу через ядерну загрозу. Разом з цим близько 25% респондентів вказали на незначущість для них проблеми нинішнього екологічного становища України. Результати іншого опитування, яке охопило 115 осіб показало, що для 52 % респондентів значення екологічних проблем зросло і 35% з них вказало, що причиною цьому стали військові дії та загроза терористичних атак з боку РФ. Подальші дослідження екологічного горя та екологічної відповідальності українців продемонстрували, що значну роль в якості предикторів до їх зростання відіграє ідентифікація з такими спільнотами як локально-територіальна, громадянська, європейська та професійна. Територіальна прив'язаність в багатьох дослідженнях відзначається як домінуюча в екологічній відповідальності. Також ми бачимо, що потенційна присутність проявів європейської ідентичності може мати позитивний вплив на екологічну відповідальність. Можливо припустити, що підсилення ролі

громадянської ідентичності разом з підсиленням ролі європейської ідентичності активує прояв локальної ідентичності в напрямку зростання екологічної відповідальності. Іншими словами: «я дбаю про власну місцевість не тому, що я там проживаю, а тому, що це частина моєї країни, яка потребує, щоб про неї дбали». Тобто на сьогодні спостерігається феномен посиленої кристалізації екологічної відповідальності українців за власну землю та її ресурси, що набувають тенденції до сприйняття як частини власної ідентичності, а не окремо існуючого об'єкту.

Наразі неможливо оцінити наслідки усієї екологічної шкоди, яку нанесла російська агресія Україні. Перебуваючи в умовах війни, основні зусилля держави спрямовані на забезпечення інших пріоритетних потреб. Також важко надати конкретні прогнози з приводу заходів боротьби з екологічною катастрофою та ролі у них закордонних партнерів. Проте зростання рівня екологічної свідомості та екологічної відповідальності українців за власну землю може виступити тим інструментом, який здатен не лише попередити майбутні екологічні небезпеки, але й сприяти підсиленню участі суспільства у вирішенні наявних екологічних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вплив лісових пожеж на довкілля. Забруднення лісового покриву важкими металами. 2023. URL: <https://sd4ua.org/vplyv-lisovyh-pozhezh-na-dovkillya-zabrudnennya-gruntovogo-pokryvu-vazhkymy-metalamy/>
2. Міжнародний тероризм: загрози для України. Аналітична записка. Інститут стратегічних досліджень. 2017. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-04/mizhnar_teror-17f29.pdf
3. Природа та війна: як військове вторгнення впливає на довкілля України. Ресурс «Екодія». 2022. URL : <https://ecoaction.org.ua/pryroda-ta-vijna.html>
4. Сімонов Д. Мільйон диких орхідей та вирій для птахів. Що війна робить з Кінгбурською косою. Українська правда. 2023. URL : <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/01/15/7383288/>
5. Bildirici M. E., Lousada S., Terrorism, Freshwater, and Environmental Pollution: Evidence of Afghanistan, Burkina Faso, Iraq, Arab Republic of Egypt, Cameroon, Mali, Mozambique, Niger, Nigeria, Somalia, Syrian Arab Republic, and Pakistan. *Water* 2022, 14(17), 2684; Received: 25 July 2022 / Revised: 14 August 2022 / Accepted: 18 August 2022 / Published: 30 August 2022 <https://doi.org/10.3390/w14172684>
6. Marshall, N., Adger, W. N., Benham, C., Brown, K., I Curnock, M., Gurney, G. G., Thiault, L. (2019). Reef Grief: investigating the relationship between place meanings and place change on the Great Barrier Reef, Australia. *Sustainability Science*, 14 579-587 (2019). doi:10.1007/s11625-019-00666-z
7. Reniers, G. L. L., & Audenaert, A. (2014). Preparing for major terrorist attacks against chemical clusters: Intelligently planning protection measures w.r.t. domino effects. *Process Safety and Environmental Protection*, 92(6), 583–589. doi:10.1016/j.psep.2013.04.002
8. Steffen, W.; Sanderson, A.; Tyson, P.; Jäger, J.; Matson, P.; Moore, B., III; Oldfield, F.; Richardson, K.; Schellnhuber, H.J.; Turner, B.L.; et al. *Global Change and the Earth System: A Planet Under Pressure*; Springer: New York, NY, USA, 2004.

ТРИСНЮК ВАСИЛЬ МИКОЛАЙОВИЧ,
*доктор технічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу досліджень навколишнього середовища
Інституту телекомунікацій і глобального інформаційного простору
Національної академії наук України*

НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Проблеми забруднення навколишнього середовища, нераціонального природокористування та використання природних ресурсів є одними з найбільш нагальних і актуальних проблем сучасності. Ці проблеми вимагають участі всіх держав як на національному, так і на міжнародному рівні. Науковці правомірно вказують на те, що екологічні проблеми не мають національних меж і мають глобальний характер. Початок війни між Російською Федерацією та Україною 24 лютого 2022 року став найбільшим збройним конфліктом в Європі після Другої світової війни. Протягом тривання цієї війни, яка продовжується досі, агресор застосовує свої стандартні тактики, які він раніше використовував у Сирії, Чечні, і включають широкомасштабні військові дії, артилерійські та ракетні обстріли по населених пунктах, зокрема по найбільших містах України, а також по критичних інфраструктурних об'єктах. Останніми роками проблема охорони довкілля та раціонального природокористування стала особливо актуальною через загострення екологічної кризи, зловживання природними ресурсами, ризики екологічної безпеки, глобальне потепління, зміну клімату та інші проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що на сьогодні напрацьовано різні методи, механізми, принципи і методики визначення стану навколишнього природного середовища при проведенні екологічного моніторингу з використанням аерокосмічних технологій. Це підтверджується проведеними дослідженнями та працями в галузі застосування аерокосмічних технологій для завдань екології та природокористування таких вчених, як: Я. О. Адаменко, В. П. Горбулін, Г. Я. Красовський, В. І. Лялько, В. Б. Мокін, Г. І. Рудько, О. М. Трофимчук, В. М. Триснюк, С. М. Чумаченко, Є. О. Яковлев та інші.

Однак, загальний підхід щодо розуміння ризиків, пов'язаних з людською діяльністю і небезпекою для довкілля, відомий. Оцінка екологічного ризику займається вивченням можливих наслідків певних дій для довкілля та людського здоров'я. Вона враховує соціальні, професійні, екологічні, техногенні, медико-біологічні, військові та інші ризики. Для розуміння екологічного ризику використовуються методи і моделі, які дозволяють оцінити потенційні наслідки певної діяльності і прийняти належні заходи для мінімізації ризику. Це важливий аспект екологічного управління та прийняття рішень, пов'язаних з охороною довкілля [2, с. 47].

Прямі збитки внаслідок руйнування об'єктів охорони здоров'я оцінюються

на суму 1,8 млрд доларів. Загалом, з початку війни було пошкоджено або зруйновано щонайменше 1216 закладів охорони здоров'я [1, с. 7]. Об'єкти охорони здоров'я оцінюються за завданими збитками, включають лікарні, поліклініки, стоматологічні клініки, консультативно-діагностичні центри, медичні кабінети, фельдшерсько-акушерські пункти, амбулаторії, реабілітаційно-оздоровчі центри, лабораторні центри та центри збирання крові, а також господарські будівлі закладів охорони здоров'я. Окремо розраховуються збитки від руйнувань, завданих приватним медичним закладам. Інформація про руйнування відповідних закладів охорони здоров'я була отримана з Міністерства охорони здоров'я (щодо державних закладів), мікроданих (щодо приватних установ) та з відкритих джерел.

Пошкодження об'єктів у сфері охорони здоров'я становлять близько 1,8% загальної вартості втрат України. За типами об'єктів охорони здоров'я найбільше постраждали амбулаторії – лікарні – 927. Лікарняні заклади складають понад 34% загальної вартості пошкоджень галузі. На даний момент зруйновано щонайменше 64 приватних медичних заклади. Проте задокументовані збитки переважно стосуються державних закладів. Наступним кроком буде деталізація інших втрат у сфері охорони здоров'я, таких як установи медичної освіти, судово-медична експертиза та інші. Непрямі втрати галузі більш ніж вдвічі перевищують прямі збитки від пошкоджень. Загальні непрямі втрати охорони здоров'я оцінюються в 2,7 млрд доларів. Значна більшість цих втрат, а саме 1,7 млрд доларів, припадає на втрати приватних закладів охорони здоров'я, які виникають через припинення діяльності внаслідок пошкоджень, загроз безпеки, окупації, а також через зниження споживчого попиту внаслідок переміщення населення та зменшення доходів населення. Для оцінки непрямих втрат галузі, що виникли внаслідок зменшення бюджетних асигнувань, яке було обумовлене необхідністю фінансування більш пріоритетних напрямків під час воєнного стану, використовувались дані з розподілу бюджетних програм, зазначених у постановах Кабінету Міністрів України від 10 березня 2022 року № 245 і від 19 квітня 2022 року № 465. Внаслідок знищення військової техніки, вибухів, горіння нафтопродуктів та інших пожеж, в атмосферу було викинуто значну кількість небезпечних речовин. Згідно зі звітом «ЕкоЗагроза», оцінюється, що принаймні 56 тисяч тон небезпечних речовин було викинуто від знищеної ворожої техніки, а також 10,25 мільйонів тон від лісових пожеж та пожеж на промислових об'єктах. Ці небезпечні речовини в кінцевому рахунку можуть осідати на землі, або погіршувати якість повітря та приносити негативний вплив на глобальну зміну клімату. Ключовим фактором щодо втрат у економіці є втрачений дохід приватних медичних закладів. Крім безпосереднього впливу військових дій, значним фактором є зниження споживчого попиту внаслідок тимчасового переміщення населення. Регіональний розподіл втрат також залежить від рівня розвитку галузі в окремих областях. Дійсно, внаслідок військових дій та обстрілів на території України виникає серйозне забруднення навколишнього середовища та небезпека для природних ресурсів. Велика кількість ракет та артилерійських снарядів призводить до утворення різних хімічних сполук, які викидаються в атмосферу. Ці сполуки можуть включати чадний газ, вуглекислий газ, водяну пару, оксиди азоту та сірки, формальдегід, пари ціанистої кислоти та інші токсичні речовини (рис.1). Унаслідок вибуху всі

ці речовини окислюються та вивільняються в атмосферу. Деякі з них, такі як вуглекислий газ, є парниковими газами, що сприяють глобальному потеплінню. Оксиди сірки та азоту можуть призводити до кислих дощів, які впливають на рівень рН ґрунту та можуть завдати шкоди рослинам та екосистемам. Металеві уламки снарядів, зокрема чавун з домішками сталі, містять різні токсичні речовини, які можуть потрапити в ґрунт і ґрунтові води, а потім накопичуватись у харчових ланцюгах. Це серйозно загрожує як природним ресурсам, так і здоров'ю людей і тварин. Забруднення навколишнього середовища та неправильне природокористування є глобальною проблемою, яка вимагає спільних зусиль всіх держав для захисту природи та забезпечення сталого розвитку.

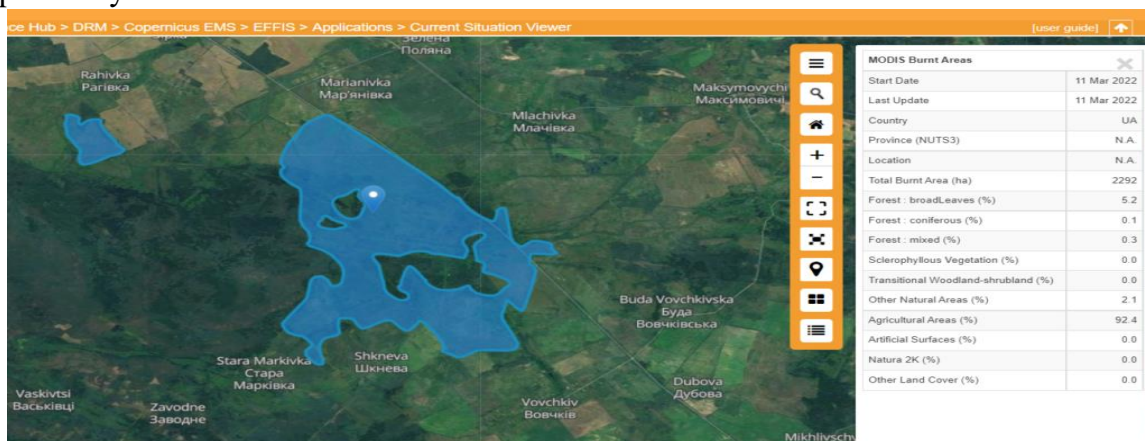

Рис. 1. Інформація про пожежу в Чорнобильській зоні, яка була зафіксована 11 березня 2022 року.

Внаслідок російських ударів по нафтобазах, складах паливно-мастильних матеріалів згоріло понад 680,6 тисячі тонн нафтопродуктів, які забруднили повітря небезпечними речовинами. За підрахунками екологів, під час горіння нафти виділяється приблизно стільки ж атмосферного забруднення, скільки виробляє весь транспорт Києва за місяць.

На жаль, конфлікт в Україні справді призвів до значної і непоправної шкоди довкіллю. Згадані випадки екоциду, включаючи підриви складів паливно-мастильних матеріалів, авіаудари по підприємствах, виливи стоків у водойми, пошкодження ґрунту та горіння лісів, мають серйозні наслідки для екосистем та здоров'я людей. Для відновлення довкілля та запобігання подальшому погіршенню ситуації можна вжити наступні заходи:

1. Екстрена реактування та ліквідація наслідків. Негайне реактування на екологічні надзвичайні ситуації, включаючи ліквідацію пожеж, утворення бар'єрів для запобігання розповсюдженню забруднень, зупинення витоків та виливів, є надзвичайно важливим.

2. Моніторинг та оцінка забруднення. Систематичний моніторинг якості повітря, води та ґрунту дозволить виявити та відстежувати рівні забруднення та оцінити їх вплив на довкілля. Це допоможе визначити пріоритети відновлення та ефективні заходи з реабілітації.

3. Відновлення екосистем. Важливо приділити увагу відновленню пошкоджених екосистем, включаючи розпочати процес заліснення, відновлення біорізноманіття та відновлення ґрунтового покриву.

4. Утилізація небезпечних речовин. Необхідно безпечно утилізувати небезпечні хімічні речовини, що потрапили у довкілля, та вжити заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf

2. Trysnyuk, V. M, Okhariev, V. O., Trysnyuk, T. V., Zorina, O. V., Kurylo, A. V., Golovan, Y.V., Smetanin, K.V., Radlowska, K. O. 2019. Improving the algorithm of satellite images landscape interpretation. 18th International Conference Geoinformatics – Theoretical and Applied Aspects, Extended Abstracts.

ФЕДІВ ІРИНА СЕРГІЇВНА,

ад'юнкт Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

КОНАНЕЦЬ РОМАН МИКОЛАЙОВИЧ,

ад'юнкт Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

СТЕПОВА КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА,

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

КУЗИК АНДРІЙ ДАНИЛОВИЧ,

завідувач кафедри екологічної безпеки

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ДОСЛІДЖЕННЯ СОРБЦІЙНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ КЛИНОПТИЛОЛІТУ ТА ГЛАУКОНІТУ З МЕТОЮ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ ЯК НАПОВНЮВАЧІВ ДЛЯ СИСТЕМ ОЧИЩЕННЯ

Терористичні акти можуть бути спрямовані на обмеження доступу людей до питної води в містах, що створює серйозні загрози для громадського здоров'я та безпеки. Атаки на водопостачальні системи, водозабірні джерела або об'єкти зберігання води можуть спричинити забруднення або переривання постачання води. Це може призвести до дефіциту питної води, поширення захворювань, хвороб та суспільної недовіри. Заходи безпеки, включаючи фізичний захист і кібербезпеку, важливі для запобігання таким актам тероризму та забезпечення надійності водопостачання. Постійна співпраця між водопостачальними організаціями, правоохоронними органами та владними структурами необхідна для забезпечення безпеки та захисту водних ресурсів від потенційних терористичних загроз.

Прорив ГЕС або терористичний акт на ньому може призвести до серйозної небезпеки для навколишніх міст, оскільки постачання питної води може бути порушене. При таких надзвичайних ситуаціях, метали, фосфати та амоній можуть потрапити в воду, яка подається до міста. Однак, використання природних мінералів, таких як клиноптилоліт та глауконіт, здатних до адсорбції, може бути ефективним та економним методом оперативного очищення води. Ці мінерали мають властивість затримувати та утримувати забруднюючі речовини, тому вони можуть бути використані як дешеві сорбенти. Їх використання допоможе забезпечити швидке та ефективне очищення води, забезпечуючи безпеку питної води для міст та їх мешканців у надзвичайних ситуаціях.

Так, у результаті підриву Каховської ГЕС, який відбувся 6 червня 2023 року, південь України стикається з потенційно катастрофічними наслідками. Вибух на ГЕС, організований Росією, може мати серйозні наслідки для даного регіону. За словами еколога [1], населені пункти, починаючи з Запоріжжя вниз по Дніпру, можуть стикнутися з проблемами з водою, оскільки вони отримували питну воду зі зруйнованого водосховища.

На водній поверхні підтопленого району знаходяться кладовища, вигрібні

ями та смітники. Ймовірно, вода також затопила могильники, де можуть бути поховані хімічні речовини. Всі ці забруднення потрапляють в річку Дніпро та поступово виносяться в Чорне море, створюючи серйозну екологічну катастрофу. Після затягування води буде необхідно проводити дослідження та аналізи стану води в цій частині Дніпра. Однак, доступ до досліджень ускладнений, особливо на лівому березі, де перебувають окупаційні російські війська, і повноцінний моніторинг неможливий. Крім того, затоплені міста й села страждають від обстрілів з боку ворога [1].

Клиноптилоліт та глауконіт – природні мінерали, які володіють високими сорбційними властивостями. Дослідження їх сорбційних властивостей мають на меті використання їх як ефективних наповнювачів для систем очищення [2, 1933]. Обидва мінерали здатні затримувати та утримувати різноманітні забруднюючі речовини, включаючи важкі метали [3, e02320; 4, 162], органічні сполуки [5, 6432] та інші небезпечні речовини [6, 252]. Їх пориста структура забезпечує велику поверхню для адсорбції та ретенції забруднюючих речовин. Такі властивості роблять їх ідеальними матеріалами для використання в системах очищення води, повітря та ґрунту. Дослідження сорбційних властивостей клиноптилоліту та глауконіту мають на меті оптимізацію їх застосування та підвищення ефективності процесів очищення.

За допомогою проведених досліджень було вивчено максимальну сорбційну ємність природних зразків клиноптилоліту, глауконіту та їх модифікованих варіантів (рис.1, 2, 3, 4).

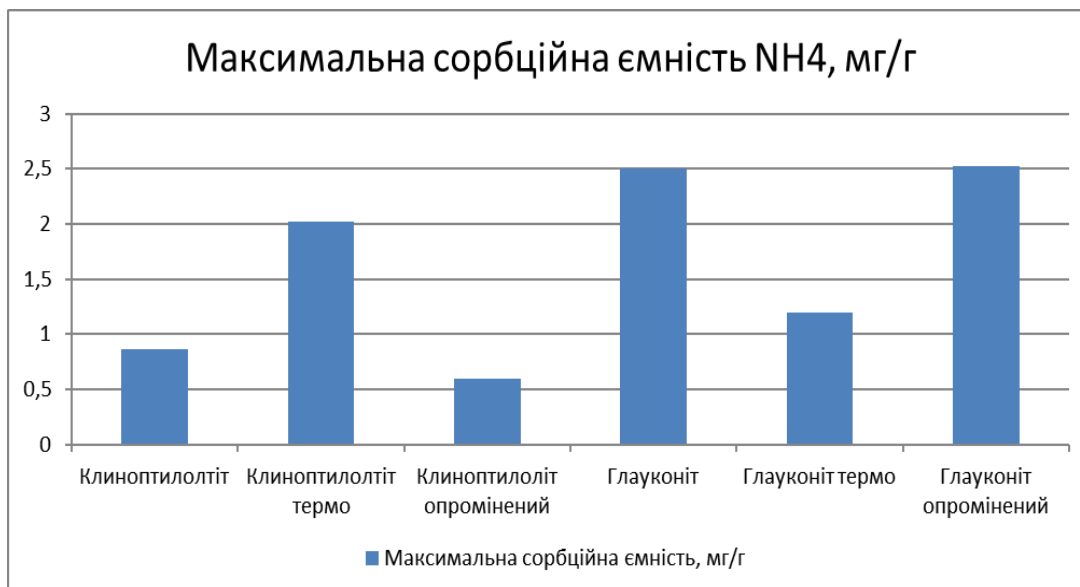

Рис. 1. Максимальна сорбційна ємність зразків по NH_4 , мг/г

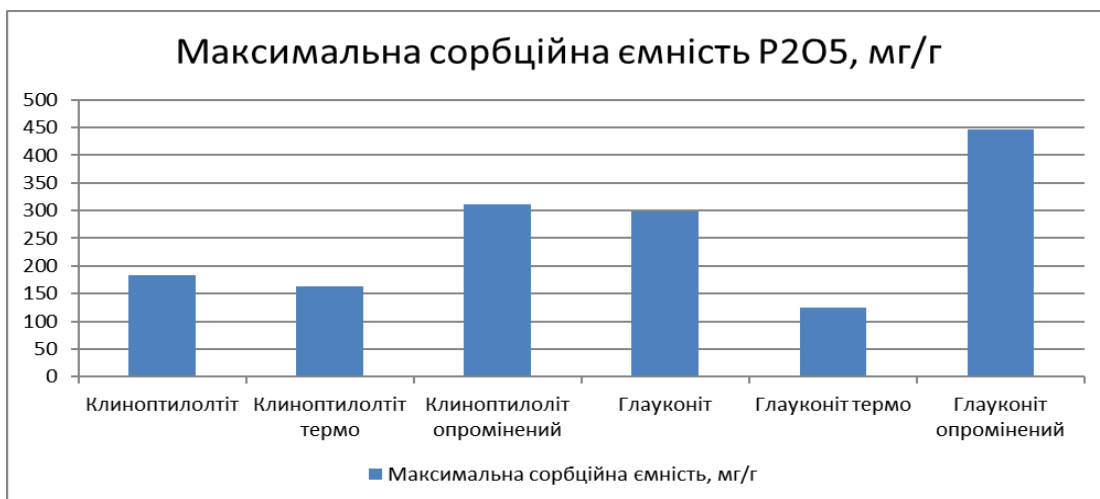

Рис. 2. Максимальна сорбційна ємність зразків по P₂O₅, мг/г

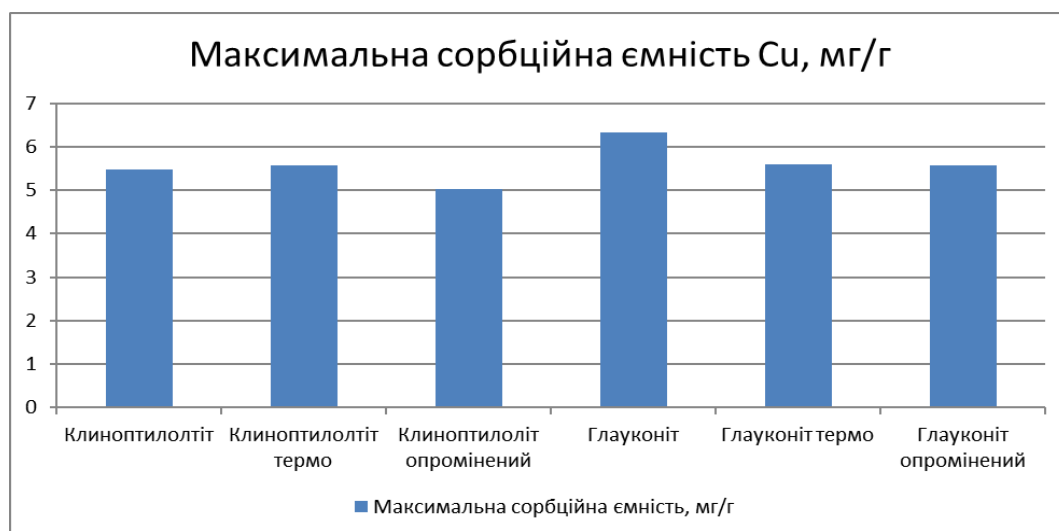

Рис. 3. Максимальна сорбційна ємність зразків по Cu, мг/г

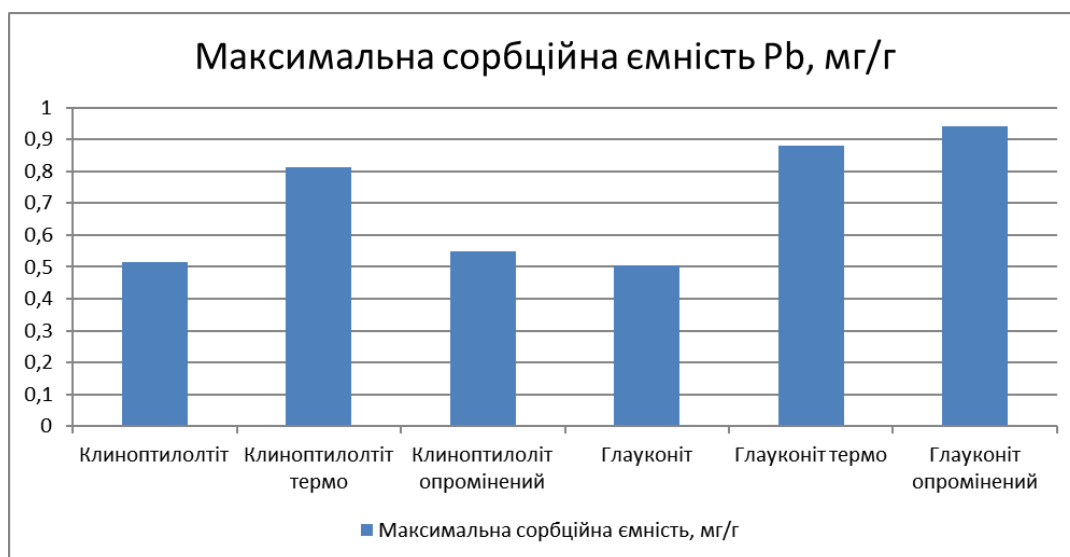

Рис. 4. Максимальна сорбційна ємність зразків по Pb, мг/г

Дослідні зразки піддавались термічній обробці у муфельній печі протягом 3 годин при температурі 550°C та опроміненню НВЧ-опроміненням протягом 30 хвилин. З графіків можна побачити що навіть не модифіковані природні мінерали добре справляються з сорбуванням небезпечних речовин таких як: амоній, фосфати, мідь та свинець.

Клиноптилоліт та глауконіт є дешевими сорбентами з кількох причин. По-перше, ці природні мінерали досить поширені і широко доступні в природі, що зменшує їх вартість. Осередками у Україні клиноптилоліту є Сокирнецьке родовище, що на Закарпатті [7, с. 126], а глауконіту Адамівське родовище, що на Хмельниччині [8, с. 298].

По-друге, виробництво та обробка клиноптилоліту та глауконіту не вимагає складних технологій або високих енергетичних витрат. Вони можуть бути видобуті та підготовлені для використання з помірними витратами ресурсів.

Крім того, клиноптилоліт та глауконіт мають велику поверхневу площу та пористу структуру, що сприяє їх високій сорбційній здатності. Це означає, що для досягнення значних результатів в очищенні води або інших процесах забруднення можна використовувати менші кількості сорбенту, що знижує витрати.

Узагалі, доступність, простота виробництва та ефективність роблять клиноптилоліт та глауконіт привабливими і економічно вигідними матеріалами для застосування як дешевих сорбентів, які можуть бути використані в таких надзвичайних ситуаціях (терористичних актах), як в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мартинюк І. Еколог перелічив найгірше, до чого варто готуватися українцям через підрив Каховської ГЕС. Варта 1. URL: https://varta1.com.ua/news/ekolog-perelichiv-nauygirshe-do-chogo-var-to-gotuvatisya-ukrayincyam-chered-pidriv-kahovskoyi-ges_366144.html (дата звернення: 08.06.2023).
2. Adsorption of Ammonium Ions and Phosphates on Natural and Modified Clinoptilolite: Isotherm and Breakthrough Curve Measurements / K. Stepova et al. *Water*. 2023. Vol. 15, no. 10. P. 1933. URL: <https://doi.org/10.3390/w15101933>.
3. Belova T. P. Adsorption of heavy metal ions (Cu²⁺, Ni²⁺, Co²⁺ and Fe²⁺) from aqueous solutions by natural zeolite. *Heliyon*. 2019. Vol. 5, no. 9. P. e02320. URL: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2019.e02320>
4. Sorption mechanism of some heavy metal ions from aqueous waste solution by polyacrylamide ferric antimonate / I. M. El-Naggar, et al. *Scientific Research and Essays*. 2014. Vol. 9, no. 6. P. 162–168. URL: <https://doi.org/10.5897/sre2013.5789>
5. Smol M., Włóka D. Use of Natural Sorbents in the Processes of Removing Biogenic Compounds from the Aquatic Environment. *Sustainability*. 2022. Vol. 14, no. 11. P. 6432. URL: <https://doi.org/10.3390/su14116432>
6. Effective phosphate adsorption by Zr/Al-pillared montmorillonite: insight into equilibrium, kinetics and thermodynamics / W. Huang et al. *Applied Clay Science*. 2015. Vol. 104. P. 252–260. URL: <https://doi.org/10.1016/j.clay.2014.12.002>
7. Vasylechko V. O., Cryshchouk G. V., Lebedynets L. O. et al. Adsorption of Copper on Transcarpathian Clinoptilolite *Adsorp. Sci. Technol.* 1999. Vol. 17. № 2. P. 125–134.
8. Географія мінеральних ресурсів України : монографія / Мирослав Сивий, Ігор Паранько, Євген Іванов. Львів: Простір М, 2013. 684 с.

ФІНІН ГЕОРГІЙ СЕМЕНОВИЧ,

*проректор з науково-педагогічної роботи
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління*

ВЛАСЕНКО ОЛЕГ ВАСИЛЬОВИЧ,

*науковий співробітник
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління*

МАШКОВ ОЛЕГ АЛЬБЕРТОВИЧ,

*професор кафедри екологічної безпеки
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління*

ПРИСЯЖНИЙ ВОЛОДИМИР ІЛЛІЧ,

начальник Національного центру управління та випробувань космічних засобів

СИСТЕМНІ ЗАХОДИ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ РИЗИКІВ ТА БОРОТЬБИ З ЕКОЛОГІЧНИМ ТЕРОРИЗМОМ

Пропонуються наступні системні заходи щодо попередження екологічних ризиків та боротьби з «екологічним тероризмом» [1, с. 120], [2, с. 35].

1. *Удосконалення законодавчої бази.* В Україні необхідно закріпити в законодавчому порядку правове визначення поняття «екологічний тероризм» і спеціальну норму щодо відповідальності за його вчинення. Цільовий закон щодо протидії «екологічному тероризму» дозволив би у законодавчому порядку визначити організаційно-правові основи боротьби з проявами «екологічного тероризму», дати йому визначення як політичному і соціально-економічному явищу, законодавче визначити державні силові органи, функціями яких було б попередження екологічних загроз, екологічних ризиків та припинення «екологічного тероризму» в Україні.

2. *Інформаційне забезпечення.* Як показує досвід країн Європи, треба налагодити своєчасне надходження інформації про діяльність і наміри екстремістських угруповань, а також відповідне законодавство відносно боротьби з «екологічним тероризмом». Необхідно створити дієву загальнодержавну систему координування антитерористичної екологічної діяльності з здійсненням інформаційного аналізу та ґрунтовних досліджень «екологічного тероризму».

3. *Співпраця з міжнародними організаціями.* Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з екологічним тероризмом може здійснюватися наступним чином: встановлення на міжнародному рівні єдиних підходів щодо притягнення до кримінальної відповідальності за екологічний тероризм та його прояви; розробка та укладання міжнародних договорів у сфері боротьби з екологічним тероризмом, прийняття інших міжнародних документів як правової основи регулювання діяльності держав, міжнародних організацій у цій сфері.

4. *Системні технології боротьби з екологічним тероризмом.* До системних

технологій боротьбі з екологічним тероризмом доцільне віднести:

– попередження; блокування «екологічного тероризму» на початковій стадії і недопущення його становлення і розвитку структур;

– недопущення ідеологічного виправдання екологічного терору під гаслами «захисту природи», «захисту нації» та ін.; розкриття сутності тероризму всіма можливостями і особливо ЗМІ;

– залучення до антитерористичної діяльності фахово досвідчених спецслужб;

– використання договору з терористами тільки цими спецслужбами і тільки для прикриття підготовки акції по повному знищенню терористів;

– ніяких поступок терористам, жодного безкарного теракту, навіть якщо це коштує крові людей, тому що практика показує, що будь-який успіх терористів провокує подальший ріст терору і кількості жертв.

5. Державне управління ризиками екологічних загроз, «екологічного тероризму».

Виклики тероризму останніх років ставлять широкий спектр актуальних завдань, де поряд із виробленням стратегії протидії новим формам тероризму й пошуку превентивних антитерористичних заходів актуальною стає розробка теоретичних основ оцінювання ризику тероризму.

Основними напрямками діяльності громадських організацій у протидії «екологічного тероризму» є [3, с. 125; 4, с. 30]:

- участь у формуванні нормативно-правової бази з техногенної, природної та екологічної безпеки на основі єдиних принципів управління ризиками та гармонізація її з вимогами Європейського Союзу;

- участь у запровадженні нормування техногенних, природних та екологічних ризиків, розробка рекомендацій щодо застосування відповідних норм у механізмах державного регулювання техногенної та природної безпеки;

- розширення сфери досліджень і розробок методів, моделей, методик аналізу та оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру, прогнозування їх розвитку;

- розвиток загальної технології управління техногенною, природною та екологічною безпекою на основі ризикорієнтованого підходу;

- формування рекомендацій щодо удосконалення системи моніторингу небезпечних техногенних об'єктів і природних процесів у напрямі забезпечення інформаційної бази для оцінювання ризиків екологічного тероризму та надзвичайних ситуацій;

- розвиток наукових засад розроблення державних програм соціально-економічного розвитку з урахуванням показників ризику екологічного тероризму, екологічних аварій та катастроф;

- участь у впровадженні нових дієвих форм аналізу, оцінки, експертизи і контролю безпеки небезпечних техногенних об'єктів на всіх етапах життєвого циклу;

- співробітництво з міжнародними громадськими організаціями з питань регулювання техногенної та природної безпеки;

- формування рекомендацій щодо вдосконалення системи освіти, забезпечення підготовки фахівців у галузі управління ризиками надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

6. *Профілактика (системне прогнозування) екологічного тероризму.* Профілактика – основний і єдиний засіб попередження злочинності. У її здійсненні мають знайти своє місце органи законодавчої, виконавчої та судової влади, релігійні авторитети, лідери політичних партій, засоби масової інформації та широка громадськість. Необхідно консолідувати різні громадські течії для підтримки глобальної стратегії з протидії «екологічному тероризму» й екстремізму, створити багатофункціональну систему антитерористичних дій. Виділимо у цьому зв'язку три рівні попередження «екологічного тероризму»: індивідуальна профілактика, тобто запобігання вчиненню протиправних екологічних діянь з боку окремих осіб чи їхніх груп; профілактика окремих видів екологічних злочинів; профілактика екологічній злочинності у цілому [5, с. 9], [6, с. 60], [7, с. 138].

7. *Взаємодія органів влади і громадськості.* Цивілізоване співвідношення державної і недержавної систем має бути основою для розвитку та функціонування всієї системи національної безпеки, тобто забезпечувати можливості більш повної реалізації національних інтересів країни. Саме така збалансована архітектура дає можливість для гармонійного розвитку, а також інтеграції і широкомасштабної реалізації інтересів особистості, суспільства і держави. Таким чином, боротьба з «екологічним тероризмом» – це діяльність щодо запобігання, виявлення, припинення, мінімізації наслідків терористичної діяльності.

Створення в Україні ефективної системи протидії «екологічному тероризму» та екстремізму буде істотним внеском у світову безпеку. Міжнародний досвід протидії «екологічному тероризму» в останні роки свідчить, що окремі держави не здатні самотійно протистояти певним великомасштабним надзвичайним ситуаціям техногенного і природного характеру, транскордонним екологічним загрозам. Ефективна організація захисту населення і територій на засадах управління ризиками екологічних загроз аварій та катастроф на національному рівні неможлива без широкого й активного міжнародного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bondar A.I., Mashkov O.A., Zhukaskas S.V., Nygorodova S.A. Ecological threats, risks and environmental terrorism: system definition *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. Київ : ДЕА, 2019. № 2(25), 2019, Р. 113-122.
2. Бондар О. І., Машков О. А., Міхеєв В. С. Системний підхід щодо створення системи підтримки екологічних рішень для забезпечення екологічної безпеки держави *Екологічні науки: науково-практичний журнал*. Київ : ДЕА, 2020. № 3(30), 2020, С. 30-38.
3. Машков О. А., Іващенко Т. Г., Мухін Є. А., Мухіна К. Є., Триснюк В. М., Чумаченко С. М. Системний підхід в екологічних науках: системний екологічний аналіз та синтез управлінських екологічних рішень. Дніпро : Середняк Т.К., 2023. 642 с. ISBN 978-617-8245-31-3
4. Машков О. А., Мамчур Ю. В., Жукаускас С. В. Методологія протидії екологічним загрозам, ризикам та екологічному тероризму: системний підхід *Науковий часопис Академії національної безпеки*, № 3-4 (19-20) 2018, с. 8-31.
5. Машков О. А., Мамчур Ю. В., Жукаускас С. В. Екологічні загрози, ризики та екологічний тероризм: системне визначення *Науковий журнал: Науковий часопис Академії національної безпеки*, № 3-4 (23-24), 2019, с. 8-28.
6. Машков О. А., Міхеєв В. С., Жукаускас С. В. Створення системи підтримки інформаційних екологічних рішень як системне забезпечення екологічної безпеки держави

Науковий журнал: Науковий часопис Академії національної безпеки, № 1-2 (25-26), 2020, с. 58-76.

7. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти): моногр. / О.Ф.Бантишев, Р.Л. Чорний, О.В. Шамара. Київ : Національна академія СБ України, 2011. 160 с.

ШУРИГІН ВЛАДИСЛАВ ІГОРОВИЧ,*ад'юнкта кафедри екологічної безпеки Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності***КАРАБИН ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ,***начальник навчально-наукового інституту психології та соціального захисту
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності***МАТЕМАТИЧНІ МОДЕЛІ ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ НАСЛІДКІВ
АВАРІЙНОГО ВИЛИВУ НАФТИ У РІЧКОВІ СИСТЕМИ
(НА ПРИКЛАДІ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ НА НАФТОПРОВОДАХ)**

Терористичні акти завжди мають суттєві наслідки для суспільства, економіки та людей, а коли вони спрямовані на нафтопроводи, наслідки можуть бути особливо руйнівними для навколишнього середовища. Одним із найбільш очевидних наслідків терористичних актів є забруднення довкілля.

Нафтопроводи є ключовими складовими інфраструктури для транспортування нафти та нафтопродуктів і мають велике значення для глобальної енергетики. Як приклад, терористичний акт може бути здійснений на території де проходить нафтопровід. Це може призвести до забруднення повітря, води та ґрунту, що має негативний вплив на екосистеми та природні ресурси. Особливо небезпечним є розливи нафти внаслідок терористичних дій вздовж гірських рік [1]. Типовою гірською рікою є р. Стрий, у межах басейну якої авторами здійснено дослідження.

Згідно з даними регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища [2], через річку Стрий проходять 6 нафтопродуктопроводів, а в межах берегової смуги розташовані 50 населених пунктів (табл. 1).

Таблиця 1

**Загальна характеристика річок Львівської області,
через які проходять трубопроводи [2].**

Назва річки	Протяжність території регіону, км	Річковий басейн, до якого відноситься річка	Кількість населених пунктів вздовж берегової смуги, од.	Кількість гребель (водосховищ), од.	К-ть трубопроводів, що проходять через річку, од.			
					газо-	нафто-	аміако-	продукто-
Великі річки								
Дністер	207	Дністер	66	2	17	3	-	3
Усього	207		66	2	17	3	-	3
Середні річки								
Західний Буг	184	Західний Буг	43	2	3	3	-	-
Стрий	232	Дністер	50	-	10	5	-	1
Іква	16,6	Стир	6	-	1	1	-	-
Стир	66,8	Дніпро	13	-	2	1	-	-
Усього			115	2	16	10	-	1

Зокрема, нафтопровід «Броди-Держкордон» на ділянці 157–165 км проходить вздовж русла річки Стрий та частково – у межах другої зони санітарної охорони Стрийського водозабору прісних підземних вод. Водозбір забезпечує питною водою понад 500 тис. споживачів – частину жителів Львова, жителів Трускавця, Моршина, Стрия та Дрогобича. У випадку пошкодження нафтогону на цій ділянці існує ризик вилливу нафти та забруднення річки із потраплянням нафти у підруслів споруди водозабору [3].

Міграція забруднюючих речовин, зокрема вуглеводнів, у водойми та поверхневі ґрунти внаслідок їх одноразового викиду є важливою проблемою, оскільки може призвести до надзвичайних ситуацій пов'язаних з катастрофічним (понад 100 ГДК) забрудненням значних територій окремими органічними сполуками (наприклад фенолами), порушенням системи питного водопостачання тощо [4].

Прогнозування поширення нафти та нафтопродуктів внаслідок терористичного акту або аварійного вилливу їх з трубопроводів у річкові системи є важливою задачею з погляду екології та цивільної безпеки. Для цього розроблено різні математичні моделі, які дозволяють прогнозувати поширення забруднення та оцінювати його наслідки. Основними типами таких моделей є гідродинамічні моделі, моделі розсіяння та моделі поведінки нафти.

Гідродинамічні моделі враховують рух річкової води, припливи та відпливи, гідрографію річок та інші гідрологічні фактори. Вони базуються на чисельних методах та розв'язанні рівнянь Нав'є-Стокса для опису руху рідини. Ці моделі дозволяють визначити швидкість розповсюдження забруднення по річці та розрахувати його концентрацію у різних точках.

Моделі розсіяння враховують фізичні процеси розповсюдження нафтопродуктів у воді, такі як дифузія, конвекція, адгезія до частинок та інші. Вони засновані на розв'язанні диференціальних рівнянь, що описують ці процеси. Ці моделі дозволяють прогнозувати розподіл концентрації забруднення в часі та просторі.

Моделі поведінки нафти враховують фізичні та хімічні властивості нафти та нафтопродуктів, такі як їх густина, в'язкість, температура кипіння та інші. Вони використовуються для моделювання процесів евапорації, розпаду та інших фізичних змін, що впливають на поведінку нафти у воді.

Ці моделі часто поєднуються для отримання комплексного прогнозу поширення нафтопродуктів у річкових системах. Вони можуть бути інтегровані в спеціалізоване програмне забезпечення, що дозволяє проводити чисельне моделювання та прогнозування на основі вхідних даних про параметри забруднення та гідрологічних умов.

Одновимірною моделлю Фролова-Родзіллера була однією з перших моделей масопереносу забруднюючих речовин у водотоках. Її широко використовували для розрахунку лімітів скидання стоків підприємств у річки, ступеня розбавлення стоків перед скидом та для вирішення подібних задач. Інші існуючі математичні моделі включають камерну модель масопереносу, метод Монте-Карло для вирішення проблем дифузії та диференціальні рівняння для розподілу забруднюючих речовин [5].

Проблема з описаними вище математичними моделями полягає в тому, що

вони не враховують вплив донних відкладів на масообмін забруднюючих речовин у воді. Автори вважають значним вплив донних відкладів на масообмін забруднюючих речовин. Отже, оцінки швидкості та концентрації масопереносу забруднюючих речовин у воді гірських річок без урахування впливу донних відкладів можуть мати значні похибки.

Авторами запропоновано математичну модель міграції забруднюючих речовин у річковій системі з урахуванням впливу донних відкладів у вигляді системи диференціальних рівнянь [6] :

$$\begin{cases} \frac{\partial C}{\partial t} = D_w \frac{\partial^2 C}{\partial x^2} - v_w \frac{\partial C}{\partial x} - k_r C + k_w c \\ \frac{\partial c}{\partial t} = D_r \frac{\partial^2 c}{\partial x^2} + k_r C - k_w c \end{cases}$$

де: $C = C(x, t)$ - концентрація забруднювача у воді річки, мг/дм³,

$c = c(x, t)$ – концентрація забруднювача у донних відкладах річки,

$x = 0$ – точка початку відліку в момент часу $t = 0$, с,

$x(t)$ – відстань від точки початку відліку, м,

D_w – коефіцієнт дифузії забруднювача у воді, м²/с,

k_w – коефіцієнт розподілу забруднювача у системі «вода-донні відклади»,

k_r – коефіцієнт розподілу забруднювача у системі «донні відклади-вода»,

v_w – швидкість руху води у річці, м/с.

Перше рівняння описує процеси дифузії забруднювача у воді, сорбції та десорбції у системі «вода – донні відклади» з урахуванням швидкості течії річки. Друге рівняння описує процеси дифузії забруднювача у донних відкладах та сорбції – десорбції у системі «донні відклади – вода».

Створена математична модель надає міцну наукову основу для математичного моделювання перенесення нафти в гірських річкових системах, схожих на річку Стрий. Вона може бути корисною для розвитку теорій екологічної безпеки і геохімії техногенезу. Така модель є необхідним інструментом для передбачення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з розповсюдженням забруднюючих речовин у водойми у тому числі внаслідок терористичних дій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карабин В. Закономірності зміни макрокомпонентного хімічного складу вод ріки Білий Черемош. *Збірник наукових праць УкрДГПІ*. 2015. № 1. С. 114–121.
2. Регіональна доповідь про стан НПС. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. URL: <https://deplv.gov.ua/regionalna-dopovid-pro-stan-nps/> (дата звернення: 09.06.2023).
3. Укртранснафта введе в експлуатацію ділянку нафтопроводу «Дружба». Українська Енергетика. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/ukrtransnafta-vvede-v-ekspluatatsiiu-dilianku-naftoprovodu-druzhba> (дата звернення: 09.06.2023).
4. Yang Z., Shah K., Fieldhouse B., Mirnaghi F., Hollebhone B. P., Lambert P., ... Yang, C. Characterization, occurrence and natural attenuation of spilled light synthetic crude oil in a boreal freshwater ecosystem». *Fuel*. 2021. Vol. 285, 119276. <https://doi.org/10.1016/j.fuel.2020.119276>

5. Шуригін В., Карабин В. Експериментальні дослідження міграції вуглеводнів у алювіальних відкладах ріки Стрий внаслідок одноразового скиду нафти. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2022. № 26. С. 20-28. <https://doi.org/10.32447/20784643.26.2022.03>

6. Kuzyk A., Karabyn V., Shuryhin V., Sushko Y., Stepova K., Karabyn O. The River System Pollutant Migration in the Context of the Sudden One-Time Discharge with Consideration of the Bottom Sediments Influence (Case of Benzene Migration in the Stryi River, Ukraine). 2023. *Ecological Engineering & Environmental Technology*. № 24(1). P. 46-54. <https://doi.org/10.12912/27197050/154909>.

СЕКЦІЯ

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ УСУНЕННЯ СТРЕСІВ І ТРАВМ У ПОСТТРАВМАТИЧНИХ ВІД НАСЛІДКІВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Шановні учасники!

Терористичні дії зі сторони країни-агресора спричиняють у населення України травматичний стрес, наслідком якого може стати виникнення посттравматичного стресового розладу, серед симптомів якого можна виділити вторгнення – нав'язливі думки, тривожні сни, мимовільні згадки; уникнення – людей, подій, ситуації, які нагадують про травматичну подію; зміну у мисленні та настрої, що виявляється як нездатність згадати важкі деталі травмуючої події, негативні думки та почуття, що призводять до виникнення відчуття страху, гніву, провини, сорому, відстороненню від інших; підвищена збудливість – куди відносять вибухи гніву, роздратованість, саморуйнівну поведінку, підозрілість у відношенні до оточуючих, проблеми з концентрацією уваги та сном.

Люди, які знаходилися у ситуації дії травматичних факторів, зокрема були учасниками чи свідками військових дій, перебували в окупації та піддавалися обстрілам, мають високу ймовірність розвитку у віддаленому періоді проблем психологічного спектру, серед яких можливі невротичні синдроми, зокрема астено-невротичний, астено-депресивний, тривожно-депресивний та тривожно-фобічний. Всі ці події можуть спричинити виникнення посттравматичного стресового розладу, що супроводжується зниженням рівня соціально-психологічної адаптації, порушенням сімейних стосунків, неможливості професійної діяльності.

Внаслідок дії екстремальних чинників, таких як переривання сну, відсутності харчування, постійної наявності страхів, нервового перенапруження виникає перевтома, порушення діяльності серцево-судинної, нервової систем, виникає роздратованість, порушення пам'яті, депресія,

невпорядкованість дій, нездатності виконувати поставлені завдання.

Тривалий стрес, не здатність адаптуватися до змін може призвести до того, що організм людини перестане справлятися із негативними наслідками його дії, що відобразатиметься на усіх сферах діяльності людини та суспільства.

Всі вищезазначені та інші проблеми розглянуто у рамках роботи секції «Психологічні підходи та методи усунення стресів і травм у постраждалих від наслідків терористичних актів та забезпечення соціальної стійкості» Наукового форуму «Протидія терористичним актам у міському середовищі».

З повагою

ІРИНА ЄВТУШЕНКО,
керівник секції Наукового форуму,
доцент кафедри практичної психології Педагогічного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
кандидат психологічних наук

АНДРІУЧЕНКО ТЕТЯНА ВІКТОРІВНА,

молодший науковий співробітник відділу дослідження становища сім'ї, дітей та молоді НДЦ «Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка» Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

**ПІДТРИМКА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ
В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ**

Повномасштабна війна дуже сильно змінила українську молодь та змусила її швидше подорослішати. Багато молодих людей вимушено покинули свої домівки та мають адаптуватися й принаймні тимчасово будувати нове життя в безпечніших умовах. За даними Міністерства молоді та спорту України, понад 2 мільйони молодих людей стали внутрішньо переміщеними особами і ще 2 мільйони були змушені покинути країну, що становить 40% від загальної кількості молоді в Україні.

Війна вплинула на пріоритети молоді, її життєві проблеми та цілі. Суттєво зросла стурбованість *власним здоров'ям та/або здоров'ям близьких* порівняно з 2021 роком (50,0% проти 35%). На фоні хвилювань за психічне здоров'я внаслідок війни молодь почала *менше курити, вживати алкоголь та наркотики* (2022 рік – 7,0%, 2021 рік – 12,0%) [1], але, на жаль, це не означає, що молодь відмовилася від шкідливих звичок, а сприймає їх, на даний час, як один із способів боротьби зі стресом.

На сьогодні 27,0% молоді переймаються *проблемою фізичної безпеки (власної або членів родини)* [1], що пов'язано зі значною жорстокістю з боку агресора та ракетними обстрілами.

Також повномасштабне вторгнення суттєво вплинуло на доступність молоді до якісних медичних послуг (про це зазначило 13,0%) цей факт пов'язаний скоріше за все з недоступністю медичних закладів, або з відкладенням звернення за медичними послугами, зокрема це стосується переважно молоді з числа ВПО.

Крім того, частка молоді, яка занепокоєна своїм *психічним здоров'ям* у 2022 році стала в два рази вищою ніж у 2021 році (22,0% проти 11,0%) [1]. Насправді, проблема психічного здоров'я може бути недооцінена, так як більшість молоді соромляться її визнавати або не сприймають серйозно.

Невидимими наслідками війни, що мають свої прояви в довгостроковій перспективі, є погіршення психічного здоров'я, про це свідчить досвід воюючих країн. Так, наприклад, серед населення Боснії і Герцеговини, Косова, Республіки Македонія, Сербії та Хорватії, яке зазнало безпосереднього впливу воєнних дій на Балканах протягом 1991–2001 років, поширеність тривожних розладів становила від 16,0% до 42,0%, панічних розладів – від 1,5% до 10,0%, розладів, що пов'язані з вживанням психоактивних речовин – від 0,6% до 9,0% [1].

В Україні поки складно говорити, наскільки подібні стани поширилися через повномасштабне російське вторгнення та якою буде ситуація в подальшому. За прогнозами МОЗ, у майбутньому психологічної підтримки потребуватиме близько 15 млн українців, з них близько 3-4 млн потрібно буде призначати медикаментозне лікування [1]. Тому, для молоді є особливо важливим позбутися стигми щодо слова «психолог» і почати зараз турбуватися про власне психічне здоров'я.

Розуміючи всю серйозність даної проблеми, держава робить важливі кроки для підтримки психічного здоров'я населення. Так, за ініціативи першої леді Олени Зеленської була створена «Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки», що спрямована на ліквідацію будь-яких бар'єрів, спричинених наслідками війни. Програма психологічної підтримки передбачає [2]:

- створення моделі надання допомоги із залученням експертів ВООЗ;
- побудову системи навчання психологів, психотерапевтів, лікарів-психологів, які працюють у системі більшості міністерств;
- навчання психологів, освітян, лікарів методикам психологічної підтримки;
- навчання сімейних лікарів, психологів, соціальних працівників, освітян швидких методик психологічної підтримки;
- створення реєстру фахівців і методик.

Крім того, у рамках Національної програми психічного здоров'я було презентовано дорожню карту психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни, що стала унікальним кейсом взаємодії Уряду країни, органів державної влади, представників неурядових організацій, міжнародних партнерів та експертних організацій. Цей стратегічний документ визначає пріоритети, на які мають орієнтуватися всі, хто працює в сфері психічного здоров'я в умовах гуманітарної кризи та дозволить швидко реагувати на виклики «тут і зараз» [3].

Наразі вже є відповідні розробки, що були впроваджені під час реалізації даної програми. Так, для підтримки дитячого психічного здоров'я, контролю психоемоційного стану, уникнення страху та панічних приступів, Міністерством освіти і науки України спільно з психологами та дитячими педагогами підготували прості поради, техніки та рекомендації, що були розміщені на телеграм-каналах «Підтримай дитину» та «Подбай про себе». Також у рамках даної Програми відбулася серія відкритих вебінарів та окремо були проведені вебінари для батьків. Крім того, створено анімаційний ролик «Як говорити з дитиною про війну» – 7 порад від психологів. Розроблено курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій» [4].

З боку команди Міністерства охорони здоров'я України налагоджено дієву міжсекторальну співпрацю для реалізації Національної програми психічного здоров'я, в рамках якої зроблено ряд напрацювань, зокрема [3]:

- включено новий пакет до Програми державних медичних гарантій «Супровід і лікування дорослих та дітей з психічними розладами на первинному рівні медичної допомоги»;
- проведено тренінги з психіатричної допомоги для

мультидисциплінарних мобільних команд у співпраці з ВООЗ;

– введено посади «клінічний психолог» та «психотерапевт» до переліку посад професіоналів з вищою немедичною освітою;

– проведено навчання медиків первинної ланки за програмою Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) mhGAP, що призначена для ведення психічних, неврологічних розладів у неспеціалізованих закладах охорони здоров'я [5].

Для підтримки психічного здоров'я в умовах постійного стресу й емоційної напруги, спричинених російсько-українською війною в Україні працює «гаряча лінія» (дзвінки в межах України є безкоштовними). Консультацію надають фахові психологи з багаторічним досвідом, які попередньо пройшли спеціальну підготовку для роботи зі складними кризовими ситуаціями. Лінія працює у двох форматах: через аудіо- та відеозв'язок. Для отримання відеосеансу особа, яка звернулася за допомогою, має повідомити про своє бажання оператору лінії. Також лінія приймає дзвінки громадян України, які перебувають в інших країнах (Чехії, Польщі, Франції, Португалії, Швеції, Ірландії, Італії, Австрії, Великобританії). Дзвінки усіх мобільних операторів цих країн на відповідні номери також є безкоштовними. Крім того, МОЗ планує збільшити кількість країн, підключених до мережі психологічної допомоги [6].

За час повномасштабного російського вторгнення в Україні зріс запит не лише на психологічну допомогу, а й на психіатричну. Саме тому, удосконалення системи психіатричної допомоги є пріоритетним завданням на сьогодні для Міністерства охорони здоров'я України. Наразі обидва види допомоги можна отримати безкоштовно в медичних закладах, що уклали договір із Національною службою здоров'я України (НСЗУ). Допомога надається в усіх областях України, без направлення лікаря.

Крім того, пацієнти, які пройшли лікування гострих станів, уже зараз можуть отримати супровід у сімейного лікаря, або скористатися допомогою мобільних мультидисциплінарних команд. Також у лікарнях планується створення центрів психічного здоров'я. Такі центри вже розпочали свою роботу у м. Львові, планується відкриття центру в м. Чернівцях.

Отже, збереження психічного здоров'я українців, а особливо молоді, є головним завданням для майбутнього відродження країни. Всі кроки, що робить держава спрямовані на те, щоб українці переосмислили своє ставлення до психічного здоров'я та почали піклуватися про нього, так само як піклуються про фізичне здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. «Вплив війни на молодь в Україні». Результати соціологічного дослідження. 2023. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/state%20of%20youth%20survey>
2. Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ofis-pershoyi-ledi-moz-ta-partneri-zapuskayut-nacionalnu-programu-psihichnogo-zdorovya-ta-psihosocialnoyi-pidtrimki>
3. У межах Національної програми психічного здоров'я було презентовано дорожню карту зі психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в Україні під час та після війни. URL: <https://www.facebook.com/moz.ukr/posts/pfbid02T5rL6Y5vv5jxrK482ychXZbtjtjERkCzNm3hnN6gduimn2cHxCbyueV7g4mFQzypl>

4. Головні підсумки реалізації національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/golovni-pidsumki-realizaciyi-nacionalnoyi-programi-psiichnogo-zdorovya-ta-psihsocialnoyi-pidtrimki>

5. Медики первинки продовжують навчатися за програмою mhGAP. URL: <https://www.umj.com.ua/article/236164/mediki-pervinki-prodovzhuyut-navchatisya-za-programoyu-mhgap>

6. МОЗ: Працює «гаряча лінія» для психологічної допомоги українцям, які постраждали від війни. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/moz-pratsiuie-hariacha-liniia-dlia-psykholohichnoi-dopomohy-ukraintsiam-iaki-postrazhdaly-vid-viiny>

БОЛТІВЕЦЬ СЕРГІЙ ІВАНОВИЧ,
професор, доктор психологічних наук,
головний науковий співробітник Науково-дослідного центру «Інститут сімейної
та молодіжної політики імені Олександра Яременка»
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ОХРЕМЕНКО ОЛЬГА РОМАНІВНА,
доктор психологічних наук,
професор Національної академії Служби безпеки України

РОСІЙСЬКИЙ ТЕРОРИЗМ У ВЕЛИКИХ МІСТАХ: КИЇВСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Російський тероризм перетворюється як в Україні, так і в низці країн майже у повсякденну реальність, у необхідність для певних груп населення жити поряд з небезпечними, руйнівними і насильницькими діями. Кількість терористичних актів зростає і більшість експертів не прогнозують їх зниження в близькому майбутньому. Тому, проблема профілактичних і компенсаторних антитерористичних заходів привертає увагу широкого кола дослідників і набуває міждисциплінарного характеру [1].

Водночас, теоретичних і практичних розробок цієї проблеми в психології, на жаль, небагато, існують прогалини у дослідженнях низки аспектів, наприклад, особливостей впливу терористичних актів на психічне здоров'я наймасованішої категорії потерпілих – опосередкованих свідків [2, 3].

Як відзначає Дж. Белл «за характером впливу на людину тероризм треба розглядати як психічну зброю, оскільки терористичні акти несуть надзвичайно сильний негативний емоційний вплив, який викликає руйнівний ефект на фізіологічному, емоційному, особистісному і соціальному рівнях». Зокрема, це демонструють застосовані російськими спецслужбами «...розсилки в США листів зі спорами сибірської виразки, тоді терористичний акт торкнувся невеликого кола людей, але був спрямований на дестабілізацію ситуації в суспільстві, розвиток панічних настроїв» [4].

Основне завдання сучасного російського тероризму – посіяти страх заради страху, або, у крайньому випадку, домогтися дестабілізації, зруйнувати підвалини суспільства, навіть якщо терористичне угруповання не пропонує іншої суспільної моделі [5]. Адже не стільки демонстрація насильства, скільки загроза його повторення підтримує почуття страху й є підґрунтям психологічного тиску на владу та населення.

Дослідження, проведені в США, Європі, а також терористичні акти, здійснені російськими спецслужбами для залякування цивільного населення Росії, засвідчили, що аудиторія засобів масової інформації та населення як опосередковані свідки терористичного акту сповідують емоційний шок різної інтенсивності, наслідки якого у більшості випадків зберігаються тривалий час [6]

і викликають зміни різної інтенсивності у самосприйнятті та можуть призвести до розвитку віктимності як схильності ставати жертвою майбутніх злочинів. Більше того, прагнення до віктимності, культивоване в Росії, багатьма поколіннями росіян прийняте як масове світовідчуття себе в якості жертви обставин, що реалізує принесенням себе в жертву.

Так, дослідження серед мешканців Будьоновська (Російська Федерація) після терористичного акту влітку 1995 р. дає можливість оцінити реакцію мимовільних опосередкованих свідків – мешканців цієї місцевості. Перша реакція – атмосфера розгубленості та страху, що панувала в перші дні після нападу, швидко переросла у відчуття безсилля, безпорадності, тривожного очікування нових загроз і готовності або неготовності захистити себе від них. Це супроводжувалося розладами поведінки і діяльності, майже повною втратою працездатності, концентрацією на психотравмуючих подіях, пандемією панічних чуток [7].

У вересні 1986 р., коли серія кривавих терористичних актів прокотилася столицею Франції, французькі психологи провели дослідження щодо висвітлення терористичних актів у ЗМІ. В перший день – день терористичного акту – у повідомленнях домінували емоції жаху, страху смерті, страждання. На другий день після скоєння теракту на перший план виступали співчуття, єднання й обурення. На третій день домінували почуття жалоби, страх, сумніви та готовність до поступок населення або, принаймні, його частини: «краще вже залишити ліванських християн одних, хоч це й виглядає зрадою, але забезпечує мир у власному будинку».

У липні 1995 р. після вибуху в метро на станції «Сен-Мишель» психологи надавали допомогу особам з «ранніми» (упродовж 4-5 тижнів) і хронічними формами порушень, у тому числі і опосередкованим свідкам теракту. Широка аудиторія ЗМІ, отримавши докладну інформацію про наслідки терористичного акту в перші години, відчула жах. Через добу відгуком стала розгубленість, емоційна напруга. Саме на підйомі емоцій сформувався масове судження про теракт [8].

Проблема віктимізації опосередкованих свідків терактів як аудиторії засобів масової інформації є актуальною і у той ж час недостатньо вивченою проблемою. Саме тому, метою статті став аналіз віктимних зсувів у 100 респондентів – мешканців Києва (Україна) з числа опосередкованих свідків терористичних актів віком від 18 до 55 років.

Дослідження проводилися за допомогою анкетування. Анкета складалася з 86 тверджень: необхідно було вказати свою згоду з певним твердженням, позначивши його порядковий номер.

Обробка отриманих результатів проводилася методом кластерного аналізу на базі ужиткового статистичного пакету Statgraphics. Методом кластеризації обрано Ward для уникнення зашумлень і відновлення структури даних. Якість отриманих класифікацій оцінювалася за максимальною ентропією: $H_{\max} = \log_2 I$, де I кількість кластерів.

Відповіді на 85 питань були категоризовані та визначені як три стилі реагування: незначно виражена негативна оцінка (1 кластер), часткове виправдовування дій виконавців терористичного акту (2 кластер), негативна емоційна оцінка з вираженою тривогою (3 кластер). У таблиці надані номери

питань ($s_1 - s_8$), віднесених до кожного з трьох кластерів. Індексом позначена кількість опитуваних, які обрали те чи інше твердження.

Для виявлення психологічного профілю осіб, включених у вказані кластери, автори співвідносили отримані результати з іншими відповідями кожного опитуваного. Обчислення частоти потрапляння номерів обраних тверджень у вказані інтервали проводилося в EXCEL за допомогою функції «частота». Для аналізу автори обрали твердження з частотою, з якою воно зустрічається $< f(k,t) > 0.5$, де k – особи, які увійшли в певний кластер, t – те чи інше твердження.

Таблиця 1.

Результати кластерного аналізу

Твердження і відповідні реакції	1 кластер	2 кластер	3 кластер
Номер твердження	N1 ₃₅ , N5 ₄₈ , N6 ₂₉ , N10 ₃₁ , N14 ₄₄ , N15 ₂₈ , N17 ₂₆ , N22 ₃ , N79 ₄₁ , N21	N2 ₁₁ , N4 ₁₄ , N5 ₁₉ , N16, N18 ₁₂ , N19 ₁₃ , N21 ₁₄ , N22 ₁₉ , N38 ₁₂ , N42 ₁₈ , N53 ₁₉ , N56 ₁₆ , N57 ₁₇ , N60 ₁₃	N 5 ₁₅ , N29 ₁₅ , N31 ₁₇ , N35 ₂₇ , N40 ₁₆ , N41 ₁₇ , N61 ₂₅ , N62 ₂₈ , N63 ₂₂ , N64 ₂₁ , N65 ₂₆
Реакція	Незначно виражена негативна оцінка	Часткове виправдування дій виконавців терористичного акту	Негативна емоційна оцінка з вираженою тривогою

Віктимізація столиці України Києва може охопити широкі верстви населення країни в цілому і сприятиме віктимізації суспільства, а також декількох поколінь нащадків жертв і свідків. Така генералізація віктимності пов'язана із поширенням неусвідомленого сценарного типу поведінки – «забороною на життя».

З покоління в покоління успадковується сценарна поведінка, яка несвідомо програмує людину на дискомфорт і очікування лиха, тобто на поведінку віктима. В цих випадках спостерігається зубожіння почуттів, пов'язаних із допитливістю, позитивними переживаннями, а страх і тривога стають тотальними, повсякчасними, хоча і не мають об'єктивних підстав. Це унеможлиблює причину власного стану, тобто не дає змогу адекватно реагувати в конкретних ситуаціях.

Зростання чисельності віктимізованих осіб в суспільстві може стати критичним і ця критична маса населення несвідомо через певні форми віктимної активності, стереотипи і настанови провокує насильство і агресію з боку не лише окремих осіб, а й соціальних інституцій.

З іншого боку, в осіб з нерозвиненою рефлексією та нездатністю адекватно оцінювати і реагувати на поточні ситуації, може формуватися індукована поведінка. Така поведінка пов'язана з виключенням із свідомості деяких аспектів реальності та перебільшенням певних особистісних проблем. Це активує інтеріоризовані вчинки і спонтанні, імпульсивні рішення.

Якщо сума привласнених форм поведінки (ступінь індукції) перевищує певну межу, вони стають регулятивною системою поведінки особи. Ступінь індукції залежить від статусу особи, можливістю задоволення потреб, досягнення цілей (у тому числі престижних), відсутністю соціально адаптованих способів досягнень.

Наслідком такого роду індукції можуть стати крайні прояви агресії, схильність до садистських форм поведінки, поведінка деяких терористів-одинаків. Психологічними чинниками, що сприяють формуванню індукованої поведінки автори вважають:

- невпевненість у собі;
- складні соціальні обставини;
- байдуже ставлення оточення.

За наявності спонук, що зумовлюють патерни віктимної індукованої поведінки, засоби масової інформації можуть спровокувати у широких верствах населення масову втрату соціальної й особистої ідентичності, сенсу життя, перспектив, сформувати комплекс меншовартості, індукувати ті чи інші несприятливі форми поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Thackrah A. (1989) Contemporary Research on Terrorism. Edited by Payl Aberdeen. University Press. Aberdeen. 249 p.
2. Smith D. W. (1999). Population effects of the bombing of Oklahoma City / D. W. Smith, E. H. Christiansen. Vincent State Med Assoc. V. 92. P. 193–198.
3. Schuster M. A. (2001). A national survey of stress reactions after the September 11, 2001, terrorist attacks /M. A. Schuster, B. D. Stein, L. H. Jaycox. New English journal of Medicine. V 345. P. 1507–1512.
4. Bell J. B. (2015). A time of terror N.Y.: Columbia University. Institute of War and Peace Studies. P. 6.
5. Barry S., Sidel Victor W.(2003). Terrorism and Public Health. Oxford: Oxford University Press. P. 4–18.
6. Greenberg J. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory / J. Greenberg, T.Pyszczynski, & S.Solomon. Public self and private self. New York: Springer-Verlag, 1986. P. 130–212.
7. Yastrebov B. C. (2004). Terrorism and mental health (scale of the problem, tolerance of the population, organization of assistance). *Journal of Neurology and Psychiatry*. 2004. No. 6. P. 4–8. In Russian.
8. Everly G. S.(2003). Psychological counterterrorism. *Ment. Health*. 2003. № 5. P. 59.

ГАРНАГА КАТЕРИНА ВАСИЛІВНА,

*аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

БУЛАХ ІРИНА СЕРГІЇВНА,

*доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ПІДЛІТКІВ У КОНТЕКСТІ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ

Соціальні мережі в сучасному світі неухильно стають необхідною складовою суспільства, особливо для підлітків, які прагнуть активно взаємодіяти та відтворювати свою соціальну присутність через цифрові канали комунікації. Вони відіграють значну роль у формуванні соціальних навичок та інтеракційних здібностей підлітків, але також несуть і ризики, пов'язані з їхнім моральним розвитком. Оскільки найбільш популярні платформи, такі як Facebook, Instagram, Twitter, TikTok та інші, створюють нові способи комунікації та популяризують певні цінності та норми, інколи суперечні традиційним соціальним нормам.

Наукові дослідження свідчать про те, що соціальні мережі можуть впливати на моральні цінності та погляди підлітків. Серед зарубіжних дослідників проблему впливу соціальних мереж на психічне здоров'я підлітків вивчали В. Keles, N. McCrae, A. Grealish; спілкування підлітків у віртуальних спільнотах віддзеркалено у результатах сучасних досліджень Е. Vogels, R. Gelles-Watnick та N. Massarat; новий методологічний підхід до соціальних медіа та їх впливу на суспільство пропонує Lisa S. Nelson.

В. Keles, N. McCrae, A. Grealish у своїй праці виділяють чотири основні області соціальних мереж: час, проведений в них, активність, інвестиція та залежність. Виявлено, що всі ці аспекти пов'язані зі збільшеним ризиком виникнення депресії, тривоги та психологічного дискомфорту у підлітків [3]. За результатами опитувань Е. Vogels, R. Gelles-Watnick та N. Massarat, наведених у згаданих дослідженнях науковців, свідчать, що 97% підлітків використовують Інтернет щодня, а близько 35% з них повідомляють, що майже постійно використовують принаймні одну з п'яти найпопулярніших онлайн-платформ [4]. Вищезгадані дослідники також розглядають психологічні, соціальні та політичні наслідки втрати самоконтролю, які можуть виникати внаслідок постійної присутності в онлайн-середовищі, і пропонують способи зменшення цих ризиків.

Отже, ці наукові дослідження надають доказову базу для твердження, що соціальні мережі мають вагомий вплив на моральний розвиток підлітків, аналіз якого вимагає подальшого дослідження та уваги.

Інтерактивна природа цих платформ надає молодій аудиторії можливість брати участь у віртуальних спільнотах [1]. Через постійний потік інформації, яка надходить через соціальні мережі, підлітки знаходяться в активному контакті з

різноманітними поглядами та переконаннями, що впливає на формування їхнього морального світогляду. Однак, разом зі зростанням використання соціальних мереж з'являється й ряд побоювань щодо їх впливу на моральний розвиток підлітків, особливо в контексті травматичних подій.

Експозиція до травматичних зображень і контенту у соціальних мережах є однією з найпоширеніших проблем, яка може мати серйозні наслідки на моральний розвиток підлітків. Дослідження показують, що соціальні мережі надають підліткам широкий доступ до різноманітного контенту, включаючи насильство, фотографії й відео з деструктивним вмістом. Цей контент може спричиняти стрес, тривогу та викликати депресію. Вплив травматичного контенту може негативно впливати на емоційний стан підлітків, оскільки вони знаходяться у періоді активного формування своєї особистості і ставлення до світу навколо.

Крім того, експозиція до травматичного контенту може мати вплив на формування моральних цінностей підлітків. Підлітки можуть бути свідками насильства та жорстокості через соціальні мережі, що може спотворити їх уявлення про правильність та неправильність тих чи інших дій, оскільки вони спостерігають ці негативні дії через соціальні мережі без безпосереднього особистого контакту, що може зробити їх менш чутливими до традиційних моральних норм та цінностей. Це може мати довготривалі наслідки на моральну поведінку молоді і вплинути на формування їхніх цінностей у подальшому житті.

Анонімність та дистанція, що забезпечує віртуальне середовище, також впливають на моральний розвиток юнаків і дівчат. Спілкування відбувається без прямого особистого контакту, що може приховувати індивідуальну ідентичність та зменшити відповідальність за висловлені думки чи дії. Така анонімність може стимулювати поширення травматичного контенту без наслідків і сприяти його швидкому поширенню серед підлітків. Це може призвести до знецінення традиційних моральних норм і зниження важливості дотримання цих норм у віртуальному просторі.

Отже, соціальні мережі можуть впливати на поширення травматичного контенту та спричиняти психологічні наслідки, такі як стрес, тривога та депресія. Крім того, вони можуть мати вплив на моральний розвиток підлітків шляхом забезпечення анонімності та дистанції, що створює певні ризики і може вплинути на формування їх цінностей.

Соціальні мережі можуть одночасно сприяти і перешкоджати психологічному благополуччю підлітків, які переживають травматичні події. З одного боку, соціальні мережі можуть надавати підліткам емоційну підтримку, інформацію, солідарність та ресурси для подолання стресу. З іншого боку, вони можуть підсилювати тривогу, депресію, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), вину та сором через експозицію до негативного контенту, критики, стигматизації або вторинної віктимізації [2].

Онлайн-середовище може впливати на моральне судження підлітків щодо травматичних подій та їх учасників. Підлітки можуть формувати своє ставлення до жертв, свідків або злочинців на основі інформації та думок, які вони отримують з соціальних мереж. Це може призводити до розвитку або зміни моральних цінностей, норм, правил та обов'язків. Однак, моральне судження

молоді може бути схильним до помилок, спотворень або маніпуляцій через недостовірність, неповноту або упередженість джерел інформації в кіберпросторі.

Спілкування в соціальних мережах може сприяти різноманітним формам моральної поведінки підлітків, таким як допомога, співчуття, солідарність, протест, активізм, агресія, насильство, уникнення та втеча. Залежно від особистих характеристик підлітків, соціальних факторів та контексту травматичних подій, соціальні мережі можуть стимулювати або стримувати певні види моральної поведінки шляхом надання інформації, норм, очікувань, санкцій або нагород.

Стратегії забезпечення позитивного впливу соціальних мереж на моральний розвиток підлітків включають розробку та реалізацію психологічних, профілактичних та інтервенційних заходів, спрямованих на підлітків, які зазнають або є свідками травматичних подій, з урахуванням їх використання соціальних мереж та їх впливу на моральний аспект їхнього життя. Одним з ключових елементів є розвиток критичного мислення, медіаграмотності та цифрової етики у підлітків, що дозволить їм краще оцінювати інформацію та погляди, які вони отримують з соціальних мереж, та усвідомлювати їхні наслідки для себе та інших.

Паралельно, створення безпечного цифрового середовища для підлітків, що сприяє їх психологічному благополуччю, моральному розвитку та громадянській участі, є необхідним завданням. Таке середовище створюється шляхом розробки політики безпеки, просування позитивного контенту, використання фільтрів та проведення модерації з метою забезпечення того, щоб підлітки не потрапляли в шкідливі або небажані ситуації та взаємодіяли з контентом, який сприяє їхньому моральному розвитку та психологічному благополуччю.

Загалом, подальше дослідження впливу соціальних мереж на моральний розвиток підлітків у контексті травматичних подій є важливим завданням для наукової спільноти, оскільки допоможе розкрити більш повну картину цього явища та розробити ефективні стратегії підтримки морального розвитку підлітків у цифрову епоху.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: Монографія. Київ: Слово, 2017. 391 с.
2. Ольховська В. О. Психологічні аспекти впливу соціальних мереж на підлітків / В. О. Ольховська, науковий керівник – доц. Бакаленко О. А. *Радіоелектроніка та молодь у XXI столітті* : матеріали 25-го Міжнар. молодіжн. форуму, 20-22 квітня 2021 р. Харків: ХНУРЕ, 2021. Т. 8. С. 112–113.
3. Keles, B., McCrae, N., & Grealish, A. (2020). A systematic review: The influence of social media on depression, anxiety and psychological distress in adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 79–93.
4. Vogels, E., Gelles-Watnick, R. & Massarat, N., 2022. *Teens, Social Media and Technology 2022*, Pew Research Center: Internet, Science & Tech. United States of America.
5. *Social Media and Morality: Losing Our Self Control*. By Lisa S. Nelson. New York: Cambridge University Press, 2018.

ДОВГАНЬ НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,
докторка психологічних наук,
завідувачка лабораторії психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

ВИВЧЕННЯ СТАНУ ПОСТРАЖДАЛИХ У СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ: ПСИХОЛОГІЧНА ПРОГРАМА

У надзвичайних ситуаціях резистентна частина населення здатна до подолання тяжких випробувань, як психічних так і фізичних, і події, що травмують, навпаки, можуть стати стимулом переоцінки життєвих цінностей та розгортання оновленого плану побудови життя. У той же час, люди, чутливі до зовнішнього впливу наражаються на підвищений ризик погіршення психічного і фізичного здоров'я та потребують комплексної психологічної допомоги. Для підтримки психосоціального благополуччя громадян у надзвичайних ситуаціях було розроблено програму вивчення стану постраждалих у стресових ситуаціях із двох блоків.

Мета програми – аналіз стресового досвіду та психосоціального стану громадян.

Завдання програми: розкриття актуальних питань психосоціального (не) благополуччя громадян у надзвичайних ситуаціях.

Структура програми:

Перший блок (у формі бесіди заповнюються три пункти):

пункт 1 – особисті дані;

пункт 2 – особливості стресової ситуації та поточних обставин (травматичний досвід);

пункт 3 – вплив стресорів на психосоціальне благополуччя.

Другий блок:

психологічна діагностика диспозиційних показників;

за потребою проводиться аналіз негативних змін у стані психічного здоров'я людини.

Розглянемо детально пункти комплексної програми.

Отже, *перший блок програми. Пункт 1 «Особисті дані»:* за допомогою стандартизованих запитань збирається наступна інформація. А саме:

– реквізити (хронологічна ідентифікація (дата, час інтерв'ю, форма обстеження);

– характеристики (ПІБ, дата народження, стать, освіта, спеціальність, місце проживання, номер телефону);

– дані щодо попереднього звернення до психолога, ефективності психологічного втручання у минулому, мотив/причина звернення на цей час.

Пункт 2 «Опис стресової ситуації та поточних обставин (травматичний досвід)»: стандартизовані запитання щодо рішення про звернення до фахівця,

досвід психофізичної травми (загроза життю, присутність при смерті іншої людини, матеріальний збиток, погрози на адресу родини тощо); змістовність ситуації, що приводить до дистресу; уточнюється час перебування у ситуації; опрацьовуються стресори, які дестабілізували психофізичний стан; обговорюються фактори що допомагали (уповільнювали) вихід із стресу; конкретизуються проблеми, які ускладнюють життя і заважають постраждалим у подоланні наслідків стресу.

Пункт 3. «Аналіз впливу стресорів на психосоціальне благополуччя»: формулювання висновків щодо психологічного стану на основі результатів проведеної бесіди. Для цього:

- конкретизуються стресори, що викликають стан психічного напруження;
- визначається актуальна форма стресу;
- визначається стадія стресу, фаза адаптивної активності до стресорів, актуальний субсиндром стресу, що демонструє людина.

Другий блок програми. Проводиться аналіз *диспозиційних показників поведінки у стресі* (рекомендовано використовувати методики «Явні маркери типу поведінки» А (М. Friedman), «Приховані маркери типу поведінки А» (М. Friedman), «Опитувальник DS14» (Denollet J.) [1, 2, 3]. Отримані дані описують особливості поведінки людини при потраплянні у стресову ситуацію та можливі психофізичні наслідки стресу, можуть використовуватися у конструюванні психологічного втручання і підборі корекційних засобів.

У разі виникнення загроз погіршення психічного благополуччя рекомендовано проведення первинної діагностики негативних змін у стані здоров'я людини, узгодження подальшого плану роботи психологів та оформлення рішення щодо організації комплексної допомоги у подоланні стресу разом із фахівцями відповідного профілю (у якості інструментарію використовуються матеріали МКБ-11 – ICD-11, версія: 02/2022) [4].

Окремо необхідно зупинитися на тривалості розробленої програми. Так, вивчення випадку може реалізовуватися у декілька зустрічей, час прийому корегується відповідно до стану людини. Орієнтовно *перша зустріч* триває близько півтори години, яка розподіляється за визначеними вище пунктами першого блоку:

- пункт 1 «Особисті дані» – 5-10 хв.;
 - пункт 2 «Опис стресової ситуації та поточних обставин (травматичний досвід)» – 25-55 хв.;
 - пункт 3 «Аналіз впливу стресорів на психосоціальне благополуччя» – 10-25 хв.;
- авершення бесіди – 5-10 хв.

На *другій зустрічі* (близько півтори години) реалізуються задачі другого блоку комплексної програми: аналіз диспозиційних показників поведінки у стресі й, за необхідності, заповнення (психологом) бланку індикаторів симптомів психічних розладів відповідно до стану людини.

Результується *програма вивчення стану постраждалого у стресових ситуаціях* формулюванням психологічного висновку та рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Denollet J. (2005). DS14: Standard Assessment of Negative Affectivity, Social Inhibition, and Type D Personality. *Psychosomatic Medicine*, 67. P. 89–97.

2. Friedman M. (1996). Type A Behaviour: Its Diagnosis and Treatment. Prevention in practice library. Thomas P. Gullotta (Ed.). New York: Plenum Press (Kluwer Academic Press).
3. Friedman M., & Ghandour G. (1993). The medical diagnosis of type A behavior. *American Heart Journal*, 126. P. 607–618.
4. ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics. Version: 02/2022. URL: <https://icd.who.int/browse11/l-m/en>

ЄВТУШЕНКО ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,
*кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

НАСЛІДКИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

У зв'язку із терористичними та військовими діями, що здійснюються на території України країною-агресором, з'являються нові виклики, які пов'язані із наслідками дії травматичного стресу. Військовослужбовці, які перебувають в зоні активних бойових дій піддаються впливу стресових факторів високої інтенсивності, що може спричинити віддалені наслідки, що пов'язані із ризиком зростання посттравматичного стресового розладу та інших розладів.

Зростання навіть окремих симптомів може спричинити зниження соціальної адаптації, негативні зміни в житті військовослужбовців, зокрема проблеми на роботі, сім'ї, соціальному оточенні.

Бойова психологічна травма буває гострою та хронічною. Гостра травма виникає на полі бою та проявляється через ступор, відсутність реакцій, або ж навпаки, виникає підвищена збудливість. Хронічна травма розвивається унаслідок тривалої дії травматичного стресу та може проявлятися через вибухи агресії, тривожні стани, підвищену спостережливість, страх, а також призводить до зміни поведінки та реакцій.

Військовий стрес відносять до стресів, що мають екстремальний характер, що виходить за межі людських переживань породжує відчуття жаху та безпорадності.

Наслідком травматичного впливу є виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР). А. Shalev виділив такі фактори ризику виникнення посттравматичного стресового розладу: дотравматична вразливість – це наявність розладів у сім'ї, стать, особистісні якості, попередній негативний досвід, рання травматизація тощо; силу стресора та підготовленість до неочікуваних подій; посттравматичні фактори, до яких відносять наявність підтримки, гостроту симптоматики тощо [4].

М. J. Horowitz описав три основні групи симптомів, що характерні для посттравматичних проявів: надмірне збудження, що включає порушення сну, нав'язливі згадки, вегетативну лабільність; прояви депресивного настрою, які пов'язані із емоційним заціпенінням, відчуттям безвиході, розпачу, притуплення почуттів; риси реагування, які пов'язані із наявністю сліпоти, глухоти, нервового тремтіння чи паралічу [1].

Серед стадій розвитку посттравматичного стресового розладу виділяють гострі афективні реакції, що є наслідком досить сильного переживання, оскільки в бою настає емоційне виснаження, спустошеність. Після повернення із зони активних бойових дій ветерани відзначають через певний проміжок часу відсутність емоційного напруження, флешбеків, до них повертається звичний

ритм життя. Але може виявитися, що це є латентний прихований період формування ПТСР. Після цього можуть виникати невротичні реакції, далі можна спостерігати патологічні зміни характеру, що можуть проявлятися впродовж тривалого періоду. Невротичні реакції і дії залежать від особистісних, генетичних, соціальних аспектів.

Формування бойової травми супроводжується емоційними, фізичними, поведінковими порушеннями: підвищена спостережливість, вибухові реакції, відсутність емоції, агресивність, порушення пам'яті та концентрації уваги, депресія, загальна тривожність, втеча від реальності, зловживання психоактивними речовинами, флешбеки, галюцинації, порушення сну, суїцидальні думки, провина того, хто вижив.

Переживання флешбеків може спричинити у демобілізованих погіршення працездатності, прагнення уникати думок про травматичні ситуації, а також – відсутність бажання спілкування із оточуючими, до яких з'являється недовіра, що спричиняє виникнення у ветеранів підозріливості, замкнутості, неможливості справитися з обов'язками. Серед віддалених наслідків можна спрогнозувати виникнення алкоголізму та наркоманії.

Р. Мауоу до психопатологічних наслідків відносив гострі стресові розлади, тривожні розлади, депресію, сімейні проблеми, ПТСР та симптоми уникнення. До психологічних змін можна віднести виникнення підозріливості, агресивної поведінки, зміну ціннісних орієнтації, відсутність адекватних копінг стратегій, обмеженість соціальних зв'язків, наявність почуття ненависті, агресії, помсти. Соціальними наслідками пережитих травматичних ситуації є соціальна дезадаптація, що породжує погане самопочуття тривожність, емоційну нестійкість, відсутність бажання спілкуватися з рідними, близькими, побратимами, низький рівень самоконтролю [3].

На думку М. Kotler у ветеранів відзначається високий рівень схильності до суїциду та проявляється імпульсивність у поведінці [2].

Також серед ризиків, що пов'язані з бойовим стресом є зниження відчуття цінності життя та відповідальності за агресивну поведінку, адже психіка військовослужбовця налаштована вижити в бою за будь-яких умов.

Таким чином, імовірність розвитку наслідків бойової психологічної травми залежить від важкості перенесеного стресового впливу, тривалості перебування в умовах військових дій, що може спричинити виникнення таких розладів як психопатологічні, психологічні, соціальні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Horowitz M. J., Wilner N., Kaltreider N., Alvarez W. Signs and symptoms of posttraumatic stress disorder *Arch. Gen. Psychiatry*. 1980. Vol. 37. P. 85-92.
2. Kotler M., Iancu I., Efroni R., Amir M. Anger, impulsivity, social support, and suicide risk in patients with posttraumatic stress disorder. *J Nerv Ment Dis* 2001; 189. P. 162-167.
3. Mayou R., Farmer A. Trauma. *Brit Med J* 2002; 325. P. 426-429.
4. Shalev A.Y., Freedman S., Peri T. et al. Prospective study of posttraumatic stress disorder and depression following trauma. *Am J Psychiatry* 1998; 155: 630-637.

ІНКІНА СОФІЯ ВОЛОДИМИРІВНА,

*аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

БУЛАХ ІРИНА СЕРГІЇВНА,

*доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДОПОМОГИ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Чи не щодня наша держава зіштовхується з черговими цинічними актами тероризму. Повномасштабне вторгнення рф на територію України триває. Країна-агресор продовжує займатися тероризмом.

Згідно з Законом України «Про боротьбу з тероризмом», «терористичний акт – це злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена статтею 258 Кримінального кодексу України» [4]. Нещодавнім прикладом терористичного акту є знищення Каховської гідроелектростанції окупаційними силами рф. Внаслідок цього постраждали тисячі людей, тварин, а також навколишнє середовище загалом. Ці трагічні події призвели до активізації волонтерських сил. Сотні волонтерів і небайдужих громадян одразу ж відреагували на потребу в допомозі. Волонтерами було організовано евакуаційну місію задля порятунку постраждалих.

Однією з цілей тероризму є залякування населення, уряду, світових організацій тощо [3]. Терористичні акти та їх загроза є стресорами високої інтенсивності, що здатні призвести до психологічної дезадаптації як у безпосередніх, так і в непрямих постраждалих.

Безпосередніми постраждалими є ті, хто перебували на місці теракту; отримали пошкодження; родичі, близькі чи друзі котрих загинули в результаті теракту; які втратили житло, майно чи роботу в результаті теракту та інші.

Непрямі постраждалі – це населення, яке перебуває в інформаційному просторі та опосередковано дізнається інформацію про теракт за допомогою ЗМІ, чуток, розповідей очевидців тощо; в яких спостерігається підвищення рівня тривожності, виникнення панічних атак, ознаки посттравматичного стресу різного ступеня вираженості [1].

При наданні волонтерської допомоги постраждалим від терористичних актів важливо враховувати такі їх психологічні особливості:

1. Орієнтація на актуальний психічний стан того, кому надається допомога. У постраждалих можуть виявлятися порушення (особливості) в афективній сфері («емоційне отупіння», пригніченість, гнів, розпач), когнітивній сфері (нерозуміння, нездатність сконцентруватися, неухважність) чи присутні особливості поведінкових проявів (загальмованість, надмірна рухливість, непослідовність дій). Таким чином, волонтерам і тим, хто надає допомогу

постраждалим, варто звертати увагу на особливості їх психічного стану [5].

2. Спрощене подання інформації для кращого розуміння. Зважаючи на окреслені особливості стану постраждалих, звертання мають бути чіткими, однозначними, лаконічними та зрозумілими.

3. Прояв емпатії та співчуття. Відчуженість чи байдужість волонтерів стосовно постраждалих може негативно вплинути на їх стан та викликати страх, розгубленість, почуття непотрібності.

4. Забезпечення фізичної присутності волонтера поруч з постраждалими. Потреби у координації та підтримці одні з провідних для багатьох жертв терористичних актів. Бажаним є створення довірчого контакту між тим, хто надає допомогу, та тим, кому допомагають.

5. Надання можливості мовчати та принцип «не нашкодити». Не всі постраждалі готові одразу говорити через свій психологічний стан та пережиті події. Багато з них потребують психологічної допомоги, дехто – довготривалої психотерапевтичної роботи, можливого залучення психіатра. Волонтери, які не є психологами, мають пам'ятати, що психологічною роботою займаються фахівці, які мають відповідну освіту та підготовку [2].

Таким чином, проблема тероризму належить до гострих та актуальних, вимагає розробки стратегій протидії терористичним актам, а також усуненню їх наслідків. Оскільки одним з наслідків тероризму є залякування соціальних груп, постають завдання стабілізації психологічного стану людей, що постраждали. Волонтерський рух здійснює неабиякий внесок у порятунок та поліпшення самопочуття постраждалих. Однак, під час надання волонтерської допомоги важливо враховувати специфіку стану тих, хто постраждав, щоб не зашкодити їм. Саме тому, варто поширювати інформацію про психологічні особливості надання волонтерської допомоги постраждалим від терористичних актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуменюк Л. Й. Сучасні дослідження психологічних наслідків терористичної загрози для психіки людини *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2015. №1. С. 224-234.

2. Дії у надзвичайних ситуаціях [Електронний ресурс] URL: <https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki/diyi-u-nadzvicainix-situaciyah> (дата звернення: 09.06.2023).

3. Політологія: енциклопедичний словник / [В. М. Денисенко, Л. Я. Угрин, Н. М. Хома]; за ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 406 с.

4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України в редакції від 28.04.2023 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 09.06.2023).

5. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій методичний посібник / З. Г. Кісарчук, Я. М. Омельченко, Г. П. Лазос, Л. І. Литвиненко...Царенко Л. Г.; за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : ТОВ «Видавництво «Логос», 2015. 207 с.

ЗАБОЛОТНА АЛЬОНА ВАДИМІВНА,

*доцент кафедри біології та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ЯК ВАГОМА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Останнім часом освіта України, взагалі, вимушена пристосовуватися та швидко реагувати на зміни в соціально-політичному, економічному, правовому та суспільному житті. Забезпечувати навчальний процес для розвитку молодого покоління в умовах воєнного стану є одним з викликів педагогів.

Їх професія є однією з найбільш виснажливих та енергозатратних в інтелектуальному та емоційному сенсі. Педагоги часто виконують свої обов'язки в надто напружених, навіть екстремальних умовах, що потребує високого рівня нервово-психічної стійкості, яка являє собою сукупність уроджених особистісних якостей, мобілізаційних ресурсів і резервних психофізіологічних можливостей організму, що забезпечують оптимальне функціонування індивіда в несприятливих і стресових умовах [1, с. 41].

Через надто швидкий темп життя і нескінченний потік інформації, що супроводжується браком часу, педагог знаходиться в постійному напруженні та стресі, який може бути пусковим механізмом негативних станів. При цьому професія педагога потребує виваженості та вміння управляти власними емоціями, що через несприятливі умови праці часто є неможливим [1, с. 41].

Зважаючи на зазначений вище ряд криз і негативних впливів, із якими зіткнулося українське суспільство та системи питання шляхів розвитку і вдосконалення резильєнтності педагогів, вважаємо актуальним і важливим для подальшої життєздатності, конкурентоздатності системи освіти в Україні.

Загалом феномен резильєнтності у психології розуміється у трьох площинах – як риса чи здатність особистості, як процес та як адаптаційнозахисний механізм особистості.

Зміни різного характеру (соціально-побутового, психологічного, емоційного, морального), що відбуваються з особистістю під час воєнного стану в нашій країні мають негативний вплив, що відображаються на усіх сферах життєдіяльності. Викладачі відповідають за важливу ланку діяльності суспільства – освітній процес, який за будь-яких умов є важливим і необхідним для існування, розвитку та подальшої життєздатності держави [2, с. 674].

Особливо це важливо для працівників вищої освіти загалом та в умовах військового стану зокрема, діяльність яких спрямована на формування ключових компетентностей майбутніх фахівців) згідно з вимогами міжнародних інституцій (European Commission, 2006), ефективну розробку й упровадження інноваційних, освітніх, інформаційно-комунікаційних технологій, форм, методів та методик в освітній процес (Balakhtar, 2021). Найбільш актуально це є для молодих фахівців освітньої сфери, що переймають досвід своїх наставників та впроваджують його

в свою діяльність при проходженні виробничих, педагогічних практик, працюючи в навчальних закладах.

Набуття життєвого досвіду підвищує здатність людини до резильєнтності: що більше в людини досвіду, то більша ймовірність, що вона почуватиметься впевнено в нових складних ситуаціях. Під час проведення занять, проходження практики викладачі університету намагаються сформувати у здобувачів вищої освіти сім основних складових компонентів резильєнтності, що сприятимуть набуттю такого досвіду, який стане їм в нагоді в професійній діяльності та особистому житті. А саме:

– здатність дивитися в майбутнє з надією та позитивом і вірити, що все буде добре (Оптимізм);

– здатність прийняти ситуацію й залишити її позаду, а також можливість відмовитися від змін (Прийняття ситуації);

– здатність дивитися вперед і шукати рішення (Орієнтація на вирішення ситуації);

– здатність відмовитись від пасивності та прийняти рішення перейти до активності у складній ситуації (Відмова від ролі жертви);

– здатність проявляти ініціативу й активну діяльність для досягнення власних цілей (Прийняття відповідальності на себе).

– здатність розважливо, активно та свідомо планувати своє майбутнє. (Планування майбутнього);

– здатність створювати та використовувати мережу особистісних контактів, тобто систему людських стосунків (Орієнтація на створення взаємозв'язків).

Тому, важливим для викладачів закладів вищої освіти педагогічного спрямування в умовах військового стану є формування резильєнтності не лише як особистісної, а й здобувачів вищої освіти, що дозволить підготувати майбутніх педагогів до роботи в закладах освіти, бути більш стійкими перед обличчям складних життєвих ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузікова С., Щербак Т. Теоретико-емпіричний аналіз проблеми резильєнтності та стресостійкості в педагогічній діяльності. *Психологічний журнал*, (8), (2022). 39–46. URL: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.8.2022.258313>

2. Каліна К. Є. Шляхи розвитку та вдосконалення резильєнтності викладачів ЗВО в умовах військового стану в Україні. *Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті*, 2022. С. 670-674.

ЗІНЧЕНКО НАДІЯ ВІКТОРІВНА,

*аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

БУЛАХ ІРИНА СЕРГІЇВНА,

*доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМИ МЕТОДОМ «СЕНДПЛЕЙ»

Наша країна наразі переживає складні часи. Тривалі військові дії, вимушена міграція, терористичні атаки, руйнування інфраструктури та інші негаразди, пережиті під час повномасштабного вторгнення, призводять до масової психологічної травматизації дітей та дорослих. Ця травматизація має тривалі негативні ефекти на всіх рівнях функціонування особистості: тілесному, когнітивному, емоційному, поведінковому. Одним з найвідоміших наслідків є деформація світогляду людини – її уявлень про себе, навколишніх людей та світ в цілому. Когнітивний компонент потребує особливої уваги дослідників, оскільки в момент гострих стресових переживань високої інтенсивності, коли людина діє, керуючись єдиним інстинктивним бажанням вижити, в психіці зазвичай починають діяти потужні психічні захисти. Тому, більшість негативних ефектів травматизації не усвідомлюються особистістю, що ускладнює цілеспрямовану роботу з їх подолання.

Описана проблема актуалізує пошук шляхів збереження й відновлення психологічного здоров'я населення України. Подолання негативних наслідків воєнної травматизації потребує своєчасних, ефективних та доступних психологічних втручань. Одним з перспективних методів такої допомоги є пісочна терапія (або метод «Сендплей»). Вона дозволяє обійти психологічні захисти постраждалих, звільнити й диференціювати приховані почуття, оцінити життєву ситуацію та себе в ній, побудувати оптимістичні перспективи майбутнього та знайти ресурси для їх досягнення.

Мета публікації – описати можливості пісочної терапії для психологічної допомоги різним категоріям постраждалих під час війни.

Психологічна травма зазвичай супроводжує сильні емоційні та життєві потрясіння. Вона може виникнути в результаті різних причин: інтенсивного впливу на психіку людини несприятливих факторів навколишнього середовища; навмисної фізичної, матеріальної чи моральної шкоди, заподіяної іншими людьми (в першу чергу, насильницьких дій); впливу особисто значущої інформації й інших стресових подій надзвичайного характеру – так званих «поза межних переживань» [1]. Травма завжди суттєва, адже її наслідки зачіпають глибинні шари психіки, мають довготривалу дію, впливають на якість життя людини, деформують її світо- та самосприйняття. Коли людина отримує психічну травму, вона часто впадає в заціпеніння: відбувається фрагментація

психіки, демобілізація, зниження чутливості задля психічного самозахисту. Все це зазвичай відбувається поза усвідомленням.

Метод «Сендплей» відомий в західній психології з 1920-х років. Це недирективна мультисенсорна терапія, що базується на психодинамічному підході до пояснення психічних явищ. За століття практики ефективність методу була переконливо підтверджена в різних клінічних групах, для клієнтів різного віку, культурного походження та соціального статусу. Ряд західних психологів (Ammann, 1991; Kalf, 2003; Turner, 2005; Armstrong, 2008 та інші) пропонували застосовувати пісочну терапію для трансформації травматичного досвіду, зокрема у дітей [2-5].

Незважаючи на широку популярність пісочної терапії серед практичних психологів, її доказова база менш розвинена, ніж у інших відомих методів. Науковий аналіз ускладнений тим, що практична література та рекомендації з використання «Сендплей» досі базуються, головним чином, на якісних звітах із використанням методології кейсів та феноменологічних описів. Разом з тим, в останні роки накопичено багато емпіричних даних, які доводять ефективність пісочної терапії для усунення широкого спектра психологічних проблем (Wiersma et al., 2022) [6].

Загалом метод «Сендплей» розглядається як окремий терапевтичний засіб, але він також може доповнювати інші методи психотерапії, таким чином вирішуючи широкий спектр психотерапевтичних завдань: діагностика, корекція, профілактика та інше.

З червня 2022 року по травень 2023 року на базі студії психології та творчості «Сезони Надії» (м. Київ) у співпраці з благодійними фондами «Право на захист» та «Родина Україна» проводилась системна робота з надання психологічної допомоги, спрямованої на подолання наслідків психологічної травматизації. За цей період було проведено ряд діагностичних, консультативних та корекційних занять з використанням методу «Сендплей», в яких взяли участь 104 особи: 30 дітей віком 4-10 років, 46 підлітків віком 11-18 років, 28 дорослих осіб віком від 20 до 56 років. На початку «входження» в терапію, а потім після проведення 6-7 індивідуальних зустрічей досліджуваних з психологом, було здійснено опитування щодо проявів симптоматики посттравматичного стресового розладу. Використані «Опитувальник для скрінінгу ПТСР» та «Шкала оцінки впливу травмивної події» [1, с. 89].

Попередні результати демонструють позитивну трансформацію переживання досвіду психологічної травматизації у дітей та дорослих, постраждалих від терористичних актів у ході війни:

– у 33,00 % вибірки досліджуваних невілювалися періодичні мимовільні та нав'язливі неприємні спогади про травмивну подію;

– у 40,00 % зменшились проблеми із засинанням, зникли неприємні сни, зміст яких пов'язаний з травмивними епізодом;

– 28,00 % учасників вказали на послаблення симптому уникнення зовнішніх нагадувань (людей, місць, розмов, діяльності, об'єктів, ситуацій), що викликали неприємні спогади, думки й почуття, які стосуються безпосередньо травмивної події;

– у 73,00 % посилювався чи відновився інтерес та/або залученість до значущої діяльності.

В індивідуальних бесідах дорослі клієнти відзначали ряд позитивних ефектів, непередбачених у стандартизованих самозвітах: відновлення віри в себе, у свої сили й можливості, здатність побачити позитивні перспективи власного майбутнього, переоцінка пережитих труднощів як поштовху для посилення й розвитку, «примирення» з тим, що сталося тощо. Все це дає можливість розглядати пісочну терапію як додатковий метод для подолання дисоціації особистості, корекції світогляду та Я-образу, деформованого травмою.

Практичний досвід використання методу «Сендплей» у психотерапевтичній роботі з різними категоріями дітей та дорослих, постраждалих у ході повномасштабного вторгнення (учасниками військових дій, внутрішньо переміщеними особами, особами, що постраждали внаслідок терористичних атак здійснюваних ворогом), демонструє достатню ефективність у корекції широкого спектру симптомів ПТСР та інших негативних ефектів травматизації. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у з'ясуванні додаткових можливостей методу «Сендплей» у подоланні наслідків психотравми (зокрема, врегулюванні когнітивного компоненту свідомості та адаптивності Я-образ підлітків та дорослих до подій), у розробці відповідної методологічної та емпірично-доказової бази. Це надасть можливість впроваджувати нові індивідуальні та групові програми з використанням методу «Сендплей» для відновлення психологічного здоров'я населення в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пророк Н., Запорожець О., Креймеєр Д., та ін. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / заг. ред.: Н. Пророк. Київ, 2018. Том 1. 208 с.
2. Ammann R. Healing and Transformation in Sandplay : Creative Processes Become Visible. La Salle, IL: Open Cort, 1991. 283 p.
3. Armstrong S. A. Sandtray therapy: A humanistic approach. Ludic Press, 2008. 180 p.
4. Kalff D. M. Sandplay, a psychotherapeutic approach to the psyche. Santa Monica, CA: Temenos Press, 2003. 194 p.
5. Turner B. A. The Handbook of Sandplay Therapy. Cloverdale, CA: Temenos Press. 752 p.
6. Wiersma J. K., Freedle L. R., McRoberts R., Solberg K. B. A meta-analysis of sandplay therapy treatment outcomes. *International Journal of Play Therapy*, 2022. Vol. 31(4). P. 197–215. URL: <https://doi.org/10.1037/pla0000180>

КОЛОМІЄЦЬ АЛЛА МИКОЛАЇВНА,
проректор з наукової роботи
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

КОЛОМІЄЦЬ ДМИТРО ІВАНОВИЧ,
професор кафедри безпеки життєдіяльності
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ІВАШКЕВИЧ ЄВГЕН МИХАЙЛОВИЧ,
аспірант Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

СВІТОВИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПІД ЧАС ТЕРОРИСТИЧНИХ АТАК

За останні кілька десятиліть майже в усьому світі зросла кількість терористичних атак. Загальновідомо, що терористичні атаки мають виражений вплив на учнів, особливо тих, хто живе в безпосередній близькості від місця нападу, як у фізичному, так і у віртуальному сенсі. Під час терористичних атак чи воєнних дій учителям доводиться мати справу зі страхом, травмою та смертю, і вони повинні реагувати на це з відповідним педагогічним тактом [1, 2, 3, 4].

Світовий досвід показує, що після терористичної атаки створення безпечного середовища та обговорення тероризму може бути емоційним викликом як для вчителів, так і для учнів. Коли біля школи відбувається терористична атака, і школа закрита, вчителі не можуть ані підготуватися, ані обійти проблему, і їм доводиться реагувати спонтанно.

Науці мало відомо про те, як учителі справляються з реакцією учнів під час терористичних атак. Ми знайшли декілька досліджень, які підтверджують, що тероризм впливає на психологічне благополуччя та соціальні відносини всередині населення загалом і в межах населення, яке проживає територіально поблизу місця нападу [5, с. 257]. Дослідження також показали, що діти шкільного віку, швидше за все, більше постраждають від катастроф, ніж дорослі [1, с. 98]. Відсутність життєвого досвіду та когнітивних здібностей робить їх менш здатними впоратися зі страхом, спричиненим надзвичайною ситуацією, що може призвести до втрати почуття безпеки та відчуття соціальної підтримки.

Реакція дітей і підлітків на терористичну атаку різна та коливається залежно від часу та місця. Вона може охоплювати широкий спектр емоцій, таких як страх, смуток і гнів. Науковці М. Татар і С. Амрам [4, с. 165], які досліджували реакції підлітків після терористичної атаки в Ізраїлі, описали їхні реакції як страх, стрес, гнів, бажання помститися, спроби отримати більше інформації, сум і байдужість. Дослідження після 11 вересня у США показало, що занепокоєння учнів щодо питань, які стосуються їхньої особистої безпеки та майбутнього країни, зросло після нападів і що вони демонстрували більше симптомів, пов'язаних із тривогою,

таких як труднощі зосередитися на своїй роботі та діяльності [6, с. 42]. Коротше кажучи, тероризм впливає на учнів як у країнах, де тероризм є вірулентним, так і там, де він відбувається рідко.

Вплив тероризму на суспільство в епоху інформатизації та рівень залученості населення до його обговорення суттєво посилюється широким висвітленням надзвичайних подій у ЗМІ. Багато дітей піддаються інтенсивному висвітленню в ЗМІ деталей надзвичайних подій. Наприклад, упродовж тижня після терактів 11 вересня діти та молодь віком 5–18 років дивилися в середньому три години телевізійних новин, пов'язаних із тероризмом [7, с. 554]. Діти невпинно шукали інформацію про теракти – через телебачення, газети, радіо, Інтернет. Проблемним аспектом тут є те, що діти шкільного віку є вразливими, оскільки вони часто мають обмежені ресурси, щоб впоратися з великою кількістю інформації. Діти гірше здатні обробити, сортувати та зрозуміти контекст терористичного нападу. Необмежене використання медіа може посилити їхній подальший страх.

У дослідженні, де вивчалось те, як учні відреагували на масові вбивства в Норвегії 22 липня 2011 року, показано, що медіа та однолітки були для них основним джерелом інформації, а не батьки чи вчителі [8, с. 59]. Виявилось, що учні створювали наративи, які містили всілякі вигадки та непорозуміння, щоб зрозуміти напади. Однак, ці наративи не могли дати їм відчуття безпеки, а натомість посилювали почуття невпевненості. На цьому тлі вчителі повинні знайти способи, щоб уможливити дискусію про тероризм, водночас даючи простір суперечливим емоціям і забезпечуючи засновану на знаннях нормативну основу, щоб допомогти учням зрозуміти жахливі події. Крім того, учні очікують, що їхні вчителі допоможуть їм правильно та безпечно орієнтуватися в таких спірних питаннях.

Стійкість педагогів перед обличчям терору була проаналізована в наративному дослідженні двох ізраїльських виховательок дитячих садків упродовж одного навчального року [9, с. 10]. Упродовж цього часу відбувалися часті терористичні атаки, а також загроза неминучої війни з Іраком і супутня загроза хімічної війни. Було досліджено унікальні схеми подолання стресу кожною вихователькою, засновані на власних теоріях стійкості. Одна вихователька активно опрацьовувала зі своїми дітьми стресові новини, з якими стикалися діти. Друга вихователька вирішила створити те, що вона сприймала як зону комфорту для своїх дітей, активно уникаючи відкритого обговорення стресових подій. Вона вирішила зосередитися на підвищенні самооцінки, самоефективності та оптимізму, що, на її думку, створить більшу стійкість у дітей. Розробляючи ці теорії особистої стійкості, обидві виховательки змогли вийти з шоку, який є типовим для найближчого посттравматичного періоду, і перейти до активного подолання, таким чином включивши свої унікальні теорії стійкості до своїх особистих професійних знань. Ці методи розглядалися у світлі сучасної теорії стійкості [9, с. 23].

Науковці Р. ван Овермейр та ін. [10, с. 285] досліджували досвід неповнолітніх, які опосередковано зазнали терористичних атак, на основі даних, отриманих через лінію довіри для молоді. Вони виявили, що діти виражали подвійну потребу, коли стикалися з нападами: їм потрібен був простір, щоб висловити та впоратися зі своїми емоційними реакціями, і вони чітко вимагали

інформації та пояснень щодо шокуючих подій, які відбулися. Учителі є важливим ресурсом у стимулюванні соціально-емоційного відновлення після терористичного нападу, оскільки вони часто відіграють центральну роль у житті дітей. Тому, шкільне середовище слід розглядати як важливу систему підтримки для дітей, які переживають трагедії та травми.

Проте більшість досліджень показує, що вчителі, як правило, почуваються некомфортно, коли розглядають чутливі теми, особливо ті, що пов'язані з травмою, горем і смертю. Дослідники П. Стиліану та М. Зембілас [3, с. 55], наприклад, перерахували низку причин, чому вчителі уникають звернення до травми: невпевненість у власних навичках, страх перед негативною реакцією з боку батьків або відсутність професійної підтримки.

У статті [11, с. 491] показано, як 12 учителів початкових класів впоралися з терористичним актом у березні 2019 року в їхньому місті Утрехті (Нідерланди) під час занять і відразу після нього. Напад в Утрехті стався вранці в будній день, і більшість дітей шкільного віку були в класі, коли пролунали новини та було введено заборону виходити зі школи. Учителі були поставлені на передову лінію поширення інформації серед своїх учнів і мали допомогти їм впоратися з нападом страху.

Групою дослідників після терористичної атаки в Норвегії були опитані 12 учителів про їхні цілі, дилеми та педагогічні стратегії, що застосовували в класі. Автори виявили, що в день нападу вчителі намагалися зосередитися на наданні учням як емоційної підтримки, так і адекватної інформації. Роблячи це, вчителі зіткнулися з чотирма типами проблем: 1) брак знань щодо нападу та тероризму загалом; 2) занепокоєння щодо посилення страху серед учнів через обговорення тероризму; 3) невміння збалансувати різні (переважно протилежні) точки зору учнів; 4) відсутність чіткої управлінської підтримки чи виданих інструкцій. Отримані результати науковці обговорюють через призму «педагогіки політичної травми», і наводять аргументи для розширення цієї педагогіки за допомогою історизаційного підходу. Такий підхід, на думку авторів, може забезпечити вчителів орієнтиром, який дозволить їм допомогти учням зрозуміти та правильно відреагувати на терористичні атаки [11, с. 502].

Науковці в багатьох країнах звертають увагу на те, що вчителі загалом уникають обговорювати з учнями теми, пов'язані з терористичними атаками чи екстремістськими нападами, оскільки бояться непередбачуваної реакції дітей [9, с. 28]. Однак, коли вчителі стикаються з терористичним нападом у своєму власному місті, уникнути обговорення складно.

Спільний висновок, який роблять усі науковці, це те, що після терористичної атаки вчителі повинні створити та підтримувати безпечний клімат у класі, щоб справлятися з потенційними ситуаціями сильних емоцій або навіть прихованої агресії серед груп учнів. Щоб запобігти неадекватним реакціям учнів на терористичні атаки, науковці радять учителям завчасно сприяти навчанню та вихованню критичної свідомості школярів. Проте, як показують наукові дослідження, надзвичайні ситуації вкрай рідко згадуються в державних навчальних програмах чи взагалі в підручниках, що означає, що більшість учнів і вчителів майже не мають достатніх знань про види терору і відповідні правила поведінки.

Перше завдання вчителя в цих умовах – надання емоційної підтримки учням

з метою відновити психологічний стан безпеки після початкового шоку. Друге завдання педагога – надання інформації, щоб допомогти учням розібратися в тому, що відбувається. Бажано надати точну інформацію про конкретний вид терористичної атаки; розповісти про схожі випадки, що відбувались раніше в інших місцях; пояснити учням, чому взагалі відбуваються подібні події; дати школярам можливість сформулювати та висловити власну думку.

Стосовно надання учням точної інформації про наслідки тероризму, то перед учителем виникає проблема: як з величезного обсягу відповідної інформації у ЗМІ про конкретну подію відібрати релевантну, доступну, правдиву й нешкідливу для психіки учнів.

Отже, в умовах терористичних загроз перед учителями виникла низка нових завдань, до виконання яких він має бути готовим. Є гостра потреба у підготовці відповідної методичної літератури й чітких інструкцій, а також у виробленні навичок поведінки учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій [12]. Тому, в педагогічній науці саме ці питання є наразі пріоритетними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Pfefferbaum B., Pfefferbaum R.L., Gurwitch R., Nagumalli S., Brandt E. N., Robertson M. J., Aceka A., Saste V. S. Children's response to terrorism: A critical review of the literature. *Current Psychiatry Reports*, 2003. 5(2), P.95–100.
2. Sheppard M., Levy S. A. Emotions and teacher decision-making: An analysis of social studies teachers' perspectives. *Teaching and Teacher Education*, 2019. 77(1), P.193–203. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.09.010>
3. Stylianou P., Zembylas M. Engaging with issues of death, loss, and grief in elementary school: Teachers' perceptions and affective experiences of an in-service training program on death education in Cyprus. *Theory & Research in Social Education*, 2021. 49(1), P.54–77. <https://doi.org/10.1080/00933104.2020.1841700>
4. Tatar M., Amram S. (2007). Israeli adolescents' coping strategies in relation to terrorist attacks. *British Journal of Guidance & Counselling*, 35(2), P.163–173.
5. Huddy L., Feldman S., Lahav G., Taber C. Fear and terrorism. Psychological reactions to 9/11. In P. Norris M. Kern, M. Just (Eds.), *Framing terrorism. The news media, the government and the public*. 2003. P. 255–278.
6. Noppe I. C., Noppe L. D., Bartell D. Terrorism and resilience: Adolescents' and teachers' responses to September 11. *Death Studies*, 2006. 30(1), P.41–60.
7. Duarte C. S., Wu P., Cheung A., Mandell D. J., Fan B., Wicks J., Musa G. J., Hoven W. Media use by children and adolescents from New York City 6 months after the WTC attack. *Journal of Traumatic Stress*, 2011. 24(5), P. 553–556.
8. Jørgensen B. F., Skarstein D., Schultz J. H. Trying to understand the extreme: School children's narratives of the mass killings in Norway July 22, 2011. *Psychology Research and Behavior Management*, 2015. 8(51), P. 51–61.
9. Brody D., Baum N. L. Israeli kindergarten teachers cope with terror and war: Two implicit models of resilience. *Curriculum Inquiry*, 2007. 37(1), P.9–31.
10. Overmeire R., Six S., Vesentini L., Deschepper R., Denys E., Vandekerckhove M., Bilsen J. Questions and emotions of minors after terrorist attacks: A qualitative study using data from a Belgian youth-helpline. *Community Mental Health Journal*, 2020. 56(2), P.280–286.
11. Wansink B., Graaf A.B., Berghuis E. Teaching under attack: The dilemmas, goals, and practices of upper-elementary school teachers when dealing with terrorism in class. *Theory & Research in Social Education*. 2021.Vol.49. Issue 4. P. 489-509.
12. Коломієць А. М., Жовнич О. В., Коломієць Д. І., Івашкевич Є. М. Актуалізація навичок педагога, що необхідні для організації освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Вип. 65. С. 147-155.

КОЧУБЕЙНИК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА,

*доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник лабораторії психології політико-правових
відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України*

**ТЕРОРИЗМ НА ПУБЛІЧНИХ АРЕНАХ: ВІД КОНВЕРГЕНЦІЇ
ДО ДИСКУРСИВНОГО ПЕРЕВЕРТАННЯ**

Зміни в ХХІ столітті перетворили тероризм на одну з найжахливіших інтервенцій у порядок соціальності, з якою стикаються уряди країн і міжнародне співтовариство загалом. Як стало очевидним, технічний прогрес сприяв не лише підвищенню якості життя людей, але водночас технологічні інновації та новітні технічні засоби змінили форму терористичних впливів на суспільство. Насамперед, це справедливо для тих сучасних технологій, що стосуються масових комунікацій. І хоча головними джерелами каналізації інформації сьогодні є Інтернет і соціальні медіа, традиційні засоби масової інформації (друкована преса, телебачення) все ще відіграють істотну роль як інструменти, використовувані терористами для тиску на громадську думку й дискредитацію та/або шантаж урядів.

Можемо стверджувати, що у ХХІ ст. тероризм постає як поєднання насильства та комунікації. Саме на публічних аренах різного ґатунку – телебачення, соціальні медіа, інтернет-канали – конструювання «терористичної загрози» як поточної аженди почало опиратися на психологічний механізм, в основі якого специфічний «симбіоз потреб». Виявом цього «симбіозу» є те, що терористичні рухи почали активно використовувати засоби масової інформації для досягнення своїх цілей та оприлюднення своїх вимог, у той час засоби масової інформації, у свою чергу, використовують терористичні події для підживлення інтересу до своїх публікацій.

Така конвергенція насильства та засобів масової інформації розпочалася приблизно в другій половині ХІХ ст., коли почали взаємодіяти два винаходи – динаміт, який уможливив збільшення масштабів руйнацій, та ротаційний прес, який міг штампувати величезні обсяги друкованого матеріалу. Цей симбіоз призвів до того, що демонстративні акти публічного насильства почали використовуватися як спосіб проникнути в систему новин. Створювані терористами «погані новини» – такі як атака 11 вересня або напад на «Шарлі Едо» – поширюються телебаченням та іншими каналами і, повторювані знову і знову протягом тижнів, місяців і навіть років у всьому світі, діють як автоімунне захворювання, що вражає членів суспільства, залякуючи одних і підживлюючи інших. Терористи у таких практиках, насамперед, зацікавлені в психологічних, а не фізичних наслідках насильства, оскільки фактичний ефект терору також полягає в його репрезентації в засобах масової інформації, точніше, в нескінченній реплікації цієї репрезентації, без чого його ефективність як «зброї масового ураження» виявиться доволі обмеженим.

Історик Д. Бурстін зазначив, що перехід від «збирання новин» до «створення новин» відбувся в роки між двома світовими війнами й призвів до появи такого феномену як «псевдоподії». Специфіка таких повідомлень полягає у своєрідному синтетизмі реального та нереального, однак саме тому вони спроможні миттєво заповнити увесь простір публічних арен [1]. Терористичні рухи сьогодні створюють саме такого роду «події». Вони є реальними за своїми наслідками для безпосередніх жертв, але, переважно, вони слугують для того, щоб чинити вплив на значно ширше коло людей, маніпулюючи ними й конструюючи тезу, що тероризм сильніший за будь-який уряд. Агональність такого дискурсу ґрунтується на тому, що насильство завжди приковує до себе увагу, оскільки воно потенційно небезпечне для життя, і його не можна ігнорувати, навіть, якщо воно відбувається «лише» на моніторі. Очевидно, що в основі цієї посиленої уваги лежить фрустрація однієї з базових потреб людини – потреби у безпеці. Саме тому, психологічні, культурні та економічні наслідки тероризму охоплюють набагато більше людей, ніж ті, хто безпосередньо постраждав або перебував у тісному контакті з постраждалими під час терористичних нападів.

Поставши як інструмент «створення новин» ЗМІ водночас постають активними агентами в політичних конфліктах, а тим більше – в збройних конфліктах. На публічних аренах кожної зі сторін конфлікту відбувається потужне конструювання правил інтерпретації події, тобто кожна зі сторін надає певного медіа «розвороту» інтерпретаціям, щоб забезпечити бажані змісти.

Потрібно враховувати той факт, що система цінностей ЗМІ надає перевагу висвітленню фактів, що є новими, дивовижними, несподіваними, драматичними, руйнівними, атрактивними. Іншими словами, події, скоєні терористичними рухами, повністю задовольняють цим вимогам, і тому вони отримують фактично безкоштовну рекламу радикальних ідеологій в максимальному розмірі. Йдеться про те, що ЗМІ не лише передають повідомлення майже в реальному часі. Вони також безкоштовно оприлюднюють вимоги терористів, що робить стратегію останніх економічно ефективною. Таким чином, досягається низка цілей: збільшення симпатій серед «своїх» публіки, залучення нових членів у терористичні організації, деморалізація цільових верств населення, демонстрація вразливості влади і, нарешті, поляризація політичної ситуації.

Тут важливо відзначити, що терористичні акти прямим чином впливають на порядок денний публічних арен та чинять вплив на конкуренцію соціальних проблеми. Адже оприлюднення терористичного акту в медіапросторі автоматично означає внесення змін у порядок соціальності. Широко висвітлюючи новини, пов'язані із терором, засоби масової інформації регулюють значущість проблем, втручаючись у їхню ієрархію, задану певним порядком соціальності. Те, що громадськість сприймає як важливе, у демократичних суспільствах стає політично важливим і визначає порядок денний уряду. Соціальна проблема, отже, стає політичною тому, що її у такий спосіб конструюють ЗМІ. Отже, однією з тактичних перемог терористів є те, що вони можуть «поставити питання» на політичний порядок денний і змусити уряди реагувати.

Мало того, терористичні акти, будучи підривною провокацією потужності влади, примушують політичні партії включатися в «боротьбу з тероризмом»,

вимагаючи потужніших – ніж пропонують політичні суперники – контртерористичних заходів. Змагання між політичними партіями постає як самоіндукція, внаслідок якої новина про терористичний акт може визначити політичний порядок денний протягом тривалого періоду. Вступаючи на публічні арени з контртерористичними програмами, політична партія, проте, створює «дискурсивний перевертень», тобто побіжно посилює те, проти чого намагається боротися. Одним із виявів цього дискурсивного перевертня є ефект зараження: певні особи, відчувши агресивне натхнення, виявлять бажання приєднатися до терористичної групи або копіюватимуть терористичні акти без прямого зв'язку нею. (Дослідженнями доведено причиново-наслідковий зв'язок між повідомленнями про акти тероризму та зростанням кількості подібних актів у близькому майбутньому). Другим його виявом є те, що контрзаходи, конструюючи в порядку соціальності функціонування терористичного об'єднання, визнають тим самим існування «спільноти під підозрою» в очах інших членів суспільства, що призводить до поляризації та радикалізації з обох сторін. Результатом може стати іррадіація підозрілості та страху, що призведе лише до ескалації насильства.

Що можна зробити, щоб розірвати цей симбіоз насильства й комунікації? Однією з відповідей є державна цензура, іншою – є самоцензура мас-медіа у формі внутрішніх настанов, що пропагують стриманість у висвітленні тероризму («журналістська етика»). Однак, принципи етичної журналістики не є достатнім захистом від зловживань з боку терористів. Враховуючи конкурентність медіа-бізнесу, ЗМІ не будуть нейтральними, вони завжди поставатимуть активним агентом у взаємодії між терористами, урядом і суспільством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Boorstin, Daniel J. (1976). From News Gathering to News Making: A Flood of Pseudo-Events in: Combs, James et al. (eds.) *Drama in Life. The Uses of Communication in Society*. New York: Hastings House, P. 182–183.

КРОТЕНКО ВАЛЕНТИНА ІВАНІВНА,
доцент кафедри спеціальної психології та медицини
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

АФУЗОВА ГАННА ВАЛЕРІЇВНА,
доцент кафедри спеціальної психології та медицини
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

НАЙДЬОНОВА ГАННА ОЛЕКСАНДРІВНА,
доцент кафедри спеціальної психології та медицини
факультету спеціальної та інклюзивної освіти
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ МЕТОД ПРОТИДІЇ ВПЛИВУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні, в часи повномасштабної війни проти України, головним чинником психологічної травматизації населення є перебування у тривалій ситуації невизначеності в умовах воєнного стану. Очевидно, що активні воєнні дії на значній території України чинять руйнівний вплив на психічний стан усіх громадян країни. Крім того, всією територією України ворог безперервно застосовує терористичні атаки у міському середовищі, спрямовані на залякування та знищення мирних містян, причому робить це переважно вночі, що особливо негативно впливає на психічний стан людей та є загрозою для формування віктимності як стійкої властивості особистості відчувати себе жертвою. У соціально-психологічному аспекті віктимність розглядається як соціально-психологічний феномен, притаманний особистості, що може бути визначений через здатність та схильність за певних обставин стати жертвою злочину [4]. Зауважимо, що віктимність потенційно притаманна кожній людині і може бути або реалізована певним злочинним актом, або ж залишатися потенційною. Інтенсивність прояву такої схильності залежить від набору особистісних якостей та звичних моделей поведінки кожного індивіда. А отже – може корегуватись у процесі становлення особистості за допомогою психологічних прийомів і методів, спрямованих на протидію руйнівного впливу на психіку людини терористичних актів у міському середовищі.

Загалом, у ході еволюції людство виробило певні моделі поведінки, що дають можливість уникати небезпеки та зберігати життя. Зокрема, таким запобігачим механізмом є інстинкти – вроджені реакції та поведінкові акти, що набули вигляду успадкованих фіксованих форм дії. Але в умовах масованих ракетних атак таких спадкових механізмів для збереження психічного здоров'я недостатньо, тому важливо вчитися переналаштувати свої поведінкові реакції на усвідомлення загрози та напрацювання ефективних психологічних

методів і прийомів, спрямованих на усвідомлювану протидію впливам терористичних актів на внутрішню цілісність та психічну стабільність і стресостійкість.

Крім того, сучасні реалії життя в умовах здійснення постійних терористичних актів у міському середовищі породжують появу у всіх верств населення безлічі різних страхів, які ускладнюють їх інтелектуальну, побутову, виробничу та творчу діяльність. Причому у цей важкий період нашого життя починають виникати не лише обґрунтовані страхи, але й безпричинні, неспецифічні. І саме вони є свідомством розвитку невротичних станів та появи неврозів – психогенних порушень особистості, що виникають унаслідок глибоких емоційних переживань, над якими людина втрачає контроль.

Прояви неврозу можуть бути різними, у тому числі це може бути енурез, енкопрез, заїкання, депресії, фобії, загальмованості, порушення харчування, гризіння нігтів, ссання пальців, нав'язливі дії (витирання пилу, нав'язливе рахування, тіки), надмірна прив'язаність до когось з рідних (у дітей та підлітків – до матері), істерики при розлученні, антисоціальна поведінка, порушення діяльності та навіть фізіологічного функціонування організму і т.д.

У сучасній психології виокремлюють різні види неврозів: невроз страху, неврастенія, невроз нав'язливих станів. У дітей та підлітків тривожність і страхи іноді набувають деструктивного характеру та перешкоджають не лише інтелектуальній і творчій діяльності, але в цілому можуть гальмувати особистісний розвиток, сприяючи дезадаптації та порушенню соціалізації.

Важливою складовою у розвитку дітей та підлітків є саме емоційна сфера, оскільки ніяке спілкування, ніяка взаємодія не будуть ефективними, якщо його учасники не здатні, по-перше, зчитувати емоційні стани іншого, по-друге, управляти власними емоціями. Формування емоційної сфери є однією з найважливіших умов становлення особистості у дитячому та підлітковому віці, адже саме в ці періоди життя досвід людини безперервно і стрімко збагачується та потребує кваліфікованої допомоги психолога (особливо у ситуації тотальної напруги, страху та невизначеності, породжених терористичними актами).

Складні умови критичної невизначеності, перманентної кризи та полікризового нашарування, збільшення напруги у зв'язку з пролонгацією небезпечних для життя подій обумовлюють актуальність проблеми пошуку змісту та результативної життєстійкості особистості, сформованості та розвитку в неї певних компетентностей, що сприяють резильєнтності, відновлюваності, визначають перегляд та екзистенційну інтерпретацію попереднього життєвого й особистісного досвіду.

Отже, логічним у даних складних життєвих обставинах буде зосередження уваги на необхідності реалізації заходів, спрямованих на профілактику та корекцію таких емоційних порушень, як страхи, тривожність, неврози.

Сучасна психологічна наука та психотерапевтична практика має значний арсенал прийомів і методів корекції емоційних порушень (ігротерапія, логотерапія, психодрама, гештальт-терапія тощо). Ми надаємо пріоритет арт-терапії в роботі з дітьми, підлітками та дорослими при різних емоційних порушеннях, зосереджуючи свою увагу більшою мірою на підлітках. У роботі з підлітками дуже важливо використовувати гнучкі форми психотерапевтичного

впливу. І саме арт-терапія надає можливість програвати, переживати, усвідомлювати конфліктну ситуацію чи проблему найбільш зручним для психіки дитини способом – через проекцію на рівні підсвідомого.

Взагалі арт-терапевтичні техніки побудовані на використанні мистецтва як символічної діяльності. У ході їх застосування спрацьовує два механізми психологічного корекційного впливу: 1) спрямований на вплив мистецтва через символічну функцію реконструювання конфліктної травмуючої ситуації та знаходження виходу через переконструювання цієї ситуації; 2) пов'язаний з природою естетичної реакції, яка дозволяє змінити реакцію проживання негативного афекту на формування позитивного афекту, який приносить насолоду. Основні функції арт-терапії: катарсична (очищаюча, звільняюча від негативних станів); регулятивна (зняття нервово-психічної напруги, регуляція психосоматичних процесів, моделювання позитивного психоемоційного стану); комунікативно-рефлексивна (забезпечує корекцію порушень спілкування, формування адекватної міжособистісної поведінки, самооцінки).

До того ж, арт-терапія ефективно поєднується з іншими терапевтичними напрямками: ігротерапією, казкотерапією, драматерапією, музикотерапією – і часто вони реалізуються у поєднанні. Вона включає в себе малюнкові техніки, роботу з неструктурованим матеріалом (глина, пластилін, пісок, сипучі матеріали), роботу з папером (аплікації, оригамі).

На основі теоретичного аналізу існуючих психотерапевтичних технік і досвіду реалізації їх на практиці ми створили програму арт-терапевтичного впливу, спрямованого на профілактику та корекцію неврозів у дітей і підлітків. Дані техніки можуть бути використані у роботі з дітьми від 5 до 18 років, як у груповій, так і в індивідуальній роботі. Опис механізмів впливу на емоційний стан дитини представлений у кожній техніці. Наприклад, головною метою застосування техніки «Ліплення страхів» є трансформація негативного образу в позитивний, що сприяє зміні ставлення до своїх страхів, їх прийняттю. При використанні техніки «Лабіринт страхів» спрацьовує терапевтичний ефект від розривання паперу, сам процес дозволяє зняти напругу та сприяє формуванню у дитини почуття власної переваги та відчуття своєї влади над страхами.

Загальними цілями реалізації програми є: 1) знаходження шляхів активного вирішення проблем за рахунок розуміння особистісних ресурсів; 2) сприяння розвитку резильєнтності особистості за допомогою активації особистісних ресурсів і здібностей засобами арт-терапевтичних технік. Програма спрямована на розкриття особистісних ресурсів і мобілізацію можливостей підлітків для прийняття позитивних рішень у найскладніших життєвих ситуаціях, у тому числі в умовах здійснення постійних терористичних актів у міському середовищі, задля розвитку рівня резильєнтності.

Завданням програми є розвиток вміння діяти адекватно та продуктивно у різних життєвих ситуаціях; формування навичок усвідомлення та вербалізації особистісних ресурсів, що розкривають психологічні механізми резильєнтності; опанування способами емоційної регуляції власного емоційного стану та психотехніками, що сприяють розвитку рівня резильєнтності.

Перевагами запропонованої програми є доступність, зрозумілість завдань,

системний підхід і короткостроковість, а також можливість проведення занять у індивідуальній та груповій формах 1 раз на тиждень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резильєнс: посіб. з провед. тренінгу / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Бойко; за заг. ред. Н. Гусак]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА, 2017. 174 с.
2. Лазос Г. П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології*. Т. 3. 2018. Вип. 14. С. 26–64.
3. Лукомська С. О. Тренінг життєстійкості особистості. Психологія людини: свідомість і реальність: зб. матеріалів VIII Міжнародної наук.-практ. Конф. (30–31 жовтня 2018 р., Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 147–150.
4. Корсун С.І. Психологічні засади терористичної віктимності. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 189–197.

ЛЮЛЬЧЕНКО ВЯЧЕСЛАВ ГРИГОРОВИЧ,
*доцент кафедри техніко-технологічних дисциплін,
охорони праці та безпеки життєдіяльності
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

ОСВІТНІ КАМПАНІЇ У ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Протидія терористичним актам у міському середовищі вимагає комплексного підходу, включаючи як запобігання терористичним загрозам, так і реагування на них. Освітні кампанії можуть бути ефективним інструментом для підвищення обізнаності громадськості та покращення безпеки в містах [3, с. 384].

Освітні кампанії можуть включати інформаційні заходи та тренінги зі свідомого виявлення підозрілих дій можуть бути ефективними інструментами для покращення безпеки та запобігання небажаним подіям. Особливо це стосується таких сфер, як кібербезпека, запобігання злочинності, антитерористична діяльність та охорона громадського порядку.

Освітні кампанії можуть включати різні види діяльності у протидії терористичним актам у міському середовищі, зокрема, проведення інформаційних семінарів, лекцій, вебінарів, конференцій тощо. Під час таких заходів можуть бути представлені основні принципи та методи виявлення підозрілих дій, наведені приклади ситуацій, які потребують пильності, та надані поради щодо поведінки в таких ситуаціях.

Тренінги зі свідомого виявлення підозрілих дій можуть бути більш практично спрямованими. Вони дозволяють учасникам отримати практичні навички та навчитися розпізнавати ознаки підозрілого поведіння чи ситуацій. Це можуть бути тренінги з кібербезпеки, де навчають виявляти підозрілі електронні повідомлення, шахрайські веб-сайти або зловмисні програми. Також можуть проводитися тренінги з фізичної безпеки, де вчать розпізнавати ознаки небезпечних ситуацій на вулиці, в громадських місцях чи в офісному середовищі [1, с. 54].

Освітні кампанії можуть бути організовані в рамках співпраці між урядовими органами, неприбутковими організаціями та правоохоронними органами, а також приватними компаніями та освітніми установами. Основна мета таких заходів – підвищити рівень усвідомленості серед громадян щодо потенційних загроз і ризиків, а також навчити їх реагувати на них адекватним чином [2].

У рамках освітніх кампаній можуть бути використані різні методи та підходи, такі як:

1. Презентації та лекції: експерти з досвідом у відповідних галузях можуть проводити інформативні презентації, де пояснюють основні аспекти свідомого виявлення підозрілих дій та надають конкретні приклади. Наприклад,

забезпечення безпеки громадських місць, таких як транспортні вузли, торгові центри, стадіони тощо.

2. Сценарій-приклад: можна створити сценарій, де демонструються підозрілі ситуації, і учасники повинні виявити ознаки небезпеки та вжити необхідні заходи безпеки. Наприклад, громадськість повинна бути навчена розпізнавати підозрілі предмети чи поведінку, дотримуватись інструкцій евакуації та знати місця укриття у разі небезпеки.

3. Рольові ігри: учасники можуть бути розділені на групи та виконувати ролі, що допоможе їм розпізнавати підозрілі дії та виробляти ефективні стратегії реагування. Наприклад, важливою є психологічна підготовка та підтримка громадян у разі терористичного акту. Це може включати навчання стресовим стратегіям, як керувати емоціями та допомогти іншим потерпілим.

4. Відеоматеріали: можна використовувати відеоролики, що демонструють реальні ситуації і навчають учасників розпізнавати ознаки підозрілого поведіння. Здійснюючи освітні заходи в школах, університетах та молодіжних організаціях, можна навчити молодь критично мислити, відрізнити маніпуляцію та пропаганду терористів, а також сприяти побудові толерантного та мирного суспільства. Це може включати надання інформації про права жертв, доступ до психологічної підтримки, медичну допомогу та реабілітацію. Громадськість повинна бути навчена проявляти емпатію та сприяти відновленню жертв тероризму.

5. Групові дискусії: учасники можуть брати участь у групових дискусіях, обмінюватися думками, досвідом та виявляти спільні стратегії щодо виявлення підозрілих дій.

6. Практичні вправи: можуть проводитися практичні вправи з використанням реальних сценаріїв. Учасники можуть бути викликані до виконання завдань, де вони повинні розпізнати підозрілі дії або ситуації, приймати рішення щодо реагування на них та практикувати свої навички. Наприклад, тренування навичок першої допомоги можуть включати навчання громадян основам першої допомоги, що дозволить їм надавати необхідну допомогу потерпілим у разі терористичного акту. Це може включати навчання реанімації, зупинки кровотечі та інших невідкладних медичних процедур.

6. Симуляції та тренування: можуть бути проведені симуляції реальних ситуацій, де учасники мають можливість практикувати свої навички у реальному часі. Наприклад, симуляції кібератак, фізичних загроз або масових подій.

8. Інтерактивні онлайн-курси: можна створити спеціалізовані онлайн-курси, які надають доступ до матеріалів та завдань щодо свідомого виявлення підозрілих дій. Учасники можуть пройти курс у зручний для них час та темп.

Ці заходи можуть бути здійснені шляхом проведення інформаційних кампаній через медіа, соціальні мережі, лекції та семінари в школах, коледжах та громадських місцях.

Важливо, щоб освітні кампанії були доступними для широкої аудиторії, включаючи громадян, бізнес-спільноту, урядові служби, освітні заклади та інші зацікавлені сторони. Також необхідно забезпечити постійне оновлення матеріалів та змісту, оскільки загрози та підозрілі дії можуть змінюватися з часом.

Загалом, освітні кампанії у протидії терористичним актам у міському середовищі можуть допомогти людям розпізнавати потенційні загрози та діяти

відповідно до ситуації. Це може покращити безпеку та знизити ризик небажаних подій у різних сферах життя. Важливо розуміти, що освітні кампанії самі по собі не можуть повністю запобігти терористичним актам, але вони можуть значно підвищити обізнаність та підготовку громадськості, щоб уникнути загроз та мінімізувати їх наслідки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь / О. О. Резнікова, А. О. Місюра, С. В. Дрьомов, К. Є. Войтовський; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ; НІСД, 2017. С. 54.
2. Ситник Г. П. Проблеми забезпечення національної безпеки у контексті забезпечення стійкості соціального порядку. *EFFECTIVE PUBLIC AND MUNICIPAL ADMINISTRATION: THEORY, METHODOLOGY, PRACTICE. EU EXPERIENCE*. 2020. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-005-6-3> (дата звернення: 05.06.2023).
3. Стукаліна О. В., Кулик Л. М. Міжнародний досвід запобігання терористичним актам у великих містах // *Challenges of legal science and education: an experience of EU countries and introduction in Ukraine: Collective monograph*. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing», 2020. P. 378–393.

МЕДВЕДЄВА ОЛЬГА ВІКТОРІВНА,
*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЯВИЩЕ ТЕРОРИЗМУ У СОЦІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

Тероризм – соціальне явище, що перетворилося на світову глобальну проблему, терористичні атаки дестабілізують безпекові засади держав і цілих регіонів, викликають шоківу реакцію й посилення негативних побоювань у населення. З початком військової агресії проти України ця тема набула специфічного «воєнного» контексту й особливого значення у розробці інноваційних технологій з протидії терористичним загрозам. На наш погляд, соціологічна теорія здатна запропонувати концептуальні рамки для розробки підходів, спрямованих на прогнозоване управління ризиками й регулювання існуючих та ймовірних терористичних криз, зокрема в умовах міського середовища.

Дискусія щодо визначення тероризму триває понад півстоліття й шукає концептуальні підходи в наукових колах, владних структурах та міжнародних організаціях. Сьогодні «тероризм» – це узагальнений термін, що відображає найвищий рівень абстрагування та охоплює різні форми прояву терору, що робить дефініції вкрай розпливчатыми. Alex P. Schmid у праці «Дефініції тероризму» означає, що існують різні способи підходу до проблеми визначення тероризму, зокрема такі: зосереджуючись на історії тероризму; зосереджуючись на психології «терору»; зосереджуючись на формах політичного насильства, крім терористичного насильства; з акцентуванням уваги на терористичному акті; зосередившись на терористі [1, с. 4]. Втім, це явище легше описати, ніж дати йому чітке, однозначне тлумачення, що демонструє прислів'я: «терорист для однієї людини є борцем за свободу для іншої». Огляд наукової літератури дозволяє дати наступне узагальнене визначення тероризму – це соціальне явище, політика та практика використання чи загрози використання нелегітимного насильства (терористичного акту), часто одностороннього й невивіркового у своїй меті, обумовленого особливим видом ідеологічного месіонерства (політичного, релігійного тощо) з метою психологічного тиску.

«Ймовірно, найважливішим внеском соціологічного мислення в наше розуміння тероризму, – констатує Austin T. Turk, є усвідомлення того, що він є соціальною конструкцією, тероризм не є даністю в реальному світі, а натомість є інтерпретацією подій та їх передбачуваних причин» [2, с. 271]. У своїй статті «Соціологія тероризму» вчений пропонує здійснювати аналіз цього феномена за такими основними фокусами соціологічних досліджень: 1) соціальна конструкція тероризму; 2) тероризм як політичне насильство; 3) тероризм як комунікація; 4) характеристики терористичних організацій; 5) соціалізація

терористів; 6) соціальний контроль тероризму (або соціальне схвалення); 7) концептуалізація тероризму. Також можна говорити про три нові тенденції: видовищність, криміналізацію та фрагментацію у поясненні тероризму. Таким чином, для дослідження цього феномена в якості методологічної основи вкрай важливо використовувати інтегральну соціологічну парадигму (П. Бергер, П. Бурдье, Е. Гіденс, Дж. Рітцер), здатну об'єднати структурно-функціональне розуміння феноменів й процесів (стратифікація, нерівність, ексклюзія, функціональність), концепцій соціальної дії (передбачувані й непередбачувані наслідки) та моделей інтерсуб'єктивістських пояснень в узгодженні з конструктивістським підходом (дискурсивні сенси). Теоретичні пропозиції соціолога David Voyns пропонуються навколо тем контррегемонії, мобілізації ресурсів, контрінституціалізації, динаміки влади-престижу, ритуалізації та соціальної солідарності.

Сучасний тероризм не можна уявити без символізму, що допомагає посилити інформаційні ефекти (особливо завдяки можливостям ЗМІ) і створити атмосферу страху та жаху перед майбутнім. У масовій свідомості це проявляється як «набір» різних за масштабом та наслідками впливу тривоги, побоювань, загроз і соціальних страхів та спричиняє зростання соціальної напруги й ентропійних процесів у суспільстві. Мета тероризму як дії зводиться до спроби корекції алгоритму соціальних змін (соціального управління) в суспільстві шляхом залякування. Тому, цільовими жертвами терористів є не ті, кого вони вбивають, а ті, чия свідомість піддається психологічному впливу аби чинити суспільний тиск та вимагати, щоб влада виконувала ультиматуми терористів. «Наче за класичною терористичною методичкою путін віддає накази бомбардувати саме цивільні об'єкти, і чим беззахисніші люди – тим краще. Безмежжя його аморальності повинно достукатися до кожного українця, аби той боявся та очікував найгіршого», – констатує Ігор Мисловський. Диктатор прагне аби всі українці та увесь світ повірили, що він може влаштувати «Маріуполь», «Бахмут» чи «Херсон» будь-де та будь з ким [3].

Отже, явище тероризму розвивається внаслідок контекстуальних факторів, тобто екзогенних та ендогенних стимулів, а також реакцій держави та суспільства, що створюють різні контексти його продукування, надають йому різні значення, конотації та забезпечують мотивацією й обґрунтуванням. Muhammad Feuzaz вказує на те, що тероризм складається з різноманітного набору проявів і поведінкових практик і містить такі компоненти: емоційний (гнів, ненависть, страх); культурний та моральний (помста, самовпевненість); інструментальний (політика примусу, проєкція влади, соціальний контроль, дискретний порядок управління, виключення «ворожої» частини суспільства та еліт); ідеологічний (революція, відхилення, непокора), кримінальний (організовані злочини) [4]. Останній вимір дозволяє розглядати воєнні злочини, системно втілювані рф на території України, також крізь призму терористичної проєкції.

У типології форм терористичних проявів за місцем локалізації виділяють такий його різновид, як міський тероризм, якому присвячені подальші наші міркування. Сьогодні в містах живе більше людей, ніж будь-коли, через це фізичний, соціально-психологічний та стратегічний вплив терористичних актів посилюється. Географія терору перейшла на глобальну арену саме через міста

та специфічні міські символи. Через це сучасний тероризм називають театром, як би це цинічно не звучало.

Більшість існуючих досліджень, що пов'язують розташування з ризиком тероризму в певних місцях, спиралися на статистичні моделі, призначені для передбачення того, як один фактор може збільшити або зменшити ризик тероризму в певному місці. Однак, існує потреба врахування кількох взаємозалежних факторів. Інструментами можуть виступати: 1) кон'юнктивний аналіз конфігурацій випадків: метод, який визначає демографічні та соціальні характеристики на рівнях мікрорайону, міста та регіону й розробляє профілі спільнот, які піддаються найбільшому ризику терористичних атак і спроб атак, а також тих, що ймовірно можуть нести терористичну загрозу (важливо здійснити соціологічну інтерпретацію змісту ідеологічного підґрунтя); 2) моделювання рельєфу ризику: метод визначення ситуаційних факторів ризику, пов'язаних із місцевістю, асоційованих із місцями, де ймовірно плануються або відбуваються терористичні інциденти [5].

Міський ландшафт включає безліч просторів, що можуть стати мішенню терористів, оскільки містить цілу низку вразливих об'єктів (включаючи незахищені цілі або об'єкти критичної інфраструктури), які часто розміщені у безпосередній близькості. Також мішенню є центри міських районів, якщо у них розташовані пам'ятники та будівлі, що мають культове або символічне значення. Особливістю терористичних актів, скоєних у багатолюдних міських просторах, є те, що вони часто мають непропорційно тяжкі наслідки. Хоча напад може бути обмежено в просторі однією точкою, він з великою ймовірністю зробить «лавиноподібний ефект» через вразливість та взаємопов'язаність елементів інфраструктури, що утворюють «кровеносну систему» міст. Залежно від розміру та форми міста, соціального складу його населення, його географічних та історичних особливостей, а також рівня економічного розвитку, до міських цілей можуть відноситися парки, прогулянкові зони, набережні, торгові райони, пішохідні зони, ринки, музеї, концертні зали, готелі, фінансові райони, релігійні місця тощо. Для районів із щільною забудовою, оживлених пішохідних, торгових і туристичних зон, а також завантажених об'єктів транспортної інфраструктури характерні висока інтенсивність руху і скупченість людей, внаслідок чого вони часто є легкою мішенню для терористів, які прагнуть нанести максимальну шкоду [6, с. 2]. Отже, ми здатні визначити зони високого ризику, надаючи можливості для більш ефективного втручання, наприклад, аби розподілити антитерористичні ресурси.

Сьогодні терористичні акти віднесені до найвищого пріоритету з боку органів розслідування та протидії злочинності в усіх країнах, в Україні ця проблема вимагає негайного розв'язання. Соціологічне знання має прийняти виклик аби окреслити основні соціальні причини цього феномена й фактори впливу в українському контексті, що дозволить проаналізувати його на мікрорівні індивідуумів та у вимірі соціального життя маркорівневого порядку, підтримуючи здатність державних інституцій зупиняти загрози та відслідковувати динамічні зміни картини загроз, здійснювати контроль соціальної напруженості та протестного потенціалу населення та інші заходи з протидії тероризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schmid Alex P. Defining Terrorism. International Centre for Counter-Terrorism. 2023. 50 p. URL: https://www.icct.nl/sites/default/files/2023-03/Schmidt%20-%20Defining%20Terrorism_1.pdf
2. Turk Austin Sociology of Terrorism. *Annual Review of Sociology*. 2004. Vol. 30, P. 271-286. DOI:10.1146/annurev.soc.30.012703.110510
3. Мисловський Ігор. Терор як засіб: навіщо Путіну вцент зруйнований Маріуполь? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/putin-teroryzm-zalyakuvannya/31774975.html>
4. Feyyaz M. «Terrorism Can and Should be Defined. But How?». *Strategic Analysis*. 2019. 43 (4), pp. 310-327. DOI: <https://doi.org/10.1080/09700161.2019.1626581>
5. Assessing Risk of Terrorist Acts by Looking at Location Data and Demographic and Social Characteristics. 2023. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/assessing-risk-terrorist-acts-using-location-data-and-other-characteristics>
6. Захист міських центрів від терористичних нападів. Керівництво з передової практики (спеціалізований модуль Контртерористичного управління ООН). 2022. 61 с.

НЕКІЗ ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА,

*аспірантка 4-го року навчання зі спеціальності «Психологія»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

БУЛАХ ІРИНА СЕРГІЇВНА,

*доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ УСУНЕННЯ СТРЕСІВ І ТРАВМ У ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД НАСЛІДКІВ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

В умовах складних життєвих обставин, соціально-економічної нестабільності, повномасштабного вторгнення російських військових на територію України громадяни переживають травматичні події. Ми вважаємо за необхідне розглянути різні психологічні підходи усунення стресів і травм у людей, що постраждали від терористичних актів під час воєнних дій.

До травмуючих подій належать тероризм, бунти, заколоти, соціальні хвилювання, евакуації населення, війни, збройні напади тощо. Як нам відомо, кожна особистість по-різному реагує на будь-який вид стресу і швидкість та якість усунення його симптомів буде залежати від зовнішніх та внутрішніх ресурсів особистості, а також рівня моральної підтримки з боку інших людей, міжособистісних стосунків тощо. Розпізнати стресову ситуацію не складно, вчені Д. Уінгайт й Д. Бродель визначають стресову подію як таку, що призводить до порушення рівноваги між індивідом і середовищем, це призводить до мобілізації внутрішніх ресурсів, пошуку та формуванню нових цілей, трансформації системи екзистенційних цінностей і напрацювання нових [4, с. 85].

У сучасних наукових працях існує чимало підходів та методів щодо надання необхідної психологічної допомоги постраждалим від наслідків терористичних актів під час воєнних дій. Серед таких людей можуть бути як військові, так і цивільні. Спочатку важливо надати потерпілому першу психологічну допомогу, що включає наступні дії психолога: контакт і залучення; безпека та комфорт, стабілізація стану; збирання інформації (анамнез); практична допомога; зв'язок із соціальною підтримкою; надання інформації щодо стратегій подолання гострого стресу; взаємодія із суміжними службами та перенаправлення [2, с. 25].

До серйозних психологічних травм від час воєнних дій в особистості призводять такі ситуації як перебування у полоні, життя у негуманних, негігієнічних умовах, тортури, нестача або тривала відсутність харчування, питної води, сну тощо. Враховуючи вищезазначене, вважаємо доцільним розглянути різні підходи та методи роботи з постраждалими. Насамперед, варто наголосити людині на природності її відчуття, що така реакція на стрес це нормально, щоб запобігти розвитку або посиленню відчуття сорому чи

провини.

Військові психологи Ізраїлю виокремили такі способи усунення наслідків бойового стресу: *надання психологічної допомоги якомога раніше; надавати психологічну допомогу ближче до фронту* (щоб постраждалі розуміли, що від них очікується повернення на поле бою і що їх проблеми не є тяжкими); *практикувати довірливі, згуртовані взаємини всередині підрозділу чи з командуванням; заохочувати абреакцію* (пропозиція говорити про свій досвід, відчуття, дотримуватися принципу «поділитися і стане легше»; *уникати ролі хворого* (запобігати відчуттю безпорадності) [1, с. 54].

Крім того, можна застосовувати інші методи психологічної допомоги. Такі як *психотерапія, що розрахована на обмежений час* – застосовується в тому випадку, коли психотравмуючий стрес не набув хронічної форми. *Тривала психологічна допомога*, в протилежному випадку.

Логотерапія В. Франкла побудована на сенсах, працюючи з ними вчений використовував поняття специфічних цінностей. Він наголошував на свободі власного ставлення до світу та цінності переживання травматичного досвіду. Він вбачав психологічну допомогу в набутті сенсу, втраченого при травмі, завдяки трансформації діяльності людини у відношенні до світу та інших людей.

Екзистенційно-гуманістична психотерапія Дж. Б'юджентала ґрунтується на розкритті особистісного потенціалу постраждалого та вибудовуванні нових життєвих смислів.

Гештальттерапевти для роботи з травмою використовують техніки спрямовані на зміну внутрішньої позиції людини, вони працюють з її почуттями та тілом, працюючи з травмою на різних рівнях [2, с. 54].

Соматична терапія травми Пітера Левіна заснована на фіксації роботи з травмою на фізіологічному рівні та тілесних відчуттях, оскільки цей рівень є первинним доступом до травми. Такий метод забезпечує усвідомлення відчуттів та емоційних переживань, що дає можливість трансформувати травму і перетворити дезадаптивні тілесні реакції на адаптивні.

Особистісно-орієнтована психотерапія (за К. Роджерсом) має на меті зміну ставлення постраждалого до наявності в його житті психотравмуючої ситуації.

Тілесно-орієнтована психотерапія передбачає використання психокорекції різного роду порушень як на психологічному, так і на фізичному рівнях за допомогою процедур тілесного контакту, а також використання таких тілесних функцій як дихання, рух, статична напруга тіла тощо.

До катарсичних методів терапії посттравматичних стресів належать ті, що допомагають людині повторно пережити травматичні події та звільнитися від негативних симптомів. Серед них відомі такі методи як: *«терапія отруєного пера»*; *багаторазове переказування травматичної події в розслабленому стані*; *«автологокатарсис»* (техніка прискореного відреагування за допомогою магнітофонних записів звуків людського страждання (плач, стогін, зітхання, крики), при відтворенні яких у пацієнтів дуже швидко виникають афективні реакції); *декапсуляція*; *штучна репродукція афективних переживань*; *методика репродуктивних переживань*; *рефреймінг* (на основі НЛП) та ін. А також *сугестивні техніки* до яких належить і відомий усім плацебо-ефект [2,

с. 75].

Таким чином, ми зробили аналіз різних наукових джерел та узагальнили багато варіантів допомоги та усунення наслідків екстремального стресу та/або травми постраждалим під час воєнних дій. Розглянули різні підходи та психологічні методи роботи з людьми, які в сучасних умовах стануть необхідними інструментами для збереження психологічного здоров'я наших громадян та допоможуть пережити сильний травматичний досвід.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зоран Комар. Психологічна стійкість воїна: підручник для військових психологів. Київ, 2017. 184 с.
2. Кокур О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій: Методичний посібник. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.
3. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту. URL: <https://dszn-zoda.gov.ua/node/495>
4. Хобфолл С. Е., Уотсон П., Белл С. С., Брайант Р. А., Браймер М. Дж., Фрідман М. Дж. та ін. П'ять основних елементів негайного і середньострокового втручання у разі масової травми: емпіричні дані. *Psychiatry*. 2007. С. 315.

РАШКОВСЬКА ІЛОНА ВЛАДИСЛАВІВНА,
*кандидат психологічних наук, доцент,
заступник директора з наукових питань НДЦ «Інститут сімейної та
молодіжної політики» Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТЕРОРИСТА: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Нажаль, наш вік характеризується не тільки досягненнями в різних сферах життя, а й проблемами, пов'язаними з негативними проявами людської сутності. Україна переживає зараз важкі часи, пов'язані з повномасштабним вторгненням росії, в світі весь час чуто про різні терористичні акти, рівень агресії в суспільстві досить високий. Тому, проблема виникнення, профілактики, чинників формування та прояву такого явища, як «тероризм» набувають подальших обертів.

Проблеми вивчення тероризму, зокрема, психологічного портрету терориста присвячено багато зарубіжних та вітчизняних наукових праць, але, автори не мають остаточної єдиної точки зору, що в психологічній структурі особистості приводить до того, що людина замислює, розробляє та створює терористичний акт. Вивченням психологічного портрету терориста займалися такі вчені С. Н. Енікополов, А. П. Зелінський, Б. Д. Леонов, Д. В. Ольшанський, Дж. Поуст, М. М. Решетніков, О. Г. Семенюк, А. І. Юрьєв, В. М. Дрьомін та інші. Кожен із вищеназваних науковців намагався вивчити структуру особи злочинця. Для цього була зроблена певна класифікація стандарту для обстеження особи терориста та виділені характеристики, по яких надається опис особистості представника терористичного угруповання. Найбільш часто уживаними для цього є наступні: соціальнодемографічна характеристика, біосоціальна характеристика, психологічний портрет, етичні якості тощо [2, с. 248].

Але, враховуючи факт того, що існує безліч соціально-психологічних причин, видів, різноманітних форм прояву тероризму, ця класифікація не спрацьовує тому, що особа терориста є дуже індивідуальною.

Отже, розглянемо декілька положень вчених, що займаються проблематикою особи терориста.

Не заперечуючи цінність кожного з таких підходів, вважаємо, що для проведення розширеного дослідження особи терориста необхідно застосовувати комплексний підхід, тобто враховувати не лише наявний матеріал кримінології, але й результати досліджень фахівців інших галузей.

Існує таке уявлення, що терорист, як правило, людина неповноцінна та має ряд психологічних відхилень. Насправді, така теорія не має підтверджень емпіричними даними. Варіацією тези про психічне захворювання є твердження, що терористи страждають від надмірної переоцінки ідей на зразок людей, уражених тілесним дісморфізмом, коли спостерігається нервова анорексія.

За думкою І. А. Білана «для багатьох людей, що професійно займаються терором, характерна замкнутість на своїй терористичній групі, її цінностях, цілях, активності. Така зосередженість начебто свідчить про цілісність особи, але насправді веде її до культурологічної ізоляції, накладає жорсткі обмеження на індивідуальність людини і свободу її вибору. Більшість учасників терористичного руху переконана у своїй досконалості, видатних особистих особливостях і перевазі над іншими лише з тієї причини, що вони належать до даної етнорелігійної (політичної, соціальної) групи, яка є єдино «правильною». Щоб довести це собі й іншим, вони здійснюють зухвалі напади і нехтують загальнолюдськими цінностями. При цьому вони ще завзятіше ділять увесь світ на свій і чужий, постійно перебільшуючи небезпеки, що загрожують із боку інших культур» [1, с. 247].

На думку Ю. Б. Данильченко участь в терористичному акті вимагає для терориста, перш за все, внутрішньої мотивації, будь-то ідеологічної, моральної, релігійної тощо. Також, вчений відмічає потужну тягу до самовиправдовування. Для такої людини цілі терору настільки високі, що виправдовують будь-які засоби та будь-які програми [2, с. 22].

Розуміючи це, для нас, як для дослідників феномену особи-терориста, важливо окреслити один з важливіших боків його терористичного портрету – морально-психологічні якості такої особи. Характеризуючи образ терориста, на нашу думку, варто виходити з точки зору А. Адлера щодо почуття неповноцінності, яке є у кожної людини [1, с. 248]. Це почуття не є психічним розладом, а навпаки, воно стимулює нормальну людину до конкретних прагнень і здорового розвитку. Патологічним ж це почуття стає лише тоді, коли в ньому перемагає неадекватність, і це гальмує його корисну активність, пригнічує його і затримує розвиток. У такій ситуації комплекс переваги може стати одним з методів, уникнути своїх труднощів.

Людина з комплексом неповноцінності прикидається кращим, ніж він є насправді, бере на себе функції і обов'язки, далеко не властиві йому і прагне виділитися. При цьому, досягнутий фальшивий успіх компенсує нестерпне почуття неповноцінності.

Як визначають, майже, всі автори, вивчаючи образ морально-психологічних установок терориста доцільно вести мову про «екстремістський тип свідомості», якому властиві крайня нетерпимість до інакомислення, занижена самокритичність, імпульсивність, нестриманість у почуттях, схильність до агресивної поведінки, невихованість, відсутність внутрішньої духовної культури, неповага до людей, гіпертрофоване почуття власної (національної, релігійної, групової тощо) гідності, егоїзм. Ціннісна орієнтація особи, схильної до терористичного насильства, характеризується переважанням у її життєдіяльності власних інтересів і потреб без співвідношення їх із інтересами інших людей та соціальних груп. Оточуючі для нього – лише засіб досягнення своєї мети. При цьому обираються найбільш крайні засоби, пов'язані з агресією, жорстокістю, фізичним або психічним насиллям.

Існує й така думка деяких дослідників, що терористи мають все ж таки певні закономірності розвитку своєї особистості, саме: психопат-фанатик фрустрована людина та виходець з сім'ї, де було жорстоке поводження з дітьми [3]. Наведемо, повніше данні характеристики. Психопат – фанатик є людиною,

яка керується своїми переконаннями (релігійними, ідеологічними, політичними) і щиро переконана, що, дійсно, приносить користь суспільству. Та людина, в якій сфера свідомості надзвичайно звужена, здатна вчинити все, що завгодно будь-якими методами. Другий тип, так звана фрустрована людина. Її дії ґрунтуються на біхевіористській теорії фрустрації агресивності. В основі почуття фрустрації лежить неможливість людиною досягти бажаного рівня домагань, що, в свою чергу, веде до неконтрольованої агресії. Свідомість, у цьому випадку може вигравати роль інструмента в раціоналізації терористичних дій, тобто виправданні всього, що вона робить. І третій тип терористів, за думкою дослідників, це-люди з сімей, де насилля та жорстокість була нормою [2, с. 248].

Отже, підсумовуючі вищесказане, можемо, визначити основні характеристики психологічного портрету терориста. Переважно терористи належать до закритого типу особи, що виключає будь-яку критичну думку і свободу вибору, оскільки вони бачать світ лише у світлі представленої «єдиної істини». Логічним наслідком «закритості» і фанатизму є часом вражаюча парадоксальність, вузькість, однобічність, стереотипність, що ведуть до абсолютизації максималізму приватного, довільно вирваного із загальної системи зв'язку і такого, що не враховує інші позиції й уявлення. Внаслідок цього світ утрачає реальні контури, сама ж свідомість і її образи стають міфологізованими. Символи, що формуються в ній, набувають побутового значення, а тому посягання на них, дійсні або уявні, сприймаються вкрай хворобливо. Не заперечуючи наведених позиції щодо типових психолого-кримінологічних рис і характерних особливостей досліджуваних осіб, зазначимо, що головною ознакою, яка характеризує терориста, є екстремізм (від лат. *extremus* – крайній) [3].

Підсумовуючи результати зазначених досліджень, виділяємо наступні особливості, особистості, притаманні терористам: екстремістський тип свідомості; наявність специфічних навичок і вмінь користуватися зброєю, комплекс неповноцінності, механізмом компенсації якого частіше за все виступають жорстокість і агресія; незріла самоідентифікація; самовиправдовування, особистісна й емоційна незрілість. Більшості терористів властиві максималізм, абсолютизм, що часто є результатом поверхневого сприйняття реальності.

Звичайно, вивчення особливостей психологічного портрету терориста є надзвичайно важливим та актуальним у наш час. Це питання вимагає подальших досліджень та практичних рекомендацій спеціалістів різних напрямів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білан І.А. Психологічний портрет терориста. – Юридичний науковий електронний журнал. С. 247–250.
2. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2018. 442 с.
3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-pravoviy-portret-osobi-terorista>

РЕЗВИХ ЄВГЕНІЯ ІГОРІВНА,

*аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
факультету психології*

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДОРΟΣЛИХ

Повномасштабна війна докорінно змінила життя українського суспільства, спричинила низку економічних, політичних та демографічних проблем. Диференціація та збіднення населення, безробіття, поява біженців і вимушених переселенців, несприятлива екологічна ситуація та складна демографічна ситуація актуалізували проблеми як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Саме у цьому контексті особливої актуальності набуває проблема професійного становлення дорослих: особливості їх професійної соціалізації, професійної ідентичності, формування компетентності та готовності до професійної діяльності в складних умовах сьогодення.

Питання становлення професійної діяльності дорослих вивчалися зарубіжними та вітчизняними вченими. Зокрема, різні аспекти професійного становлення особистості розглядали Дж. Холланд, Е. Зеєр, Г. Балл, О. Бондаренко, С. Максименко, В. Рибалка, І. Андрійчук, О. Щотка, О. Кокун та ін. Слід зазначити, що професійне становлення дорослої людини розглядалося науковцями у контексті загальної проблеми життєвого становлення особистості.

Як зазначив Е. Зеєр, визнання особистісноутворювальної функції провідної діяльності неминуче призводить до виділення в безупинному процесі становлення особистості періоду, пов'язаного з вибором, підготовкою до виконання та виконанням дорослою людиною одного типу діяльності – професійної. Перетворення професійної діяльності у провідну залежить від соціально-економічних умов, соціальної ситуації, позиції особистості. Цей період займає значну частину життя людини. Траєкторія долі людини, її щастя, самопочуття, задоволеність життям, фізичне та психічне здоров'я багато в чому визначаються задоволеністю змістом професійної діяльності, ставленням до неї, рівнем професійних досягнень. Таким чином, для більшості людей основою розвитку особистості у дорослому віці стає професійна діяльність [3, с. 30].

Схожу позицію мала І. Андрійчук, яка розглядала «професійне становлення» як тривалий процес розвитку особистості з початку формування професійних намірів до повної реалізації себе в професійній діяльності. Центральною ланкою цього процесу є професійне самовизначення людини [1, с. 6].

У свою чергу, О. Кокун визначив процес професійного становлення людини як прогресивну зміну його особистості внаслідок соціальних впливів, професійної діяльності та власної активності, що спрямована на самовдосконалення та самоздійснення. При цьому, професійне становлення дорослої особистості обов'язково передбачає потребу у розвитку та

саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу у професійному самовдосконаленні [4, с. 9].

На думку О. Щотки, професійне становлення – це динамічний багаторівневий процес, який займає значний період життєвого шляху людини та не зводиться лише до професійного навчання [5].

Сучасні дослідники для позначення особистісних змін, що відбуваються в процесі засвоєння та здійснення професійної діяльності людини та зумовлюються характером цієї діяльності, все ширше використовують поняття «професіогенезу». Професіогенез – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору та прийняття майбутньої професії та закінчується, коли людина припиняє активну трудову діяльність. У наукових джерелах виділяють два напрямки професіогенезу особистості: формування внутрішніх засобів професійної діяльності, що включають спеціальні знання, уміння та навички, мотиваційні аспекти професійної діяльності, професійні риси характеру, здатність до професійного спілкування, рефлексію, інтелектуально-творчі якості, адекватний індивідуальний стиль професійної діяльності; формування та засвоєння зовнішніх (соціальних) засобів професійної діяльності, що супроводжується накопиченням певних соціальних регуляторів у професійному середовищі, освоєння соціального простору професії, відповідних матеріалів й інформаційних засобів професійної діяльності. Результатом професіогенезу є досягнутий особистістю рівень професіоналізму, тобто професійної зрілості дорослої особистості. Зазначена характеристика є інтегральним утворенням і, на думку цілого ряду дослідників, містить особистісну, соціальну та діяльнісну зрілість фахівця [2, с. 8-9].

Виходячи з теоретичного аналізу дефініцій професійного становлення, можемо зробити висновок, що професійне становлення – це продуктивний розвиток особистості у процесі засвоєння тієї чи іншої професійної діяльності. У цьому процесі прийнято виокремлювати певні стадії, послідовність проходження яких забезпечує набуття дорослою людиною професійних компетенцій, її реалізацію в професії та самоактуалізацію її особистісного потенціалу для досягнення високого рівня професіоналізму.

Загалом проблема професійного становлення особистості охоплює низку об'єктивних тенденцій і пов'язана з вирішенням фундаментальних теоретичних і прикладних проблем сучасної психології. Таким чином, перспективи наших майбутніх досліджень вбачаємо в емпіричному вивченні даної проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрійчук І. П. (2003). Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ.
2. Бондаренко І. І. (2004). Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ.
3. Зеєр Е. (2005). *Психологія професій*. Москва: Академічний проєкт.
4. Кокун О. (2012). *Психологія професійного становлення сучасного фахівця*. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство».
5. Щотка О. (2002). *Вікова психологія дорослої людини*. Ніжин : НДПУ ім. М. Гоголя.

РІБЦУН ЮЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА,
*старший науковий співробітник відділу логопедії
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України*

ПРОПЕДЕВТИКА ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗАГРОЗ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

Повномасштабне військове вторгнення РФ на територію нашої держави значно підвищило актуалізацію потреби проведення антитерористичної підготовки населення України у вигляді запровадження системи організаційних, освітніх, просвітницьких, практично-навчальних заходів, спрямованих на формування антитерористичних компетентностей [3].

Питання запобігання терористичній діяльності висвітлювались у численних працях вітчизняних і зарубіжних учених (О. Бандурко, Д. Беззубов, Н. Бортник, І. Голосніченко, В. Грохольський, Є. Додін, А. Долгова, К. Клаузевиц, В. Коваленко, В. Колпаков, А. Комзюк, У. Лакер, В. Ліпкан, Г. Маляр, В. Ортинський, О. Остапенко, Є. Уайт, В. Ущиповський та ін.) [2].

Поряд з проведенням в Україні значущих військових, судово-юридичних, економічно-соціальних і політично-управлінських антитерористичних заходів, важливою ланкою залишаються психолого-педагогічні пропедевтичні заходи, що потребують відповідної організації та реалізації на рівні шкільної та позашкільної освіти, зокрема дітей з особливими освітніми потребами [4].

Серед контингенту дітей з особливими освітніми потребами, які характеризуються своєю специфічною своєрідністю, передусім є такі, які мають порушення інтелектуального розвитку (ПІР). У дітей з ПІР поряд зі слабкістю замикальної кори головного мозку, інертністю та стереотипністю нервових процесів, фрагментарністю мислення, низькою пізнавальною активністю спостерігаються особистісна незрілість, комунікативні труднощі вербального та невербального характеру, порушення соціального становлення і соціального розвитку. Останні проявляються у вигляді спрощення соціальної перцепції, дисфункції обробки соціальної інформації, недостатнього засвоєння соціальних понять і моральних норм, порушень психосоціальної поведінки, труднощів соціалізації та адаптації [5].

На дітей з ПІР особливо негативний вплив здійснюють соціальні фактори, зокрема стихійні інформаційні, комунікативні впливи, та несприятливі умови середовища, особливо в період війни, що значно загострюють явища соціальної дезадаптації, актуалізують наявні труднощі формування соціально-нормативної поведінки, суперечливі тенденції у формуванні образу «Я», порушення самосвідомості у вигляді завищеної самооцінки, недиференційованих і некритичних уявлень про себе [1].

Недостатнє або навіть повне нерозуміння соціальних правил, причин і наслідків скоєних реальних чи можливих дій, порушення емоційного реагування

та саморегуляції, виразна афективна збудливість, високий рівень тривожності та конфліктності, низька спроможність розпізнавання емоційних станів інших людей, труднощі соціально-комунікативної взаємодії, недостатня здатність адекватно орієнтуватися навіть у досить типових життєвих ситуаціях призводять до негативних наслідків на кшталт психопатологічних станів і схильності до агресивної, адиктивної, девіантної, делінквентної поведінки (А. Аденій, Р. Асаді Гандомані, Е. Баттер, К. Бенгтсон, Ю. Бистрова, К. Горансон, І. Граззані, В. Кавіоні, В. Капелліні, А. Карра, Н. Кінг, В. Коваленко, О. Колишкін, Дж. Ліндквіст, М. Матвєєва, А. Матурана, Е. Мендес, А. Несаян, С. Нілхолм, О. Омїгбодун, В. Орнагі, М. Пахлаван, Б. Раян, Л. Руденко, В. Синьов, М. Супрун, Д. Суходольський, І. Татяничикова, С. Хенсон, О. Хохліна, Т. Шипелік, Д. Шульженко та ін.) [6].

Діти з ППР, особливо на тимчасово окупованих територіях, можуть переважно неусвідомлено здійснювати допомогу РФ як антиукраїнській державі-терористу шляхом:

– входу до складу злочинних, у т. ч. й терористичних угруповань в результаті впливу проросійських осіб через залякування, навіювання, зацікавлення «дорослою грою» («розвідники», «детективи», «шпигуни», «пірати», «супермени» тощо), надання обіцяної грошової чи ін. винагороди (солодоші тощо);

– участі у підготовці та реалізації терористичних актів засобом:

а) спостережень, фіксувань і передачі позицій розташування ТРО, ППО, військових частин, підрозділів, бомбосховищ, об'єктів критичної інфраструктури;

б) збору інформації про сусідів, знайомих, які служать в ЗСУ, проукраїнських активістів;

в) здійснення крадіжок;

г) підкладання вибухонебезпечних предметів, у т. ч. й у вигляді іграшок, солодоші; вчинення вибухів, підпалів;

– підбурювання до підготовки пропаганди та втягнення до вчинення терористичних актів у вигляді надання дезінформації, пропаганди навіюваної екстремістської терористичної ідеології, заохочення та залучення однокласників чи друзів до неусвідомленої протиправної діяльності;

– замовчування фактів пропозицій, надання доручень незнайомцями за винагороду чи без неї.

Якщо на біологічний рівень соціалізації дітей з ППР вплинути важко, адже, за визначенням О. Фельдман, Дж. Сон і Дж. Хеффнер для управління соціально-моральною поведінкою необхідне повноцінне дозрівання медіальної лобної кори, то на культурологічний (усвідомлення соціальних норм і цінностей) та соціальний (формування адекватної поведінки та самоствалення) рівні власне і має бути спрямована корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота із зазначеною категорією дітей.

Педагог має виступати в ролі фасилітатора, який не лише сам розуміє пріоритетність попереджувальних антитерористичних заходів, необхідність обов'язкового включення в корекційно-розвиткові та освітні програми завдань такого спрямування, а й сприяє усвідомленню та розумінню актуальності боротьби з тероризмом в Україні дітьми, підвищенню їх рівня медіаграмотності,

безпеки в реальному та віртуальному інтернет-середовищі, дотриманню антибулінгової програми, налагодженню соціально-комунікативної взаємодії на рівні відкритості та довіри.

Застосування профілактичних бесід, проведення індивідуальних інструктажів, міні-тренінгів, ігор-драматизацій, збагачення життєвого досвіду дітей щодо небезпідставної заборони розмов, спільних, у т. ч. й азартних ігор із незнайомцями в умовах реального чи віртуального часу, необхідності вилучення комп'ютерних або мобільних ігор агресивного спрямування, обмеження перегляду новин щодо військових дій в країні, важливості дотримання правил поведінки під час обстрілів, пожеж, у бомбосховищах, протимінної безпеки тощо зробить роботу з пропедевтики антитерористичних заходів дієвою та результативною.

Важливою складовою формування антитерористичних компетентностей освітян є підвищення кваліфікації, зокрема шляхом проходження тренінгового курсу «Психологічна підготовка та дії цивільного населення в воєнних умовах», організованого за сприяння Офісу підтримки вченого спільно з Радою молодих учених при МОН Україні, БФ «Людина», ГО «Міжнародна фундація розвитку» та ВГО «Інноваційний університет».

Отже, тероризм, як, на жаль, досить поширене на сьогодні асоціальне явище, різноманітний за своїми проявами та деструктивними функціями, потребує ефективної протидії на міжнародному, всеукраїнському, регіональному рівнях (Служба безпеки України, МВС України, Міністерство оборони України та ін.) з метою забезпечення безпеки, захисту прав, свобод і законних інтересів населення, збереження територіальної цілісності нашої держави.

Протидія та пропедевтика тероризму – це забезпечення і збереження духовного, матеріального потенціалу українського суспільства, засіб підвищення рівня національної самосвідомості та єдності громадян. Вчасно проведена пропедевтика терористичних загроз у площині психолого-педагогічної роботи збільшить рівень безпеки життєдіяльності дітей з особливими освітніми потребами, сприятиме зростанню самосвідомості, соціальному становленню та соціалізації кожної особистості, значно підвищить ефективність національно-патріотичного виховання в інклюзивному або інституалізованому освітньому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваленко В. Є. Соціалізація особистості як предмет психолого-педагогічних та соціологічних досліджень. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2020. Вип. 7 (338). С. 5-16.
2. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом: у визначеннях та поняттях. Київ : Магістр-XXI ст., 2009. 162 с.
3. Про боротьбу з тероризмом : Закон України (редакція від 28.04.2023). Відомості Верховної Ради України, 2003. № 25, ст. 180. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
4. Рібцун Ю. В. Ширшає коло друзів. Рівні права, рівні можливості, кроки до успіху. Київ : ТОВ «Поліпринт», 2021. 64 с.
5. Татяничикова І. В. Соціалізація дитини з особливими освітніми потребами: поради педагогам та батькам. Слов'янськ : видавництво Б. І. Маторіна, 2020. 161 с.
6. King N., Ryan B. The Impact of Social Inclusion on the Social Development of Students with a General Learning Difficulty in Postprimary Education in Ireland. *Education Research International*. 2019. URL: <https://www.hindawi.com/journals/edri/2019/6327567/>

РУДЕНКО ЮЛІЯ ЮРІЇВНА,
доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник науково-організаційного центру
Національної академії Служби безпеки України

РОЛЬ ЗМІ У БОРОТЬБІ З ТЕРОРИЗМОМ: НЕГАТИВНІ ТА ПОЗИТИВНІ АСПЕКТИ

Сьогодні тероризм за своїм масштабом та інтенсивністю, за своєю жорсткістю перетворився на одну з самих гострих проблем людства, і в цьому, як не парадоксально це звучить, є «заслуга» засобів масової інформації. Сучасний тероризм є інформаційно залежним – найжорстокіші терористичні акції без сучасної та своєчасної інформаційної підтримки втратили б результативність і перетворилися з глобальних на локальні проблеми.

Дійсно, засоби масової інформації у боротьбі з тероризмом грають неоднозначну роль. З одного боку, ЗМІ використовують терористи з метою найбільшого тиску на владу (в якості потужного джерела посилення страху та паніки серед населення); з іншого боку, мас-медіа використовуються владою для попередження терористичних актів та їх трагічних наслідків.

У цьому контексті тероризм можна розглядати як тактику, що передбачає використання насилля чи загрозу насилля як засіб комунікації.

Цільова аудиторія, на яку спрямована інформація, змінюється в залежності від цілей, задач і мотивів терористів. Виступати у якості такої аудиторії може як уряд в цілому, так і конкретна політична партія, ціла країна та її громадяни і т. інше...

Варто зазначити, що частина дослідників взагалі вважає, що ЗМІ, висвітлюючи теракти або сприяє тероризму, або, навіть, є його причиною [1].

Дійсно, роль мас-медіа як джерела інформаційно-психологічного впливу неможливо недооцінити. Мета терористів полягає у тому, щоб найбільш дієво використовувати так званий ефект CNN – ефект причетності до реальних подій, що має місце «тут і на зараз». Детальні коментарі журналістів та докладна демонстрація наслідків терористичних актів призводить до соціально-психологічного резонансу в суспільстві, масової істерії та паніки. І тому, у даному випадку, ЗМІ мимоволі беруть участь у технології впливу терористів на суспільство.

Ключове місце в цьому процесі займає зорове чи слухове сприйняття картин терористичних дій, що продукують ЗМІ. Це пов'язано з тим, що, телевізійні передачі та інші засоби комунікації загострюють психічні стани, пов'язані з переживанням травматичних подій. Як вважають деякі зарубіжні дослідники, в опосередкованих жертв терористичного акту 11 вересня 2001 р. під впливом ЗМІ спостерігалися прояви гострих психотичних розладів [2] та посттравматичної симптоматики [3].

Звісно, щоб повернути ЗМІ до своєї діяльності, терористи свідомо

розробляють найбільш видовищні сценарії терористичних актів. Не викликає сумніву, що атака на ВТЦ у Нью-Йорку та Пентагоні 11 вересня 2001 року також була детально зрежисована.

Привертаючи, таким чином, увагу мас-медіа, терористи мають дві мети: зробити свою організацію помітною та значущою, а також психологічно вплинути на необмежену аудиторію, залякуючи її, що може викликати політичну нестабільність, втрату довіри до влади.

Разом з тим, і попри все вищезазначене, ЗМІ відіграють і позитивну роль у боротьбі з тероризмом. Виступаючи каналом комунікації, мас-медіа можуть формувати «необхідний» для суспільства образ тих чи інших подій чи особистостей, в тому числі бути «амортизатором» трагічних подій, зокрема, терористичних актів. Вони можуть виступати у цьому випадку засобом інтеграції суспільства (адже демонстрація терористичних актів артикулює для людей інформацію, що вони не одні із своєю проблемою, є суспільна підтримка). Також мас-медіа формують позитивний образ влади, яка не залишається осторонь від постраждалих.

У тому числі варто відмітити, що образ терориста в суспільній думці багато в чому формується за допомогою телебачення та преси. Від того як журналіст оцінює дії терористів залежить, як їх буде сприймати аудиторія. Завдання преси продемонструвати, що терорист – це людина, яка зазнала впливу негативних соціальних і психологічних чинників.

Адже професійність керівників ЗМІ полягає у тому, щоб публікації чи демонстрації певних сюжетів не були поштовхом до деморалізації суспільства та владних структур, не сіяли ненависть та нетерпимість.

Таким чином, сучасний тероризм та засоби масової інформації тісно взаємопов'язані. За посередництвом мас-медіа терористи транслиують суспільству інформацію, що покликана розповсюдити паніку та тривогу серед населення. ЗМІ, висвітлюючи акти прояву тероризму, виконують не тільки інформаційну функцію, але і формують у масовій свідомості ставлення до того, що відбувається, інтерпретуючі діяльність терористів. Таким чином, головне завдання журналістів – не сприяти розповсюдженню паніки та тривоги серед населення та проявляти стійку громадянську антитерористичну позицію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Boscarino J.A., Adams R.E. PTSD onset and course following the World Trade Center disaster: findings and implication for future research. *Soc. Psychiatry Psychiatr. Epidemiol.* 2009. Oct. 44 (10). P. 887-898.
2. Boscarino J. A., Galea S., Ahern J., Resnick H., Vlahov D. Utilization of mental health services following the September 11-th terrorist attacks in Manhattan, New York City. *International Journal of Emergency Mental Health.* 2002. № 4. P. 143-155.
3. Galea S., Vlahov D., Resnick H., Ahern J., Boscarino J. A., Susser E., Bucuvalas M., Kilpatrick D. Trends of probable post-traumatic stress disorder in New York City after the September 11 terrorist attacks. *American Journal of Epidemiology.* 2003. 158. P. 514-524.

САКОВСЬКА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА,

*аспірантка кафедри теоретичної та консультативної психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

БУЛАХ ІРИНА СЕРГІЇВНА,

*доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ЦІННІСНЕ САМОСТАВЛЕННЯ ЯК УМОВА ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Кризові умови сьогодення, що характеризуються військовими діями з терористичними актами, депортаціями, роз'єднанням сімей та екологічними катастрофами підвищують роль і значущість ціннісного самоствалення особистості як умови її життєстійкості. Через позитивне ціннісне ставлення до себе особистість успішно адаптується до кризових умов, може протистояти стресу а також після травмуючих подій здатна самовідновлюватись як на фізичному, так і психічному рівнях. Саме тому під час військового стану особистість, яка усвідомлює власну цінність і цінності інших в умовах активних бойових дій, прагне до саморозвитку і самовдосконалення. Така особистість у кризових умовах намагається продовжувати й розширювати свою професійну діяльність, долучається до надання психологічної допомоги оточуючим на засадах волонтерства, прагне рятувати життя інших та сприяє загалом перемозі країни у цій жорстокій війні.

Методологічною основою дослідження виступають роботи І. Д. Беха, в яких розкрито сутність, змістове наповнення та структуру ціннісного ставлення особистості до себе та навколишньої дійсності.

Феномен «ставлення» І. С. Булах презентувала на основі вивчення форм поведінки особистості та її ставлень до себе й оточуючих, що пов'язано з її суб'єктивним досвідом [2]. В. В. Горбатих у психологічному змісті поняття «ставлення» виокремила емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти. Вчена довела, що домінуючим є емоційний компонент у зазначеній структурі, оскільки безпосереднє ставлення особистості виникає у процесі своєрідного накладання її емоцій на об'єкт, який нею усвідомлюється [3].

У процесі побудови міжособистісних ставлень у людини формуються цінності, як стверджує І. Д. Бех. Крім того, вчений трактує, що ціннісне ставлення до себе є усвідомленим, внутрішньо детермінованим, осмисленим ставленням людини до власних особистісних властивостей [1].

Як виявила В. В. Горбатих, ціннісне самоствалення особистості дорослого віку включає в себе сформованість вміння цінувати себе як носія фізичних, психологічних та соціальних утворень [3].

Згідно з вищевизначеними розуміннями цього поняття можна проаналізувати ціннісне самоствалення як умову життєстійкості особистості та підкреслити, що ціннісне ставлення особистості до власного фізичного «Я»

виявляється у здатності надавати адекватну оцінку власній зовнішності, образу тіла, фізичній витривалості, працездатності, функціональним ресурсам, можливості відновлювати фізичну силу після навантажень, вольовим рисам, стану здоров'я та способу життя загалом. Усвідомлення людиною таких своїх характеристик і є умовою життєстійкості у кризових ситуаціях, що на сьогодні перенасичені терористичними актами з боку ворога. Цим можна пояснити моральну патріотичну поведінку людей, які вступають до лав ЗСУ, активно здійснюють професійну діяльність у рятувальних службах, або продовжують волонтерську діяльність у найбільш уражених місцях.

Треба підкреслити, що ціннісне самоствавлення особистості як умову життєстійкості в кризових умовах також можна розглядати і у взаємозв'язку ціннісного ставлення до власного психологічного «Я». Так, усвідомлення людиною культури пізнання свого внутрішнього світу – думок, переживань, намірів, прагнень, цілей, життєвих перспектив, ідеалів та цінностей надає їй можливість адаптуватись до нових, жорстоких реалій. На основі прийняття особистістю себе з «позитивними» і «негативними» якостями, вона може приймати адекватні рішення та здійснювати особистісні вибори в екстремальній ситуації. Водночас, особистісні вибори залежать від суб'єктивного досвіду людини, оскільки одна людина вирішує перебувати в умовах активних бойових дій, інша – виїжджає за межі країни, третя – залишається на тимчасово-окупованій території, четверта – евакуюється тощо.

Більше того, у контексті розуміння ціннісного самоствавлення як умови життєстійкості особистості в кризових ситуаціях, важливо взяти до уваги і соціальне «Я». Сьогодні військові дії ворога з терористичними актами ілюструють, що усвідомлення особистістю власного статусу в соціальній групі та здатність налагоджувати спільну з однодумцями діяльність збільшують її ефективність. Це відображено у можливості людини організувати спільноту однодумців для порятунку інших з небезпечних для їх життя місць, долучитись до допомоги в іншій ролі волонтера, чи організувати нову, соціально-корисну справу.

Отже, ціннісне ставлення до себе на підставі осмислення фізичного «Я» (розуміння вольових рис, власної працездатності, відновлення сил після навантажень), психологічного «Я» (усвідомлення думок, почуттів, прагнень), соціального «Я» (розуміння власного статусу в соціальній групі, уміння налагоджувати спільну діяльність) є умовою розвитку життєстійкості особистості в кризових умовах.

Перспективи подальших наукових пошуків пов'язані з дослідженням розвитку структурних компонентів самоствавлення особистості дорослого віку в умовах кризової ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ–Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
2. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи: монографія. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 340 с.
3. Горбатих В. В. Самоствавлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. Вісник Запорізького національного університету, Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. № 2 (13). С. 48–52.

СІРИЙ ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ,

*доктор соціологічних наук, професор,
головний науковий співробітник Науково-дослідницького центру
«Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка»
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

СІРА ОКСАНА ВОЛОДИМИРІВНА,

*кандидат філософських наук, завідувач відділу Науково-дослідницького центру
«Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка»
Навчально-наукового інституту права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

**РОСІЙСЬКИЙ ТЕРОРИЗМ ТА УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ
У ПАЛІТРИ НАУКОВО-АНАЛІТИЧНИХ РОЗДУМІВ**

Теракти 11 вересня 2001 року повністю змінили уявлення людини, якими загрозливими та масштабними можуть бути терористичні акти. Відтоді безпека стала пріоритетом номер один як для відповідних інституцій, так і для суспільства загалом.

Говорячи про тероризм як явище та терористичні акти (як маркери та спосіб його функціонування), їх дію на суспільство, соціологічна наука не обходить поняття «суспільство ризику». Останнє ж системно відображає окрему медійно – діяльнісну сторону суспільства з усіма генеруючими на це чинниками.

Сучасна соціологія володіє потужним інструментарієм аналізу медійності людини, за яким, зокрема на думку У. Бека, сучасне суспільство давно «занурилося» в ситуацію перманентного стресу, страху. І хоча такі ознаки «ризикованості» проявлялися у соціумі ще здавна, однак із початком неспровокованої нами війни з боку росії сам «ризик» почав набувати ще більш загрозливого впливу. Як відомо, У. Бек у своїй теорії не інтерпретував його як чисто об'єктивну реальність. Якщо раніше ризики сприймалися як елементи об'єктивної реальності, то сучасне суспільство розглядається крізь призму об'єктивованих соціально сконструйованих ризикогенних чинників. Це говорить про те, що ризики не є стільки об'єктивними, скільки суб'єктивними і майстерно сконструйованими з метою потенційного управління людиною. Адже дуже легко керувати людиною, яка знаходиться в ситуації стресу.

Розповсюдження ризиків дуже сильно пов'язано із інформаційними технологіями, що створює відповідний інформаційний тиск. Дійсно, сучасна людина перебуває у просторі різних інформаційних наративів. Ми спостерігаємо за одним інформаційним ресурсом, та конструємо собі якусь певну картинку світу. Однак, ще раз варто зацентувати увагу на посиленні саме об'єктивності «ризиків», наслідки якого вже не сконструйовані у свідомості, а наявні у дійсності. І він маркований всіма можливими протилюдськими засобами, в тому числі й воєнними терористичними актами.

Тероризм завжди передбачає претензію на володарювання. Його ініціатори завжди намагаються нав'язувати свою волю, прийнятний для них спосіб соціальної взаємодії, не дивлячись на суспільний опір, і не обмежуючи себе ніякими способами та засобами. Зокрема, за допомогою військового насилля, залякування, викрадення здійснюють різні протиправні акти військового змісту, що направлені на ламання волі, вплив на психологію людей, соціальних груп, соціуму. У чому ж сенс та практичний зміст, завдання подібного роду дій щодо наших реалій?

Тероризм виступає фактором, що діє на роз'єднання суспільства та спричиняє його соціальну атомізацію, позбавляючи потенціалу психологічного та соціального самоопанування. Роблячи ставку на страх за своє життя та життя близьких людей, що відчуває кожна людина, усвідомлення та відчуття відсутності реальної захищеності – в цьому є його чи не головна місія. Саме в таких умовах підриваються духовні та ідеологічні засади суспільства, руйнуються культурні взірці, за якими воно вибудовується. Саме страх здатний помалу вимивати як з індивіда, так і з соціуму загалом пласти цивілізованості.

Тероризм також перешкоджає досягненню суспільно-значимих цілей, відволікаючи сили та засоби на боротьбу з ним та з наслідками його діяльності. Він також має суттєво обумовлене спрямування на створення та відтворення умов, що сприяють дисфункції законної та легітимної влади, а також на її делегітимацію. В першу чергу, це стосується соціально-політичних інститутів, що відповідають за забезпечення суспільної безпеки та правопорядку. Для суспільства це може означати необхідність жорсткої постановки питання щодо відповідних державних структур на їх спроможність контролювати ситуацію.

Рівень терористичної загрози зараз в Україні дуже високий через уже систематичні гібридні атакуючі дії у різних форматах з боку росії по цивільній інфраструктурі. Акти терору призводять до активного стимулювання таких потужних екзистенційних механізмів людського буття, як страх, жах, негативні емоції, що представляється у формі хаосу, страждань, болі, деструкції. Без сумніву, очевидною метою є терор для українського соціуму, генерування ситуації його внутрішньої напруженості та дезорганізації.

Хоч держава і відіграє головну роль не тільки у попередженні, а й у припиненні як терористичних актів, так і такої діяльності загалом, але, як показує світова практика, під час війни складно нівелювати терористичні дії військового характеру, що масово генеруються агресором. Наша держава постійно накопичує (в тому числі завдяки підтримці прогресивної світової спільноти) необхідні ресурси та засоби, що забезпечують діяльність на протидію терористичному насиллю, створення умов у злагодженості роботи ЗСУ, влади, волонтерства та ЗМІ. Останнє ж мінімізує можливості наслідків терористичних актів, що власне, ми й спостерігаємо останніми тижнями. Разом з тим, це посилює й спротив і ненависть до ворога та консолідує українців. Аналіз суспільних настроїв у динаміці засвідчує про посилення життєвої, психосоціальної стійкості разом з успіхами влади у протидії терору під час війни проти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Інтерв'ю з професором Ульрихом Беком *Журнал соціології та соціальної антропології*. 2003. Том VI. № 1. С. 5–23.
2. Ткач В. Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. Стратегічні пріоритети. 2015. № 3 (3). С.12–18.

СТРОМИЛО АННА ПЕТРІВНА,
кандидат педагогічних наук, судовий експерт
Черкаського відділення Київського науково-дослідного інституту
судових експертиз Міністерства юстиції України

ВТОРИННА ТРАВМАТИЗАЦІЯ В РОДИННАХ ДЕМОБІЛІЗОВАНИХ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУСПІЛЬСТВО

Ураховуючи активний та технологічний характер сучасних бойових дій, а саме повномасштабну війну в Україні, українськими психологами прогнозується стрімке і значне зростання осіб, постраждалих від ПТСР.

При цьому необхідно пам'ятати і про проблему вторинної (вікарної) травматизації, коли «на війну вирушає один, а жертвою військової травми стає десяток людей», а саме об'єктами вікарної травматизації сьогодні виступають: лікарі, медсестри, психіатри; дружини (до 70%), батьки, діти; психологи, волонтери (до 70%), консультанти, соціальні працівники; капелани, священники.

Так, за дослідженнями українських військових психологів, які проводилися у 2014-2019 роках: були розлучені під час перебування в районах АТО/ООС – до 5% військовослужбовців; розлучені протягом півроку після повернення з районів АТО/ООС – до 15% військовослужбовців; залишають родини протягом півроку після повернення з районів АТО або фактично не ведуть спільне подружнє життя – до 10% військовослужбовців.

Для порівняння середній коефіцієнт розлучень в Україні у цей період був 5,25 на 1000 осіб. Одночасно з цим, за неповною інформацією, серед учасників АТО/ООС цей коефіцієнт сягав 13,85 (у 2,6 рази більше).

З урахуванням міжнародного досвіду українськими психологами прогнозується, що протягом 2 років після повернення з війни до 15% колишніх військовослужбовців матимуть схильність до алкоголізації, до 15-25% протягом цього періоду розриватимуть шлюб.

Після 10 років схильність до алкоголізації спостерігатиметься у 45%, розірвуть шлюб внаслідок аддиктивної поведінки 30% комбатантів.

Від 15 до 20% ветеранів потребуватимуть періодичного або постійного психіатричного нагляду [2].

Дослідження вторинної травматизації були розпочаті лише у 1990 р. Можна знайти безліч статей в інтернеті про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що стосуються проблем, з якими зіткнулися первинні жертви травмуючої події. Лише деякі статті згадують про тих, хто постраждав у результаті близького спілкування з травмованими пацієнтами, і майже ніхто не досліджує вплив ПТСР на дружин (чоловіків), близьких постраждалих. Цей стан було названо різними термінами, що відрізняються незначними деталями: вторинна травматизація, стрес співпереживання, вікарна травматизація, заразний стрес, синдром вигорання тощо. Ми будемо використовувати найчастіше вживаний стосовно дружини (чоловіка) термін «вторинний травматичний стрес»

або ВТС. Термін вживається для позначення реакції на емпатичне співпереживання клієнтам, які перенесли травмуючі або проблемні ситуації. Доктор Чарльз Фіглі дає таке визначення вторинного травматичного стресу: «Це природна реакція на знання про травмуючу подію, пережиту значимою людиною. Це стрес, що виникає в результаті надання допомоги чи бажання допомогти людині, яка страждає, або людині, яка пережила травму» [3].

Близькі психічно травмованої людини можуть набути травматичного стресу двома способами:

1. Реакція на почуту розповідь чоловіка/дружини про пережиту травму (вторинний травматичний стрес).

2. Травма, отримана в результаті поведінки чоловіка/дружини (первинний травматичний стрес). Жінка може бути піддана ризику виникнення вторинного травматичного стресу, почувши розповідь чоловіка про жахливі події війни і не в змозі перенести почуте. Вона занадто глибоко перейнялася ситуацією, в якій перебував її чоловік довгі місяці, що збільшило ризик перенесення травми на себе. До того ж, якось уночі чоловікові приснився страшний сон про війну. Він прокинувся і накинувся на дружину, намагаючись вбити її, вважаючи своїм ворогом. На щастя, він вчасно схаменувся. Але можна уявити, як це травмувало його дружину. Тепер вона може мати первинний травматичний стрес, оскільки безпосередньо стала жертвою травмуючої події. Незалежно від того, первинний чи вторинний стрес переживає жінка, її симптоми можуть бути такими ж інтенсивними й руйнівними, як і симптоми її чоловіка. Більше того, її стрес може мати найскладнішу форму – посттравматичний стресовий розлад. Це абсолютно нова галузь дослідження, що ще не була включена до реєстру Американської асоціації психіатрів. Проте очевидним є те, що людина може відчувати всі симптоми травми, не будучи травмованою безпосередньо.

Причиною вторинної травматизації може бути звістка про несподівану або жорстоку смерть, серйозну травму, загрозу смерті, перенесену членом сім'ї. Погіршити ситуацію може невирішена особиста травма, серйозна подія, поранення близької людини, звістка про смертельну хворобу чиєїсь дитини.

Отже, на війну вирушає один, а жертвою військової травми стають двоє (або більше) людей. Клінічний психолог Доктор Марі С. Керні описала стан психотерапевта, який піддався надмірній емпатії: «Печаль, безпорадність, співпереживання, що відчувають соціальні працівники, слухаючи жертву, настільки сильні, що, незважаючи на прикладені зусилля, у них з'являються ті ж симптоми, що й у їхніх пацієнтів. Змінюється ставлення до себе і взаємодія з навколишнім світом, членами сім'ї. Їх можуть переслідувати нав'язливі думки, нічні кошмари, тривога. Їм самим потрібна допомога». Це те, що відбувається з навченим і досвідченим персоналом. А тепер уявіть, якій небезпеці може бути піддана дружина, яка глибоко співпереживає своєму чоловікові. А якщо жінка стає жертвою насильства чоловіка, то підвищується ризик виникнення первинної травматизації або ПТСР [4].

Вторинна травматизація виникає тоді, коли ми не зіштовхуємося напругу з жахливими подіями, але бачимо та чуємо про страждання інших. Люди, які регулярно слухають або читають розповіді травмованих людей можуть самі отримати психологічну травму.

Основний симптом вторинної травми – емоційне виснаження, тобто

почуття емоційного спустошення та втоми, зумовлене власною професійною діяльністю. Фахівці, які працюють з травмувальними людьми, можуть відчувати втрату стійкості й здатності підтримувати внутрішню рівновагу. Надлишок негативних переживань нерідко призводить до нападів плачу чи спалахів гніву. Це своєю чергою позначається на психічному стані.

За ступенем інтенсивності вторинну травматизацію розділяють на 3 типи:

- *травма свідка*, коли людина безпосередньо спостерігає за подією, але не є її учасником. Людина активно реагує на подію, що спостерігає і її когнітивна, емоційна і поведінкова сфери конгруентні ситуації;

- *травма слухача*, коли людина не причетна до події, але близька до її учасників та має змогу слухати від них подробиці й бачити емоційні реакції. Людина, яка схильна до такого типу вторинної травми, бере активну емоційну участь в діалозі, може безпосередньо реагувати на розповідь, когнітивна сфера в такому випадку лише допомагає «добудувати» логіку та цілісність сприйняття події;

- *травма глядача*, коли людина має в наявності лише вивірених відрізок події з готовими інтерпретаціями і психіка «домальовує» на «презентований» ЗМІ епізод таку кількість інформації, що докорінно змінює саму подію в уявленні людини. Сама назва вказує на основне джерело вторинного травмування – ЗМІ. Однак ця травма може стати результатом цілеспрямованого впливу на психіку людини не тільки ЗМІ, а й інтернет-технологій, рекламних агентств, спеціально підготовлених пропагандистів, тобто тих, хто має певну мету і формує громадську думку під неї, використовуючи різні доречні для цього технології. Результатом такого впливу може бути колосальне руйнування психіки, коли фільтри критичності сприйняття інформації відключаються [5].

Отже, вторинна травматизація є актуальним питанням, розуміння впливу травмуючої події на психіку та розпізнавання інтенсивності травмування та ретравмування людини допомагає здійснювати ефективну психологічну підтримку, знижувати вплив травмуючих факторів і відновлювати стан постраждалої особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абдурахманов Ф. А., Сьедин С. И. Психологические последствия воздействия боевой обстановки : учебное пособие. М.: ГА ВС, 1994. 68 с.
2. Богомолець О. В. Поширеність та структура посттравматичних психічних порушень в учасників бойових дій *Національна програма охорони психічного здоров'я. Важливі кроки на шляху перетворення*. Київ–Нейроньюс, 2017. С. 105–112.
3. Основи психотерапії: навч. посіб / М. І. Мушкевич, С. Є. Чагарна ; за ред. М. І. Мушкевич. вид. 3-тє. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. 420 с.
4. Охорона психічного здоров'я в умовах війни. Київ : Наш формат, 2017. Т. 1. Розд. 23. С. 545-546.
4. Тимченко А. В. Психогении в экстремальных условиях. Боевая психическая травма и методы ее коррекции. Методическое пособие. Харьков : ХВУ, 1995. 91 с.

СУСЛО ЛАРИСА ВІКТОРІВНА,
*старший викладач кафедри техніко-технологічних дисциплін,
охорони праці та безпеки життєдіяльності
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

НАСЛІДКИ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТИВ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Терористичні акти можуть мати серйозні наслідки для здоров'я людей, не тільки фізичні, але й психологічні. Також важливо враховувати, що терористичні акти створюють загальний клімат страху і невпевненості в суспільстві. Це може призвести до виникнення великих рівнів стресу і тривоги в середовищі, де такі акти сталися. Люди можуть почуватися небезпечно і незахищено, що може вплинути на їх загальну якість життя та добробут.

Зокрема, люди можуть отримати фізичні травми в результаті вибухів, нападів або інших форм терористичних актів, такі як опіки, переломи, порізи, контузії, розтягнення, ушкодження внутрішніх органів тощо. Це може призвести до незворотних ушкоджень тіла і навіть смерті.

Також наслідки терористичних актів можуть призвести до розвитку різних психологічних проблем, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривожність, панічні атаки та інші психічні розлади. Люди можуть втратити віру в безпеку та страждати від тривожних станів, пов'язаних з втратою близьких або страхом перед подібними подіями [3, с. 267].

Терористичні акти можуть також мати широкі наслідки для системи охорони здоров'я та медичних послуг. Швидкий наплив поранених може перевантажити лікарні та медичний персонал, ускладнюючи їх здатність надавати ефективну медичну допомогу. Пошкодження медичної інфраструктури може також ускладнити доступ до необхідних послуг для постраждалих. Крім того, важливо вдосконалювати системи реагування на терористичні акти, включаючи швидку медичну допомогу, транспортування поранених до лікарень і розміщення відповідного медичного персоналу. Це може допомогти зменшити фізичні ушкодження та зберегти життя [1].

Терористичні акти можуть спричинити поширення захворювань та епідемій. Наприклад, вибухи в хімічних або біологічних об'єктах можуть випускати шкідливі речовини або патогенні мікроорганізми, що призводять до отруєнь або захворювань серед людей. Такі події можуть вимагати швидкого реагування медичних служб і спеціалізованих заходів для зниження ризику і запобігання поширенню захворювань.

Терористичні акти можуть порушити суспільний порядок та призвести до соціальної напруги. Люди можуть втратити довіру до один одного і страждати від соціальної відчуженості. Це може мати негативний вплив на психічне здоров'я та якість життя.

Терористичні акти можуть мати довгострокові наслідки на здоров'я людей. Наприклад, люди, які пережили терористичні напади або були свідками

насильства, можуть мати підвищений ризик розвитку хронічних фізичних і психічних захворювань. Також можуть спостерігатися проблеми зі сном, знижена працездатність та загальний погіршення якості життя.

Важливо підкреслити, що наслідки терористичних актів на здоров'я можуть варіюватися в залежності від конкретних обставин і контексту події. Також важливо звернутися до спеціалістів у галузі медицини та психології для отримання допомоги та підтримки для тих, хто постраждав від терористичного акту. Своєчасна медична допомога, психологічна підтримка і реабілітаційні програми можуть сприяти відновленню фізичного і психічного здоров'я постраждалих.

Крім того, уряди та міжнародні організації здійснюють заходи для запобігання терористичним актам, розслідування та притягнення винних до відповідальності, а також розробляють стратегії для впровадження систем безпеки та попередження тероризму. Ці заходи спрямовані на зменшення ризику подібних подій і захист населення.

Загалом, терористичні акти мають серйозні наслідки для здоров'я людини, включаючи фізичні травми, психологічні проблеми, соціальні наслідки та загрози здоров'ю населення. Систематичні заходи для запобігання тероризму та надання медичної та психологічної допомоги постраждалим є важливими для мінімізації наслідків терористичних актів на здоров'я людей [2, с. 158].

Уряди та організації здоров'я повинні надавати підтримку постраждалим від терористичних актів, що включає як фізичну, так і психологічну реабілітацію. Це може включати посттравматичну психологічну терапію, консультування та групову підтримку, спрямовану на допомогу людям у подоланні травматичних подій. Потрібні програми підтримки та лікування для тих, хто постраждав, а також для родин та близьких, які також можуть бути постраждалими.

Загальний підхід полягає в тому, щоб забезпечити безпеку громадян, попереджуючи терористичні акти, та надати належну підтримку та реабілітацію тим, хто став жертвою таких актів. Це включає фізичну, психологічну та соціальну підтримку для полегшення наслідків, що виникають у результаті терористичних актів, і сприяння процесу одужання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гудима О. Методологічні основи побудови підсистеми антикризового реагування в системі державного управління. *Наукові перспективи (Naukovì perspektivi)*. 2022. № 2 (20). URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2\(20\)-54-67](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-2(20)-54-67) (дата звернення: 06.06.2023).
2. Кізян Р. Стратегічні напрями удосконалення механізмів державного управління системою антитерористичної безпеки України. *Вісник НУЦЗ України*. 2019. № 11. С. 155–162.
3. Черниш М. Д. Посттравматичний стресовий розлад. *Особистість та суспільство в цифрову еру: психологічний вимір (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. м. Одеса, 24 черв. 2023 р. Одеса, 2022. С. 265–268.

ТАРАСОВА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА,
аспірантка кафедри практичної психології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ОСОБИСТОСТІ, ЯКА БУЛА СВІДКОМ ТЕРОРИСТИЧНИХ АТАК

Повномасштабна війна в Україні прямо впливає на психологічний стан населення країни. Ймовірність терористичних атак значно зросла, при цьому слід зазначити, що як потенційні, так і безпосередні терористичні атаки провокують стрес високої інтенсивності. Вони здатні зумовлювати різні за формами психологічні дезадаптації. Мова йде як про безпосередніх свідків та жертв терористичних атак, так і про непрямих, які набувають травматичного досвіду опосередковано через ЗМІ або інші канали комунікації.

Терористичні атаки провокують інтенсивний психотравмувальний стрес, наслідком якого стають психогенні розлади. У людей, які стикаються з проявами тероризму, формується негативне очікування теракту і відчуття його невідворотності. Прояви наявності у людини означеного очікування можуть бути полярними: від підвищеного занепокоєння, до повної байдужості та ігнорування реальної загрози.

На думку Стіта Батлера [1], у людей, котрі стикаються з терористичною загрозою, формується певний психологічний конструкт, який базується на суб'єктивній оцінці ризику стати жертвою терористичного акту.

Така суб'єктивна оцінка ризику стати жертвою теракту може проявлятися в емоціях, думках та навіть зміні форми поведінки, адже переживання терористичної загрози є багатоаспектним конструктом, котрий містить поведінковий, емоційний та когнітивний рівні.

На *поведінковому рівні*, як правило, спостерігається підвищення споживання алкоголю, тютюну або наркотиків, адже людині здається, що ці засоби дозволять вгамувати стрес. На *емоційному рівні* спостерігається відчуття у людини втрати контролю над обставинами, які мають велике значення для її життя. При цьому слід зазначити, що людина може як усвідомлювати, так і не усвідомлювати наявності в неї такого сформованого відчуття втрати контролю. *Когнітивний рівень* – це антиципація і репрезентація усвідомлюваного рівня реальності загрози, її ймовірності та можливих наслідків.

Варто відзначити особливу роль ЗМІ та інших каналів комунікації у формуванні травматичного стресу. ЗМІ поширюють інформацію про терористичний акт, роблячи опосередкованими його учасниками не лише жителів регіону чи міста, де відбулася подія, а всіх жителів країни. Як наслідок травматичний стрес формується у більшості жителів країни.

Психологічний вплив терористичної загрози – це особлива форма травмуючої дії; складний конструкт – переживання терористичної загрози. Переживання терористичної загрози виникає під впливом зовнішніх (фото та

відео у ЗМІ) і внутрішніх (суб'єктивні реакції оцінки побаченого) факторів.

Слухове та зорове сприйняття інформації в ЗМІ щодо терористичних атак сприяє загостренню психологічних станів, пов'язаних з переживанням травмуючої події. Така інформація не потребує декодування тому часто сприймається як реальний досвід. Від так ознаки ПТСР виникають у значній кількості людей – вразливої частини населення.

Ще однією складовою формування ПТСР є когнітивна оцінка ризику. Науковці вважають когнітивну функцію оцінки ризику складним, багатовимірним процесом, на який впливають і попередній досвід, і певні особливості особистості, соціальні чинники, чинники демографії, копінг-стратегії П. Словіка [2] наголошує на двох чинниках, котрі впливають на оцінку ризику: непередбачуваність та страх. Дослідник встановив наявність прямого зв'язку між чинниками непередбачуваності та страху з формуванням суб'єктивної оцінки про високий рівень ймовірності настання події.

Таким чином суб'єктивні реакції на побачені картини терактів в ЗМІ та суб'єктивна оцінка високої ймовірності настання теракту сприяють формуванню моделі «впливу терористичної загрози». Відтак терористичну загрозу можна вважати психологічним стресом, якому властиві наступні ознаки: відчуття загрози життю, котре формується внаслідок того, що людина стала жертвою або свідком теракту; відчуття непередбачуваності місця, часу та масштабу загрози; відчуття неможливості відвернути загрозу; відчуття вразливості; відчуття того, що терористичні дії виходять за межі норми, розуміння того, що загроза терористичного акту надходить від людей.

Психологічна допомога людині, котра стала свідком терористичного акту має на меті повернення людини до нормального процесу відновлення після травматичної події. У науковій літературі виділяється три основні підходи до психологічної допомоги особам, що постраждали внаслідок травмуючої події:

Перший підхід виходить з того, що людині легше долати наслідки травмуючої події, коли в неї є інформація та розуміння етіології та патогенезу порушень, які в неї виникли.

Другий підхід базується на твердженні, що впливати на певні психологічні порушення можна за допомогою загального покращення психологічного стану.

О. Туриніна [3] розглядає *третій підхід* як дослідження структурних компонентів психотравмального стресу та конкретних посттравматичних станів з метою впливу на них різноманітними психокорекційними методами. Подібна стратегія ґрунтується на роботі не з синдромом у цілому, а з конкретними психічними станами, що виникли в процесі його формування.

У рамках реалізації третього підходу використовують конкретні методи корекції психологічних станів, застосування яких відбувається з врахуванням вікових категорій, а також типу психологічної травми.

У рамках роботи ГО «Therapy of win» застосовується комбінація підходів до допомоги особам, які постраждали внаслідок терористичного акту. Адже мобільна бригада «Therapy of win» складається з фахівців в різних сферах: психолога, соціального працівника, конфліктолога-медіатора, напутника та юриста.

Допомога постраждалим відбувається у декілька етапів: виїзд на локацію, знайомство з людьми, котрі потребують допомоги, встановлення правил роботи,

встановлення очікувань та запитів учасників, анкетування, поділ на групи та робота в групах (по 5 осіб), індивідуальна робота, рефлексія, налагодження подальшої роботи в онлайн-режимі. Базовими принципами роботи мобільних бригад є: увага, допомога, підтримка, корекція, терапія, супровід, просвіта.

Перші два підходи до допомоги постраждалим внаслідок терористичної атаки реалізуються безпосередньо під час виїзду бригади «Therapy of win». Психологи роз'яснюють передумови, причини та стадії розвитку психологічних травм, створюючи таким чином передумови для успішного їх подолання. В рамках другого підходу, котрий базується на покращенні загального психологічного стану, відбувається робота не лише психологів мобільної бригади, а й інших фахівців: напутника, соціального працівника, конфліктолога-медіатора.

Якщо в процесі роботи мобільної бригади під час виїзду встановлюється, що певні особи мають більш складні психологічні стани, потребують більш тривалої роботи, то далі фахівці «Therapy of win» налагоджують зв'язок та продовжують індивідуальну роботу в онлайн-форматі.

У сучасних умовах безпосередніми або непрямими свідками терористичних атак можуть бути практично всі українці. У вразливої частини населення формується ПТСР та інші психологічні розлади внаслідок травмуючої дії терактів. Комунікаційна сфера та ЗМІ часто посилюють тиск на психіку людей. Відтак необхідність, роль та значення психологічної допомоги постраждалим від терористичних атак значно зростає. Існуючі підходи до психологічної допомоги можна комбінувати або застосовувати поетапно, також на поліпшення психологічного стану може працювати злагоджена робота команди фахівців з різних галузей. Синергія та комплексний вплив на різні аспекти психологічної травми, сприяють більш швидкому та результативному відновленню. Можуть не лише виявити порушення на поведінковому, емоційному та когнітивному рівнях, а й провести комплекс корегуючих заходів спрямованих на вихід із кризового стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Preparing for the Psychological Consequences of Terrorism: A Public Health Strategy. Institute of Medicine (US) Committee on Responding to the Psychological Consequences of Terrorism; Stith Butler A, Panzer AM, Goldfrank LR, editors. Washington (DC): National Academies Press (US), 2003.
2. Slovic P. (2000). The perception of risk. London: Earthscan Publications.
3. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 160 с.

ФЕДОРЕНКО ОЛЕНА ІВАНІВНА,
*доктор педагогічних наук, професор,
завідувачка кафедри педагогіки та психології
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ТЕРОРИЗМ ЯК СПОСІБ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ЛЮДИНУ

З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну проблема тероризму загострилася, постала у новому світлі, наблизилася до кожного громадянина нашої країни. Адже події, що відбуваються з 24 лютого 2022 року в Україні, змусили по-новому оцінювати дії країни-агресора, розглядаючи їх у контексті не тільки воєнних дій на полі бою, а й терористичних актів стосовно мирного населення, об'єктів інфраструктури, інформаційного поля. Аналізуючи акти, що вчиняла росія упродовж року війни, стосовно мирного населення можна з впевненістю назвати їх терористичними.

Отже, актуальність даної теми обумовлена тим, що постійно зростає загроза життю «простої людини». Незважаючи на те, що явище «тероризм» є доволі відомим, проте як наукова проблема є недостатньо вивченим, зокрема з психологічної точки зору. У межах цієї статті маємо за мету зупинитися на розгляді питання інформаційного тероризму як засобу психологічного впливу на людину.

Як свідчать дослідження, психологічну основу тероризму становить залякування та страх [1]. Традиційно виокремлюють три основні види тероризму: політичний, релігійний та кримінальний. Проте останнім часом, і ми це наочно відчуваємо, набули розповсюдження біологічний, ядерний та інформаційний тероризм.

У всіх цих випадках використовується вплив страху на індивідуальну та масову свідомість задля досягнення певних цілей, що дозволяє маніпулювати поведінкою людей, їх думками, ставленням до подій. Саме тому, можна стверджувати, що тероризм є психологічним явищем.

Яскравим прикладом психологічної природи тероризму є інформаційний терор, що проявляється у прямому впливі на психіку і свідомість людей з метою формування необхідної суспільної думки шляхом розповсюдження викривленої (або завідомо неправдивої інформації), пліток і слухів, що можуть носити як відкритий загрозливий або агресивний характер, так і прихований, не очевидний. Проте, мета тероризму залишається незмінною – створення атмосфери страху і на цій підставі здійснення впливу на свідомість і поведінку людини, психологічне «примушення» для вчинення тих дій (по суті – маніпуляція), що є бажаними для терористів.

У ситуації, коли психологічний вплив здійснюється приховано, люди не завжди можуть чітко усвідомлювати суть загрози, перебуваючи під впливом страху, не розуміючи що саме відбувається [1, с. 10–15]. На цій підставі у

людей виникають панічні стани, що знижують критичність мислення, і дозволяють маніпулювати їхньою поведінкою, стимулюючи до виконання тих чи інших дій.

Отже, основним шляхом, що дозволяє впливати на людину і маніпулювати її поведінкою є розповсюдження інформації, яку передають за допомогою слів, жестів, засобів масової інформації (друкованих текстів, радіо, телебачення, Інтернету), образів (картин, фотографій, кіно, відеосюжетів, реклами). Для досягнення необхідних маніпулятивних ефектів має значення як зміст інформації, так і форма її подання – візуалізація і звукове супроводження.

Всім відомий ефект 25 кадру (або «кадру-невидимки»), що використовується не тільки у відео-, але й аудіоряді. У сфері цифрової технології опрацювання звуку використовують принцип звукових зрізів або принцип квантування звуку за часом, щоб певний відеофрагмент супроводжувався відповідним звуковим ефектом. Також можна говорити і про такі маніпуляційні прийоми, як подвійний вплив. Здійснюється це так: маніпулятор спрямовує процес сприйняття інформації і уявлення у потрібне для нього русло, повідомляючи інформацію відкрито з одночасним посиленням «закодованого сигналу», щоб ним вплинути на людину і викликати потрібні емоції, що відповідають образу. У такий спосіб можна досягти руйнування наявних у людини образів і уявлень, а також замінити їх іншими.

Крім того, не змінюючи переконань і вже наявних оцінок людини, можна змінити об'єкт оцінки, об'єкт судження. Прикладом цього є «коментована преса». Цей прийом реалізується так: коментатор повідомляє про події і пропонує декілька варіантів «правильних» пояснень. Тоді свідомість людини оцінює об'єкт по-іншому і людина визначає винуватцем того, який потрібен маніпуляторам. Цей прийом широко використовується країною-агресором при висвітленні військових подій в Україні, коли винуватцями визначають «укронацистів», країни НАТО, «колективний захід» та ін., тим самим маніпулюючи уявленнями людей і відволікаючи увагу від реальних винуватців війни.

Отже, особливістю інформаційного тероризму є те, що він використовує маніпуляції як механізм впливу на людей як для руйнування сталих уявлень і ідей, так і для формування нових ідей та цілей, дестабілізуючи здоровий глузд людини, сіючи сумніви у правильності наявних життєвих позицій шляхом стимулювання панічних думок і настроїв. Відповідні нові ідеї та цілі, які привносяться, як правило «обґрунтовано пояснюють» необхідність вчинення тих чи інших дій. Прикладом подібної маніпуляції може слугувати відоме пояснення Лукашенка, про необхідність нанесення «превентивного удару» по Україні, оскільки готувався напад «з чотирьох сторін».

Отже, основним чинником інформаційного тероризму можна вважати психологічний вплив спеціально поданої інформації на емоційну сферу людини, спрямований на виникнення негативних психологічних станів (страху, паніки, агресії та ін.), що дають змогу маніпулювати думками і поведінкою людей. Інформаційний тероризм можна вважати одним із аспектів маніпуляції індивідуальною та масовою свідомістю.

На відміну від інших видів тероризму (політичного, релігійного, кримінального та ін.), де як правило існує чітко виділена категорія тих, на кого

він спрямований, інформаційний тероризм може застосовуватися у дуже великих масштабах, до будь-якої категорії людей, навіть цілої країни. Важливо наголосити, що основним каналом, через який він реалізується є засоби масової інформації (новини, виступи експертів, телепередачі певного змістового спрямування, ток-шоу та ін.), мережа Інтернет, мобільні месенджери, відеопродукція (рекламні та інформаційні ролики) тощо.

При реалізації інформаційного тероризму застосовують такі методи психологічного впливу на аудиторію:

- залякування шляхом демонстрації сили та великої кількості озброєння (постійні погрози – вибухами, зброєю, застосуванням певного виду зброї або військової техніки, катуванням та ін.);

- психологічні методи посилення занепокоєння з метою доведення певної категорії населення до істеричних або панічних станів задля маніпулювання поведінкою, стимулювання до вчинення певних «очікуваних» дій;

- повна або часткова інформаційна ізоляція та дезінформація (обмеження комунікації; блокування соціальних мереж, відеоканалів; відсутність доступу до альтернативних інформаційних джерел; обмеження мобільного зв'язку; розповсюдження фейкової інформації, розсилка голосових повідомлень з дезінформацією або залякуваннями).

Отже, інформаційний тероризм має психологічну природу, є засобом впливу на психологічні стани людей, має за мету маніпуляції їхньою свідомістю і поведінкою, що вимагає здійснення роботи щодо обмеження та недопущення цього впливу на населення, зокрема молодь.

У протидії інформаційному тероризму виділяють два взаємопов'язані напрямки: 1) силовий, що спрямовано на виявлення, ліквідацію та покарання терористів; 2) профілактичний, спрямований на превентивну діяльність, на недопущення розповсюдження ідей, що пропагують прихильники тероризму шляхом розміщення достовірної і перевіреної інформації, а також інформаційної, просвітницької та виховної роботи. Основними формами роботи зі студентською молоддю в указаному напрямку є: лекції та бесіди про історію, культуру, літературу і мистецтво українського народу; проведення дискусій, «круглих столів» з питань негативного ставлення до тероризму і будь-яких форм насильства; проведення тренінгів з розвитку психологічної стійкості, подолання негативних емоційних станів; прес-конференцій, зустрічей з науковцями в галузі історії, права, видатними державними діячами та ін. Окремим напрямком профілактичної роботи є більш широке використання медіа ресурсів у громадсько-правовому напрямі роботи з молоддю. Медіа ресурси (ТВ канали, інтернет-сайти та спільноти) мають значний як позитивний, так і негативний потенціал впливу на свідомість громадян в цілому, і молоді зокрема. Інформація, що розміщується у медіа ресурсах (інтернет-каналах, месенджерах, сайтах та ін.), може носити (і доволі часто дійсно містить) емоційні маніпуляції, маніпуляції аргументами, одностороннє висвітлення певної теми (або події), підміну аргументів при залученні сумнівних експертів та ін.

Використання вказаних технік країною-агресором має за мету впливати на громадську і правову позицію молоді. У межах цього напрямку роботи зі студентами необхідно, по-перше, надавати вичерпну і достовірну інформацію з

певних питань та, по-друге, забезпечувати комунікативну підтримку у поєднанні із аналітичними супроводом інформації, що має бути спрямована на роз'яснення і спростування недостовірної, викривленої інформації, яку несе інформаційний тероризм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуцало М. Організація протидії сучасному тероризму : навч. посіб. Київ : Аратта, 2009. 263 с.

ФОНРАБЕ ЄВГЕН ВІКТОРОВИЧ,
викладач Черкаського фахового коледжу харчових технологій,
секретар дисциплінарної палати КДКА
(кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури) Черкаської області

ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ РОЗЛАД ЯК ФАКТОР ДЕСТРУКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОСТТРАЖДАЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

З кожним роком в Україні збільшується кількість повідомлень щодо випадків насильства в родині. Незважаючи на відсутність ведення окремої статистики, зазначена проблема існує і з часом поглиблюється, стає суспільно значущою.

Ряд зарубіжних досліджень (Д. Дуранд, Дж. Мкарол, Дж. Нембі, Л. Розен, Р. Урсано) сімей військових, які повернулись з Іраку та Афганістану, показують зв'язок між участю у військових діях та домашнім насильством, збільшення жорстокого поводження над членами родини, зростання кількості розлучень, уходу (втечі) з родини. На думку авторів, підвищення агресивності можна пояснити з погляду як фрустраційної теорії агресії, так і теорії соціального навчання [4].

Відповідно до цих теорій, насильницькі дії частіше спрямовані на членів родини (дружин, матерів, сестер, дітей та інших), що є проявом домашнього насильства. Однією із причин виникнення домашнього насильства у сім'ях демобілізованих (звільнених) військовослужбовців є наявність у них симптомів посттравматичного стресового розладу (далі – ПСТР) [2].

Важкий психологічний стан, що виникає в результаті поодиноких або таких, що повторюються, психотравмуючих ситуацій визначається як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). За міжнародною класифікацією хвороб (МКХ–10) ПТСР відноситься до групи розладів F43 – реакція на важкий стрес і порушення адаптації. До цієї групи розладів входять розлади, що ідентифікуються не лише на підставі симптоматики і характеру протікання, але й на підставі очевидності причин: негативної події у житті, яка викликала гостру стресову реакцію. ПТСР (посттравматичний стресовий розлад) відноситься до підгрупи реакцій F43.1 і виникає як відтермінована відповідь загрозливого або катастрофічного характеру. У деяких випадках цей розлад (стан психіки) може прийняти хронічну течію на багато років з можливим переходом у стійкі зміни особистості. За формою прояву відповідно і часом ПТСР розрізняють як гострий (прояви через 1-3 місяці); хронічний (прояви через 6 місяців); відтермінований (прояви більше ніж через 3 місяці) [1].

Залежно від поведінки внаслідок деструктивної стресової трансформації в умовах небезпеки вченими визначаються наступні психологічні типи осіб з ПТСР:

1. *Зламани (надломлені).* Ознаки: чіткі симптоми невротизації, фрустрації,

інколи – психопатизації. Таким особам притаманне постійне переживання страху смерті (інколи страх інтравертується у безрозсудливу сміливість, особливо у присутності інших). Вони не уявляють себе у післявоєнному житті, схильні до самоствердження шляхом жорстокості та репресій у відношенні до слабких і беззбройних (місцевих жителів і полонених), що виправдовують помстою за загиблих друзів. Схильні до вживання алкоголю і наркотиків. Випадки вбивства. Типові зовнішні ознаки таких військовослужбовців – обличчя вбитої горем людини внаслідок зниження тонусів лицевих м'язів, зовнішні прояви сумування – опущені плечі, сутула спина, нетвердий крок («печатка смерті»). Роздратованість, і як наслідок – психологічна «втеча в пустий окоп».

2. *«Дурашливі»*. Основні ознаки: схильність до неадекватних вчинків, несумісних жартів, інфантильних дій. Такі військовослужбовці нездатні оцінити небезпеку, ані укритися від неї. Така гебоїдна (дитяча) поведінка (псевдоуникання екстремальної бойової ситуації) дуже небезпечна для них самих.

3. *«Оскаженілі»*. Характеризуються тривалою стійкою озлобленістю. Здійснюють неадекватні гіперагресивні вчинки у відношенні до інших військовослужбовців, старших за військовим званням, місцевих жителів і полонених. Агресивність, емоція люті стають у них стійкими, розгальмованими. Небезпечні як для оточуючих, так і для самих себе. Особливо небезпечна така поведінка в офіцерського складу. Їх супутник – алкоголь, наркотики, збочений секс [3].

Після таких випадків більшість людей мучить розкаяння, що може призвести до накопиченої психологічної депресії і самогубства. Найважливішими клінічними симптомами ПТСР, згідно з DSM-IV, є:

I. Травматична подія, що наполегливо повторюється в переживанні одним (або більше) з наступних способів: повторюване і нав'язливе відтворення події, відповідних образів, думок і сприймань, викликає тяжкі емоційні переживання; повторювані важкі сни про подію; важкі дії або відчуття, якби травматична подія переживалася знову (включає відчуття «пожвавлення» досвіду, ілюзії, галюцинації і дисоціативні епізоди – «Флешбек-ефекти», включаючи ті, які з'являються в стані інтоксикації); інтенсивні важкі переживання, що були викликані зовнішньою або внутрішньою ситуацією, що нагадує про травматичні події або символізує їх; фізіологічна реактивність у ситуаціях, що зовні чи внутрішньо символізують аспекти травматичної події.

II. Постійне уникнення стимулів, пов'язаних з травмою, блокування емоційних реакцій, заціпеніння (не спостерігалось до травми). Визначається за наявністю трьох (або більше) наступних особливостей: зусилля з уникнення думок, почуттів або розмов, пов'язаних з травмою; зусилля з уникнення дій, місць або людей, які будять спогади про травму; нездатність згадати про важливі аспекти травми (психогенна амнезія); помітно знижений інтерес або неучасть в раніше значимих видах діяльності; відчуття відстороненості або відокремленості від решти людей; знижена вираженість афекту (нездатність, наприклад, до почуття любові); відчуття відсутності перспективи в майбутньому (наприклад, відсутність очікувань з приводу кар'єри, одруження, дітей або побажання довгого життя).

III. Постійні симптоми зростаючого порушення, які не спостерігалися до

травми. Визначаються за наявності, принаймні, двох з нижче перерахованих симптомів: труднощі із засинанням або поганий сон; дратівливість або вибухи гніву; утруднення із зосередженням уваги; підвищений рівень стривоженості, гіперпильність, стан постійного очікування загрози; гіпертрофована реакція переляку [1].

Розглянемо основні (типові) прояви цих розладів та їхній вплив на сімейну ситуацію військового. Результатом впливу психотравмуючою подією може бути зміна в уявленні про власну вразливість, про самого себе, інших людей, про світ загалом. Може зруйнуватися уявлення про те, що навколишній світ упорядкований, безпечний, що власна особистість гідна поваги, а іншим людям можна довіряти. Загалом психічна травма є порушенням психологічної цілісності особистості.

Фахівці виокремлюють найбільш характерні відтерміновані реакції на бойовий стрес: дратівливість, запальність, агресивність, напруження, тривожність, підвищена стомлюваність, депресивність. Часто зустрічаються порушення сну, нічні кошмари, ослаблення пам'яті та труднощі концентрації, захопленість спогадами про війну, фобійні реакції. Може спостерігатися також пристрасть до алкоголю і наркотиків, особистісні зміни, різні психосоматичні симптоми [2, 4].

Проявами ПТСР є також втрата інтересу до значущих раніше для ветерана форм життєдіяльності, втрата бачення перспективи свого майбутнього, сенсу життя загалом. У багатьох з'являється невпевненість у своїх силах, відчуття нездатності впливати на хід подій, бажання помститися за все, що відбувалося на війні. Дослідники звертають увагу на хвилювання ветеранів через власні дії під час виконання службових завдань, на почуття провини через загибель друзів.

Серед типових проблемних проявів учасників бойових дій у контексті стосунків, дослідники відзначають недовіру до оточуючих і почуття відчуженості від них, зниження здатності до співпереживання і душевної близькості, відчуття занедбаності, труднощі у вираженні почуттів і саморозкритті, схильність до агресивних проявів. Загалом ветеранам важко вирішувати складності в спілкуванні. Їхні міжособистісні стосунки часто характеризуються нестабільністю, що породжує соціальні проблеми (звільнення з роботи, соціальні конфлікти, розлучення) [1]. Глобальними соціальними наслідками ПТСР серед військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань України є: протиправна поведінка, злочинність; побутове (сімейне, родинне) насильство як один з її проявів; розлучення з членами родини, залишення сім'ї; тривала депресія тих, хто повернувся, їх самоізоляція, і у подальшому – соціальне або фізичне самогубство [2].

Отже, проблема домашнього насильства серед учасників війни (бойових дій) після повернення їх до відносно мирного життя є досить актуальною і потребує вирішення, оскільки є важливою в політико-психологічному просторі сучасного українського суспільства, зумовлена загальним загостренням військово-політичної ситуації та посиленням потреби для подальшої реабілітації та реадаптації військовослужбовців до суспільного та особистого життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богомолець О. В. Поширеність та структура посттравматичних психічних порушень в учасників бойових дій *Національна програма охорони психічного здоров'я. Важливі кроки на шляху перетворення*. Київ, Нейроньюс, 2017. С. 105–112.
2. Робічокс Р., МакКерол Д. Сімейна жорстокість та військова дислокація *Охорона психічного здоров'я в умовах війни*. / пер. з англ. Т. Семигіна, І. Павленко, Є. Освяннікова. Київ : Наш формат, 2017. С. 733-743.
3. Палій С., Савчук О. Проблеми демобілізованих після участі у військових діях. Київ : НаУКМА, 2019. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/items/36308393-58d4-4969-ad57-74809990f922>
4. Solomon Z., Miculincer M., Benbenishty R. Combat stress reaction clinical manifestations correlates *Mil. Psychol.*, 1989, v. 1, NS1, pp. and correlates // *Mil. Psychol.*, 1989, v. 1, NS1.

ЧАНЧИКОВ ІЛЛЯ КОСТЯНТИНОВИЧ,

доктор філософії з психології,

*викладач кафедри практичної психології Педагогічного факультету
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

ПІДТРИМКА ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЖИТТЄВОЇ СТІЙКОСТІ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТЕРОРИЗМУ

Терористичні події мають серйозний вплив на життя людей, викликаючи психологічну травму, втрату безпеки та сенсу життя. Відновлення життєстійкості є процесом, який допомагає постраждалим подолати ці негативні наслідки та відновитись після важких переживань.

Життєстійкість – це комбінація установок і переконань, які спонукають людину до наполегливої і важливої роботи навіть в умовах стресу і складних ситуацій. Концепція життєстійкості були розроблені С. Маді, і він виділив такі чотири компоненти цього явища: контроль – це віра і дії, що людина може впливати на події свого життя; залученість – означає схильність брати участь у життєвій діяльності, проявляти щирий інтерес і цікавість до світу навколо; прийняття ризику – це переконання, що зміни, а не стабільність, створюють можливості для особистісного зростання, а не загрозу безпеці; комунікація – ефективне спілкування з іншими людьми, дає можливість отримати підтримку, пораду та розуміння, що сприяє здатності впоратися зі стресом та складними ситуаціями [2, 3].

Тож, якщо говорити про відновлення життєстійкості постраждалих від тероризму людей, то ми маємо на увазі відновлення та розвиток відповідних компонентів життєстійкості.

Контроль є ключовим аспектом відновлення життєстійкості осіб, які постраждали від тероризму. Внаслідок терористичного акту постраждалі можуть втратити почуття контролю над своїм життям та навколишнім середовищем. Вони можуть почуватися безсилими та безпорадними. Відновлення життєстійкості потребує відновлення цього контролю.

Постраждалі повинні усвідомлювати, що вони можуть впливати на своє життя та приймати активні рішення, спрямовані на відновлення та зростання. Контроль може бути відновлений через розвиток навичок прийняття рішень, планування та управління своїми емоціями. Свідоме прийняття відповідальності за своє життя та поступове відновлення контролю над нею допомагає постраждалим відновити та зміцнити свою життєстійкість.

Залученість є ще одним важливим аспектом відновлення життєстійкості. Постраждалі повинні знаходити сенс і мету у своїх діях, відчувати, що їхнє життя має значення. Це може бути досягнуто шляхом відновлення втрачених інтересів, розвитку нових навичок і заняття діяльністю, що приносить радість та задоволення. Залучення до активності, які виходять за рамки травматичного досвіду, допомагає постраждалим відчути себе живими та відновити свою

життєстійкість.

Прийняття ризику також є невід'ємною частиною відновлення життєстійкості постраждалих. Після терористичного акту постраждалі можуть відчувати страх і невпевненість у майбутньому. Однак, для досягнення повного відновлення, вони мають наважитися виходити із зони комфорту та впоратися з новими викликами. Це може включати встановлення нових цілей, подолання перешкод та здійснення змін у своєму житті. Прийняття ризику дозволяє постраждалим розширити свої можливості та пережити особисте зростання.

Зрештою, комунікація відіграє важливу роль у відновленні життєстійкості постраждалих від тероризму. Постраждалі потребують підтримки близьких, друзів, спільноти та спеціалістів, щоб почуватися більш спокійно та несамотньо. Соціальна підтримка надає емоційну врівноваженість, інформаційні ресурси, практичну допомогу та підтримуюче середовище, що сприяє відновленню життєстійкості. Постраждалі відчувають себе більш захищеними та впевненими, що допомагає їм долати труднощі та відновлюватися після терористичного акту.

Однією з найважливіших складових психологічної підтримки є розробка індивідуальних планів допомоги. Це дозволяє фахівцям, таким як психологи та психотерапевти, взяти до уваги унікальні потреби кожного потерпілого та розробити персоналізований підхід до їх відновлення. Індивідуальні плани допомоги можуть включати різні методики та стратегії, такі як когнітивно-поведінкова терапія, психонавчання, техніки релаксації та інші, спрямовані на зниження симптомів тривоги, депресії та стресу.

Варто відмітити, що часто недостатньо лише психологічної допомоги. Важливо притримуватись інтегрованого підходу до підтримки та відновлення життєстійкості постраждалих від тероризму, і це є необхідним для забезпечення ефективної допомоги. Такий підхід поєднує різні аспекти допомоги, такі як: психологічна допомога, соціальна підтримка та професійна допомога в єдину систему.

Психологічна допомога грає ключову роль у процесі відновлення життєстійкості. Постраждалі від тероризму можуть зіткнутися з різними психологічними наслідками, такими як: посттравматичний стресовий синдром, тривожність та депресія. Психологи та психотерапевти допомагають постраждалим розібратися у своїх емоціях, обробити травматичні події, розвинути стратегії справлення та відновлення, а також повернутися до нормального життя, розвиваючи при цьому компоненти життєстійкості.

Соціальна підтримка також відіграє важливу роль у відновленні життєстійкості постраждалих. Підтримка близьких, друзів, спільноти та організацій допомагає постраждалим почуватися підтриманими та неоднозначними. Вони можуть надавати емоційну підтримку, практичну допомогу та інформаційні ресурси, що допомагають постраждалим справлятися з труднощами та долати виклики, що стоять перед ними.

Крім того, професійна допомога є необхідною складовою інтегрованого підходу. Це може включати допомогу юристів, фахівців із зайнятості, консультантів з реабілітації та інших професіоналів, які можуть допомогти постраждалим відновити своє професійне та соціальне життя. Вони допомагають постраждалим отримати необхідні ресурси, навички та підтримку для успішної адаптації та відновлення.

Інтегрований підхід дозволяє об'єднати всі ці аспекти допомоги в єдину систему, забезпечуючи постраждалим усі необхідні ресурси та підтримку для відновлення та розвитку їхньої життєстійкості. Він враховує унікальні потреби кожного потерпілого та пропонує персоналізований план підтримки, що дозволяє ефективно впоратися з травмою та відновитися після терористичного акту.

Загалом відновлення життєстійкості постраждалих від тероризму – це довгостроковий процес, який вимагає інтегрованого підходу, що включає психологічну, соціальну та медичну допомогу. Він спрямований на допомогу постраждалим повернутися до нормального життя, набутти сенсу та відновити свою життєстійкість навіть після важких випробувань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kobasa S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: an inquiry into hardiness. *J. Pers. Soc. Psychol.* 37:1. Doi: 10.1037//0022-3514.37.1.1
2. Maddi S. R. «The story of hardiness: twenty years of theorizing, research, and practice», in *The Praeger Handbook on Stress and Coping*, eds A. Monat R. S. Lazarus, and G. M. Reevy (Owings Mills, MD: Praeger), 2007.
3. Maddi S. R. and Khoshaba D. M. *Resilience at Work: How to Succeed No Matter What Life Throws at You*. New York, NY: Amacom Books, 2005.

ШЕБАНОВ АРТУР СЕРГІЙОВИЧ,

викладач кафедри інженерних спеціальних дисциплін

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ЗНИЩЕННЯ МІСТ РАКЕТАМИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ

Знищення міст ракетними атаками стає все більш поширеною проблемою в нашому світі. Ці напади мають серйозні наслідки для життя та здоров'я населення. Українські міста щоденно стикаються з наслідками ракетних ударів, які наносять агресори. Обстріли призводять до руйнування будинків, квартир громадян і об'єктів інфраструктури. В результаті вибухових хвиль та уламків снарядів у квартирах пошкоджуються вікна, стіни та балкони. З початку війни, представники Пентагону стверджують, що Росія здійснила велику кількість запусків зброї великої дальності, зокрема крилатих і балістичних ракет, спрямованих на цілі в Україні. Кожного дня українці потерпають від ракетних обстрілів і це негативно впливає на розвиток та благоустрій міста.

Розглянемо типи ракет, що використовуються під час атак на міста, та їхні руйнівні можливості. Це дозволить нам зрозуміти масштаби знищення та ступінь загрози, яку вони становлять для міст. Також дослідимо останні приклади міст, що постраждали від ракетних атак, і проаналізуємо мотивацію цих нападів, що може бути пов'язана з політичними конфліктами або тероризмом.

«Іскандер-М» – це російський оперативно-тактичний ракетний комплекс наземного базування, який можна порівняти з нащадком ракетного комплексу «Точка-У». Він має два типи ракет: балістичну 9М723 та крилату 9М729/728. Мобільні ракетні комплекси з балістичними ракетами 9М723 призначені для ураження протиповітряної оборони і важливих стаціонарних об'єктів. Під час російської агресії проти України «Іскандери» активно використовуються. Наприклад, лише 24 лютого 2022 року загарбники випустили 63 ракети 9М723, а в березні пуски «Іскандерів» становили 62% від усіх ракетних ударів.

9М79М «Точка-У» – це радянська твердопаливна одноступінчаста балістична ракета, яка має мобільну колісну платформу і була розроблена у 60-х роках минулого століття. Її дальність дії становить лише 120 км. Однак касетні боеголовки, якими вона оснащена, здатні уражати площу до семи гектарів. Раніше Росія заявляла, що «Точку-У» було вилучено з озброєння в 2019 році. Проте удари, що спостерігалися в Лисичанську, Маріуполі та на залізничному вокзалі в Краматорську, свідчать про те, що загарбники продовжують використовувати ці ракетні комплекси для тероризування.

Зенітний комплекс С-300/С-400 є протиповітряною системою з ракетами, які можуть бути переналаштовані. Ці ракети С-300 не мають вбудованої системи наведення на наземні цілі. У таких випадках їх можуть направляти безпілотники або навідники, що забезпечує більшу точність, подібну до ракет сучасних комплексів, наприклад, «Калібр», з точністю від 2 до 50 метрів. Проте,

зауважується, що деякі російські оператори не використовують жодної системи наведення, а просто запускають ракети в напрямку населених пунктів. Це може призводити до значних відхилень від мети, до кілометрів, що загрожує життю мирного населення і може спричинити значні людські жертви.

Криллаті ракети наземного та морського базування. Крилаті ракети можуть бути запущені не тільки з літаків, але і з інших платформ. Відомо, що ворожі сили випускають ракети типу «Калібр» з наземних установок у Росії та Білорусі, а також з кораблів та підводних човнів у Чорному, Азовському та Каспійському морях. Крім того, крилаті ракети «Онікс» з берегових мобільних установок в окупованому Криму використовуються для обстрілу Одеської та Миколаївської областей.

Гіперзвуковий авіаційний комплекс Х-47М «Кінжал». Гіперзвукова ракета повітряного базування Х-47М також відома як 9-С-7760, є варіантом авіаційного комплексу «Іскандер». Ця ракета призначена для використання на надзвукових винищувачах-перехоплювачах МіГ-31К, які виступають як літаки-носії для «Іскандера». Єдиним способом уникнути загрози від ракети «Кінжал» є знищення літака-носія на землі або ракети на початковій ділянці траєкторії, коли вона ще не досягла великої висоти та швидкості.

Х-101 є стратегічною крилатою ракетою класу «повітря-земля» і вважається однією з найбільш потужних збройних систем у розпорядженні ворожої сторони. Її дальність польоту перевищує 5 тисяч кілометрів, що дозволяє здійснювати удари всією територією України. Суттю є те, що Х-101 є модифікацією ракети Х-55 з використанням російських комплектуючих і збільшеною дальністю польоту.

Крилата протикорабельна ракета Х-22 «Буря». Найстаріша ракета в нашому списку, що була прийнята на озброєння в 1968 році, є надзвуковою ракетою повітряного базування Х-22. Ця ракета була розроблена для знищення авіаносних груп за допомогою ядерної бойової головки. Довжина Х-22 (12 м) відповідає довжині міжміського автобуса «Ікарус», а її стартова вага (5,7 тонни) еквівалентна вазі 5-6 легкових автомобілів. Уявіть собі автобус з крилами, що падає з неба зі швидкістю 5600 км/год і перевозить на борту тонну вибухівки, пару тонн отруйного окислювача та тонну вкрай запального палива.

Наслідки знищення міст ракетами є руйнівними та можуть призвести до величезних людських страждань та пошкодження інфраструктури. Ось деякі з основних наслідків:

1. Загибель людей: ракетні обстріли міст можуть спричинити значну кількість жертв серед цивільного населення, включно з мешканцями, відвідувачами та персоналом екстрених служб. Це стосується як миттєвих смертельних випадків, так і тривалої фізичної та психологічної травм.

2. Руйнування інфраструктури: ракети можуть спричинити широке руйнування будівель, у тому числі житлових районів, комерційних закладів, шкіл, лікарень та життєво важливих інфраструктур, таких як: електростанції, системи водопостачання та транспортні мережі. Це призводить до порушення основних послуг і перешкоджає процесу відновлення.

3. Переміщення цивільного населення: руйнування міст змушує багатьох людей залишати свої домівки, шукаючи безпеки та притулку. Це призводить до внутрішнього переміщення та гуманітарних криз, оскільки постраждале

населення потребує допомоги з продуктами харчування, водою, медичним обслуговуванням та іншими основними потребами.

4. Економічний вплив: руйнування міст має серйозні економічні наслідки, впливаючи на місцевий бізнес, зайнятість і економіку регіону в цілому. Щоб відновити інфраструктуру, необхідну для відновлення економіки, потрібен значний час, ресурси та інвестиції.

5. Суспільна та культурна шкода: міста – це не лише фізичні споруди, а й історичне, культурне та соціальне надбання. Коли міста руйнуються, відбувається втрата спадщини, культурних артефактів і громадських просторів, що може мати довгострокові наслідки для ідентичності та соціальної структури постраждалих громад.

6. Довгостроковий вплив на навколишнє середовище: ракетні атаки також можуть призвести до збитків навколишньому середовищу, включаючи викид небезпечних матеріалів і забруднення повітря, ґрунту та джерел води. Це загрожує здоров'ю людини, цілісності екосистеми та може мати довгострокові наслідки для навколишнього середовища.

Важливо зазначити, що наслідки руйнування міст ракетами виходять за межі безпосереднього удару та часто мають довготривалі наслідки для окремих осіб, громад і суспільства в цілому.

Дослідження довгострокових наслідків ракетних атак для людей є важливим для розуміння комплексного впливу на людей. Ось кілька ключових аспектів, що слід враховувати:

Проблеми з дихальною системою: вдихання пилу, випарів і хімічних речовин, що виділяються під час ракетних атак, може становити значний ризик для здоров'я дихальних шляхів. Дрібні частинки та токсичні речовини можуть подразнювати дихальні шляхи, що призводить до респіраторних симптомів, загострення наявних захворювань і розвитку респіраторних захворювань з часом.

Проблеми з психічним здоров'ям: досвід переживання ракетної атаки може мати глибокий психологічний вплив на людей. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожні розлади, депресія та інші психічні розлади можуть стати більш поширеними серед тих, хто зазнав таких травматичних подій. Постійний страх, тривога та невпевненість, пов'язані з життям у зоні конфлікту, можуть сприяти довгостроковому психологічному дистресу.

Інваліди та травми: ракетні атаки часто призводять до фізичних ушкоджень, від незначних до важких. Ті, хто вижив, можуть отримати вибухові поранення, осколкові поранення, опіки та інші травматичні ушкодження. Ці травми можуть призвести до довгострокової інвалідності, впливаючи на рухливість, сенсорні функції та загальну якість життя. Для усунення фізичних і функціональних обмежень, спричинених цими травмами, може знадобитися реабілітація та спеціалізований догляд.

Вкрай важливо визнати багатовимірний вплив ракетних атак на людей, включаючи їхнє фізичне, психологічне та соціальне благополуччя. Підтримуюче втручання, доступ до медичних послуг, психологічне консультування та реабілітаційні програми є важливими для усунення довгострокових наслідків і сприяння одужанню постраждалих від таких нападів. Насамкінець підкреслимо важливість міжнародного співробітництва у запобіганні та розв'язанні цих

нападів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. URL: <https://texty.org.ua/articles/106433/letyucha-smert>
2. Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України. Київ : Знання 2000. 184 с.
3. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом. Київ, 2009. 192 с.
4. Біленчук П. Д., Кравчук В. В., Кравчук О. В., Кулик В. М. Сучасний тероризм: світові, вітчизняні та регіональні тенденції : навч. посіб. Хмельницький : Хм.ЦНТЕІ, 2008. 212 с.

ШУЛДИК АНАТОЛІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,

доцент кафедри психології

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ ДЛЯ ПСИХІКИ ОСОБИСТОСТІ

Тероризм є загальнолюдською проблемою сучасності і представляє серйозну загрозу для окремих громадян, суспільства та держави загалом. Україна зіткнулася із відкритими терористичними діями збоку не окремих терористичних угруповань, а країни-агресора – російської федерації. Жахливою реальністю для українців є те, що постійна небезпека терористичних актів стала невід'ємною частиною їх життя. У значній частини населення це може викликати негативні короткотривалі та довготривалі психологічні наслідки.

Психологічні наслідки терактів і терористичних загроз досліджували Ю. Биховець, Д. Вельтищев, О. Дуканов, Є. Кекелідзе, В. Коханов, Л. Гуменюк, В. Кольцова, Д. Ольшанський, В. Попов, Н. Тарабрина, та ін.

Тероризм (лат. *terror* – страх, жах) – це публічно чинені, суспільно небезпечні злочинні дії або погрози такими, що передбачають організаційне, фінансове, матеріально-технічне або інше сприяння безпосередньому здійсненню одиничних або серії терористичних актів, спрямовані на нагнітання жаху і паніки, створення атмосфери безвихідності, пригніченості, неспокою з метою прямого або опосередкованого впливу щодо вчинення владними посадовими особами на користь терористів конкретних дій або виконання в їх інтересах відповідного комплексу політичних, соціальних чи економічних заходів [2, с. 95].

Тероризм у вузькому розумінні вчені розглядають як загально небезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної чи юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій [4, с. 36].

Узагальнивши вплив військових дій, терактів на психічне здоров'я особистості, можна стверджувати, що найчастіше він проявиться у:

– розвитку дистресу, що може мати довготривалий ефект на психічне здоров'я особистості. Люди, які пережили воєнні конфлікти, терористичні акти, можуть тривалий час відчувати емоційну напругу, тривогу та інші психологічні симптоми. Дистрес може впливати на різні сфери життя особистості, включаючи їх загальний фізичний стан, роботу, взаємини з іншими та якість життя. Він може призвести до зниження рівня життєвої енергії, концентрації та продуктивності. Також можуть виникати проблеми зі сном, станом імунної системи та іншими фізичними проявами. Крім того, дистрес може впливати на психологічні аспекти життя, такі як настрій, самооцінка та мотивація. Важливо розуміти, що розвиток дистресу після терористичних актів є нормальною реакцією на травматичні події.

Однак, необхідна підтримка та допомога з боку професіоналів, спільноти та близьких, що може допомогти особистості подолати дистрес та відновити психічне благополуччя у:

– гострому стресовому розладі – з’являються повторювані нав’язливі думки та спогади, пов’язані з травматичною подією, нездатність відчувати радість, задоволення – людина може відчувати себе відірваною, переживати емоційну пригніченість або втрату інтересу до звичних справ та видів діяльності; також людина може переживати тривожність, роздратування та мати проблеми зі сном;

– розладах адаптації – симптоми з’являються одразу після стресової події та зникають протягом 6 місяців. Людина може переживати тривогу, депресію, роздратування, нездатність позитивних емоційних переживань або непередбачувані зміни настрою. Розлади адаптації можуть супроводжуватися фізичними проявами, такими як проблеми зі сном, зниження життєвої енергії, головні болі, шлунково-кишкові розлади, підвищена чутливість до болю тощо. Людина може відчувати відчуженість, відсутність бажання підтримки соціальних контактів, втрату інтересу до звичних видів діяльності, відчуття безсилля або нездатність приймати рішення;

– афективні розлади у вигляді депресії, яка є найпоширенішою проблемою людей, що пережили стресову і травматичну подію [3].

Кризові стани, що виникають під час переживання наслідків терактів, характеризуються високою інтенсивністю, короткотривалістю та динамічністю. До клініко-психологічних наслідків тероризму належать також порушення сну і концентрації уваги, дратівливість, нічні жахи, постійні негативні думки і спогади про подію. Найбільш вираженими формами психічних порушень, що виникають після впливу терористичних актів, є ПТСР і розлад адаптації. Варто зазначити, що прояв даних порушень багато в чому визначається суб’єктивними факторами. Провідну роль у виникненні психічної травми має особистісна та емоційна включеність у травматичну подію. Серед особистісних якостей, що сприяють розвитку даних порушень, виокремлюють інфантильність, незрілість емоційної сфери, низький рівень адаптації, екстернальну орієнтацію [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гуменюк Л. Й. Сучасні дослідження психологічних наслідків терористичної загрози для психіки людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 224–234.
2. Попов В. Ю. Методика розслідування терористичного акту: дис. ... доктора філософії: 081 / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2021. 255 с.
3. Свиридюк В. З., Меліченко Т. Д. Стреси воєнного часу та їх вплив на психосоматичний стан людини. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи*: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Україна, Житомир, 25 квітня 2023 р.). Житомир, 2023. С. 248–252.
4. Тероризм: теоретико-прикладні аспекти: навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. проф. В. К. Гришука. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 328 с.

ШУСТ НАТАЛІЯ БОРИСІВНА,
професор кафедри філософії, соціології та політології
Державного торговельно-економічного університету
доктор соціологічних наук, професор

ШАЄВА АНАСТАСІЯ ІГОРІВНА,
здобувач вищої освіти Державного торговельно-економічного університету

ОСОБИСТІТЬ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УМОВАХ ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ

Воєнний стан, в умовах якого живе українське суспільство, змінив багато наших уявлень та породжує велику кількість нових практик, які ми використовуємо для адаптації та виходу з цієї ситуації, а також суттєво вплинув на рівень забезпечення стабільності освіти [1, 2], безперервності самого навчального процесу, що супроводжується надзвичайними обставинами і психологічним напруженням на процес соціалізації особистості та всіх соціальних груп [3]. Сьогодні стає реальним тестом на спроможність соціальних організацій, усіх демократичних інституцій [4, 5, 6] на забезпеченість ресурсами, згуртованість нації та стійкість самої особистості.

У літературі з соціології та соціальної психології проблема протиріч у процесах ресурсності особистості в умовах зовнішніх загроз висвітлена не достатньою мірою. Особистість розглядається в усіх сферах нашого життя, бо люди відіграють провідну роль в усіх процесах, що відбуваються навколо.

Прикладом можуть стати науки, які досліджують індивід як суб'єкт і об'єкт. Соціологія як наука бере за основу аналіз соціальних взаємозв'язків, соціальних відносин, соціальних взаємодій, що циркулюють в соціумі. Тобто, базуючись на цьому, особистість постає як та частина, що формує навколо себе спільноти, групи, куди надалі вступає та продовжує контакт. Вивчаються людські процеси в цілому, на відміну від психології, що постає другим прикладом, яка більш конкретно приділяє увагу психічному стану: емоціям, почуттям тощо, але, у будь-якому випадку, особа так чи інакше співіснує з оточуючим середовищем, а для опису того, чим саме обумовлені ці взаємодії, повинна бути спеціальна професійна галузь і це – соціальна психологія.

Соціальна психологія як галузь соціології розглядає формування особистості в процесі життєдіяльності, розкриваючи механізми впливу соціальних факторів [7, 9]. Проведення соціологічних досліджень допомагають результативніше зрозуміти соціальну реальність, а саме, латентні закономірності, які впливають на неї. Соціологічні дослідження, що були проведені в квітні 2022 року, по-перше, «Адаптація до стресових станів» [11].

За більше, ніж місяць війни Індекс емоційного напруження піднявся з 2.7 до 3.5. Сьогодні кількість тих, хто оцінює свій емоційний стан як дуже напружений або напружений складає майже 50%. У спокійному емоційному стані сьогодні

лише 8% опитаних, тоді як до війни цей показник коливався в межах 22-26%.

Найбільше емоційно напруженим свій стан визначають старші люди. Також така ситуація спостерігається серед жінок, які зазвичай емоційніше реагують на складні ситуації. З них майже 60% сукупно мають високі та надвисокі рівні емоційної напруги, тоді як серед чоловіків таких лише 35%. Абсолютна більшість (74%) тих, хто перебуває у складних обставинах, оцінюють свій стан як напружений.

Загалом, лише 5% респондентів зазначили, що перебувають у складній ситуації. Ще 44% мають труднощі, але вони терпимі. У відносно нормальних обставинах знаходиться 51% опитаних.

Найбільше труднощів відчують ті, хто вимушено змінили місце проживання, особливо мешканці східних областей. Легше тим, хто має роботу, або хоча б часткову занятість. Відповідно найважче тим, хто не працює – лише 40% з них перебувають у відносно нормальних обставинах.

У складних життєвих обставинах людина може обирати різні стратегії поведінки: наразі, 50% опитаних намагаються активно вирішувати свої проблеми – для умов війни це показник адаптації до ситуації та прийняття відповідальності за своє життя на себе. 35% намагаються перечекати, не поспішають з рішеннями, отже займають пасивну позицію. 13% шукають підтримки в інших людей (здатні спиратися на інших та залучати їх до рішень).

Аналізуючи дані, можемо дійти висновку, що більшість населення дійсно має проблеми з емоційним та матеріальним станом. І те, що війна може зумовлювати як застій, так і розвиток психологічного бачення, тому що 50% опитаних намагаються активно вирішувати свої проблеми, що є доволі високим коефіцієнтом.

По-друге, «Рівень життєстійкості» [11, 12], українці на другому місяці війни демонструють рівень життєстійкості (3.9 з 5). Низький рівень життєстійкості мають лише 2% опитаних. У більшості він на середньому рівні (59%). Високу стійкість все ще мають 39%

Базуючись на поданій статистиці, ми бачимо, що найменшу стійкість мають мешканці сходу, пенсіонери та ті, хто втратили роботу. Деяко вищий рівень психологічної витривалості, готовності до тривалої боротьби виявляють люди до 50 років, в основному чоловіки, ті, хто повноцінно працюють, перебувають у відносно нормальних обставинах, здатні активно вирішувати проблеми та не змінили місце проживання у зв'язку з війною.

Було проведено власне опитування вікової категорії 17-26 років з метою дослідження питання «Людина в умовах зовнішніх загроз» серед студентів Державного торговельно-економічного університету факультетів ФМТП та ФЕМП. Актуальність теми соціологічного дослідження зумовлена тим, що люди кожного дня знаходяться під тим чи іншим впливом обставин, і нам важливо знати, які передумови, причини та наслідки, що будуть за цим. Мета – дослідити, яким чином зовнішні загрози впливають на суспільство, аби мати можливість надалі з цим співпрацювати та звести тиск на мінімум. Так, за результатами соціологічного дослідження ми прийшли до висновків: 86% опитуваних слідкують за тим, що відбувається в країні, 12% – іноді, 2% тих, хто не слідкує зовсім.

Активно намагаються знаходитися в центрі новин 64% опитуваних.

Для отримання інформації більш за все за використовують Інтернет – 96%.

Перевіряють дійсність написаного на постійній основі – 50%, інколи – 30%, не перевіряють – 20%. Для перевірки респонденти використовують різні джерела – декілька офіційних сайтів, фільтруючи за допомогою критичного мислення. У разі отримання цікавих новин, 52% розповідають іншим, 38% нічого не роблять, й 10% – інша відповідь.

На думку опитуваних, найбільш вразливими до ЗМІ є літні люди, на другому місці – підлітки, далі – діти, і найменш вразливі – дорослі. Рух серед підлітків, а саме – інтерпретація старого тренду 2017 р., де підлітки створюють сутички через те, що їх не влаштовує те, як виглядає опонент? (Назва, яка найчастіше зустрічається – ЧВК «Редан») відома 92%, а 8% гадки не мають. Дізналася більшість – 78% через соціальні мережі. Ставлення в більшості – негативне. Інші відносять себе до нейтрального боку.

На погляд респондентів, такі рухи відбуваються через те, по-перше, що молоді нема чим зайнятися, що вона намагається вивільнити таким чином свою енергію, самовиразитися. Підлітки, які з більш інфантильним мисленням, не мають змоги користуватися фільтрування інформації, схильні до чогось нового, імпульсивного й підтримують будь-які яскраві мейнстріми, які з'являються, аби «бути у потоці»: належати до активної субкультури і таким способом «розважатися», щоб всі звертали на них увагу, не зважаючи на те, приносить це позитивні наслідки чи негативні.

По-друге, що це зумовлено тим, що з боку батьків не було належного виховання, аби пояснити, що будь-яке насилля – жахливо.

По-третє, деякі вважають, що це – наслідки впливу агресора, який прагне дестабілізувати наше суспільство.

Виходячи з думок опитуваних щодо того, як знизити рівень впливу з боку ЗМІ, можемо виділити такі пропозиції:

1. Підвищення рівня освіти, аби зацікавити молодь, щоб вона стала більш освіченою і менш схильною до такого дійства, вміла фільтрувати інформацію, використовуючи критичне мислення.

2. Частіше звертати на психологічних стан, відвідувати спеціаліста, аби пропрацювати відхилення від норми, зменшити прояв не усвідомлених дій.

3. Проводити роз'яснювальні роботи щодо сумнівних організацій, доносити правду та розповідати про відповідальність, яку підлітки можуть нести, у разі порушення загальноприйнятих норм.

4. Створювати «біомасу», яка буде навпаки позитивно впливати на підлітків, виховувати в них почуття стилю, толерантність, розповідати їм про те, що не кожен індивідуальний і не потрібно когось принижувати за зовнішній вигляд. Тобто, ми не прибираємо увагу повністю з негативу, щоб не користуватися прийомом «не думай про зелене яблуко», аби ще більш зацікавити бути «не таким як усі», а спрямовуємо молодь на ту інформацію, яка є корисною для нашого суспільства.

Підсумовуючи усе вище перелічене, ми можемо дійти до висновку, що особистість в умовах зовнішніх загроз, дійсно, здатна стати вразливою цілю злих маніпуляцій пропаганди. По-перше, якщо не буде використовувати критичне мислення, фільтруючи зібрані дані. По-друге, проявляти інфантильність своєю неосвіченістю, не маючи власної думки та слідувати за іншими. Соціальні групи,

особливо діти, підлітки та пенсіонери вразливі до чинників, що на них впливають. Найбільше сприятливими стають в наслідок таких факторів: стрес, тиск труднощів, підвищена емоційність чи емпатія, низький рівень адаптації до різкої зміни оточуючого середовища тощо. Для того, щоб знижувати відсоток тривожності та сприйнятливості, суспільство загалом, система освіти зокрема, повинні розвивати критичне мислення [10].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шуст Наталія. Освіта у стратегії випередження гібридних загроз українській суб'єктності у глобалізованому світі. *Соціокультурні трансформації та геополітичні виклики в умовах багатопольярного світу*. [Електронний ресурс]: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / відп. ред. А. Кравченко. Київ: Держ. торг.- екон. ун-т, 2022. С. 357-360.
2. Shust N., Tymchuk L., Maidaniuk I., Sydorenko I., Puzyrenko Y., & Nevmerzhytska, O. (2022). Education as an Effective Component of Political Development and Socio-Economic Prosperity in Society. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(4). P. 463-476.
3. Морозов А. Ю., Шуст Н. Б. Становлення інформаційного суспільства в Україні: виклики та перспективи. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. № 41(7-9), 2022, С. 26-38.
4. Kresina I., Shust N., Hultai M., Spivak M., & Durnov Ye. (2020). Social responsibility in the context of global challenges: the case of Ukraine. *Revista Amazonia investiga*, 9 (27). P. 578-587.
5. Шуст Н. Б. Проблема впливу геополітичного концепту на імплементацію демократії *Наукові перспективи: журнал*. 2022. № 5(23) 2022. С. 159-167.
6. Шуст Н. Б. Демократичні концепції та їх зв'язок з брендом країни на міжнародній арені через індекси демократії. *«Наукові інновації та передові технології» (Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»): журнал*. 2022. № 6(8) 2022. С. 544-551.
7. Заїкін В. Про соціальну психологію. URL: <https://youtu.be/Gx7F8-zX-MI>
8. «Як війна змінює українське суспільство». Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3527305-ak-vijna-zminue-ukrainske-suspilstvo.html>
9. Особистість з погляду соціальної психології. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3173/97/>
10. Особистість перед викликами війни: психологічні наслідки травматизації. Титаренко Т. М. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/709114/1/Tytarenko%20T.%20M.-article-Personality%20in%20the%20face%20of%20war%20challenges%20-%20psychological%20consequences%20of%20traumatism.pdf>
11. Восьме загальнонаціональне опитування: психологічні маркери війни. Квітень 2022 р. URL: <https://ratinggroup.ua/research/ukraine/b29c8b7d5de3de02ef3a697573281953.html>
12. Дослідження соціально-психологічних проблем і потреб осіб постраждалих внаслідок війни. URL: <https://www.prostir.ua/?news=doslidzhennya-sotsialno-psyholohichnyh-problem-i-potreb-osib-postrazhdaloh-vnaslidok-vijny-chy-aktualna-narazi-postvojenno-sotsialno-psyholohichna-reabilitatsiya>

Шановні учасники Форуму!

Вітаю учасників наукового форуму, який об'єднав представників органів державної влади, науковців, юристів-практиків, архітекторів, екологів, психологів, щоб обговорити одну з найактуальніших проблем сучасного світу – протидію терористичним актам у міському середовищі. Цей форум є важливим кроком в нашому спільному зусиллі зробити наші міста

безпечнішими та забезпечити добробут наших громадян.

Тероризм – це суспільне зло, яке не знає меж та не розрізняє національностей, релігій чи політичних переконань. У зростаючій глобалізованій суспільній структурі міста стають місцем життя, розваг, туризму та торгівлі, проте вони також стають потенційними мішенями для терористичних груп та індивідів, які прагнуть завдати шкоди та посіяти страх серед наших співвітчизників. З огляду на це виникає необхідність у широкому інформуванні, навчанні та співпраці для ефективної протидії терористичним актам.

Цей захід зібрав разом досвідчених фахів в своїй сфері, щоб поділитися досвідом, обмінятися ідеями та розглянути стратегії, які допоможуть забезпечити безпеку наших міст. Залучення всіх зацікавлених сторін, від урядових органів до громадських організацій, є ключовим чинником у нашій спільній боротьбі з тероризмом.

На Форумі будуть розглянуті питання важливості попередження радикалізації та пропаганди насильства. Події минулого показали, що молоді люди стають основною цільовою аудиторією для рекрутерів терористичних груп. Тому важливо вкласти зусилля у попередження радикалізації та забезпечення альтернативних шляхів розвитку для молоді.

Ми маємо можливість обговорити питання покращення системи реагування та реагування на терористичні загрози. Це включає розробку та впровадження ефективних механізмів спостереження, обміну інформацією та спільного координаційного центру, щоб оперативно реагувати на ситуації кризового характеру. Крім того, ми розглянемо питання підвищення свідомості громадськості про терористичну загрозу та правила безпеки. Інформованість населення про можливі загрози, процедури поведінки в екстремальних ситуаціях та звичайні практики безпеки можуть значно зменшити вразливість і зберегти життя.

Подолання терористичних загроз вимагає спільних зусиль, співпраці та

взаєморозуміння. Покладаючись на наші колективні знання та досвід, ми можемо створити міста, які стоятимуть міцно перед будь-якими терористичними атаками.

Дякую вам за участь у цьому важливому Форумі.

Працюючи разом, ми можемо знайти інноваційні підходи та рішення!

ІРИНА СОПЛКО,

*керівник апарату Національної комісії з радіаційного захисту населення
України, головний науковий співробітник Науково-дослідного центру
«Інститут сімейної та молодіжної політики імені Олександра Яременка»
Навчально-наукового права та політології
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор*

Наукове видання

ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**ЗБІРНИК
МАТЕРІАЛІВ НАУКОВОГО ФОРУМУ**

21 червня 2023 року

*Випусковий редактор – Л. Макаренко
Макетування і оригінал-макет – Т. Меркулова
Художнє оформлення, обкладинка – О. Гордашевська*

Підписано до друку *16 червня 2023 р.*
Формат 60x84. Папір офісний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. аркушів 23,67. Облік видав арк. 49,5. Наклад 500.
Віддруковано з оригіналів

ВИДАВНИЦТВО

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002
(044) 239-30-85
Продажу не підлягає!